

**UNIVERSITATEA DE STUDII POLITICE ȘI ECONOMICE EUROPENE
„CONSTANTIN STERE”**

Cu titlu de manuscris
C.Z.U.: 340.13(043.3)

COȘMAN ELIZA

**PROBLEME TEORETICE ȘI PRACTICE
ALE INTERPRETĂRII JURIDICE**

551.01 - Teoria generală a dreptului

Teză de doctor în drept

Conducător științific:

Avornic Gheorghe
dr. hab. , prof. univ.

Autorul:

Coșman Eliza

Chișinău, 2018

Coşman Eliza, 2018

CUPRINS

ADNOTARE (în limbile: română, rusă, engleză)	4
LISTA ABREVIERILOR ȘI ACRONIMELOR	7
INTRODUCERE	8
1. ANALIZA DOCTRINEI ȘI A REGLEMENTĂRILOR NORMATIVE PRIVIND INTERPRETAREA JURIDICĂ	
1.1. Repere analitice în istoria problemei interpretării juridice. Stadiul actual și perspectivele investigațiilor.....	15
1.2. Statutul normativ al interpretării juridice în legislația Republicii Moldova și a României.....	26
1.3. Concluzii la capitolul 1.....	36
2. ESENȚA, FINALITĂȚILE ȘI PRINCIPIILE INTERPRETĂRII JURIDICE	
2.1. Repere metateoretice ale problematicii interpretării în drept. Natura interpretării juridice în ordine teoretică și practică.....	41
2.2. Principiile interpretării juridice, exigențe metodologice cu finalitate axiologică.....	60
2.3. Concluzii la capitolul 2.....	68
3. FUNCȚIA VALORIZATOARE A INTERPRETĂRII JURIDICE	
3.1. Tipuri, agenți și forme ale interpretării juridice.....	71
3.2. Metode și tehnici juridice de interpretare.....	86
3.3. Natura evaluantă a argumentelor logice de interpretare. Creativitate și responsabilitate în exercițiul juridic interpretativ.....	100
3.4. Concluzii la capitolul 3.....	109
4. INTERPRETAREA JURIDICĂ ÎN CADRUL RELAȚIILOR SISTEMULUI NAȚIONAL DE DREPT CU ACQUIS-UL COMUNITAR	
4.1. Dreptul comunitar și particularitățile sale. Necesitatea și modalitățile de armonizare a legislației interne cu acquis-ul comunitar.....	114
4.2. Rolul activ al jurisprudenței naționale și al jurisprudenței UE în armonizarea interpretării juridice.....	137
4.3. Concluzii la capitolul 4.....	171
CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI	175
BIBLIOGRAFIE	182
DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII	195
CV-ul AUTORULUI	196

ADNOTARE

Coșman Eliza, “Probleme teoretice și practice ale interpretării juridice”, Teză de doctor în drept; Specialitatea: 551.01 – Teoria generală a dreptului, Chișinău, 2018

Structura lucrării: Lucrarea cuprinde introducere, patru capitole urmate de sinteza rezultatelor obținute, concluzii și recomandări, bibliografie din 245 izvoare, 181 pagini text de bază. Rezultatele obținute sunt publicate în 10 lucrări științifice.

Cuvinte cheie: Norme de drept; text normativ; interpretare juridică; funcția valorizatoare a interpretării juridice; creativitatea interpretării; finalitatea interpretării juridice; acquis comunitar; armonizare legislativă.

Domeniul de studiu îl reprezintă statutul interpretării juridice în elaborarea și aplicarea dreptului.

Scopul și obiectivele lucrării. Prezenta lucrare are drept scop cercetarea multilaterală și complexă a problemelor interpretării dreptului, constituirea unui traseu analitic în măsură să permită deschiderea frontului problematic, trecerea de la cazul, apreciat ca particular, al interpretării dreptului la analiza și justificarea genului său proxim: interpretarea juridică în general, elaborarea unei teorii generale a interpretării dreptului. Pentru realizarea acestui scop au fost stabilite următoarele obiective: fundamentarea bazelor conceptuale ale interpretării sistemic-integrative a dreptului pornind de la contribuții teoretice acreditate în domeniu; determinarea tipurilor, agenților și formelor interpretării juridice privită ca efort hermeneutic de descifrare a literei și spiritului legii; evidențierea principiilor interpretării, care nu apar ca simple entități metafizice, ci se configurează evolutiv în funcție de exigențele epistemologice ale cunoașterii juridice; clarificarea tehnicilor de interpretare, așezate sub semnul legilor gândirii corecte ce statuează o metodică juridică specifică; evidențierea, în baza logicii privită ca ansamblu coerent de exigențe formale ale gândirii, a particularităților raționamentelor juridice, a argumentelor utilizate în cunoașterea și interpretarea dreptului; determinarea funcției valorizatoare a interpretării juridice, rezultată din interacțiunea scopului legiuitorului cu finalitățile dreptului, în măsură să asigure trecerea dreptului de la virtualitatea dezirabilă a prescripțiilor la realizarea lor efectivă; stabilirea modalităților și particularităților interpretării dreptului național în condițiile globalizării; analizarea, sistematizarea și interpretarea rezultatelor cercetării întreprinse, formularea concluziilor și recomandărilor.

Noutatea și originalitatea științifică constă în faptul că teza abordează problema interpretării juridice din perspectivă hotărât axiologică, fără de care nu poate fi explicată și realizată funcția constructiv - integrativă a interpretării în aplicarea dreptului.

Problema științifică constă în configurarea principalelor aspecte ale problematicii interpretării juridice în plan teoretic și practic, punând în evidență ideile relevante în acest domeniu, deschiderile pe care le oferă teoriei și practicii în domeniul dreptului. Lucrarea evidențiază o deschidere spre noile semnificații pe care conceptele tradiționale ale dreptului le capătă, odată cu schimbările ce au loc în societate, dar și elementele care capătă relevanță și oferă noi caracteristici dreptului și interpretării juridice.

Valoarea aplicativă a lucrării. În măsura în care lucrarea este una teoretică, este totodată și un demers practic pentru responsabilizarea agenților interpretării juridice.

Implementarea rezultatelor științifice. Elementele de noutate, abordările critice și recomandările formulate deschid inedite unghiuri de cercetare în știința juridică și în activitatea instituționalizată de aplicare a dreptului.

АННОТАЦИЯ

Кошман Елиза, "Теоретические и практические проблемы юридической интерпретации". Диссертация на соискание ученой степени доктора права; Специальность: 551.01- Общая теория права. Кишинэу, 2018

Структура диссертации: работа состоит из введения, четырех глав с синтезом результатов, общих выводов и рекомендаций, библиография из 245 источников. Основной текст состоит из 181 страниц. Результаты исследования опубликованы в 10 научных статьях.

Ключевые слова: правовые нормы; нормативный текст; юридическое толкование; важность функции юридической интерпретации; творчество интерпретации; цель юридического толкования; европейское законодательство; гармонизация законодательства.

Область исследования является статус правовой интерпретации в разработке и применении права.

Цель и задачи исследования. Настоящая работа имеет целью многостороннее и комплексное исследование проблем интерпретации права, установление аналитического вектора, способствующего всестороннему рассмотрению проблемы, переход от частного рассмотрения интерпретации права к анализу сущности интерпретации и обоснованию ее как юридической интерпретации в общем, так и в разработке новой теории интерпретации. Для достижения этой цели были поставлены следующие задачи: создание концептуальных основ системно-интегративной интерпретации права, начиная с аккредитованных теоретических вкладов в этой области; определение типов, агентов и форм правовой интерпретации, рассматриваемых как герменевтические усилия по расшифровке буквы и духа закона; выявления принципов интерпретации, которые не появляются как простые метафизические определения, а эволюционируют в соответствии с эпистемологическими требованиями **правовых знаний**; классификация методов интерпретации под знаком законов правильного мышления, в котором указывается конкретная правовая методология; выявления, основываясь на логике, рассматриваемой как согласованный набор формальных требований мышления, особенностях правового мышления, аргументах, используемых в знании и толковании права; определение важности функции юридического толкования, вытекающего из взаимодействия цели законодателя с целями закона, способного обеспечить переход права от виртуального назначения к их реальной реализации; установление условий и особенностей толкования национального законодательства в условиях глобализации; анализировать, систематизировать и интерпретировать результаты проведенных исследований, формулируя выводы и рекомендации.

Научная новизна и оригинальность заключается в том, что в диссертации рассматривается вопрос о юридической интерпретации с определенной аксиологической точки зрения, без которой невозможно объяснить и реализовать конструктивно-интегративную функцию толкования в применении закона.

Решение **научной проблемы** заключается в конфигурации основных аспектов проблемы юридической интерпретации в теоретическом и практическом плане, выделив соответствующие идеи в этой области, открытия, которые она предоставляет теории и практике в области права. Научная работа подчеркивает открытость к новым значениям, которые приобретают традиционные концепции права в связи с изменениями, происходящими в обществе, а также элементы, которые становятся актуальными, а также предлагает новые особенности юридической интерпретации.

Апplikативная значимость работы Несмотря на то что работа является теоретической, она также является вызовом к ответственности субъектов правовой интерпретации.

Внедрение научных результатов. Новые идеи, критические подходы и сформулированные рекомендации открывают новые горизонты исследований в области юриспруденции и в деятельности правовых органов.

ANNOTATION

Coşman Eliza, "Theoretical and Practical Issues of the Juridical Interpretations", Law Doctoral Thesis; Specialty: 551.01 – Law general theory, Chişinău, 2018

Structure of the work: The work includes an introduction, four chapters followed by the synthesis of the results obtained, conclusions and recommendations, bibliography from 245 sources, 181 pages of main text. The results obtained are published in 10 scientific works.

Key words: Law norms; normative text; juridical interpretation; the important value of the juridical interpretation; the creativity of the interpretation; the finality of the juridical interpretation; the communitarian purchase; the legislative harmonization.

The study field: it is represented by the statute of the juridical interpretation in elaborating and enforcing the law.

The purpose and objectives of the work. The current work has the purpose to research multilaterally the complex issues of interpreting the law, the design of an analytical route that could allow the opening of the issue core, the transfer from the particular case of the law interpretation to the analysis and the justification of its proximal genre: the juridical interpretation in general, the elaboration of a general theory, of the law interpretation. In order to achieve this, the following objectives were set: the consolidation of the conceptual base of the systemic integrative law interpretation starting from the theoretical contributions accredited in the field; the determination of the types, agents and sorts of the juridical interpretation regarded as a hermeneutic effort to decipher the letter and the spirit of the law; the emphasis of the interpretative principles that do not seem metaphysical entities but they are outlined gradually according to the epistemological demands of the juridical knowledge; the explanation of the interpretation techniques laid under the laws of the correct thinking that make up a specific juridical methodics; according to the logics regarded as a coherent ensemble of the thinking's formal demands, the emphasis of the particular features of the juridical thinking, of the arguments used in knowing and interpreting the law; the determination of the important value of the juridical interpretation that results from the interaction between the purpose of the legislator and the finality of the law that is able to make the transfer of the law from the desirable virtuality of the prescriptions to their effective achievement; the settlement of the modalities and particular features in the interpretation of the national law having in view the globalization; the analysis, the systematization and the interpretation of the results appeared in the mentioned research; the presentation of conclusions and recommendations.

The scientific novelty and originality consists in the fact that the thesis approaches the issue of the juridical interpretation from an obviously axiological perspective without which it is impossible to explain and to make the constructive – integrative function of the interpretation while enforcing the law.

The scientific issue consists in the configuration of the main aspects related to the issues of the juridical interpretation in the theoretical plan and in the practical one, by emphasizing the relevant ideas in this field and the openings offered to the theory and to the practice in the law field. The work emphasizes an opening to the new significations acquired by the traditional concepts of the law at the same time with the changes of the society but also the elements that acquire relevance and offer new characteristics to the law and to the juridical interpretation.

The applicative value of the work. The current work is a theoretical one but also a practical measure to render responsible the agents of the juridical interpretation.

The implementation of the scientific results. The novelty elements, the critical approaches and the expressed recommendations open new research angles in the juridical science and in the institutionalized activity of law enforcement.

LISTA ABREVIERILOR ȘI ACROMINELOR

Alin.	Aliniat
Art.	Articol
CC	Curtea Constituțională
CE	Comunitatea Europeană (fosta CEE- Comunitatea Economică Europeană)
CECO	Comunitatea Europeană a Cărbunelui și Oțelului
CJCE	Curtea de Justiție a Comunităților Europene
CEDO	Convenția Europeană a Drepturilor Omului
CtEDO	Curtea Europeană a Drepturilor Omului
CEEA/EURATOM	Comunitatea Europeană a Energiei Atomice
CSJ	Curtea Supremă de Justiție
ÎCCJ	Înalta Curte de Casație și Justiție
JAI	Justiție și Afaceri Interne (Pilonul al III-lea al UE, devenit „Cooperare polițienească și judiciară în materie penală”-CPJMP)
JOCE	Jurnalul Oficial al Comunității Europene
OG	Ordonanță de Guvern
OUG	Ordonanță de Urgență a Guvernului
p.	pagină
par.	paragraf
PESC	Politica externă și de securitate comună
PNAR	Programul Național de Aderare a României la UE.
RM	Republica Moldova
TCE	Tratatul instituind Comunitatea Europeană
TCECO	Tratatul instituind CECO
TCEE	Tratatul instituind CEE
TCEEA	Tratatul instituind CEEA
TFUE	Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene
TPI	Tribunalul de Primă Instanță
TUE	Tratatul privind Uniunea Europeană (de la Maastricht-1992)
UE	Uniunea Europeană

INTRODUCERE

Actualitatea și importanța problemei abordate. Actualitatea temei noastre de cercetare rezultă din rolul deosebit pe care îl are dreptul în evoluția și progresul societății, în modelarea raporturilor sociale în funcție de valorile supreme ale societății. Din această perspectivă, ne-am preocupat să demonstrăm că interpretarea juridică reprezintă un moment constitutiv nu numai al procesului de aplicare a dreptului, ci în primul rând al aceluia de elaborare a normelor juridice, aspect mai degrabă ignorat în elaborările teoretice ale științei dreptului. Încât demersul nostru s-a concentrat într-o primă fază să evidențieze articulațiile momentului de elaborare normativă în care interpretarea juridică este inevitabil prezentă. Pe această bază am putut să demonstrăm ceea ce altfel se admite în cel mai bun caz la modul declarativ în literatura problemei, anume că fără implicarea operației de interpretare juridică însăși elaborarea dreptului nu este posibilă transpunerea reperelor valorice ale societății în câmpul dreptului, luând aici, tocmai prin operația interpretării dreptului forma imperativului juridic. Această primă ipostază a interpretării în drept am numit-o **interpretare de fundamentare**. Circumscrierea ei o considerăm o necesitate deosebit de actuală în societatea de azi, minată de relativizarea valorilor, de tehnicism și formalism juridic conducând la voluntarism normativ.

De asemenea, demersul nostru prezintă o actualitate practică întrucât contribuția teoretică, de explicare, definire, conceptualizare etc. se dorește strâns legată de dimensiunea practică, aplicativă, în sensul că achizițiile teoretice vizează posibilitatea proiectelor de acțiune, deci de aplicare rațională a dreptului în scopul controlării schimbărilor sociale ivite pe fondul globalizării.

Cercetarea noastră urmează axa cunoaștere-valorizare-acțiune, configurând o viziune unitară asupra interpretării în drept, aspect pe care l-am exprimat prin **conceptul integrativ** de interpretare juridică. Astfel, pornim de la ideea că, în esență, actul de cunoaștere, de înțelegere și interpretare este prezent în toate fazele de ființare și manifestare a dreptului, desigur cu anumite specificații pentru fiecare moment. De asemenea, argumentăm faptul că interpretarea de fundamentare împreună cu interpretarea de aplicare formează cadrul axiologic și operațional care definește întregul parcurs al creării și manifestării dreptului. Este argumentată ideea după care, în interpretarea juridică, planul axiologic are rol prioritar, cu toate că este mai puțin vizibil decât planul tehnic, procedural. Actualitatea temei noastre este totodată evidențiată și de schimbările social-politice din cele două state, vizând edificarea statului de drept. Desigur, actualitatea și importanța temei ridică problema responsabilității deosebite în procesul de interpretare și aplicare a dreptului, a consecvenței de a urmări obiectivele de politică juridică înscrise în

Constituția Republicii Moldova și a României și în tratatele internaționale la care cele două state au aderat.

Scopul și obiectivele lucrării. Prezenta lucrare are drept scop cercetarea multilaterală și complexă a problemelor interpretării dreptului, constituirea unui traseu analitic în măsură să permită deschiderea frontului problematic, trecerea de la cazul, apreciat ca particular, al interpretării normelor la analiza și justificarea genului său proxim: interpretarea juridică în general, elaborarea unei teorii generale a interpretării dreptului. Prin studiul menționat intenționăm identificarea specificului tipurilor și formelor interpretării juridice, a principiilor care o guvernează, evidențierea particularităților interpretării dreptului național și comunitar, raportat la starea de suveranitate a statului. De asemenea, într-o abordare practico-gnoseologică intenționăm a predicționa acele măsuri de natură normativă orientate spre optimizarea formelor de interpretare și realizare a dreptului în contextul globalizării și integrării.

Pentru realizarea acestui scop au fost stabilite următoarele obiective:

1. fundamentarea bazelor conceptuale ale interpretării sistemic-integrative a dreptului pornind de la contribuții teoretice acreditate în domeniu;

2. determinarea tipurilor, agenților și formelor interpretării juridice privită ca efort hermeneutic de descifrare a literei și spiritului legii;

3. evidențierea principiilor interpretării, care nu apar ca simple entități metafizice, ci se configurează evolutiv în funcție de exigențele epistemologice ale cunoașterii juridice;

4. clarificarea tehnicilor de interpretare, așezate sub semnul legilor gândirii corecte ce statuează o metodică juridică specifică;

5. evidențierea, în baza logicii privită ca ansamblu coerent de exigențe formale ale gândirii, a particularităților raționamentelor juridice, a argumentelor utilizate în cunoașterea și interpretarea dreptului;

6. determinarea funcției valorizatoare a interpretării juridice, rezultată din interacțiunea scopului legiuitorului cu finalitățile dreptului, în măsură să asigure trecerea dreptului de la virtualitatea dezirabilă a prescripțiilor la realizarea lor efectivă;

7. cercetarea importanței deciziilor Curții Supreme de Justiție din Republica Moldova și a Înaltei Curți de Casație și Justiție din România, precum și a Curții Constituționale în Republica Moldova, respectiv din România în interpretarea dreptului;

8. stabilirea modalităților și particularităților interpretării dreptului național în condițiile necesității interpretării unitare, non-contradictorii a dreptului în sistemul național și în relațiile sale cu *acquis-ul* comunitar și cu dreptul internațional;

9. rolul activ al jurisprudenței naționale și al jurisprudenței UE în armonizarea interpretării juridice; contribuția jurisprudenței comunitare la afirmarea principiilor dreptului comunitar;

10. analizarea, sistematizarea și interpretarea rezultatelor cercetării întreprinse, formularea concluziilor și recomandărilor.

Metodologia cercetării științifice. În elaborarea prezentei lucrări au fost aplicate o serie de metode, mijloace, procedee, principii de investigație, deduse din sistemul celor mai consacrate exigențe de cercetare, precum:

- metoda istorică, aplicată la cercetarea evoluției interpretării dreptului;
- metoda logică (deductivă, inductivă, de generalizare, de specificare etc.), aplicată la elucidarea problemelor pe parcursul lucrării;
- metoda sistemică, utilizată în cadrul studierii problematicii interpretării dreptului, a modalităților, a exigențelor și a principiilor fundamentale;
- metoda comparativă, folosită pe parcursul întregii lucrări îndeosebi asupra tipurilor și formelor interpretării juridice, precum și la determinarea particularităților interpretării în sistemul legislativ din Republica Moldova și România;
- metoda dinamică, utilizată în cercetarea evoluției problematicii interpretării juridice în diferite etape de dezvoltare istorică.

Noutatea științifică a rezultatelor obținute. Cât privește contribuția pe care am adus-o la soluționarea problemei cercetate și care rezultă, în fond, din ansamblul textului lucrării, ea poate fi rezumată în următoarele:

În primul rând, am socotit necesară cercetarea interpretării juridice atât la nivel teoretic cât și practic urmărind nu numai descifrările semantic-conceptuale necesare în ordine teoretică, ci și implicațiile interpretării juridice, implicații de ordin legislativ și de aplicare a dreptului, în raport cu care cele dintâi își află rostul. Desigur, această exigență apare și în unele contribuții ale altor autori, dar teza de față caută să viabilizeze această relație plasând-o pe terenul fertil al triadei cunoaștere-valorizare-acțiune, operând însă specific, cum demonstrăm în context, pe terenul dreptului. În acest sens, am propus *un concept integrativ* al interpretării juridice, apt să ofere *o viziune unitară* asupra înțelegerii naturii și finalității interpretării juridice, precum și a modului de elaborare și aplicare a dreptului.

Pentru a ajunge la acest lucru, am reconstituit selectiv un tablou al ideilor fundamentale din istoria gândirii juridice în materie. În acest sens, am căutat să ocolesc obișnuitul descriptivism al prezentării evoluției teoriilor asupra interpretării juridice, mizând, dimpotrivă, pe analiza lor problematizantă, a blocajelor, limitelor, dar și a deschiderii lor spre înțelegerea

adecvată a juridicității și a rolului interpretării în manifestarea dreptului. Am configurat astfel un orizont critic evaluativ, în baza căruia am analizat statutul normativ al ceea ce am numit *instituția răspunderii juridice* în legislația Republicii Moldova și a României.

Adoptând o viziune critică în raport cu opiniile teoretice vehiculate în tratarea naturii și finalității interpretării în drept, am putut supune dezbaterii științifice noi aspecte privind baza metateoretică de ordin filosofic a interpretării în drept, dimensiunea teoretică și metodologică a cunoașterii fenomenului juridic și implicațiile acestei cunoașteri asupra problematicei interpretării în drept, determinantele unui concept integrativ de interpretare juridică, interpretarea aplicativă și caracteristicile sale, principiile juridice abordate aici într-o viziune sistemic-axiologică;

Depășind abordarea strict – tehnică, teza urmărește să evidențieze *funcția valorizatoare* a interpretării în raport cu care se resemnifică axiologic conceptele de tip, agent și formă a interpretării juridice; tehnicile și regulile de interpretare pot fi astfel privite dincolo de semnificația lor juridic-formală, ca și regulile logicii care susțin tehnicile interpretării în drept.

Complementaritatea componentei tehnico-formale cu aceea de substanță axiologică a normativității juridice, odată evidențiate, ne-a condus la ideea, cu valențe practice, a necesității interpretării unitare, noncontradictorii a normelor juridice; conceptul sistemului de drept se articulează organic, prin implicațiile sale metodologice, cu acela al interpretării sale unitare, pornind de la integralitatea valorilor juridice consfințite. Ceea ce se regăsește, arătăm în lucrare, atât în necesara coerență internă a dreptului național, cât și în relația sa cu dreptul comunitar ori cu acela internațional. De aici decurge consecința, accentuată în cuprinsul lucrării noastre, că sistemul integrativ al dreptului comunitar ori al celui internațional este și trebuie să fie o sinteză a valorilor juridice ale națiunilor, nu o creație artificială, supranațională și voluntaristă.

Pe această bază luăm atitudine față de tentațiile suprastatalității în creația juridică, supralicitate ideologic în numeroase lucrări de drept actuale. Creația juridică, inclusiv legislația, are a fi reversibilă ca genază și modelare; ea se modelează nu doar dinspre *acquis-ul comunitar/dreptul internațional spre sistemul național de drept*, ci are a se modela, *complementar*, și dinspre acesta din urmă spre cele dintâi. Valorile naționale trebuie să se regăsească juridic și la nivel *transnațional*. Încât, pledăm în demersul nostru teoretic în favoarea circuitului retroactiv de feedback, al valorilor exprimate juridic prin relația național-universal, nu pentru suprastatalitate și supranaționalitate în lumea dreptului. Această idee poate fi – cum încercăm să susținem în partea finală a tezei noastre – un îndreptar atât de ordin teoretic-axiologic, cât și de ordin practic, al bogatei problematice privind interpretarea normelor juridice în relația drept național – drept comunitar/internațional.

Problema științifică soluționată constă în configurarea principalelor aspecte ale problematicii interpretării juridice în plan teoretic și practic, punând în evidență ideile relevante în acest domeniu, deschiderile pe care le oferă teoriei și practicii în domeniul dreptului. În acest sens, am îmbunătățit cadrul conceptual menit a fundamenta o viziune dominant axiologică asupra problematicii interpretării în drept (de exemplu, conceptele de interpretare de fundamentare, de funcție axiologică a interpretării juridice, de competență evaluantă a interpretării juridice). Totodată, am reformulat din această nouă perspectivă tehnicile interpretării în drept. În felul acesta am avut în vedere să largim baza teoretică, cu implicație aplicativă, a concepției privind complexul aspectelor interpretării juridice.

Semnificația teoretică a tezei derivă din rezultatele acestui demers științific, din sintezele și analizele realizate pe parcursul investigațiilor dar și din concluziile și recomandările avute la sfârșitul lucrării. Lucrarea evidențiază noile semnificații pe care conceptele tradiționale ale dreptului le capătă, odată cu schimbările ce au loc în societate, dar și elementele care capătă relevanță și oferă noi caracteristici dreptului și interpretării juridice. Ne referim la conceptele de drept, lege, stat, personalitate, ordine juridică europeană, prioritatea aplicării normei europene în ordinea juridică națională etc.

Valoarea aplicativă a cercetării se regăsește în ultimă instanță în ansamblul textului tezei întrucât ea realizează o evidentă deplasare de accent asupra viziunii globale a problematicii interpretării juridice, ceea ce se întrevide și în studiile publicate anterior redactării tezei, studii ale căror idei au fost valorificate nemijlocit în teză. Dăm aici doar un exemplu: studiul *Tehnicile interpretării în drept și implicațiile sale axiologice* (conform poziția 60 din Bibliografie), valorificat în Capitolul 3, subcapitolul 3.2. al tezei, răstoarnă viziunea tradițională în materie, care reduce la aspectul logico-formal problema în cauză, demonstrând, dimpotrivă, dominantă axiologică a unghiului de abordare, cu implicații vizibil novatoare în domeniu.

Aprobarea rezultatelor obținute. Rezultatele cercetării noastre au fost aprobate, în diferite forme de dezbateri, la conferințe științifico-practice naționale și internaționale și în reviste de specialitate:

1. *Condiția interpretării juridice în dreptul roman*, În: „Rolul științei și educației în implementarea Acordului de Asociere la Uniunea Europeană”. Conferința științifică internațională (5 februarie 2015, Chișinău), Iași, Vasiliana 98, 2015, p.96-99.

2. *Statutul interpretării în etapa receptării dreptului roman și în perioada marilor codificări*, În: „Rolul științei și educației în implementarea Acordului de Asociere la Uniunea Europeană”. Conferința științifică internațională (5 februarie 2015, Chișinău), Iași, Vasiliana 98, 2015, p.100-103.

3. *Școala exegetică și problema interpretării dreptului*, În: „Rolul științei și educației în implementarea Acordului de Asociere la Uniunea Europeană”. Conferința științifică internațională (5 februarie 2015, Chișinău), Iași, Vasiliana 98, 2015, p.96-99, p.114-117.

4. *Tehnicile interpretării în drept și implicațiile lor axiologice*, în Anuarul Universității „Petre Andrei” din Iași, Fascicula: Drept, Științe Economice, Științe Politice, An 2014, Tomul 14, Decembrie, p.191-204.

5. *Coordonate ale cunoașterii juridice și ale interpretării în drept*, În: „Conceptul de dezvoltare a statului de drept în Moldova și Ucraina în contextul proceselor de eurointegrare”. Conferință internațională științifico-practică (4-5 noiembrie 2016, Chișinău), Chișinău, Cetatea de Sus, p. 13-17;

6. *Caracterul specific al cunoașterii dreptului și reflectarea sa în natura interpretării juridice*, În: Revista „Jurnalul JURIDIC NAȚIONAL: teorie și practică”, nr. 6(28), 2017, p. 17-21;

7. *Jurisprudența Uniunii Europene și rolul ei în armonizarea interpretării dreptului*, În: Revista „Legea și viața”, nr. 8, 2017, p. 25-30, precum și în: Revista „Legea și viața”, nr. 9, 2017, p. 18-22;

8. *Fundamentul logic al interpretării juridice*, În: „Protecția Drepturilor Omului: Mecanisme naționale și internaționale”. Materiale ale mesei rotunde cu participare internațională, consacrată Zilei internaționale a drepturilor omului (8 decembrie 2016), Chișinău, 2017, p. 134-141;

9. *Rolul jurisprudenței comunitare în afirmarea principiilor dreptului comunitar*, În: Revista „Jurnalul JURIDIC NAȚIONAL: teorie și practică”, nr. 4(26), 2017, p. 45-52.

10. *O reevaluare teoretică a problematicii interpretării juridice oficiale*, În: „Revista de studii interdisciplinare C. Stere”, An4(2017), nr. 1-2 (13-14), Iași, Vasiliana 98, 2017, p.104 -115.

Sumarul compartimentelor tezei. Lucrarea este structurată în patru capitole, divizate în subcapitole, fiecare din ele constituind studiul unor obiective. Teza este precedată de Adnotare și debutează cu o Introducere. Partea introductivă a lucrării fundamentează justificarea temei alese pentru cercetare. În acest sens, ea cuprinde aspecte precum: actualitatea și importanța temei supuse cercetării, scopul și obiectivele propuse spre realizare, noutatea științifică a rezultatelor obținute, importanța teoretică și valoarea aplicativă a lucrării, baza metodologică, modalitatea de aprobare a rezultatelor și concluziile cercetării.

În Capitolul 1. Analiza doctrinei și a reglementărilor normative privind interpretarea juridică - este supusă investigației evoluția gândirii juridice în materia interpretării dreptului, punându-se în evidență problemele și ideile relevante care au marcat

această evoluție, progresele la nivel teoretic și practic înregistrate în planul interpretării dreptului, care s-au reflectat și în cadrul teoriilor despre interpretare. Tot în cadrul acestui capitol este analizat statutul normativ al instituției interpretării juridice în legislația Republicii Moldova și a României, cu referire expresă la legislația civilă și cea penală.

Capitolul 2. Esența, finalitățile și principiile interpretării juridice - configurează o viziune critică asupra naturii interpretării juridice, analizând o serie de probleme care acoperă sfera semnificațiilor acestei teme. Problemele abordate la acest capitol vizează următoarele aspecte: baza metateoretică a problematicii interpretării în drept, particularitățile teoretice și metodologice ale cunoașterii fenomenului juridic și implicațiile caracterului specific al acestei cunoașteri asupra problematicii interpretării în drept, considerații asupra naturii interpretării juridice, determinantele conceptului integrativ de interpretare juridică și legitimitatea interpretării privită ca moment al elaborării dreptului, interpretarea aplicativă în drept și caracteristicile sale, principiile interpretării juridice din perspectivă sistemic-axiologică.

Capitolul 3. Funcția valorizatoare a interpretării juridice - abordează elementele esențiale ale interpretării în drept, punând în evidență corelația strânsă între planul tehnic, instrumental și cel axiologic, valorizator, care are prioritate în ordinea ontologică a ființării dreptului și în orizontul interpretării în drept. În acest sens, sunt reevaluate conceptele de tip, agent și formă a interpretării juridice, tehnicile și regulile de interpretare, privite dincolo de semnificația lor juridic-formală, dimensiunea actualizării, creativității și responsabilității, care trebuie să caracterizeze exercițiul juridic interpretativ.

Capitolul 4. Interpretarea juridică în cadrul relațiilor sistemului național de drept cu acquis-ul comunitar - abordează următoarele probleme: configurarea principalelor aspecte privind specificul dreptului european; acquis-ul comunitar și problematica sa; modalități de realizare a armonizării legislației interne cu legislația comunitară; rolul activ al jurisprudenței interne și a UE în armonizarea interpretării juridice; jurisprudența CJCE; contribuții ale jurisprudenței comunitare la afirmarea principiilor dreptului comunitar; aplicabilitatea directă a regulamentelor și transpunerea directivelor în dreptul intern.

În finalul tezei sunt prezentate concluziile și recomandările evidențiate în cuprinsul cercetării realizate. Teza se finalizează cu lista surselor bibliografice utilizate la realizarea cercetării.

I. ANALIZA DOCTRINEI ȘI A REGLEMENTĂRILOR NORMATIVE PRIVIND INTERPRETAREA JURIDICĂ

1.1. Repere analitice în istoria problemei interpretării juridice. Stadiul actual și perspectivele investigațiilor

Provenind de la verbul latin *interpretar*, -atus, -ari, interpretarea înseamnă a explica, a traduce, a înțelege.

Secolul al XIX-lea a fost dominat de școala exegetică a dreptului, caracterizată printr-un atașament total față de textul legii [62, p.114]. Impulsul acestei direcții de gândire a fost dat de ecoul pe care l-a avut codificarea napolioneană, o operă impresionantă, fără precedent, care a unificat dreptul francez și a proiectat o nouă ordine socială [182, p.55].

Conform viziunii acestei școli, căutarea voinței legiuitorului constituie scopul principal al operației de interpretare. Juristul trebuie să reconstituie voința legiuitorului în textul de lege, similar cu procedeul prin care voința divină este descoperită de teolog în textul sacru [95,p.388]. Întrucât se considera că dreptul în totalitatea sa este cuprins în textul de lege, urmează ca interpretarea să scoată la lumină esența dreptului ca expresie a voinței legiuitorului [174, p.281]. Prin lectura și analiza textelor de lege se poate ajunge la găsirea semnificației și ariei lor de cuprindere.

Raportarea la tradiția juridică era recomandată numai dacă prima cale, adică simpla analiză gramaticală și logică a textului, nu aducea rezultate. Această cale era exprimată de Demolombe astfel : „să urcăm până la izvoarele din care legea fusese extrasă: dreptul roman, legile anterioare, vechii autori” [212, p.119]. Sursele dezvăluirii voinței legiuitorului sunt istoria elaborării textului de lege și analiza epocii în care legea a fost edictată, motiv pentru care școala exegezei juridice a fost numită și școala interpretării istorice a dreptului. Această viziune asupra interpretării explică interesul pe care școala exegetică l-a pus pe „tehnica gramaticală, pe analogie, inducție și deducție, pe argumentele *a contrario* și *a fortiori*, care pot întemeia o soluție prin „dezvăluirea” intenției prezumate a legiuitorului” [117, p.67]. Dar fetișizarea legii scrise și codificate a determinat un impas al acestei teorii, manifestat îndeosebi în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. În acest sens, este de menționat poziția reductionist-exclusivistă a pozitivismului legal, reprezentat de juriști precum Aubry, Rau, Laurent ș.a., după care unicul drept este acela creat prin lege [210,p.69], iar din momentul creării legii, sensul său există pentru totdeauna [168, p.276].

Totuși voința legiuitorului, din punctul de vedere constituțional al elaborării legilor, este mai degrabă o abstracțiune sau o ficțiune decât o realitate; ea este rezultanta voinței unei

majorității parlamentare, a compromisului între grupuri politice, diferențiate prin interese, poziții și opțiuni. Prin urmare, voința legiuitorului nu poate „confisca” interpretarea. Emblema școlii pozitivistă a fost exprimată prin formule precum „legea este lege”, „doar legea, nimic mai mult decât legea”, concepție care cu timpul în mod inevitabil a dus la justificarea voluntarismului legislativ și a deschis calea unor numeroase abuzuri.

În sistemul de drept anglo-saxon, în raport cu precedentul și obiceiul care au un rol determinant, legea, privită ca izvor de drept, are o arie restrânsă, ea fiind interpretată restrictiv. Se consideră că preocuparea ca legile să fie formulate în așa fel încât să poată reglementa diferitele situații în detaliu, este motivată de evitarea completării lor prin regulile Common - Law-ului [237, p.276]. Însă se apreciază că „tocmai o cauză extrinsecă legii: prevalența precedentului și obiceiului, solicită această exigență, asociată, în consecință, cu o interpretare juridică relativ mai liberă pentru izvoarele dreptului comun” [117, p.68].

Necesitatea interpretării, deci a deschiderii dreptului spre realitate și implicarea sa în schimbarea vieții sociale, a fost percepută ca o stare de revoltă a faptelor împotriva dreptului care devenise inefficient. Un moment istoric al acestei deschideri a avut loc la începutul secolului al XX-lea, când sub impactul teoriei evoluționiste s-a admis că este legitimă extinderea și adaptarea conținutului legii cu ajutorul interpretării [189, p.22]. Noua viziune a timpului pornește de la ideea că legea nu poate să prevadă totul, deci în mod inevitabil cuprinde lacune; pornindu-se de la această realitate s-a admis că judecătorul trebuie să aibă libertatea de a acoperi lacunele legii și de a depăși diferitele neclarități ale textului de lege [174, p.282]. Potrivit teoriei evoluționiste, „legea se transformă pe măsură ce mediul social evoluează. Ea se detașează prin promulgare de voința legiuitorului, trebuind să fie interpretată în funcție de concepțiile juridice, morale și sociale ale epocii în care este aplicată” [95, p.390].

În acest sens, primul președinte al Curții de Casație din Franța, cu prilejul centenarului Codului civil francez, sublinia următoarele: „Atunci când textul prezintă unele ambiguități, când există dubii cu privire la semnificația și întinderea sa, ...apreciez că judecătorul are cele mai întinse puteri de interpretare; nu trebuie să ne încăpățănăm a căuta cu obstinație care a fost, acum o sută de ani, gândul autorilor codului când au redactat un articol sau altul; trebuie să ne întrebăm ce s-ar fi întâmplat dacă același articol ar fi fost redactat de ei astăzi; trebuie să ne spunem că în prezența schimbărilor care, de un secol, s-au făcut la nivelul ideilor, moravurilor, instituțiilor, la nivel economic și social în Franța, justiția și rațiunea ne cer a adapta în mod liber, omenește, textul realităților și exigențelor vieții moderne” [234, p.333].

Școala evoluționistă, așa cum au subliniat exegeții, a avut o influență pozitivă în practica juridică, dar a prezentat și o serie de neajunsuri [133, p.160]. Ea a arătat necesitatea prevenirii

revizuirii periodice a textelor de lege sau a ajutorat la soluționarea unor cazuri noi, în raport cu textele care erau depășite; neajunsurile pornesc de la faptul că, dacă conform acestei teorii dreptul are rolul de a modela normativ faptele sociale, totuși el ajunge să fie supus presiunii dictaturii acestor fapte; de asemenea, dreptul are rolul de a constrânge faptele urmând un scop superior. Totuși, arată Fr. Gény, voința și gândirea legiuitorului nu pot fi separate de legea adoptată, întrucât aceasta asigură precizia și stabilitatea reglementării. A ignora acest lucru înseamnă a lăsa conținutul textului de lege la bunul plac al interpretului.

Ca o reacție la aspectele criticabile ale teoriei evoluționiste, s-a afirmat teoria autonomiei textelor, după care reperul de bază care trebuie urmat este voința legiuitorului, însă ca *voință formulată* [95, p.392]. Conform acestei teorii, sistemele de drept, îndeosebi cele în care există prevalența formală a dreptului scris, trebuie să aibă la bază voința formulată a legiuitorului; aceasta înseamnă că ea nu trebuie nici să fie fetișizată, dar nici ignorată; astfel, limitele interpretării sunt configurate în însuși textul de lege. Acest lucru însă revine autorității care este abilitată să aplice dreptul [174, p.283]. În situația existenței caracterului explicit al acestei voințe, interpretarea textului de lege va respecta întocmai prevederile legii. Atunci când textul de lege sub aspect formal nu este clar, în vederea aplicării legii, agentul jurisdicțional cât și cel executiv trebuie să stabilească cadrul general care reprezintă forma obiectivată a voinței legiuitorului. În aria acestui cadru general este posibilă cercetarea dreptului și elaborarea soluției care se poate aplica. În noile condiții ale societății contemporane, statul este solicitat să gestioneze în mod eficient sectoarele economice și sociale, fapt care determină creșterea rolului normării juridice, legea devenind un „cadru general” care este completat de executiv și de instanțe” [95, p.329].

Conform acestei viziuni, interpretarea are caracterul unei legislații complementare [95,p.393]. Principiile care susțin această viziune se referă la respectarea voinței explicit formulate de legiuitor, care reprezintă cadrul general al aplicării normei, și la căutarea soluției în mod liber și creativ. Literatura în domeniu arată că, „Potrivit acestei concepții, textul legii formulează limitele puterii legislatorului; tot ceea ce este necesar dincolo de aceste limite, pentru a asigura aplicarea legii, cade în responsabilitatea organelor de aplicare” [152, p.36].

La sfârșitul secolului al XIX-lea se crease în Occident o discrepanță între legislația existentă și cerințele concrete ale vieții sociale. Astfel, aplicarea dreptului nu se mai putea limita la descifrarea intenției legiuitorului. Școala dreptului liber, a cărui fondator a fost Francois Gény, s-a afirmat ca o reacție critică față de viziunea și metodele clasice ale școlii exegetice, demonstrând neajunsurile acestei teorii, arătând că legea nu este singurul izvor de drept care să poată acoperi toate nevoile izvorâte din viața societății. Totuși, teoria acordă legii un rol eminent,

căutând să concilieze evoluția și siguranța, cele două necesități importante ale ordinii juridice [182, p.65].

Este important de precizat faptul că, deși termenul „drept liber” a fost folosit și introdus mai târziu de germanul Kantorowicz, Fr. Geny este cel care a reușit să se delimiteze clar și convingător de viziunea școlii exegetice. În acest sens, el subliniază următoarele: „Nimeni nu mai crede azi că legea poate face față tuturor necesităților, că ea a prevăzut totul și că s-ar putea ieși din impas împrumutând legiuitorului intenții pe care nu le-a avut, nici n-a putut să le aibă” [227, p.17]. Postulatele pe care Geny își sprijină argumentele sale se referă la următoarele aspecte: legea este imperfectă prin însăși natura sa, prin urmare ea nu poate să prevadă toate situațiile posibile; în măsura în care legea a statuat, fiind expresia unei voințe inteligente, ea trebuie interpretată, respectându-se voința legiuitorului; în situația în care legea n-a statuat și în lipsa unui obicei, judecătorul va proceda prin libera cercetare științifică [227, p.84].

Problema cea mai criticată a școlii exegetice a fost supunerea oarbă față de litera legii și obstrucționarea interpretării. F.Geny era de părere că legea trebuie să țină seama de evoluția dreptului, de parcursul său istoric. De asemenea, voința legiuitorului nu trebuie să activeze fără nici un fel de măsură; ea trebuie stabilită după regulile supreme pe care le impune natura lucrurilor și rațiunea. Privind problema interpretării, Geny distinge două forme ale interpretării, și anume: interpretarea prin formulele textului normativ, prin folosirea metodelor gramaticală și logică, și interpretarea cu ajutorul elementelor extrajuridice, proprii metodelor de cercetare liberă științifică a dreptului, având suportul în diferite izvoare, precum morala, istoria, religia, obiceiul.

Tot în aria de influență exercitată de teoria lui Francois Geny este direcția inaugurată de Bonnacase, care poate fi încadrată în Școala științifică. Bonnacase, la fel ca Geny, consideră că jurisprudența nu intră în izvoarele formale ale dreptului, din care cauză judecătorul nu poate hotărî pe cale de dispoziție generală. În privința interpretării legii, Bonnacase va avea o viziune proprie față de Geny; el consideră că legea trebuie interpretată după scopul ei social, și nu după intenția psihologică care rezultă din voința legiuitorului, și aceasta deoarece legea este un document independent de această intenție [182, p.68]. Legea este limitată de formula în care este exprimată și de scopul ei social, însă nu va fi limitată în privința intenției legiuitorului. Astfel, sfera legii va fi determinată nu de intenția legiuitorului, deci de un element subiectiv, ci de scopul ei social, care este un element obiectiv și care are o întindere mai largă [203, p.382].

După R. Saleilles, interpretarea juridică nu trebuie să aibă drept criteriu supremația voinței legiuitorului, ci a necesităților sociale și umane pe care el le-a exprimat în textul de lege, care evoluează în decursul timpului. Această concepție deschide abordarea istorică a dreptului, legea fiind privită ca un fenomen social, evoluând și suferind schimbări o dată cu transformările

care au loc în viața socială. Această viziune a fost susținută de mulți autori și a reprezentat spiritul timpului, pe care Ballot- Beaupre, primul președinte al Casației francize, a reușit să îl exprime cu ocazia centenarului Codului civil. O dată elaborată, legea are viața sa proprie și ființează în concordanță cu mediul, adaptându-se la schimbările acestuia. În viziunea lui R. Saleilles, obiectivitatea interpretării, pe care o face judecătorul în cazul completării lacunelor din textul de lege, poate fi dobândită prin recurgerea la principiile generale ale dreptului, care formează „dreptul comun al umanității civilizate”.

Tot în câmpul școlii liberului drept menționăm viziunea lui E. Lambert, care leagă interpretarea dreptului de utilizarea mai largă a metodelor de observare a vieții sociale. El consideră că acumularea faptelor este o metodă utilă atât pentru sistemul de drept național, dar și pentru dreptul altor popoare, în felul acesta ajungându-se la necesitatea dreptului comparat.

Direcția sociologistă aduce noi înțelesuri privind problema dreptului și a interpretării în drept, așa cum vedem în lucrările lui H. Levy- Bruhl, G. Davy, L. Duguit. Ideea de bază de la care se pornește este aceea că solidaritatea socială reprezintă temelia realizării și creării dreptului. Reprezentanții direcției sociologice, în privința interpretării, s-au situat în aria marelui curent al dreptului liber, iar uneori au privit interpretarea ca procedeu de creare a dreptului de către cei care aplică dreptul [70, p.104].

Critica metodelor tradiționale de interpretare care caracterizează curentul dreptului liber o găsim și la juristul austriac Eugen Ehrlich. El consideră că orice sistem de drept are lacune și că după adoptare orice lege este depășită de schimbările care au loc în realitate. Pornind de la premisa că metodele formal - logice nu pot acoperi lacunele din lege, apreciază că ar trebui să se renunțe la absolutizarea construcțiilor, a analogiilor, care se pretind că ar descoperi voința legiuitorului. În fapt, dreptul este un sistem deschis; judecătorul, după Ehrlich, este subordonat legii numai atât timp cât nu o interpretează. În felul acesta noțiunea interpretării este pusă numai în legătură cu spețele de soluționat, respectiv când este vorba de lacună sau de aplicarea unei legi imperfecte [224, p.232].

În cele de mai sus am făcut o prezentare sintetică a liniamentelor generale ale gândirii teoretice în materia interpretării juridice, cu avatarurile, dar și cu achizițiile de cunoaștere realizate.

Este necesar însă să reținem în continuare, în acest cadru, și contribuțiile teoreticienilor din Republica Moldova și România în problema interpretării juridice, marcate atât de așteptate clarificări teoretice, cât și de răspunsuri adecvate la provocările practice ale procesului construcției legislative și aplicării dreptului în noile condiții socio-politice.

În acest sens, în Republica Moldova s-a afirmat după anul 1990 un grup de veritabili cercetători în Teoria dreptului, inclusiv în problematica interpretării dreptului, dintre care nu putem să nu-i amintim pe renumiții oameni ai școlii juridice superioare, precum Elena Aramă [9], Andrei Smochină [185], Gh. Avornic, Dumitru [13] Baltag[16], Boris Negru [159], Andrei Negru, Raisa Grecu, Iuliana Savu [182], Victor Zaharia ș.a.

În România au contribuit la dezbateri, după 1990, autori precum Nicolae Popa [168], Ioan Ceterchi [33], Gh. Boboș [26], M. Luburici[132], Sofia Popescu[174], Genoveva Vrabie[210], Dumitru Mazilu[146]ș.a. Un suflu teoretic de mai largă deschidere au adus, mai încoace, I. Dogaru, D.C. Dănișor, Gh. Dănișor, Gh. C. Mihai, Ion Craiovan, Ioan Humă, M. C. Eremia, Virgil Cristea, Lidia Barac, Mihaela Augustina Dumitrașcu, Marin Voicu, Cristina Daniela Morariu ș.a.

Contribuțiile autorilor citați se desfășoară atât în baza unei deschideri spre circulația internațională de idei, cât și spre relații reciproce de colaborare universitar-academică, cu efecte benefice de o parte și de alta în folosul științei.

În ceea ce privește problematica interpretării juridice, tabloul aspectelor cercetate vizează, și la unii, și la ceilalți, componente esențiale de cunoaștere privind etimologia, definițiile și formele interpretării în general, accepțiunile conceptului de interpretare (cu distincția necesară între interpretarea dreptului și aceea a normelor juridice) și, legat de acesta, a istoriei ideii de interpretare în gândirea juridică europeană, formele interpretării și forța lor juridică, metodele și tehnicile interpretării (cu confruntările de opinii, inerente dezbaterii teoretice), reglementarea juridică a interpretării, aspecte ramurale ale interpretării, rezultatul interpretării, relația dintre litera și spiritual legii, abuzul de drept și fraudă la lege, principiile interpretării etc.

Studiind aceste contribuții, am putut constata că, în timp, modul de abordare teoretică și-a largit perspectiva gnoseologică; de la accentual initial, preponderent didactic-descriptiv, s-a trecut tot mai evident la tonul analitic-critic al demersului, cu rezultate materializate în studii consistente, chiar în monografiile dedicate temei, publicate, unele dintre ele, chiar în edituri din țări străine.

Totodată, perspectivei teoretice i s-a adăugat, tot mai hotărât, perspectiva implicațiilor practice ale interpretării, urmărite cu toată preocuparea de către cercetători în dorința de a contribui cu constatări și recomandări de îmbunătățire a legislației și a eficienței aplicării normelor juridice.

Despre toate aceste laudabile eforturi de cunoaștere teoretică și de valorificare practică a rezultatelor obținute s-ar putea întreprinde o analiză restitativă, îndreptățită să ia forma sistematică a unei teze de doctorat vizând elementele de originalitate creativă și de utilitate

practică a cercetării juridice din acest spațiu european, prinos al contribuției la cunoașterea universală.

Dar, în economia textului tezei noastre - dincolo de ceea ce, în ordinea concretă a construcției ei problematice, vom discuta punctual despre diferitele contribuții, opinii și puncte de vedere avansate de unii dintre autorii amintiți – nu ne rămâne decât să procedăm, în acest capitol introductiv, la prezentarea, cu titlu de *premise* ale analizei ce urmează să o înfăptuim pe parcurs, a unora dintre ideile autorilor.

Astfel, pentru profesorul Gheorghe Avornic, în volumul II al *Tratatului de teorie generală a statului și dreptului*, prima problemă pe care o stabilește și o argumentează este aceea că interpretarea normelor juridice este parte integrantă a aplicării dreptului, fundamentându-se pe conștiința juridică a interpretării. Dimensiunea ei valorizatoare asigură aplicarea normelor juridice. Corelația adâncă dintre interpretarea dreptului și dreptul în întregul său oferă autorului câmpul metodologic necesar nuanțării principalelor componente ale interpretării dreptului, precizând sensuri noi, determinate de dinamica fenomenului juridic și a realității sociale. Însuși conceptul de interpretare a dreptului și definiția acestuia, așa cum arată autorul, au o întreagă istorie, fiecare autor căutând să surprindă dimensiunile și caracteristicile acestuia pornind de la finalitățile dreptului și de la problemele ce urmează a fi soluționate. Referindu-se la categoriile juridice examinate distinct în literatura juridică, și anume „interpretarea juridică”, „interpretarea dreptului” și „interpretarea normelor juridice”, autorul arată că „Interpretarea juridică, pentru componenta de interpretare a dreptului, semnifică nu numai analizarea zonelor ce fac parte din juridic, dar și a celor care, intrând în componența societății(realității), au relevanță pentru drept. Aici putem face o comparație exactă ca și la natura sistemică a dreptului, unde aceste trei categorii se raportează una față de cealaltă ca un coraport dintre parte și întreg. Cu alte cuvinte, aceste categorii nu sunt identice”[12,p.214]. În continuare, autorul explică faptul că operarea distincției dintre interpretarea dreptului și interpretarea normelor juridice trebuie să aibă loc pe baza tipului de activitate ce o desfășoară judecătorul sau organul administrativ, însă și cu luarea în seamă a fiecărui caz (spețe) pe care fiecare judecător îl(o) soluționează [12,p.214]. Concluzia care rezultă este că în situația categoriei de interpretare a dreptului, conținutul acesteia cuprinde raționamente, direcții interpretative etc, în timp ce în cazul interpretării normelor juridice se are în vedere cazul individual. Arătând că normele juridice sunt obiectul interpretării și nu dreptul în general, autorul propune utilizarea formulei „interpretarea normei juridice” și nu „interpretarea dreptului”, așa cum găsim la alți autori.

Așa cum a dovedit practica aplicării normelor juridice, interpretarea lor, odată cu a situației concrete la care trimit, nu poate fi riguroasă decât dacă se conformează unor certe

exigențe metodologice. Dar, fundamentarea metodologică a interpretării și, odată cu aceasta, a metodologiei cunoașterii juridice în general, s-a lăsat oarecum așteptată în raport cu avansul de ansamblu al științelor juridice din Republica Moldova și România. În acest context, a fost binevenită contribuția teoretică a profesorului Ioan Craiovan în această direcție. *Tratatul de teoria generală a dreptului* [68, p.282-303], precum și lucrarea sa [69, p.152-190] reflectând exemplar ideile la zi din literatura mondială de specialitate, vin să completească nevoia unei perspective riguroase în materia metodologiei juridice. Cât privește metodologia interpretării, lucrările amintite filtrează exigențele operațiunii de interpretare, vizând sistematica metodelor, tehnicilor și argumentelor ei, fapt care ne-a facilitat, în lucrarea noastră, clarificarea problemelor întâmpinate.

Profesorul Boris Negru, în studiul intitulat „Probleme teoretice și practice ale interpretării normelor juridice” [160, nr. 1], face o incursiune sistematică în problematica interpretării reluând aspectele tradiționale ale temei, însă le adaugă sensuri și exemple din legislația actuală. Autorul se oprește, la rândul-i, asupra unor probleme care țin de denumirea instituției interpretării, arătând că în literatura de specialitate sunt utilizate expresii precum „interpretarea legii”, „interpretarea dreptului”, iar mai recent „interpretarea normelor juridice”. Explicând fiecare expresie în parte, autorul concluzionează că totul depinde de contextul în care se pune problema interpretării și prin urmare nu este cazul de a se da prioritate unei sau altei expresii. Totuși, constată autorul, în literatura juridică este utilizată cel mai des sintagma „interpretarea normelor juridice” pe considerentul că, într-adevăr, norma juridică este elementul de bază al sistemului normativ juridic. Considerăm că această distincție, deși pare a fi din seria faptelor obișnuite, a fost aceea care a deschis, în ordinea ei, posibilitatea configurării unei viziuni asupra a ceea ce este dreptul și interpretarea sa. La fel de relevantă în studiul despre care vorbim este abordarea interpretării oficiale și agenției interpretării oficiale în Republica Moldova –Parlament, Curtea Constituțională.

În ultimul timp au apărut mai multe lucrări, fiecare încercând abordarea interpretării dreptului într-o perspectivă mai largă, multidisciplinară. Din seria autorilor și lucrărilor de referință în domeniu menționăm: Mihai Constantin Eremia, *Interpretarea juridică* [101]; Gheorghe C. Mihai, *Fundamentele dreptului. Argumentare și interpretare în drept* [152]; Iuliana Savu, *Interpretarea dreptului. Aspecte teoretice și practice* [182]; Ioan Humă, *Cunoaștere și interpretare în drept. Accente axiologice* [117]; Virgil Cristea, *Interpretarea și aplicarea normelor juridice* [73]; Lidia Barac, *Repere de interpretare în drept. Ghid de interpretare în materie civilă* [19]; Lucreția Dogaru, Gheorghe Mihai, *Norma juridică și interpretarea ei* [94].

Menționăm, de asemenea, o serie de lucrări care privesc dreptul comunitar și interpretarea dreptului comunitar, lucrările reprezentând surse de idei pentru conceperea lucrării noastre; din rândul acestora menționăm: Marin Voicu, *Jurisprudența comunitară* [207]; Ioan Humă, *Drept comunitar. Partea generală* [116]; Morariu Cristina Daniela, *Adaptarea legislației românești la acquis-ul comunitar. Aspecte speciale privind acquis-ul relațiilor externe, Tomul I* [154]; Roxana-Mariana Popescu, *Introducere în dreptul Uniunii Europene* [173]; Mihaela Augustina Dumitrașcu, *Dreptul Uniunii Europene și specificul acestuia* [96].

Autoarea Iuliana Savu, în lucrarea „Interpretarea dreptului. Aspecte teoretice și practice”, arată îndreptățit că în literatura juridică de până acum a prevalat interpretarea dreptului ca proces, punându-se în evidență metodele și procedurile de interpretare, însă natura, esența interpretării și semnificația ei teoretică și practică au intrat puțin în această preocupare. De aceea, arată autoarea, multe probleme rămân încă deschise. Autoarea configurează câteva probleme pe care le întâmpină interpretarea dreptului în procesul de elaborare și realizare a dreptului. Referindu-se la crearea dreptului prin actul legiferării, autoarea apreciază îndreptățit că ar fi ideal să existe un acord social susținut asupra necesității noilor reglementări înainte de legiferare, prin urmare conținutul acestora să aibă un timp suficient pentru a putea cuprinde toate elementele justificării și oportunității lor pentru societate, însă acest proces în mod inevitabil este destul de lent [182, p.15]. Vorbind despre fazele aplicării dreptului așa cum apar în literatura juridică, respectiv: stabilirea stării de fapt, alegerea normei incidente, interpretarea normei juridice, elaborarea actului de aplicare, autoarea subliniază faptul că în fiecare fază a acestui proces interpretarea este inevitabilă. „Interpretarea înseamnă și concretizarea și individualizarea normelor, detalierea lor, adică precizarea în detaliu a elementelor de conținut” [182, p.41].

Incursiunea pe care o face în principalele doctrine juridice ale timpului, preocupate de problema dreptului și a interpretării dreptului, precum și capitolul care abordează interpretarea dreptului de către justiție oferă lucrării o unitate în jurul ideii că interpretarea dreptului este o componentă nucleară a dreptului, iar cercetarea sa rămâne mereu deschisă. Privind interpretarea dreptului de către justiție, autoarea vorbește pe larg despre rolul judecătorilor în interpretarea dreptului, avându-se în vedere instanțele judecătorești ca organe ale Autorității judecătorești, atribuțiile de interpretare și aplicare a legii de către aceste organe, interpretarea dreptului de către judecători în cazuri simple și în cazul lacunelor folosind principiile generale ale dreptului, tratatele internaționale. De asemenea, în acest context este analizat și rolul CJCE, interpretarea dreptului de către Curtea constituțională și de către Curtea Europeană a Drepturilor omului. Concluzia finală a autoarei este că „Judecătorul național activează într-un cadru național, dar care trebuie să fie adaptat exigențelor dreptului european și internațional” [182, p.131].

Un alt autor preocupat îndeaproape de problematica interpretării dreptului este prof. univ.dr. Ioan Humă. Lucrarea sa, „*Cunoaștere și interpretare în drept. Accente axiologice*” [117] se înscrie într-o direcție care a fost reprezentată în istoria gândirii juridice din România prin personalități precum Mircea Djuvara, Eugeniu Speranția, Constantin Stere. Autorul lucrării menționate, jurist și filosof, abordează problematica interpretării dreptului pe un traseu care „desenează în fapt parcurgerea unui drum de la celălalt capăt: de la consemnarea temeiului declarat al interpretării juridice - voința legiuitorului, la analiza întemeierii sale depline în spiritul legii și- pe cât posibil –în spiritul vremii”[117, p.8]. Având ca temei corelația dintre cunoaștere și evaluare, autorul lucrării procedează la o analiză temeinică a interpretării în drept pornind de la realitatea fenomenului juridic și a specificului cunoașterii sale pentru a desprinde mutațiile axiologice antrenate în câmpul dreptului prin actul interpretării. Se apreciază că statutul epistemic al științelor dreptului se exprimă prin coparticiparea dimensiunii evaluative a cunoașterii juridice, complementară aceleia descriptive [117, p.20].

Plasând problematica interpretării dreptului într-un orizont de largă deschidere filosofică, inclusiv componentele ei de ordin tehnic și metodologic, lucrarea profesorului Ioan Humă legitimează direcția axiologică a investigației interpretării dreptului, ceea ce ne-a ajutat în configurarea propriei noastre viziuni asupra interpretării dreptului.

Virgil Cristea, în introducere la lucrarea sa „*Interpretarea și aplicarea normelor juridice*” arată că își propune aprofundarea interpretării contextuale a normelor juridice, legând cercetarea de problemele pe care le ridică aplicarea acestora”[73, p.7]. Construită în orizontul teoriei generale a dreptului, lucrarea aparține unui practician al dreptului, ceea ce oferă acestei opere vizibilitatea unei îndemânări în utilizarea conceptelor și raționamentelor juridice. Autorul a urmat criteriul aplicabilității, al valorii practice al problemei prezentate, care a ajutat la surprinderea dificultăților cu care se confruntă aplicarea dreptului, a unor inadvertențe și chiar lacune care trebuiesc soluționate. Cartea în discuție oglindește experiența autorului în câmpul practicii juridice, conținând informații importante în domeniu, reluând probleme pe care a căutat să le plaseze în noul context de europenizare a dreptului și a orizontului deschis de fenomenul globalizării. Parcurgerea acestei cărți a fost utilă, ajutându-ne să ne configurăm propriile gânduri asupra interpretării dreptului și a virtuților sale aplicative.

Lidia Barac, în lucrarea „*Repere de interpretare în drept. Ghid de interpretare în materie civilă*”, evidențiază că dreptul are o dublă dimensiune: a științei și a artei, această realitate a dreptului stând la baza fundamentării tehnicilor de interpretare în drept. Pentru înțelegerea mecanismelor care concură în procesul interpretării dreptului sau normelor în cazuri particulare este necesară fixarea cadrului acestui proces, format din valorile dreptului și ierarhia normelor

juridice[19, p.26]. În spațiul dreptului se poate vorbi de valori precum: securitatea (siguranța, stabilitatea) juridică, justiția și progresul social, acestea formând o „trilogie a valorilor”. În procesul de aplicare/interpretare a dreptului trebuie să se țină seama de ordinea valorilor juridice, care poate fi diferită în funcție de condițiile concrete ale cazului avut în vedere.

Premise analitice utile lucrării noastre se regăsesc în lucrarea autoarei Morariu Cristina Daniela, intitulată „*Adaptarea legislației românești la acquis-ul comunitar. Aspecte speciale privind acquis-ul relațiilor externe*”, care analizează procesul complex care a făcut posibilă aderarea României la Uniunea Europeană. Autoarea lucrării apreciază că principalele modalități de realizare a armonizării legislației interne cu legislația comunitară sunt metoda legislativă și metoda interpretativă. Prin metoda legislativă se urmărește adoptarea unor legi care prin transpunere să introducă în dreptul intern prevederile legislației comunitare. Astfel, conformitatea legislației naționale existente se realizează prin amendarea sau abrogarea legislației interne sau prin adoptarea unor legi noi care să preia din dispozițiile acquis-lui comunitar. Față de metoda legislativă, metoda interpretativă are scopul de a face ca normele interne să nu conțină dispoziții contrare celor din dreptul comunitar. Se apreciază că prezența sistemului judecătoresc în procesul de armonizare legislativă în perioada de pre-aderare se face utilizându-se metoda interpretării dreptului național în conformitate cu legislația comunitară. Însă după procesul de aderare sporește rolul judecătorului național în procesul de aplicare al dreptului, el trebuind să aplice dreptul comunitar în conformitate cu principiile care îl guvernează, adică al efectului direct, al preeminenței, precum și al aplicabilității directe[154, p.119].

O altă lucrare utilizată ca sursă în teza noastră și care abordează problematica dreptului comunitar este aceea a autoarei Mihaela Augustina Dumitrașcu, intitulată „*Dreptul Uniunii Europene și specificul acestuia*”, lucrare unde, între altele, se arată că „...actualul acquis al Uniunii Europene este o denumire folosită deseori, fiind o noțiune mai largă, care cuprinde drepturile și obligațiile care leagă ansamblul statelor membre în cadrul UE și/candidate și care se află în evoluție constantă”[96, p.109]. Astfel, acquis-ul include în sens larg atât dreptul Uniunii Europene, cât și principiile și obiectivele politice consacrate prin tratatele Uniunii Europene. Un loc important în economia lucrării îl ocupă abordarea ierarhiei izvoarelor dreptului UE, anume dreptul primar (tratatele, Carta drepturilor fundamentale), principiile generale de drept, acordurile internaționale, dreptul derivat, dreptul complementar, jurisprudența ca izvor de drept a Uniunii Europene. Se apreciază că jurisprudența CJCE în mare parte s-a format ca urmare a cererilor prealabile formulate de judecătorii care aparțineau statelor membre, deci a cererilor

formulate de judecătorii naționali. Mecanismul cererilor prealabile asigură în toate statele membre interpretarea uniformă a dreptului comunitar.

Studiul a numeroase surse de documentare, articole, cărți, manuale universitare și legislație privind problematica interpretării juridice, a fost laboratorul care ne-a ajutat să ne formăm o viziune asupra problemelor în cauză și să concepem prezenta lucrare. În acest compartiment al lucrării ne-am referit punctual numai la unele surse, la unele studii și cărți care sunt semnificative pentru înțelegerea interpretării juridice. Desigur, problemele care rămân mereu deschise sunt cele privind aplicarea normelor juridice la realitatea socială aflată în schimbare ca urmare a două procese majore care modelează în timpul nostru societatea: integrarea și globalizarea. Pe fondul lor, relația sistemică dintre dreptul național și dreptul comunitar și internațional creează o realitate normativă complexă, a cărei descifrare și aplicare solicită și mai activ și responsabil actul, devenind astfel fundamental, al interpretării juridice.

1.2. Statutul normativ al interpretării juridice în legislația Republicii Moldova și a României

Repere normative privind interpretarea juridică în legislația Republicii Moldova

Statutul normativ al instituției interpretării normelor juridice este analizat în literatura de specialitate din Republica Moldova; în sine, această problemă vizează „reglementarea juridică a interpretării normelor juridice”. Se apreciază cu temei că „necesitatea și importanța acestei probleme nu a dispărut, dimpotrivă a devenit și mai actuală” [12, p.235]. Având o întreagă istorie, într-adevăr, necesitatea și importanța acestei probleme a devenit tot mai actuală, când schimbările din viața reală a societății au determinat o adaptare și o flexibilitate mult mai mare cu privire la elaborarea și aplicarea dreptului la situațiile concrete de viață.

Însă dincolo de întrebările firești în legătură cu existența sau nonexistența unor norme exprese care să reglementeze activitatea de interpretare a normelor juridice sau de ramurile de drept care cuprind texte normative cu privire la interpretare, în sistemul juridic al Republicii Moldova există o serie de principii, de idei fundamentale care asigură caracterul unitar al elaborării și aplicării legii și care se regăsesc în întregul edificiu legislativ. Așa cum se subliniază în literatura juridică, la baza interpretării normelor juridice stau anumite principii, idei fundamentale, care, în mod direct sau indirect, își găsesc reglementarea în legislația din Republica Moldova [11, p.209-210].

Semnificativ în acest sens este art.1 din Legea fundamentală a țării, unde se consacră următoarele: „Republica Moldova este un stat suveran și independent, unitar și indivizibil. Forma de guvernământ a statului este republica parlamentară. Republica Moldova este un stat de

drept, democratic, în care demnitatea omului, drepturile și libertățile lui, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic reprezintă valori supreme și sînt garantate”[54, p.5]. Pornind de la acest temei, „rezultă că legile se interpretează în conformitate cu principiile generale ale unui stat democratic și de drept, iar organele de interpretare și aplicare a dreptului trebuie să țină cont în activitatea lor de această prevedere” [12, p.235].

Este de constatat că în legislația civilă, în special în Codul civil al Republicii Moldova, reglementarea juridică a instituției interpretării normelor juridice cuprinde unele texte exprese în acest sens, însă calea comună de susținere rezidă și în principiile legislației civile care sunt cuprinse în dispozițiile generale ale Codului civil. Aceste dispoziții generale fac o deschidere necesară spre orientarea modalității de interpretare a normelor juridice, de înțelegere și clarificare a unor situații de aplicare a legii. Astfel, în art.1 alin.(1) C. civ. se prevede că legislația civilă este întemeiată pe recunoașterea egalității participanților la raporturile reglementate de ea, a inviolabilității proprietății, libertății contractuale, inadmisibilității imixtiunii în afacerile private, necesității de realizare liberă a drepturilor civile, de garantare a restabilirii persoanei în drepturile în care a fost lezată și de apărare judiciară a lor.

Dacă în art. 2 al Codului civil se consacră raporturile reglementate de legislația civilă, în art. 3 C.civ. se arată că legislația civilă constă în prezentul cod, în alte legi, în ordonanțe ale Guvernului și în acte normative subordonate legii, care reglementează raporturile prevăzute la art.2 și care trebuie să fie în concordanță cu Constituția Republicii Moldova. Actele normative subordonate legii se aplică la reglementarea raporturilor civile doar în cazurile în care sunt emise în temeiul legii și nu contravin ei. C. civ. definește uzanța și condițiile în care ea se aplică; astfel, art. 4 alin.(1)-(2)C.civ. prevede următoarele: „Uzanța reprezintă o normă de conduită care, deși neconsfințită de legislație, este general recunoscută și aplicată pe parcursul unei perioade îndelungate într-un anumit domeniu al raporturilor civile. Uzanța se aplică numai dacă nu contravine legii, ordinii publice și bunelor moravuri”.

Așa cum se subliniază cu temei în literatura juridică, „în ultimii ani de democratizare a societății și în perioada de tranziție apar acte normative noi, care deja în mod expres reglementează situațiile în care este necesară interpretarea normelor juridice” [12, p.235]. Astfel, art.5 din Codul civil al Republicii Moldova reglementează expres aplicarea dreptului prin analogie. În viziunea legiuitorului moldovean, analogia legii este norma legislației civile care reglementează raporturi similare. Conform prevederilor art. 5 alin.(1), în cazul nereglementării prin lege ori prin acord al părților și lipsei uzanței, se aplică analogia legii raporturilor prevăzute la art.2, dacă aceasta nu contravine esenței lor. Potrivit prevederilor alin.(2), dacă nu este posibilă aplicarea analogiei legii, se va aplica analogia dreptului, adică drepturile și obligațiile părților se

determină în funcție de principiile generale și de sensul legislației civile. Alin.(3) stipulează că „Nu se admite aplicarea prin analogie a normelor care limitează drepturile civile sau care stabilesc răspunderea civilă. Din cele arătate rezultă că necesitatea aplicării dreptului prin analogie cu cele două forme ale sale se justifică prin prevederea legală cuprinsă în alin. (4) și anume că „Instanța de judecată nu este în drept să refuze înfăptuirea justiției în cauzele civile pe motivul că norma juridică lipsește sau că este neclară”.

Privind deschiderea internațională a legislației civile din Republica Moldova, poate fi menționat în acest sens art. 7 C.civ. care prevede că „Dacă prin tratatul internațional la care Republica Moldova este parte sunt stabilite alte dispoziții decât cele prevăzute de legislația civilă, se vor aplica dispozițiile tratatului internațional”.

Reglementarea interpretării normelor juridice în legislația penală are în vedere Codul penal al Republicii Moldova, care în Capitolul XIII, intitulat „Înțelesul unor termeni sau expresii în prezentul cod”, cuprinde un număr de 33 de articole ce explică înțelesul unor termeni sau expresii și care au statut de norme explicative obligatorii și se referă numai la dispozițiile legii penale. Și dispozițiile generale cuprinse în art. 119 Codul penal al RM care precizează încă de la început că, ori de câte ori legea penală folosește un termen sau o expresie dintre cele definite în prezentul capitol, înțelesul lor este cel prevăzut la articolele ce urmează. Prin urmare, aceasta înseamnă că practica judiciară ori lucrările juridice nu vor putea atribui alte înțelesuri decât acela pe care legea penală a atribuit-o acestor termeni sau expresii.

În acest sens se precizează accepțiunea expresă și, deci, obligatorie, a unor termeni precum “teritoriul Republicii Moldova” (art. 120), “persoană care se bucură de protecție internațională” (art. 122), “persoană cu funcție de răspundere”, “persoană publică”, “persoană cu funcție de demnitate publică” (art. 123), “timpul de război” (art. 127), “infrațiuni militare” (art. 128), “arme” (129), “fapta savârșită în public” (art. 131), “valori culturale” (art. 133), “rudenia” (art. 134). Accepțiunile atribuite legal termenilor de față, cât și ale multor alora avuți în vedere de legiuitor, permit factorilor de aplicare a legii să asigure o interpretare unitară a voinței legiuitorului.

De asemenea, tot în cadrul acestei secțiuni a lucrării noastre apreciem că se impune o analiză a evoluției justiției constituționale în Republica Moldova, cu semnificație implicită și pentru problematica interpretării juridice. Astfel, Curtea Constituțională a fost concepută de legiuitorul constituent după modelul *kelsenian*, ca o autoritate specializată de justiție constituțională, separată de sistemul judecătoresc de drept comun. Curtea este independentă față de puterea legislativă, executivă și judecătorească, asigurând realizarea principiului separației puterilor în stat, precum și responsabilitatea statului față de cetățean și a cetățeanului față de stat.

Cu referire la stabilirea propriei competențe, Curtea Constituțională a statuat că:” [...]în virtutea competențelor stabilite de Legea fundamentală în scopul îndeplinirii rolului de garant al supremației Constituției, este singura în măsură ca, pe cale jurisprudențială, să stabilească cadrul în care își exercită atribuția de control al constituționalității actelor atribuite în competența sa prin articolul 135 din Constituție, așa cum de altfel a procedat până în prezent, urmând a examina obiectul sesizărilor cu care este investită și a le soluționa în consecință prin raportare la valorile și principiile constituționale afectate”. [75] În acest sens, amintim 5 hotărâri importante ale Curții Constituționale a RM emise în anul 2016, hotărâri ce sunt importante pentru zona politică și socială, redând cetățenilor dreptul la vot sau oferindu-le posibilitatea de a se adresa, indirect, Curții cu referire la excepțiile de neconstituționalitate.

1. *Hotărârea privind controlul constituționalității unor prevederi ale Legii nr. 1115-XIV din 5 iulie 2000 cu privire la modificarea și completarea Constituției Republicii Moldova (modul de alegere a Președintelui Republicii Moldova).* Prin această hotărâre, Curtea a revigorat prevederile privind alegerea președintelui prin vot direct, secret și liber exprimat de către cetățeni, declarând neconstituționale prevederile legii de revizuire a Constituției referitoare la modul de alegere a președintelui Republicii Moldova de către Parlament cu votul a 3/5 din numărul deputaților.

2. *Hotărârea nr.2 pentru interpretarea articolului 135 alin. (1) lit. a) și g) din Constituția Republicii Moldova,* în urma căreia s-a oferit dreptul tuturor instanțelor judecătorești de a sesiza Curtea Constituțională în privința excepțiilor de neconstituționalitate. Cetățenii au obținut, astfel, acces indirect la justiția constituțională, iar CC a RM, în calitate sa de garant al supremației Constituției, poate să-și exercite controlul asupra puterii legiuitoare în privința respectării drepturilor și libertăților fundamentale. Drept urmare a acestei hotărâri, începând cu 9 februarie 2016 și până la 31 decembrie 2016 au fost depuse 115 excepții de neconstituționalitate de către judecători și părțile implicate în proces. Cifra este aproape dublă față de perioada 1995-2015, când au fost depuse doar 60 de astfel de sesizări.

Anterior, sesizările referitoare la excepțiile de neconstituționalitate puteau fi depuse doar prin intermediul Curții Supreme de Justiție.

3. *Hotărârea nr.9 privind excepția de neconstituționalitate a alineatelor (3), (5), (8) și (9) ale articolului 186 din Codul de procedură penală (termenul arestului preventiv).*

Ca urmare acestei decizii, s-a precizat că mandatul de arest se eliberează pentru un termen de până la 30 de zile, iar prelungirea duratei arestării preventive nu poate depăși acest termen. În același timp, arestul preventiv poate fi aplicat pentru o perioadă totală de cel mult 12 luni.

4.Hotărârea nr.34 privind confirmarea rezultatelor alegerilor și validarea mandatului de Președinte al Republicii Moldova.

În această hotărâre, Curtea Constituțională a indicat principalele deficiențe de sistem. CC a RM a subliniat necesitatea ca întreaga legislație electorală să fie reexaminată, urmând a fi concentrată într-un Cod electoral revizuit ale cărui dispoziții comune și speciale să asigure, în concordanță cu principiile constituționale, organizarea unui scrutin democratic, corect și transparent. La această Hotărâre au fost formulate șase adrese Parlamentului, în vederea eliminării lacunelor din legislație.

5.Hotărârea nr.33 pentru controlul constituționalității unor prevederi din Codul civil (sesizările 56a/2016 și 90g/2016) și Codul de procedură civilă privind drepturile și libertățile persoanelor cu dizabilități mintale (sesizările 49a/2016 și 63g/2016).

În această hotărâre, Curtea a declarat neconstituțională limitarea excesivă a drepturilor persoanelor cu dizabilități, subliniind cu referire la instituția tutelei, că aceasta nu este neconstituțională, însă ea trebuie aplicată doar persoanelor cărora le lipsește în totalitate discernământul, în privința cărora aplicarea altor măsuri de protecție mai puțin restrictive se dovedește a fi inefficientă.

De asemenea, CC a RM a stabilit dreptul de acces efectiv și în condiții de egalitate la actul de justiție pentru persoanele cu dizabilități.

Constituirea și consolidarea Republicii Moldova ca stat independent și democratic, cu statut de subiect de drept internațional, pune problema interacțiunii dreptului intern cu acela internațional. Obligația respectării angajamentelor internaționale de către Republica Moldova este prevăzută de art. 8 alin. 1 din Constituție, potrivit căruia Republica Moldova se obligă să respecte Carta Organizației Națiunilor Unite și tratatele la care este parte, să-și bazeze relațiile cu alte state pe principiile și normele unanim recunoscute ale dreptului internațional. Totodată, art. 8 alin. 2 din Constituție dispune că “intrarea în vigoare a unui tratat internațional conținând dispoziții contrare Constituției va trebui precedată de o revizuire a acesteia.” Un statut aparte au dobândit tratatele internaționale în material drepturilor omului, amplasate în ierarhia actelor normative pe aceeași treaptă cu Constituția și având preeminență asupra prevederilor interne, în caz de divergență (art. 4 din Constituție).

“În Republica Moldova, organul de jurisdicție constituțională este abilitat să intervină în procesul de receptare a dreptului internațional în ordinea juridică internă, asigurând concordanța dintre prevederile tratatelor internaționale și cele ale Constituției, această prerogativă fiind consfințită în art. 135 alin. 1 lit. a) din Constituție.” [196, p. 262] Deși dreptul constituțional din RM nu conține reglementări exprese care să impună aplicarea în jurisprudența constituțională

națională a jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului, întrucât aceasta din urmă face corp comun cu prevederile Convenției europene, necesitatea luării în considerare a acesteia decurge din prevederile art. 4 alin. 2 din Constituție, potrivit cărora dispozițiile constituționale privind drepturile și libertățile omului se interpretează și se aplică în concordanță cu Declarația Universală a Drepturilor Omului, cu pactele și cu celelalte tratate la care Republica Moldova este parte. Trebuie subliniat faptul că la realizarea controlului constituționalității unor dispoziții legale ce vizează drepturile și libertățile fundamentale ale persoanei, Curtea Constituțională a RM, prin hotărârile emise, confirmă principiul de aplicabilitate directă a Convenției Europene și a jurisprudenței Înaltei Curți și contribuie esențial la procesul de integrare efectivă a prevederilor Convenției Europene în ansamblul reglementărilor interne în materia drepturilor omului.

Evoluția continuă a jurisprudenței Curții Europene a determinat Curtea Constituțională a RM în unele situații să-și reconsidere propria jurisprudență. Un exemplu elocvent îl constituie Hotărârea nr. 10 din 16 aprilie 2010. Unul din argumentele pentru revizuirea hotărârii anterioare a Curții Constituționale l-a constituit modificarea jurisprudenței Curții Europene expuse în cauza *Pellegrin c. Franței* prin hotărârea asupra cauzei *Vilho Eskelinen s.a. c. Finlandei*, examinată direct de Marea Cameră. Curtea Constituțională, în hotărârea sa, a expus următoarele motive: “[...] revizuirea Hotărârii nr. 16 din 28 mai 1998 este dictată atât de Constituție, cât și de noua jurisprudență a CtEDO și de necesitatea Republicii Moldova de a corespunde “testului Eskelinen”. În sensul acestei interpretări, în Republica Moldova dreptul intern și cel internațional reprezintă un tot întreg, o structură unitară. Așadar, în categoria actelor normative se includ și normele internaționale la care Republica Moldova este parte. Având în vedere că prin interpretarea prevederilor Convenției Europene jurisprudența CtEDO face parte din dreptul accesoriu la tratatul internațional (soft law), ea devine parte a dreptului intern. De aici, modificarea jurisprudenței CtEDO echivalează cu modificarea actelor normative, fapt care permite Curții Constituționale, în baza art. 72 din Codul jurisdicției constituționale, să-și reconsidere propria hotărâre.”

Coordonate normative privind interpretarea juridică în dreptul românesc

Legislația din România, prin tradiția sa, își găsește apartenența la sistemul de drept continental sau romano-germanic, în cadrul căruia obligativitatea hotărârilor judecătorești este în principiu limitată la cazul dedus judecării, fără a construi „precedente” și, deci, izvor de drept. Prin excepție totuși, după adoptarea Constituției din 1991, există situația în care sistemul juridic românesc împrumută unele caracteristici din cadrul sistemului Common law; asemenea situații sunt în cazul deciziilor Curții Constituționale care reprezintă un „precedent normativ”, care conține, așadar, norme general-obligatorii [123, p.6].

Sistemul de drept românesc reflectă configurația pe care societatea a urmat-o în evoluția sa, opera de legiferare consacrand valorile pe care societatea le apăra în momentul legiferării, iar reechilibrarea cu stadiul prezent al societății, al schimbărilor care au loc în societate a revenit operației de interpretare. Din această perspectivă, instituția interpretării juridice are statutul de condiție „ontologică”, a ființării dreptului. Realitatea juridică de după revoluția din 1989 se caracterizează printr-un proces complex de reconstrucție a sistemului de drept, cu deschidere spre valorile democrației occidentale și euro-atlantice, ceea ce a determinat schimbări la nivel constituțional și de viziune asupra întregii legislații. Pe întregul parcurs al acestui proces, marcat de aderarea și consolidarea integrării României în Uniunea Europeană, opera de legiferare și cea de interpretare s-au articulat în mod armonios, contribuind la funcționalitatea dreptului conform finalităților sale. Se apreciază cu temei că „În contextul unei mobilități sociale sporite, interpretarea juridică este aceea care asigură nu numai corelația dreptului cu noul stadiu al evoluției societății, dar și evoluția sistemului juridic, deci perfecționarea sistemului juridic însuși”[101, p.13].

Statutul normativ al instituției interpretării juridice își găsește consacarea în diferite texte normative în mod expres, dar și în mod indirect, prezența interpretării rezultând în mod implicit din contextul în care sunt explicați anumiți termeni cu care operează un text sau altul de lege. Unii autori sunt de părere că „În prezent, interpretarea suferă modificări majore, pentru că după anii '90 legea parlamentară a fost „subordonată” jurisprudenței Curții Constituționale, iar legea națională, tratatelor internaționale - la care România a aderat - și Curții Europene a Drepturilor Omului” [201, p.77.].

Pentru reconstrucția sistemului juridic, respectiv pentru deschiderea sa spre valorile democratice, un rol important l-a avut completarea art. 11 din Constituție cu un alineat nou, și anume „În cazul în care un tratat la care România urmează să devină parte cuprinde dispoziții contrare Constituției, ratificarea lui poate avea loc numai după revizuirea Constituției”(alin. 3). Alineatul nou trebuie interpretat ca o consecință logică a principiului supremației Constituției, prevăzut la art. 1 alin. (5); aceasta înseamnă că ratificarea poate avea loc numai dacă tratatul în cauză nu cuprinde prevederi contrare Constituției. În completarea și în acord cu dispozițiile Constituției a fost adoptată Legea nr.590/2003 privind tratatele, care în art.26 alin.(1) lit. d) are în vedere modul de derulare a relațiilor României cu Uniunea Europeană, caracterul lor prioritar; în principiu, în acest text de lege se au în vedere tratatele încheiate cu UE, cât și cele încheiate cu statele membre UE. Semnificativă pentru instituția interpretării juridice este statuarea în Constituție a priorității dreptului comunitar în ordinea juridică internă, așa cum rezultă din art. 148 alin.(2): „ Ca urmare a aderării, prevederile tratatelor constitutive ale Uniunii Europene,

precum și celelalte reglementări comunitare cu caracter obligatoriu, au prioritate față de dispozițiile contrare din legile interne, cu respectarea prevederilor actului de aderare”.

Texte normative exprese privind interpretarea juridică în legislația românească în vigoare sunt cele din Noul Cod civil, care, în capitolul III, intitulat „Interpretarea și efectele legii”, acoperă normativ un spațiu larg al ariei de manifestare a dreptului civil. De asemenea, Noul Cod Penal, la rândul său, cuprinde în titlul X „Înțelesul unor termeni sau expresii în legea penală”. În Noul Cod de Procedură civilă, pentru instituția interpretării prezintă importanță art.329 privind recursul în interesul legii.

Textul privind interpretarea legii civile are în vedere precizarea înțelesului interpretării oficiale, adică a interpretării făcută de organul care a edictat norma supusă interpretării. Astfel, este respectat principiul latin după care este în puterea celui ce a impus o lege să o și interpreteze (*eius est interpretari legem cuius est condere*). Acest principiu este consacrat în art.9 alin (1) C.Civ. unde se arată că „Cel care a adoptat norma civilă este competent să facă și interpretarea ei oficială”; iar în alin.(2) se stipulează că „Norma interpretativă produce efecte numai pentru viitor”.

Este de constatat că Noul Cod civil păstrează regulile de interpretare din Codul civil din 1864; cele două reguli, apreciate în fapt ca reguli de aplicare a legii, se referă la art. 3 și art. 4. Conform art. 3, judecătorul era obligat să soluționeze orice cauză cu care era investit, fie că era reglementată de lege, fie că nu era; art. 4, la rândul său, dispunea că judecătorului îi era interzis să se pronunțe prin dispoziții generale. În literatura de specialitate s-a apreciat că interpretarea juridică în Codul din 1864 avea la bază principii generale, însă erau utilizate și regulile de aplicare a convențiilor [112, p.73].

Legislația Noului Cod Civil, privind regulile de interpretare nu aduce schimbări, însă adaugă unele precizări. Pentru determinarea felurilor interpretării sunt utilizate mai multe criterii; astfel, raportat la persoana care face interpretarea și la forța juridică a acesteia, interpretarea poate fi oficială, jurisdicțională și doctrinară. Conform art. 9 alin.(1) din Noul Cod Civil, interpretarea oficială se face de către organul care a edictat legea. În acest caz, forma pe care o capătă interpretarea este legea interpretativă; aceasta este adoptată de legiuitor pentru a explica legea existentă și face corp comun cu aceasta. În esență, rolul său este de a elimina controversele care apar în practică în legătură cu aplicarea acestei norme juridice. De aceea, se apreciază că legea interpretativă nu este creatoare de drepturi noi. Mai trebuie menționat faptul că legiuitorul, de regulă, nu precizează faptul că o anumită lege este interpretativă; doar din conținutul ei rezultă acest lucru. Calificarea acestei legi este făcută de judecător atunci când o aplică și reiese din faptul că aceasta este folosită pentru soluționarea unor situații juridice care au loc.

Aceste aspecte sunt clarificate în Legea nr.24/2000 privind normele de tehnică legislativă pentru elaborarea actelor normative. În această ordine de idei menționăm art. 69 din această lege, intitulat „Interpretarea legală”, care în alin.(1) consacră următoarele: „Intervențiile legislative pentru clarificarea sensului unor norme legale se realizează printr-un act normativ interpretativ de același nivel cu actul vizat, prin dispoziții interpretative cuprinse într-un nou act normativ sau prin modificarea dispoziției al cărui sens trebuie clarificat”. Iar în alin.(2) se arată că interpretarea legală intervenită potrivit alin.(1) poate confirma sau, după caz, infirma ori modifica interpretările judiciare, arbitrale sau administrative, adoptate până la acea dată, cu respectarea drepturilor câștigate”. Norma interpretativă, conform art. 9 alin.(2)C.civ., produce efecte numai pentru viitor.

Interpretarea realizată de cel care aplică legea poartă denumirea de interpretare jurisdicțională. Această interpretare este realizată de către judecător sau de alt organ care are asemenea atribuții. Este de menționat faptul că forța juridică a acestei interpretări este numai pentru situația concretă care a determinat această interpretare.

În materie penală, Codul penal al României, adoptat prin Legea nr. 286/2009, conține în cuprinsul său, în Titlul X, un număr 16 articole prin care se precizează înțelesul unor termeni sau expresii în legea penală, care sunt norme de interpretare (art.172-187 C.p.) prin care legiuitorul dă o interpretare legală contextuală unor termeni cuprinși în conținutul Codului penal.

Întregul edificiu al dreptului penal stă sub semnul principiului incriminării, astfel, Noul Cod penal este conceput prin afirmarea încă de la început al acestui principiu. În construcția Noului Cod penal este enunțat separat principiul legalității incriminării (art.1) de principiul legalității penale (art.2). O consecință directă a principiului legalității incriminării este aceea că noul Cod penal prevede neretroactivitatea legii penale de incriminare (art. 1 alin.(2)). Conform art. 20 alin.(1) din Constituția României, dispozițiile constituționale privind drepturile și libertățile cetățenilor vor fi interpretate și aplicate în concordanță cu Declarația Universală a Drepturilor Omului, cu pactele și cu celelate tratate la care România este parte, și, prin urmare, în raport de conținutul acestora se examinează și legalitatea incriminărilor [6, p.9]. Se apreciază că prin enunțarea separată a principiului legalității incriminării de principiul legalității pedepsei, legiuitorul are posibilitatea să ofere o explicitare mai amplă efectelor acestui principiu; legalitatea incriminărilor acționând ca o garanție împotriva arbitrariului puterii executive, acțiunea autorităților statale nu se poate desfășura decât în cazurile și în limitele prevăzute de legea penală. Legiferarea în materie penală (infrațiunile, pedepsele și regimul executării acestora, precum și acordarea amnistiei și grațierii colective) este rezervată de Constituția României exclusiv domeniului legilor organice. Totuși, Curtea Constituțională a decis că

Guvernul poate legifera pe calea ordonanțelor de urgență și în domeniul rezervat legilor organice. Ca o consecință a acestei decizii, ordonanțele de urgență pot constitui izvoare de drept penal [163, p.25].

Dacă în primul alineat legiuitorul folosește noțiunea de lege penală, în sensul de normă juridică conținând dispoziții de drept penal, prin urmare, nereferindu-se numai la legile organice, în cuprinsul art.173 noul C. pen., care este un text de lege cu statut de normă de interpretare, legiuitorul explică sensul noțiunii de lege penală astfel: „Prin lege penală se înțelege orice dispoziție cu caracter penal cuprinsă în legi organice, ordonanțe de urgență sau alte acte normative care la data adoptării lor aveau putere de lege”.

Cât privește statutul normativ al instituției interpretării juridice în materie penală, acesta rezultă atât în mod implicit din cuprinsul textelor din legislația în domeniu, cât și din normele de interpretare din Codul penal. Având la bază cercetările elaborate de teoria generală a dreptului, diversele teorii ale interpretării normelor juridice pornesc de la principiile și regulile generale ale interpretării, care au o aplicabilitate comună în toate ramurile de drept.

În elaborarea normelor juridice, organul legiuitor utilizează diferiți termeni pentru a da formă conținutului acestor norme [125, p.21]. Cuvântul care a dobândit un înțeles precis în exprimarea unei idei formează înțelesul a ceea ce numim „termen”, iar o îmbinare concisă de cuvinte care exprimă o idee complexă formează o „expresie”. Ținând seama de sfera largă a celor cărora se adresează, în operația de redactare a Noului Cod penal, legiuitorul folosește o serie de termeni sau expresii în înțelesul lor obișnuit. Totuși, este posibil ca un termen sau o expresie utilizată în cuprinsul normei penale să aibă un conținut variat ori să dobândească în mod convențional o întrebuintare susceptibilă de a conferi un înțeles specific. În această situație se cere clarificarea înțelesului acestui termen sau expresii. Abaterile de la înțelesul comun, respectiv restrângerea sau lărgirea înțelesului comun al termenilor sau expresiilor, sunt determinate de necesitatea de a da normei juridice penale un conținut precis. Explicarea înțelesului unor termeni sau expresii într-o subdiviziune a legii penale generale se impune, aceasta pentru a evita darea, în fiecare dispoziție din Cod sau din alte legi penale, de explicații separat, unde și-au găsit utilizarea acești termeni sau expresii.

Conform dispozițiilor art. 172 C.pen. în toate situațiile în care legea penală folosește un termen sau o expresie din cele prevăzute în Titlul X, înțelesul acesteia este cel arătat în acest titlu, afară de cazul când legea penală dispune altfel. Aceasta înseamnă că numai accepțiunea pe care însăși legea penală a atribuit-o acestor termeni sau expresii va fi utilizată în practica judiciară sau în lucrările juridice. Normele explicative au caracter obligatoriu și vizează numai dispozițiile legii penale [31, p.51].

În funcție de momentul în care intervine, prin normele explicative, legiuitorul înfăptuiește o operație de interpretare autentică contextuală sau o interpretare autentică ulterioară. În noul Cod penal, interpretarea autentică contextuală se realizează prin două modalități, și anume: prima, când înțelesul termenului sau expresiei este clarificat prin norme generale edictate în acest scop, așa cum sunt normele cuprinse în Codul penal Titlul X, art. 172-187; a doua modalitate este folosită în situația în care termenul sau expresia își are explicat înțelesul în însăși dispoziția de lege în care este folosit, așa de exemplu, în art. 8 alin.(2) și (3), art. 213 alin.(4); în art. 254 alin(2), în art. 364 alin.(4); uneori este într-un text distinct, ca de exemplu în art. 333. Textele explicative generale din Titlul X C.pen. sunt incidente numai în măsura în care, printr-o normă cu caracter special, nu se dispune altfel. Este de precizat că au caracter obligatoriu atât normele explicative generale cât și normele explicative speciale.

1.3. Concluzii la capitolul 1

Primul capitol al lucrării și-a propus să evidențieze aspecte teoretice și practice relevante ale interpretării juridice, așa cum ele s-au configurat în evoluția gândirii juridice și care au dus la afirmarea interpretării ca o componentă de bază a elaborării și realizării dreptului.

Aspectele teoretice și practice implicate în activitatea de interpretare vizează, așa cum s-au profilat ele în evoluția dreptului, cunoașterea și stabilirea conceptelor prin folosirea logicii, dar și aplicarea acestora prin folosirea unor tehnici adecvate, cum este tehnica de a alege textul de lege pentru a putea fi aplicat. De asemenea, definirea termenilor controversați sau neclari, lărgirea sferei de aplicare a normei sau uneori depășirea acesteia, aplicarea analogiei și a ficțiunilor juridice, toate acestea s-au dovedit probleme reale ale interpretării juridice, cerută ea însăși de realitățile sociale în schimbare și fiind strâns legată de ființarea și aplicarea dreptului.

Așa cum am prezentat *supra*, în perioada marilor codificări instituția interpretării juridice a fost susținută de concepția autorilor acestor documente, concepție care recunoștea imperfecțiunile oricărei opere legislative, cu toate că viziunea de ansamblu a acestor coduri, în special cel francez și cel german, presupunea că ele ar rezista neschimbate în timp. Statutul normativ al interpretării juridice a găsit susținere în art. 4 al Codului civil francez, care a dispus ca judecătorul să hotărască în cazul tăcerii, obscurității sau insuficienței legii. De asemenea, comparativ cu tradiția puternic legalistă a Codului civil francez și Codului civil german, Codul civil elvețian recunoștea imperfecțiunile operei legislative și accepta rolul judecătorului atât în interpretarea legii, cât și în crearea dreptului.

Instituția interpretării juridice a primit – am constatat - o abordare complexă în cadrul teoriilor interpretării. Ele au marcat gândirea juridică începând cu secolul al XIX - lea. Astfel, școala exegetică pornea de la ideea că opera de interpretare trebuie să aibă drept scop căutarea

voinței legiuitorului, interpretarea însemnând reconstituirea voinței legiuitorului în textul de lege. Desigur, dincolo de elementele valoroase ale acestei școli, accentul absolutizant pe care l-a pus pe substratul intelectual al legii a făcut ca această școală să se plaseze pe direcția pozitivistă, deschisă spre justificarea voluntarismului legislativ.

Școala evoluționistă va da expresie unei noi stări de spirit, pornind de la premisa că pe măsură ce mediul social evoluează, legea se transformă, prin urmare ea trebuie să fie interpretată în funcție de concepțiile epocii. Deși instituțiile juridice pe parcursul evoluției lor își păstrează forma, capătă însă un sens nou, adaptat nevoilor societății. Unul dintre neajunsurile acestei teorii este – cum am văzut – acela că, în raport cu textul de lege, se acordă preeminență jurisprudenței, care are ca urmare arbitrariul practicii judecătorești. La rândul său, teoria autonomiei textelor arăta că în sistemele de drept în care există prevalența formală a dreptului scris trebuie să se pornească de la *voința formulată* a legiuitorului; această voință nu trebuie nici absolutizată, nici ignorată; ea este total autonomă, dincolo de orice premise preparatorii care au precedat exprimarea acesteia și dincolo de orice repere de interpretare care sunt în afara textului legal. Atunci când textul de lege sub aspect formal nu este clar, în vederea aplicării legii agentul jurisdicțional cât și cel executiv trebuie să stabilească cadrul general care reprezintă forma obiectivată a voinței legiuitorului.

O altă direcție de gândire a manifestat-o școala liberului drept, întemeiată de François Gény, pentru care legea trebuie să țină seama de evoluția dreptului, iar voința legiuitorului nu trebuie să activeze fără nici un fel de măsură.

Prezentarea făcută principalelor direcții de gândire juridică în materia interpretării dreptului a urmărit totodată corelarea comparativă a tezelor acestora, în vederea desprinderii, în acord cu exigențele actuale ale evoluției dreptului, a orizontului teoretic actual de așteptare al problematicii interpretării, cât și a finalității interpretării legislației în procesul perfecționării ei normative și al aplicării oportune și eficiente.

Sub acest ultim aspect, am plecat de la premisa că statutul normativ al interpretării juridice în legislația Republica Moldova și România capătă dimensiuni noi, în contextul procesului complex de reconstrucție a sistemului de drept. Semnificativă pentru instituția interpretării juridice în dreptul românesc este statuarea în Constituție a priorității dreptului comunitar în ordinea juridică internă, așa cum rezultă din art.148 alin.(2). Analiza statutului normativ al instituției interpretării în legislația românească are în vedere textele normative exprese din Noul Cod civil și Codul de procedură civilă, Noul Cod penal și Legea de punere în aplicare. Textele cuprinse în Noul Cod civil, în capitolul III, intitulat „Interpretarea și efectele legii”, acoperă un spațiu larg al ariei de interpretare a normelor juridice în domeniul dreptului

civil. În esență, rezultă că cel care a adoptat norma civilă este competent să facă și interpretarea ei oficială; norma interpretativă produce efecte numai pentru viitor. Interpretarea legii de către instanță se face numai în scopul aplicării ei în cazul dedus judecății. Legile care derogă de la o dispoziție generală, care restrâng exercițiul unor drepturi civile sau care prevăd sancțiuni civile, se aplică numai în cazurile expres și limitativ prevăzute de lege. În situația în care nu există o normă juridică civilă pentru a reglementa o anumită situație juridică, operează analogia. Textele de lege din capitolul menționat sunt norme explicative obligatorii, care trebuie să guverneze procesul de interpretare în materia dreptului civil.

Instituția interpretării normelor juridice în dreptul penal român își găsește expresia în articolele cuprinse în Titlul X din Noul Cod penal, intitulat „Înțelesul unor termeni sau expresii în legea penală” (art.172-187). În acest sens, potrivit dispozițiilor art.172 C.pen., în toate situațiile în care legea penală folosește un termen sau o expresie din cele prevăzute în Titlul X, înțelesul acesteia este cel arătat în acest titlu, afară de cazul când legea penală dispune altfel. Normele explicative au caracter obligatoriu și vizează numai dispozițiile legii penale.

Privind statutul normativ al interpretării normelor juridice în legislația Republicii Moldova, am arătat că acesta este susținut de o serie de principii, de idei fundamentale care se regăsesc în întregul edificiu legislativ și asigură caracterul unitar al elaborării și aplicării legii. Bazele sistemului legislativ ale Republicii Moldova își are sprijinul în prevederile Constituției, care consacră modalitatea de desfășurare a justiției, ierarhia instanțelor judecătorești, statutul judecătorilor, folosirea căilor de atac, caracterul obligatoriu al sentințelor și al altor hotărâri judecătorești definitive.

În legislația civilă, în special în Codul civil al R. Moldova, reglementarea juridică a interpretării cuprinde unele texte exprese, însă calea comună de susținere rezidă și în principiile legislației civile care sunt cuprinse în dispozițiile generale ale Codului civil. Dacă în art. 4 alin. (1-2) este definită uzanța și condițiile în care se aplică, în art. 5 din Codul civil al R. Moldova este reglementată expres aplicarea dreptului prin analogie. Semnificativă pentru instituția interpretării este și dispoziția art.7 C. civ. care prevede că „Dacă prin tratatul internațional la care R. Moldova este parte sunt stabilite alte dispoziții decât cele prevăzute de legislația civilă, se vor aplica dispozițiile tratatului internațional”.

Statutul normativ al instituției interpretării juridice în legislația penală a R. Moldova este consacrat în capitolul XIII din Codul penal intitulat „Înțelesul unor termeni sau expresii în prezentul cod”; articolele cuprinse în acest capitol au statut de norme explicative obligatorii și se referă numai la dispozițiile legii penale.

Problema științifică soluționată în acest prim capitol constă în configurarea principalelor aspecte ale problematicii interpretării juridice în plan teoretic și practic, punând în evidență ideile relevante în acest domeniu, deschiderile pe care le oferă științei și practicii în domeniul dreptului teoriile interpretării juridice formulate în decursul timpului, la care m-am referit critic în capitolul de față. În redactarea acestuia am valorificat idei din studii pe care le-am publicat anterior, precum următoarele: *Condiția interpretării juridice în dreptul roman* (în Rolul științei și educației în implementarea Acordului de Asociere la Uniunea Europeană. Conferința științifică internațională. 5 februarie 2015, Chișinău: Vasiliana 98, Iași, 2015, p. 96 - 99); *Statutul interpretării în etapa receptării dreptului roman și în perioada marilor codificări*, (În: „Rolul științei și educației în implementarea Acordului de Asociere la Uniunea Europeană”. Conferința științifică internațională (5 februarie 2015, Chișinău), Iași, Vasiliana 98, 2015, p.100-103); *Școala exegetică și problema interpretării dreptului* (În: „Rolul științei și educației în implementarea Acordului de Asociere la Uniunea Europeană”. Conferința științifică internațională (5 februarie 2015, Chișinău), Iași, Vasiliana 98, 2015, p.96-99, p.114-117) (conform poziția 62 din *Bibliografie*).

Cât privește regimul juridic al instituției interpretării în legislația Republicii Moldova și a României, am mizat în paginile anterioare pe ideea că instituția în cauză dobândește un statut dinamic, pe care l-am corelat cu procesul reconstrucției sistemului de drept.

*

În baza analizei întreprinse asupra doctrinei și a reglementărilor normativ-juridice privind interpretarea dreptului, avem de precizat în finalul capitolului de față scopul și obiectivele care vor marca demersul nostru în capitolele următoare, privind fenomenul interpretării juridice, particularitățile și exigențele sale actuale, expresie majoră a împlinirii funcției sociale a dreptului.

În acest sens, prezenta lucrare are drept scop cercetarea multilaterală și complexă a problemelor interpretării dreptului, constituirea unui traseu analitic în măsură să permită deschiderea frontului problematic, trecerea de la cazul, apreciat ca particular, al interpretării normei de drept la analiza și justificarea genului său proxim: interpretarea dreptului în general, elaborarea unei teorii generale a interpretării dreptului. Prin studiul menționat intenționăm identificarea specificului tipurilor și formelor interpretării juridice, a principiilor care o guvernează, evidențierea particularităților interpretării dreptului național și comunitar, raportat la starea de suveranitate a statului. De asemenea, într-o abordare practico-gnoseologică intenționăm a predicționa acele măsuri de natură normativă orientate spre optimizarea formelor de interpretare și realizare a dreptului în contextul globalizării și integrării.

Pentru realizarea acestui scop au fost stabilite următoarele obiective:

1. fundamentarea bazelor conceptuale ale interpretării sistemic-integrative a dreptului pornind de la contribuții teoretice acreditate în domeniu;
2. determinarea tipurilor, agenților și formelor interpretării juridice privită ca efort hermeneutic de descifrare a literei și spiritului legii;
3. evidențierea principiilor interpretării, care nu apar ca simple entități metafizice, ci se configurează evolutiv în funcție de exigențele epistemologice ale cunoașterii juridice;
4. clarificarea tehnicilor de interpretare, așezate sub semnul legilor gândirii corecte ce statuează o metodică juridică specifică;
5. evidențierea, în baza logicii privită ca ansamblu coerent de exigențe formale ale gândirii, a particularităților raționamentelor juridice, a argumentelor utilizate în cunoașterea și interpretarea dreptului;
6. determinarea funcției valorizatoare a interpretării juridice, rezultată din interacțiunea scopului legiuitorului cu finalitățile dreptului, în măsură să asigure trecerea dreptului de la virtualitatea dezirabilă a prescripțiilor la realizarea lor efectivă;
7. cercetarea importanței deciziilor Curții Supreme de Justiție din Republica Moldova și a Înaltei Curți de Casație și Justiție din România, precum și a deciziilor Curții Constituționale din Republica Moldova, respectiv din România în interpretarea dreptului;
8. stabilirea modalităților și particularităților interpretării dreptului național în condițiile necesității interpretării unitare, non-contradictorii a dreptului în sistemul național și în relațiile sale cu acquis-ul comunitar și cu dreptul internațional;
9. rolul activ al jurisprudenței naționale și jurisprudenței UE în armonizarea interpretării juridice; contribuții ale jurisprudenței comunitare la afirmarea principiilor dreptului comunitar;
10. analiza, sistematizarea și interpretarea rezultatelor cercetării întreprinse, formularea concluziilor și recomandărilor.

Problema științifică soluționată constă în configurarea principalelor aspecte ale problematicii interpretării juridice în plan teoretic și practic, punând în evidență ideile relevante în acest domeniu, deschiderile pe care le oferă teoriei și practicii în domeniul dreptului. În acest sens, am îmbunătățit cadrul conceptual menit a fundamenta o viziune dominant axiologică asupra problematicii interpretării în drept (de exemplu, conceptele de interpretare de fundamentare, de funcție axiologică a interpretării juridice, de competență evaluantă a interpretării juridice). Totodată, am reformulat din această nouă perspectivă tehnicile interpretării în drept. În felul acesta am avut în vedere să largim baza teoretică, cu implicație aplicativă, a concepției privind complexul aspectelor interpretării juridice.

2. ESENȚA, FINALITĂȚILE ȘI PRINCIPIILE INTERPRETĂRII JURIDICE

2.1. Repere metateoretice ale problematicii interpretării în drept. Natura interpretării juridice în ordine teoretică și practică

Interpretarea în drept reprezintă o componentă nucleară a acestuia, un mecanism complex care contribuie esențial la realizarea finalităților sale [61, p.13]. Interpretarea juridică vizează mai mult decât aplicarea normelor juridice; privită și ca moment al elaborării dreptului, așa cum vom desprinde în altă ordine de idei, interpretarea asigură actualizarea sistemului juridic. Totodată ea relaționează cu toate componentele dreptului.

Orizontul interpretării în drept are ca suport de susținere axa cunoaștere-valorizare-acțiune, temei care reprezintă, în același timp, reperul esențial de configurare a ontologiei sociale, în cadrul căreia ontologia juridicului își manifestă trăsăturile sale proprii [176, p.115]. Dimensiunea metateoretică a problematicii interpretării în drept este susținută de interdependența necesară care există în cadrul procesului de ființare și manifestare a dreptului între perspectivele ontologică, epistemologică, metodologică și axiologică. Toate aceste perspective participă activ la geneza și manifestarea dreptului în întregul său, dirijând în mod esențial demersul de interpretare a dreptului.

Problema fundamentală a interpretării în drept, ca și a dreptului în general, este aplicarea normei abstracte, generale, la cazurile concrete și foarte diverse, pe care le prezintă realitatea vieții. Realizarea actului de justiție, a dreptății în cazurile individuale, înseamnă asigurarea demnității dreptului, a ceea ce este menirea dreptului, a principiilor care îl susțin și îl fac necesar vieții sociale [239, p.97]. Generalitatea normei juridice cuprinde temeiul ontologic și axiologic al reglementării situațiilor concrete, oferind în același timp deschidere spre reglementarea raporturilor viitoare.

Problematica interpretării în drept face obiectul teoriei generale a dreptului, știință juridică generalizatoare, a cărei domeniu de abordare „este acela al generalității și integralității dreptului, în care dreptul este studiat ca drept pentru a-i desprinde legitățile, principiile, conceptele juridice fundamentale” [64, p.25].

Este de subliniat faptul că cercetările elaborate de teoria generală a dreptului stau la baza teoriilor interpretării juridice [187, p.85]. Se apreciază că natura sistemică și caracterul unitar al dreptului face ca principiile și regulile generale ale interpretării juridice să aibă, în toate ramurile de drept, o aplicabilitate comună. Problematica interpretării în drept este deosebit de complexă; ea se referă la întrebări precum: „în ce ipoteze ale normelor juridice se încadrează o situație de fapt? Care este sensul deplin al voinței legiuitorului exprimată în norma juridică? Ce înțeles au

termenii și expresiile folosite de legiuitor? Sunt acestea aplicabile sau nu unor împrejurări de fapt stabilite într-o cauză? Pentru calificarea juridică este necesar apelul și la alte norme juridice ce aparțin unor instituții juridice sau ramuri de drept diferite? În ce măsură situații care nu au fost prevăzute de legiuitor pot fi încadrate în reglementarea existentă? Subsumarea unui caz dat normelor juridice existente asigură o soluție justă, conformă cu finalitățile dreptului?” [67, p.189]. Soluționarea acestor întrebări, care constituie universul operațional al demersului interpretativ, în mod necesar trebuie să ducă la realizarea finalităților dreptului, deci la realizarea ideii de justiție, a dreptății, la nivelul universalului concret, adică în soluționarea cazurilor diverse ce apar în viața omului și a societății. În fond, dreptul este oglinda normativă a valorilor sociale. Sistemul dreptului este și trebuie să fie domeniul libertății înfăptuite.[115, p.28] Totodată, dreptul exprimă un proiect dezirabil al societății viitoare.[65, p.35].

Realizarea funcțiilor dreptului ține în mod esențial de mecanismul interpretării juridice, mecanism care pune în evidență modalitatea în care diferitele abordări ale juridicului reușesc împreună să ofere o imagine unitară a ceea ce reprezintă interpretarea în drept și finalitățile acesteia. Privit ca un concept fundamental al filosofiei juridice, finalitățile dreptului „desemnează un model dezirabil de evoluție a realităților juridice care să satisfacă nevoile și aspirațiile individului uman, cerințele progresului social în acord cu valorile unui timp istoric, model care să contribuie la promovarea specificității dreptului dar și la evitarea denaturării sale ca mijloc al reglementării sociale, la maximizarea prestației sale în raport cu individul și societatea, la concertarea sa cu alte sisteme de norme sociale” [67, p.173].

Fiind în legătură directă cu actul de interpretare, cu tipul acesteia și cu modalitățile prin care se exprimă, problema finalităților dreptului dobândește în timpurile noastre o importanță semnificație teoretică și practică, când drepturile și libertățile fundamentale ale omului devin un factor supraordonator reglementărilor juridice. Faptul acesta are importanță și în elaborarea, interpretarea și aplicarea normelor juridice.

Baza metateoretică a problematicii interpretării în drept vizează conturarea aceluia cerc de perspective care în mod necesar concură la elucidarea diferitelor soluții, implicate în actul interpretării juridice, vizând realizarea finalităților dreptului. În această ordine de idei, perspectiva cunoașterii științifice a juridicului, a epistemologiei juridice, este aceea care a deschis noi orizonturi în înțelegerea și explicarea fenomenului juridic și a mecanismului interpretării în drept, atrăgând pe planul reflecției abordări semnificative din domeniul altor științe, precum sociologia, psihologia, politologia, teoria informației, teoria comunicației ș.a.[91,p.150] Astfel, astăzi, în planul cunoașterii dreptului se înregistrează conexiuni, interrelații, interferențe, transferuri de concepte, metode și tehnici, cu și de la alte științe, fenomen

care în esență reflectă liniile de forță ale cunoașterii contemporane, ale revoluției conceptuale în știință, cu tendințele ei de unificare, dar și cele de specializare, manifestate și în modul propriu de a fi al dreptului și al interpretării juridice prin care sistemul de drept se realizează. Perspectiva epistemologică în plan juridic are în vedere formele și metodele cunoașterii științifice, problema științifică, adevărul, inferența științifică, raționalitatea științei, logica și metodologia cercetării științifice; de asemenea, demersurile epistemologiei juridice sunt în timpurile noastre provocate să găsească soluții la o serie de probleme particulare, care, deși au o tradiție, ele solicită reinterpretări noi. Este, de exemplu, cazul relației dintre socialitate și juridicitate, al distincției dintre cunoașterea comună și cea științifică, al termenului de științificitate și standardelor acesteia, al relațiilor dintre cunoașterea științifică și puterea de stat (avându-se în vedere faptul că dreptul este înțeles și ca o expresie normativă a puterii de stat). Interesează, de asemenea, statutul epistemologic al unor entități juridice, precum lacuna, prezumția, ficțiunea ș.a. Cu referire la aceste probleme, se apreciază că relevarea pluralismului unghiurilor de analiză reprezintă o necesitate epistemologică de prim ordin în știința dreptului [64, p 273].

O altă perspectivă strâns legată de universul cunoașterii juridice este cea legată de metodologie. Avându-și sorginea în însăși natura gândirii, preocuparea de a găsi calea cea mai potrivită pentru a atinge scopurile stabilite este permanent prezentă în istoria gândirii și acțiunii umane. Metodologia juridică desemnează totalitatea metodelor, tehnicilor și procedeele folosite în cunoașterea fenomenului juridic. Cu referire la metodologia juridică, s-a constatat că ”Se formează treptat o rețea metodologică, mereu în devenire, perfectibilă și din ce în ce mai complexă în care pot fi sesizate explicit sau implicit relații de determinare, de condiționare, de interacțiune, de interferență. Dreptul este plin de metode și metodologii[180, p.135-137]. Dreptul însuși cu a sa rețea normativă instituită în numele lui a „ceea ce trebuie să fie”- cum trebuie să fie – este o „metodologie” [66, p.9]. Ipostaza metodologică se regăsește inevitabil și în cadrul demersului interpretativ; este vorba de atitudinea metodologică elaborată, care integrează experiența metodologică în cunoașterea, elaborarea și aplicarea dreptului. Este de constatat că efortul de edificare a unei metodologii juridice generale este deschis, însă astăzi cele mai multe realizări înclină în favoarea metodologiilor juridice particulare.

Se apreciază că în elaborarea și perfecționarea metodologiei juridice un rol important îl are teoria generală a dreptului, dar și celelate ramuri ale științei dreptului.

În contextul metodologiei juridice, metodele de cercetare vizând elaborarea, interpretarea și aplicarea normelor juridice trebuie considerate în interdependența și complementaritatea lor. Privită ca sistem de principii de investigație fundamentate obiectiv, metodologia este inerentă înțelegerii științifice a mecanismului complex de interpretare în drept, a esenței și funcției acestui

mecanism. Valorificarea demersului cognitiv al științelor juridice cu privire la actul de interpretare ține de viziunea unitară pe care o construiește teoria generală a dreptului, de înțelegere a dreptului în întregul său și a părților componente, dreptul regăsindu-se în esența sa în aceste părți; orice normă juridică dobândește sens doar în raport cu întregul sistem juridic, respectiv cu caracterele acestui întreg.[33, p.85] Cu privire la metodologia interpretării juridice, se apreciază că „tehnica juridică a interpretării, de la argumente și maxime, la metodele și directivele interpretării, este creată și funcționează pe baza reperelor concretizate de conștiința juridică” [101, p.32].

În cadrul configurării juridice, valorile sociale, respectiv proiecția lor în planul juridic, sunt acoperite în imensa masă a dispozițiilor tehnice. De aceea, partea vizibilă este îndeosebi partea tehnică, însă dimensiunea axiologică, care este mai puțin vizibilă, este aceea care asigură unitatea și legitimitatea unui sistem de drept.[14, p.8]

Perspectiva axiologică are un rol esențial în ființarea și manifestarea dreptului, în desfășurarea demersului interpretativ și realizarea menirii dreptului de a înfăptui justiția.[141, p.155] În acest sens, s-a putut evidenția îndreptățit că „Elaborarea, la fel ca și aplicarea unei norme juridice înseamnă la urma urmelor ocrotirea unor finalități și interese conforme cu valorile fundamentale și sacrificarea intereselor contrare. În ipoteza elaborării dreptului, rolul legiuitorului este de a înființa un ansamblu de norme potrivite finalității precizate de către sistemul de valori; în ipoteza aplicării, rolul judecătorului este de a menține această ordine juridică, obligând interesele contrare să se plieze ordinii stabilite, deci implicit sistemului ei de valori” [52, p.174].

Particularitățile raționamentului juridic în cunoașterea și interpretarea dreptului. Dreptul reprezintă un sistem dinamic și deschis de reguli de conduită, având ca obiectiv realizarea unei ordini sociale reale. Aceste reguli de conduită sunt expresia nevoilor pe care le are societatea.[218, p.165]

Interpretarea în drept pornește mai întâi de la cunoașterea fenomenului juridic, a actelor și faptelor umane care au relevanță sub aspectul consecințelor juridice; este vorba de acele acte și fapte care stau la baza raporturilor juridice, raporturi prin care se nasc, se modifică sau se sting anumite drepturi și obligații anterioare actelor sau faptelor luate în considerare.

Totodată, cunoașterea juridică, prin natura sa, este o cunoaștere complexă, în cadrul căreia alături de înțelegerea dimensiunii materiale a faptelor trebuie să se aibă în vedere resorturile de natură psihică ale celor care produc aceste fapte. Ca urmare, în domeniul aplicării dreptului se configurează o argumentare specifică [164, p.56], bazată pe judecăți normative sau

prescriptive (ca și în cazul gramaticii, al logicii ori al eticii), nu pe judecăți explicative, proprii, de exemplu, fizicii sau biologiei [106, p.159].[32, p. 79]

Cu toate că stabilirea dreptății într-un caz concret reprezintă obiectivul oricărei aprecieri juridice, premisa de la care se pornește este aceea că nu există două cazuri juridice identice. De aceea, așa cum s-a apreciat, cunoașterea juridică mizează atât pe raționamente descriptiv-constatative, de ordin factual, cât și pe raționamente de ordin normativ, evaluant, prin „trebuie - nu trebuie”, în care operează propozițiile preferențiale și cele de scop sau teleologice” [92, p.105].

Implicațiile caracterului specific al cunoașterii juridice asupra interpretării juridice se manifestă îndeosebi prin modalitățile de construire a raționamentului juridic. Raționamentul juridic deschide calea valorizărilor posibile, astfel ca ideea de dreptate să poată fi regăsită în sistemul de propoziții construite [119, p. 69-75].

Așadar, în actul de interpretare a normelor juridice, raționamentul juridic își manifestă atât virtuțile explicativ - normative, cât și cele de evaluare a cazurilor concrete supuse calificării juridice. De asemenea, el cuprinde atât mijloace care aparțin logicii comune, dar și alte mijloace și metode care îi determină particularitățile sale. Prin forma și modul de aplicare a acestor mijloace și metode, raționamentul juridic capătă o notă proprie, care în principiu se înscrie în logica propozițiilor normative. Istoria problemei arată că atât în etapa elaborării cât și în cea a aplicării dreptului, *deci pe întregul curs al interpretării*, raționamentul juridic este instrumentul prin care norma juridică își realizează finalitatea.

Privind natura acestui raționament, în literatura juridică se arată următoarele: „Raționamentul prin care se trece de la un lucru necunoscut la un lucru numai în parte cunoscut, pentru ca în final să devină un lucru juridic soluționat, poartă denumirea de argumentare juridică (nu de demonstrație), tocmai pentru a se accentua asupra caracterului specific al modului juridic de cunoaștere, în variatele aspecte care se întîlnesc în practică” [92, p.101].

În cazul raționamentului juridic prevalează scopul pe care îl are dreptul și nu doar regulile formale ale logicii [18, p.169]; de aceea, logica aplicabilă raționamentului juridic este una *de justificare, de argumentare* și nu una strict formală.

În practica judiciară, raționamentul juridic își are determinarea în scopul pe care îl are dreptul, astfel că hotărârea luată este fundamentată îndeosebi pe considerente de ordin social și moral; pornind de la necesitatea justificării deciziei, urmează stabilirea premiselor raționamentului. Prin urmare, cursul practic al raționamentului juridic, care este utilizat și în interpretarea normei juridice, este unul *regresiv*, se pornește de la finalitatea normei care trebuie aplicată unui caz concret, după care urmează stabilirea premiselor raționamentului care susține

soluția aleasă. O cerință fundamentală a raționamentului juridic este aceea de a alege din mai multe posibilități norma care este *validă*, adică norma care corespunde soluționării cazului concret.

Într-adevăr, în stabilirea premiselor raționamentului juridic există o dificultate esențială, întrucât soluțiile la care ajunge raționamentul depind de propozițiile luate ca premise. În procesul interpretării normelor juridice, trecerea de la fapt la drept cuprinde următorul curs al raționamentului juridic: norma juridică sau textul de lege ia în considerare un anumit fapt, respectiv un cerc de împrejurări în care omul este implicat, iar din aceste împrejurări norma extrage anumite consecințe juridice. Faptul luat în considerare este un act uman la care se adaugă consecințele juridice, deci efectele de drept, care au legătură de cauzalitate cu respectivul act. Aceste efecte de drept, fie nu au fost dorite a se produce, fie sunt acceptate în mod deliberat. Este de subliniat faptul că legătura de cauzalitate dintre fapt și drept se realizează numai în planul interpretării, acest aspect diferențiază regula de drept de regula științifică; în drept, întodeauna cauzei îi urmează efectul [15, p.36]. Privind legătura dintre fapt și urmările sale juridice, deci efectele de drept, se apreciază că „Faptul nu produce el însuși efecte de drept. Pentru a le produce este nevoie de regula de drept care să aplice la anumite fapte anumite efecte. În plus, este nevoie și de o autoritate, care să determine regula aplicabilă acestor fapte și să se deducă , de aici, consecințele” [18, p.174].

Stabilirea premiselor raționamentului începe cu stabilirea faptelor și conceptualizarea lor juridică; calificarea juridică a acestora. Dacă cu ajutorul probelor, prezumțiilor etc. se realizează stabilirea faptelor, în operația de calificare juridică a acestor fapte intervin atât elemente de drept, cât și elemente care țin de fapte. Operația de conceptualizare în drept are loc în funcție de modul în care dreptul desemnează faptele și efectele juridice. Întrucât nu întodeauna toate faptele sunt determinate precis, acest lucru face ca operația de calificare juridică să fie una complexă și dificilă.[114, p. 65]

Sunt multe situații în care dreptul substituie ficțiunea realității, tocmai pentru a face posibilă realizarea calificării juridice. Prin ficțiune, o anumită realitate socială este desemnată printr-un concept mai mult sau mai puțin artificial, al cărui rol esențial este acela de a produce efecte juridice utile. Astfel, în proprietatea bunurilor succesoriale, pentru a evita eventualele rupturi în materie succesorală, se apreciază ficțiunea continuității persoanei defunctului prin cea a moștenitorului.

Dacă în diferite etape de construire a raționamentelor natura sau conținutul propozițiilor se schimbă, structura raționamentului juridic pare aceeași, universală. Se consideră că orice raționament juridic pornește de la propozițiile care constituie premisa fundamentală, care reflectă

realitatea datului, iar după acestea urmează propoziții tehnice care îi consacără punerea în aplicare. Originalitatea fiecărui sistem de drept este dată de măsura în care reușește să articuleze în mod echilibrat cele trei valori fundamentale, și anume : securitatea, justiția și progresul social.

Gândirea juridică nu urmează exclusiv regulile logice, ea întodeauna face referiri la valori. Astfel, „clasificarea obiectelor și faptelor vieții sociale la care purcede juristul se face sub unghiul de vedere al valorilor, în scopul de a trata egal lucrurile egale. Chiar ordinea conceptuală a mijloacelor și efectelor juridice servește în ultimă analiză să faciliteze și să pună în practică niște decizii de valoare” [95, p.45]. Particularitatea gândirii juridice, respectiv a logicii juridice, este aceea că ea este strâns legată de valori, *întregul sistem juridic fiind unul al valorizării faptelor și acțiunilor sociale.*

Construirea premiselor unui raționament juridic înseamnă a stabili în mod corect regula de drept și faptele cărora această regulă se poate aplica. Acest demers ține de o judecată de valoare și nu de virtuțile unui raționament perfect formal. Cu toate că în drept criteriul material și cel formal pot fi prezentate ca fiind complementare, totuși criteriul material prevalează față de cel formal. În felul acesta, „Judecarea normelor și judecarea în baza lor, interpretarea, sunt mai degrabă preponderent organice și teleologice, decât mecanice și formale” [95, p.45].

În esență, cunoașterea juridică nu înseamnă numai identificarea faptelor în materialitatea lor, ci îndeosebi a identifica semnificația faptelor și caracterelor persoanelor care au participat la ele, inclusiv circumstanțele în care s-au aflat ele și s-au manifestat.

Așadar, specificul cunoașterii juridice se manifestă în caracteristica pe care o are dreptul în întregul său, atât ca o construcție coerentă sub aspect logic, dinamic și deschis conținuturilor noi, cât și ca sistem care valorizează aceste conținuturi noi prin consacrarea lor juridică. De asemenea, specificul cunoașterii juridice are implicații de esență asupra interpretării juridice, privită ca o componentă principală a dreptului. În actul interpretării, alegerea și descifrarea semnificației normei, care să poată fi aplicată unui caz concret, implică atât operații de natură logică cât și judecăți de valoare, cunoașterea și evaluarea fiind cele două aspecte care definesc în esență natura raționamentului juridic. Așa cum s-a admis, a interpreta în mod corect un text de lege „înseamnă a da textului acea configurație cea mai aproape de datele caracteristice actului sau faptului săvârșit, pentru ca, în acest mod, să fie cu puțință o operație de încadrare juridică justă. Agentul respectiv este dinamic, el aplică textul, dar urmând modelul său de interpretare, adică adăugând ceva care-i aparține și care constituie o particularitate. Decizia ce se dă pentru cazul soluționat dovedește că fenomenul juridic este cel efectiv trăit, nu cel virtual, rezultat din textele de lege” [92, p.31].

Polivalența conceptului de interpretare în drept. În accepțiunea comună, problema interpretării se leagă de procesul de aplicare a dreptului. De aceea, de multe ori primează, așa cum vom evidenția *infra*, concepția inexactă după care aplicarea dreptului ar consta doar în soluționarea litigiilor de către instanțele de judecată. Acestei viziuni i se adaugă și înțelegerea interpretării juridice în sensul de instrument tehnic de aplicare a normelor de drept, fiind pusă, în felul acesta, în prim plan latura tehnică, instrumentală, ceea ce ignoră natura complexă a demersului interpretativ.[218, p.40] Interpretarea juridică are un rol esențial în existența dreptului, ea reprezintă un element de structură care asigură nuclearitatea dreptului; „Interpretarea juridică răzbate toată structura dreptului, stabilind valoarea juridică, intensitatea prin care aceasta se manifestă, raportul dintre valoare și conceptele care le exprimă, eficacitatea acestora” [101, p.70].

Pe de altă parte, cât privește conceptul de interpretare, s-a ajuns la o distincție între *interpretarea dreptului și interpretarea normelor juridice*. Astfel, se apreciază că interpretarea dreptului se referă atât la dreptul scris cât și la dreptul nescris, în timp ce interpretarea normelor juridice este atribuită numai dreptului scris [189, p.9].

Totodata, raportată la ordinea socială, interpretarea este, repetăm, elementul care păstrează constant nuclearitatea dreptului, luată „ca sinteză a ceea ce este evident și necesar în societate, ca raport (cu diferite intensități) între judecător și legiuitor” [101, p.7].

În cadrul procesului interpretativ pot fi urmărite probleme precum cele de umplere a lacunelor care există în textele de lege, cele de a clarifica sensul textului juridic ori de a urmări scopuri care privesc aplicarea dreptului în general. Această ultimă activitate are menirea de a raporta normativitatea juridică la finalitățile dreptului în general. Ea implică un demers filosofico-juridic, valorizator, prin care se urmărește punerea în evidență a temeiurilor principale ale locului și ale funcției dreptului în viața socială [191, p.45].

În definirea interpretării juridice, dar și în justificarea necesității demersului interpretativ, o problemă importantă a fost aceea a raportului dintre limbă și gândire. Punctul de vedere care a primat imediat după codificare a fost acela că nu există o opoziție între spiritul și litera legii; acest fapt a dus în mod inevitabil la impunerea ideii că este necesară respectarea întocmai a literei legii. Această viziune a creat un obstacol puternic în calea înțelegerii legăturii strânse între textul de lege și fenomenul juridic, a faptului că interpretarea este componenta valorizantă a dreptului privit în întregul său. În acest sens, se subliniază cu temei că „Drumul parcurs de interpretare, de la stadiul de „slujitor” al literei legii la stadiul de condiție *sine qua non* a dreptului, permite statuarea interferenței dintre lege și fenomenul juridic” [101,p.V]. Prin urmare, prin interpretarea juridică, între norma juridică și fenomenul juridic real se întreține o

permanentă interferență care configurează însuși orizontul de ființare și manifestare a dreptului. Abia în acest sens se poate spune că interpretarea juridică trebuie să se desfășoare în cadrul coordonatelor specifice dreptului, păstrând armoniile interioare sistemului de drept, ale raportului dintre esență și conținut!

Interpretarea normelor juridice, așa cum rezultă din definițiile consacrate acesteia în literatura de specialitate, pune în evidență o dimensiune pregnant intențională. Interpretarea normelor, mai exact interpretarea textelor actelor normative, privită de data aceasta în ipostaza sa de componentă a aplicării dreptului, reprezintă o operație de descifrare a semnificației prescriptive a formulărilor textelor avute în vedere. Rezultatul acestei interpretări este stabilirea normei și a sensului ei autentic. În esență, operația de interpretare a normelor juridice întrunește într-un tot două elemente, și anume: configurarea într-o formă rațională a semnificației textului și totodată o interpretare a situației căreia i se aplică norma din text. Această din urmă situație se referă în esență la identificarea efectivă a urmărilor la nivel de caz, a actelor, faptelor și evenimentelor în raport cu legea care stabilește implicațiile juridice.

Interpretarea unei norme care îmbracă forma enunțului gramatical se conjugă cu interpretarea cazului la care acest enunț face trimitere.

Norma rezultată din interpretarea celor două elemente acoperă cazul respectiv, în felul acesta norma abstractă devine un imperativ operațional concret. Prin interpretare, între fapte și normă funcționează o relație în egală măsură gnoseologică și axiologică.[99, p.252] Se consideră cu temei că „numai luate împreună, aceste două operații - racordarea normei la situație și cercetarea situației în orizontul normei - formează momente ale interpretării biunivoce normă-fapt, privită, în unitatea ei constitutivă, ca dimensiune structural definitorie a aplicării dreptului” [117, p.33]. Este de constatat faptul că în literatura în domeniu sunt folosite expresiile: interpretare a dreptului, interpretare a normelor de drept sau interpretare a legii, toate acestea ca expresii similare.

Dar interpretarea dreptului poate avea loc și din alte perspective; ca de exemplu din perspectivă politică, economică, prin urmare fără ca această interpretare să vizeze cu necesitate interpretarea juridică. Însă, interpretarea juridică a dreptului diferă evident de celelalte perspective, după cum interpretarea legii ca izvor principal al dreptului intră în mod strict în interpretarea legii și nu în sensul de interpretare a textului unor norme juridice pentru a găsi soluția într-un caz, și nici în accepțiunea de a interpreta dreptul scris în întregul său.

Acțiunea de interpretare a normelor juridice are loc atât în formula literală a textului normativ cât și în conținutul acestuia, scopul acestei operații fiind descifrarea semnificației normative. Prin urmare, sensul juridic vizează conținutul juridic al normei, care este în afara

propoziției care îl enunță. Astfel, enunțul „Bunurile sunt mobile ori imobile” exprimă o propoziție normativă de care se leagă o semnificație juridică. Este de precizat faptul că sensul unei norme juridice se află dincolo de ambiguitățile, echivocul sau diferitele confuzii care țin de limbajul literal sau gramatical. Dacă cuvintele, propozițiile pot avea diferite semnificații, norma juridică are sensul său propriu. Cuvântul care exprimă o noțiune este polisemantic, de asemenea propoziția gramaticală poate fi polisemantică [202, p.131]. Noțiunea în sine, ca și judecata logică, nu este polisemantică. Față de textul actului normativ (literal, gramatical), norma juridică nu este polisemantică.

Privind modul său de manifestare, norma juridică apare ca o judecată normativă juridică care îmbracă forma logică a propoziției normative; aceasta din urmă poate fi exprimată prin una sau alta dintre propozițiile gramaticale posibile [147, p.35]. Informația din propoziția gramaticală dobândește semnificație juridică numai datorită judecării normative juridice. Deoarece cuvintele sunt polisemantice, interpretul este interesat de intenția autorului lor și nu atât de înțelesurile acestor cuvinte. De aceea, operația care se impune interpretului este de a identifica sensul întrebuițat, aceasta pentru a afla scopul autorului.

Norma din propoziția gramaticală „Bunurile sunt mobile sau imobile” reprezintă semnificația sa juridic-normativă, și cu toate că în această propoziție cuvintele sunt polisemantice, ea are un sigur semnificant sau referent. Interpretarea își are rolul său și în situația în care textul exprimă în mod clar o normă. Interpretarea are în vedere, deci, semnificația normativă a textului. Așa cum s-a arătat, interpretarea normelor juridice însoțește procesul de aplicare a dreptului, împreună cu care formează un tot organic.

Pentru a putea fi aplicată la cazuri, fapte și persoane determinate, norma, care se caracterizează prin generalitate și impersonalitate, trebuie să fie interpretată, această operație fiind necesară oricărei situații de aplicare a dreptului [174, p.280]. În decursul timpului au existat totuși și păreri după care interpretarea încetează cu privire la textele clare (*interpretatio cessat in claris*), viziune care caracterizează teoria „textului clar”. Conform acestei teorii, interpretarea operează numai când textul nu este clar sau este imperfect. Față de această opinie, s-a arătat îndreptățit că nu poate fi acceptată claritatea în mod dogmatic, necritic, ca impunându-se de la sine [95, p.380].

Determinarea clarității unui text implică operațiunea de interpretare; ea se desfășoară în cadrele unui raport gnoseologic al subiectului epistemic cu textul supus interpretării, care formează obiectul acestui raport. Prin urmare, subiectul și obiectul cunoașterii devin subiectul și obiectul interpretării. De altfel, doar în mod subsidiar interpretarea este provocată de imperfecțiunea eventuală a textului; numai semnificația normativă a textului de lege este aceea

care provoacă interpretarea în mod inerent și permanent. Rezultă că, sub aspect gnoseologic, nu existența în sine a textului este aceea care provoacă interpretarea, ci raportul prin care subiectul cunoașterii și deci și al interpretării își *aproprie* construcția interpretativă a textului, care conține semnificația sa normativă, deci norma care se poate aplica la un caz concret, determinat. Altfel spus, *norma de drept nu este obiectul, ci rezultatul interpretării juridice*. Această idee este una dintre tezele de bază ale lucrării noastre.

Este de menționat faptul că enunțul, respectiv propoziția interpretativă diferă de enunțul sau propoziția constatativă. Enunțul interpretativ operează valorizant, cu opinii, în timp ce enunțul constatativ descrie o anumită stare de fapt, o anumită realitate, operând cu ipoteze [183, p.125]. Fiind prin natura sa opinabil, enunțul interpretativ nu face parte din registrul specific al *adevărului-corespondență*. Privind enunțul constatativ, acesta nu poate fi decât ori adevărat, ori fals, fiind vorba de adevărul - corespondență, guvernat de principiul terțiului exclus [147, p.50]. În plan gnoseologic, propozițiile interpretative, prin natura lor, operează cu opinii; într-adevăr, „Ceea ce își propune opinantul nu este să descrie ceva, ci să convingă argumentativ că textul legal dat are o anumită semnificație, nu oricare alta, prescrie o anumită conduită, întruchipând sensul juridic-normativ propriu textului în cauză” [117, p.35]. Enunțul interpretativ, în cazul interpretului legiuitor devine normă, deci îmbracă forma normei juridice; în situația în care interpretul este instanța de judecată, enunțul interpretativ capătă autoritatea lucrului judecat. Privind opinia interpretului teoretician, aceasta poate fi contestată ori acceptată. Propozițiile interpretative exprimă opinii. Ele trimit totuși la o realitate ai căror referenți sunt: dreptul obiectiv, dreptul subiectiv, probele, persoanele, valorile, toți aceștia fiind particularizați în textul normativ avut în vedere [147, p.51].

Adevărul pe care interpretarea normelor de drept îl are în vedere nu este identic cu adevărul cu care operează știința pozitivă. Aceasta din urmă își configurează adevărul în raportul gnoseologic al subiectului epistemic cu obiectul cunoașterii, concentrându-se asupra obiectului de cunoscut și făcând abstracție de subiectivitatea ființei umane. [91, p.25] Privind, însă, adevărul juridic al faptelor reglementate, ceea ce contează nu este starea în sine, obiectivă, a acestora, ci valorizarea lor juridică. Astfel, în raport cu ordinea de drept existentă, faptele, actele și evenimentele prin operația de interpretare sunt *apreciate* și nu propriu-zis *descrise*. Din această perspectivă, interpretarea normelor de drept, specie a interpretării juridice, „ ia forma unei operațiuni logico-raționale desfășurate în conformitate cu anumite principii și după o metodă specifică dreptului și care urmărește descifrarea semnificației prescriptive a unui enunț normativ aplicabil unei cauze date, în scopul realizării nemijlocite și oportune a dreptății” [117, p.37].

Legitimitatea interpretării privită ca moment al elaborării dreptului. Deoarece elementul de bază al sistemului normativ juridic îl reprezintă norma de drept, foarte mulți specialiști în domeniu tind să reducă operația de interpretare, cum am constatat, la interpretarea normelor de drept. Practica și experiența juridică arată însă că descifrarea conținutului prescriptiv al unuiia sau altuia dintre textele de lege solicită raportarea la izvoarele de drept, respectiv la întregul sistem de drept. În această viziune, *expresia de interpretare juridică are un sens integrator*, oglindind o concepție mai largă de abordare a dreptului. Se consideră pe bună dreptate, așa cum am desprins și în alt context, că folosirea acestei sintagme are în vedere nu doar stabilirea sensului punctual al unor texte normative, coroborat cu acela al faptelor, actelor ori evenimentelor la care el trimite, ci și înțelegerea fenomenului juridic normativ în ansamblul său integrativ, precum și în raportul său activ cu sistemul social căruia îi aparține.

În mod obișnuit, atribuirea unei semnificații fenomenului supus cercetării formează, conform altei formulări avansate în alt context, conținutul conceptului generic de interpretare. În afară de acest sens, pot fi menționate sensurile speciale pe care le îmbracă interpretarea și care vizează modalitatea de a descifra o semnificație într-un anumit cadru, așa cum este de exemplu comentarea și explicarea unor texte vechi. *Interpretatio* în limba latină are în vedere elucidarea sensului unui enunț, respectiv transmiterea sensului unui enunț într-un limbaj care este cunoscut persoanei destinate. Astfel, se configurează ideea că interpretarea este un proces intelectual având rolul de a descifra sensul unui enunț într-o anumită relație contextuală [147, p. 48].

În literatura de specialitate, cel mai adesea interpretarea este considerată o fază în procesul de aplicare a dreptului, un moment al acestuia, moment a cărei recunoaștere s-a dovedit necesară, dar nu și suficientă pentru înțelegerea rolului funciar al interpretării în însăși ființarea dreptului. Interpretarea trebuie să aibă în vedere, cum am văzut, sistemul juridic-normativ în întregul său. Această viziune oferă un orizont integrativ diferitelor momente care există în ființarea și manifestarea dreptului. Din această perspectivă – așa cum vom arăta mai pe larg în paragraful următor – interpretarea textelor normative aplicate situațiilor concrete reprezintă doar una dintre formele interpretării juridice privite în întregul său.

Lumea dreptului cu întreaga sa fenomenalitate se integrează în realitatea socială, reprezentând însă o latură specifică a ei. Este de menționat faptul că determinările ireductibile pe care dreptul le conferă societății au loc sub semnul diferenței specifice, cu implicații pentru legitimarea interpretării juridice a dreptului. Cele două planuri care, împreună, configurează ontologia socialului se referă la interpătrunderea funciară dintre socialitate și juridicitate. Lumea juridicității este una a descifrării semnificației unor conținuturi de socialitate de către interpretarea juridică. Astfel, „interpretarea juridică deschide, în ordinea ei, noi orizonturi

semantice și, mai ales, valorice; ea face din lumea datului, aici a dreptului luat ca ansamblu de norme și tehnici juridico-formale, o lume a posibilităților axiologic-germinative, care salvează prescripția normei de la precaritatea spațiului, mecanic înțeles, al literei legii” [117, p.29].

De aceea, interpretarea reprezintă, mai întâi, un moment, intrinsec și permanent, al elaborării dreptului. În această ipostază, ea este aceea care face ca dreptul să se adapteze realităților sociale și să progreseze. Viziunea după care interpretarea reprezintă o fază a aplicării dreptului este una limitativă, dogmatică, care schematizează și restrânge realitatea dreptului. Conform acestei viziuni, artizanul deplin al textului normativ este legiuitorul, în timp ce judecătorul sau funcționarul public sunt doar executanți ai textului de lege; de asemenea, subiectul interpretării este redus doar la persoana abilitată să aplice normele, în timp ce obiectul interpretării este redus la textul de lege și la situație. Astfel, în acest fel, în problema interpretării se continuă abordarea dihotomică, tradițională și reduționistă, care se referă la punerea accentului fie pe litera legii, fie pe spiritul acesteia.

Consecința abordării dogmatice a interpretării este aceea a izolării subiectului interpretării față de legiuitor. Pornindu-se de la premisa că legea este o operă perfectă și definitivă a legiuitorului, se denaturează rolul acestuia, precum și al judecătorului și al altor factori competenți în aplicarea dreptului. *Înainte de a fi un moment al aplicării legii, interpretarea juridică însoțește procesul de pregătire și întemeiază argumentativ elaborarea legii.* Principala activitate a organelor etatice abilitate este aceea de creare a dreptului, deci de elaborare a legilor și a celorlalte acte normative. La acest nivel, interpretarea juridică are rolul de a traduce în termeni juridici voința care le constituie. Astfel, crearea dreptului, ca să fie manifestare de voință, trebuie să fie justificare și argumentare a voinței respective în temeiul principiilor și a condițiilor sociale existente [182, p.15].

Inerția de a privi legea în mod fixist, în litera și încremenirea sa, este o abordare dogmatică; ea nu ține seama de scopul și menirea pe care o are legea. Aceasta trebuie să permită o acoperire reprezentativă a relațiilor sociale supuse reglementării. În esență, legea este expresia juridică a interpretării vieții sociale, interpretare inerent *subiectuală*. Demersul interpretativ al legiuitorului ia forma raționalizată a voinței sale, care este exprimată în conținutul și condițiile formale ale legii. Privită din această perspectivă, interpretarea reprezintă o constantă a ființării și manifestării dreptului.

Așadar, momentul primar al interpretării juridice este reprezentat de *interpretarea de fundamentare*; la acest nivel se are în vedere orizontul larg al relației dintre litera și spiritul legii, dintre esența legii și contextul social și tendințele acestuia; de asemenea, se are în vedere raportul dintre finalitatea legii, care constă în realizarea justiției, și folosirea unor mijloace adecvate în

acest scop. Conform unei aprecieri esențializatoare, „Interpretarea de fundamentare face posibilă asimilarea în limbaj juridic-prescriptiv a valorilor sociale ca norme de urmat; ea dă formă conștient-imperativă libertății omenești, raționalizând necesitatea ascunsă în conjunctură și făcând operabil, pe această bază, idealul justiției” [117, p.31].

Interpretarea de fundamentare însoțește ființarea dreptului pe tot parcursul său; ea vizează atât depășirea discordanțelor dintre un text de lege și ansamblul normativ al dreptului, dar și parametrii și criteriile concordanței dintre parte și întregul normativ al sistemului de drept, pentru a constata această situație și, dacă este cazul, pentru a o legitima. În acest plan, forma și conținutul dreptului ocupă deopotrivă un loc important; ideea de justiție este asigurată și prin forma dreptului. Conținutul acreditat social se justifică de fiecare dată prin forma dreptului. Între conținut și formă se instituie o translație cu sens normativ, posibilă numai prin rolul operațional al interpretării de fundamentare.

Ca ipostază primară a interpretării juridice, interpretarea de fundamentare reprezintă în același timp temeiul interpretării de aplicare a dreptului. Este de precizat faptul că, din această perspectivă, viața dreptului articulează într-un tot organic crearea și aplicarea normelor juridice. Legea ființează cu adevărat nu prin enunțul în care se exprimă, ci prin interpretarea și aplicarea ei. În felul acesta, intră sub incidența interpretării toate legile, toate celelalte acte normative, și în ultimă analiză toate izvoarele de drept [147, p.250].

Din această perspectivă, interpretarea se configurează ca o constituire epistemologică și axiologică a sensului juridicității, vizând cadrul reprezentat de dreptul supus interpretării și posibilitățile sale imanente [124, p.407]. Raportată la acest câmp de posibilități, interpretarea are rolul de a evidenția și clarifica sensurile virtuale ale acestui cadru.

Semnificațiile pe care le cuprinde orice text de lege sunt cognitive (nucleare sau periferice, principale sau secundare) sau afective. În operația de interpretare, interpretul textului, care poate fi autorul textului sau cel chemat să aplice norma legală, trebuie să descifreze sensul nuclear al textului supus interpretării și să îl argumenteze. Cum am văzut, argumentarea înseamnă implicare subiectuală, înseamnă opțiune și justificare. Numai pledând pentru o viziune conceptual-integrativă asupra interpretării în drept, vom putea susține convingător atât raționalitatea necesară a interpretării, cât și complementaritatea ei așteptată cu celelalte componente subiectuale, împreună cu care dau inerența coloratură argumentativă a soluțiilor în elaborarea dreptului ori în aplicarea normelor sale.

Interpretarea în procesul aplicării dreptului. Interpretarea normelor juridice este interpretarea textelor de lege care exprimă un conținut normativ. Potrivit opiniei prof. Boris Negru, interpretarea normelor juridice este o “operație logico-rațională care, lămurind înțelesul

exact și complet al dispozițiilor normative, oferă soluții juridice adecvate pentru diferite situații” [161, p.230].

Este de precizat faptul că, în cadrul operațiunii de interpretare, acest conținut este raportat la o situație dată și la subiectele concrete la care urmează a se aplica acest conținut. *Privită numai în această ipostază*, interpretarea normelor juridice reprezintă un moment al aplicării dreptului. În literatura de specialitate, această interpretare a fost numită interpretare aplicativă a dreptului [3, p. 175].

Interpretarea aplicativă a dreptului este considerată a fi calea care ajută la dezvăluirea semnificației normative existentă în textul regulei și, în același timp, a aprecierii în mod legal al stării de fapt considerate [157, p. 107].

Pentru interpretarea faptelor, a căror semnificație juridică urmează a fi stabilită în lumina legii, se mai folosește sintagma *interpretare factuală* [157, p.441]. Privind discuția legată de aceasta, se consideră că doar prin drept situația capătă semnificație juridică. Deoarece ea reprezintă interpretarea anumitor fapte raportată la interpretarea acelor norme care pot fi aplicate în cazul concret de soluționat, interpretarea factuală ține nemijlocit de interpretarea aplicativă. În situația în care dreptul obiectiv se raportează la realitatea socială, avem de a face, cum am admis, cu interpretarea de fundamentare, înțeleasă ca moment al creării dreptului. Această formă de interpretare întemeiază interpretarea normelor de drept sau interpretarea aplicativă.

Interpretarea aplicativă implică două componente: una gramaticală, care are în vedere construcția textului, deci suportul său gramatical, și una factuală. Pornind de la această înțelegere, se poate spune că, în sens larg, interpretarea juridică cuprinde, la rândul său, interpretarea aplicativă împreună cu interpretarea de fundamentare. Trebuie subliniat faptul că interpretarea juridică reprezintă, repetăm și aici, un tot organic, ea manifestându-se ca un demers coerent de descifrare a esenței dreptului și de punere a sa în aplicare. Cele două ipostaze ale interpretării juridice arătate mai sus formează un întreg funcțional unitar *prin mijlocirea interpretării oficiale autentice*.

Prin interpretarea juridică se pune în acțiune spiritul legii, a cărui finalitate o reprezintă instituirea valorii fundamentale a dreptății. Sub semnul acestui efort valorizator are loc demersul creării și aplicării dreptului, demers care se ridică deasupra condiției sale tehnice și se împlinește în orizontul valorizării juridice. Se apreciază că necesitatea interpretării juridice rezultă „din natura intrinsecă a normei care, generală fiind, nu se poate aplica unei situații particulare decât în urma unei operații logico-raționale de stabilire a sensului și compatibilității sale cu ipoteza concretă avută în vedere” [95, p.380].

Privind factorii care determină necesitatea interpretării juridice, aceștia sunt următorii: generalitatea normei, specificul limbajului juridic, dinamica finalităților dreptului, contradicțiile interne ale sistemului juridic, lacunele legii [226, p.115]. Generalitatea normei reprezintă un factor important care solicită obligativitatea interpretării juridice. Prin natura sa, norma conține reguli de conduită generale, abstracte și obligatorii pe care oamenii trebuie să le respecte; în același timp, ea are în vedere reglementarea cazurilor determinate, concrete, dintr-o sferă dată de raporturi sociale. Aplicarea normei în generalitatea sa la soluționarea cazului particular, concret, reflectă în sine caracterul tensional al reprezentativității normei.

Realizarea dreptului, în esența sa, se confruntă cu contradicția dintre generalitatea normei și specificitatea împrejurărilor și al subiectelor îndrituite să-i dea viață. Această contradicție, în cazul persoanei chemate să respecte norma juridică, este depășită prin „transfigurarea imperativului neutru al prescripției juridice, generale prin natura sa, în cerință nemijlocit subiectualizată, în comandament personalizat” [117, p.39]. Dacă în demersul de *aplicare* a dreptului este vorba de intervenția unei autorități judiciare abilitate și de parcurgerea unui traseu formal reglementat, în *respectarea* dreptului are loc o alegere valorică directă manifestată în câmpul relațiilor sociale.

Aplicarea dreptului reprezintă un al doilea plan al realizării sale, care, spre deosebire de cel al respectării dreptului, implică interpretarea ca o operație absolut necesară. La acest nivel, interpretarea se manifestă atât în ipostaza sa evaluantă, cât și în cea de natură tehnică, fapt care oferă posibilitatea alegerii normei și raportarea acesteia la situația dată; astfel, evaluarea juridică este posibilă prin plasarea situației în orizontul prescriptiv al normei aleasă în acest scop [141, p. 156].

Stabilitatea și siguranța ordinii juridice sunt condiționate de rigiditatea abstractă a normei [81, p.207]. Pornind de la această înțelegere, se poate construi un silogism în care norma are rolul de premisă majoră, care trebuie să se aplice cazului dat, ce are rolul de premisă minoră. Desigur, acest enunț trebuie acceptat în mod critic și nu în mod mecanic, deoarece interpretul, pentru a proceda la o justă aplicare a normei, trebuie să nu se oprească la litera legii, ci la spiritul ei.

Necesitatea interpretării juridice rezultă din faptul că *înțelesul normei* și *intenția formulată de legiuitor* nu sunt întocmai identice [211, p. 139]. Acest lucru determină ca factorul instituțional, chemat să aplice norma, să descifreze din virtualitățile semantice ale textului normativ acel sens care este adecvat soluționării cazului dat. În actul interpretării, norma juridică nu reprezintă un absolut în sine, ci un etalon care trebuie să răspundă unei situații sau alteia, pornind de la fundamentele acesteia, de la întregul care o susține, respectiv de la izvoarele

sale. De aceea, interpretul oficial, oricare ar fi acesta, trebuie să manifeste o anumită creativitate în interpretarea normei juridice. Posibilitatea ca legea să fie lăsată în anumite limite la evaluarea magistratului, a funcționarului public reprezintă o tradiție în domeniu.

Este de menționat faptul că *această posibilitate de evaluare a legii nu o găsim și în dreptul penal*, domeniu în care stabilirea duratei ori a cuantumului pedepsei se face în raport cu gravitatea infracțiunii săvârșite și cu pericolozitatea infractorului, care se evaluează după următoarele criterii: împrejurările și modul de comitere a infracțiunii, precum și mijloacele folosite; starea de pericol creată pentru valoarea ocrotită; natura și gravitatea rezultatului produs ori a altor consecințe ale infracțiunii; motivul săvârșirii infracțiunii și scopul urmărit; natura și frecvența infracțiunilor care constituie antecedente penale ale infractorului; conduita după săvârșirea infracțiunii și în cursul procesului penal; nivelul de educație, vârsta, starea de sănătate, situația familială și socială.

Dacă nu există o normă care să reglementeze direct un raport social, *cu excepția dreptului penal*, judecătorul poate folosi interpretarea prin analogie, iar în lipsa acestui instrument poate invoca principiile generale ale dreptului. Judecătorul nu poate refuza un caz față de care legea tace, este obscură ori insuficientă. Astfel, dacă pentru acest caz nu există o normă expres elaborată, judecătorul poate contura o normă depășind lacunele legii, deși, în principiu, se admite că în ordinea juridică orice situație de fapt dispune de o normă.

Demersul interpretativ, respectiv rezultatul interpretării unei norme juridice țin de fixarea cadrului general, care este reprezentat de dreptul supus interpretării. Acest cadru face inevitabil să apară mai multe posibilități, încât interpretarea unei norme poate să ducă la mai multe decizii, care sub aspect valoric sunt virtual egale, însă prin actul de aplicare a dreptului numai una din ele va înfăptui material prescripția juridică. Astfel, prin actul juridic de aplicare a dreptului se poate valorifica cadrul general al normei, însă, „Oricum, el nu oferă unca normă individualizată, dedusă din norma generală; în fapt, produce numai una dintre normele „individuale”, mulată pe individualitatea cazului dat, care, și el, nu este decât una dintre ipostazele unei clase de cazuri, supuse acelei medii abstract-uniformizatoare care este norma generică” [117, p.40].

Posibilitatea construirii normei individualizate se află în demersul biunivoc care constă atât în descifrarea sensurilor virtuale ale normei, cât și în raportarea acesteia la cazul concret de soluționat, pentru a se identifica sub aspect juridic latura esențială, semnificativă a acestuia. În acest sens, pe bună dreptate se arată că „juristul, după cum trebuie să aprofundeze norma pentru a scoate din ea tot ceea ce cuprinde în mod virtual, tot astfel trebuie să aprofundeze și cazul concret căruia i se va aplica norma. În fiecare caz particular, juristul trebuie să despartă ceea ce este esențial, adică important din punct de vedere juridic, de ceea ce nu este ca atare; în acest

domeniu poate și trebuie în special să-și exercite agerimea și sensul său juridic” [83, p.208]. Aplicarea mecanică a dreptului, prin neaprofundarea sub aspect juridic a cazului de soluționat, are drept consecință injustiția. Juriștii romani au exprimat această denaturare a dreptului prin expresia: *Summum jus, summa injuria*.

Deoarece norma juridică, prin generalitatea ei, nu se poate adecva automat particularităților cazului concret, s-a căutat o soluție la această problemă. Aristotel, în *Etica Nicomahică*, va apela la echitate, aceasta fiind privită ca un corectiv la generalitatea normei, respectiv o specie de justiție mai bună decât aceea legală. Prin individualizarea normei pozitive, echitatea ajută la adecvarea acesteia situației date, prin aceasta norma manifestându-și conținutul și forța sa de universalitate. Norma individualizată, privită ca valorizare juridică a determinărilor concrete ale situației date, se configurează ca un „universal-concret” în stare să depășească contradicția dintre abstractul și generalitatea normei și particularitățile specifice situației concrete. „Ea realizează o sinteză interpretativ-aplicativă, în care valențele celor două contrarii se resemnifică reciproc, subzistând ca entități imanente și organic corelate în actul juridic individual, act de aplicare a normei generale în cazul dat” [117, p.41].

Interpretarea aplicativă este în același timp un demers de înțelegere și cunoaștere, deci un demers intelectual și un demers volitiv de manifestare a voinței. Teoria tradițională pornea de la ideea că efortul interpretativ trebuie să aibă loc la nivel restrictiv, pur mental, și numai temeiul normei generale trebuia să conducă la o unică alegere deplin justă; această concepție a reprezentat o piedică în înțelegerea reală a interpretării aplicative. În activitatea de aplicare a dreptului, interpretarea intelectuală (epistemologică) trebuie să se articuleze într-un tot organic cu interpretarea volitivă. În cursul acestui demers, agentul abilitat a aplica legea are posibilitatea de a selecta și a alege una din posibilitățile reliefate prin actul intelectual, norma individualizată fiind rezultatul actului volitiv în cauză. Numai prin norma individualizată este posibilă aplicarea normei generale, aplicare care are un caracter mediat.

Privită în unitatea componentelor sale, intelectuală și volitivă, operația interpretativ-aplicativă a normei are un caracter sintetic. Importanța acestei interpretări rezultă din faptul că însuși legiuitorul îi oferă loc, statuând-o în mod indirect, așa cum rezultă din art.65 alin.(2) din Legea 24/2000, privind normele de tehnică legislativă pentru elaborarea actelor normative. Imposibilitatea configurării prescriptive a tuturor situațiilor posibile a fost o experiență pe care istoria codificării a pus-o în evidență, fapt dovedit de Codul civil francez, care a căutat să impună judecătorului principiile generale ale dreptului, deci cadrul general, sau de Codul civil elvețian care a înțeles să acorde puteri largi judecătorului, așa cum procedează în art.1.

Așa cum s-a arătat, un alt factor care face necesară interpretarea juridică îl reprezintă specificul limbajului juridic. Se apreciază că limbajul juridic face ca prescripția normei să poată fi cunoscută și respectată, acesta reprezentând un fapt de comunicare atât în faza de elaborare cât și în cea de aplicare a dreptului. Limbajul juridic cuprinde termeni uzuali și termeni tehnici; dacă termenii uzuali sunt cei pentru care legiuitorul nu precizează sensul, aceștia fiind cunoscuți, în cazul termenilor tehnici, legiuitorul le atribuie sensul cu care operează. Agentul care aplică norma, în calitate de interpret trebuie să determine sensul uzual al termenilor comuni care sunt utilizați.

Necesitatea actualizării permanente a interpretării juridice este solicitată de dinamica finalităților dreptului. Acest concept „...desemnează un model dezirabil de evoluție a realităților juridice care să satisfacă nevoile și aspirațiile individului uman, cerințele progresului social în acord cu valorile unui timp istoric, model care să contribuie la promovarea specificității dreptului dar și la evitarea denaturării sale ca mijloc al reglementării sociale, la maximizarea prestației sale în raport cu individul și societatea, la concertarea sa cu alte sisteme de norme sociale” [67, p.173].

Actualizarea interpretării este cerută de menirea pe care o are dreptul în societate, de funcțiile sale sistemice care au rolul de a asigura construirea și consolidarea unei ordini sociale, de a se racorda la schimbările sociale și a contribui la acestea. Interpretarea juridică, prin disponibilitățile care țin de natura sa, contribuie la reorientarea normelor existente spre noile finalități ale dreptului, în consens cu evoluția realităților sociale. Evoluția sistemului normativ juridic, cu aspectele sale de continuitate și discontinuitate, se reflectă cel mai pregnant în opera de interpretare juridică, operă care în esență este cea care dă seama în modul cel mai semnificativ de ceea ce este dreptul.

Procesul de evoluție pe care interpretarea juridică îl scoate în evidență este cel al resemnificării valorice a conținutului normelor juridice în acord cu noile realități sociale, cu toate că forma lor își păstrează existența. În timpurile noastre, datorită ritmului accelerat al schimbărilor ce au loc în societate există tendința de a se reglementa tot mai mult, fapt care determină necorelări și contradicții. Acestea se manifestă atât între dispozițiile aceluiași act normativ cât și între acelea ale diferitelor acte normative; sunt situații când asemenea contradicții există între diferitele acte normative și principiile generale ale dreptului. Asemenea fenomene, desigur, reflectă o stare de criză a sistemului de drept contemporan, manifestată prin slăbirea autorității dreptului. Contradicțiile interne ale sistemului juridic și efortul conștient al depășirii acestora, în scopul realizării justiției, face necesară, deci legitimează interpretarea aplicativă a dreptului.

2.2. Principiile interpretării juridice, exigențe metodologice cu finalitate axiologică

În oricare din formele în care se realizează, interpretarea juridică se călăuzește după o seamă de principii directoare, cunoscute în literatura de specialitate sub denumirea de reguli, axiome, directive, canoane sau maxime. Aceste denumiri de multe ori sunt asociate cu alți termeni, precum: proceduri, teorii, metode, tehnici etc. Principiile interpretării juridice au menirea de a legitima și îndruma tehnicile sau regulile demersului interpretativ; prin urmare, ele nu se confundă cu acestea. Și întrucât în statuarea principiilor interpretative este implicat atât legiuitorul cât și practica judecătorească, abordarea interpretării din perspectiva acestor principii trebuie privită ca o operațiune sistemic-integrativă, la care participă și metodele și tehnicile interpretative [101, p.62].

În această ordine de idei, este de precizat faptul că principiile generale ale dreptului, precum: principiul libertății, principiul responsabilității sau al echității și justiției, sunt acelea care susțin în ultimă instanță interpretarea de fundamentare a dreptului. Privind fenomenologia juridică a acestor principii, trebuie menționat faptul că legiuitorul le reconstituie interpretativ în funcție de natura și finalitatea actului normativ, a cărui geneză și substanță sunt articulate de aceste principii sub aspect valoric.

Vorbind despre principiile interpretării aplicative, acestea își au temeiul axiologic în principiile generale ale dreptului, dar se caracterizează prin aceea că ele operează într-un alt registru, fiind de natură și configurare prioritar – funcțională [18, p.161].

În esență, principiile interpretării aplicative au rolul de a orienta sub aspect tehnic-metodologic interpretarea de context, care are caracter aplicativ. Este de subliniat faptul că principiile interpretării de caz nu îmbracă ele însele formă normativă, oricât de organic ar fi implicate în aplicarea normelor de drept. De aceea, ele se transfigurează în norme în situația în care dobândesc o investire formal-normativă. Un exemplu în acest sens este prevederea cuprinsă în art. 169 alin. (1) Cod procedură civilă, după care „Administrarea probelor se face în fața instanței de judecată, dacă legea nu dispune altfel”. Enunțul este propriu-zis o normă, nu un principiu, întrucât acesta are virtutea de a lumina, a călăuzi, și nu a obliga [152, p.159].

Atunci când ne referim la metodă, în cadrul interpretării juridice aplicative avem în vedere principii privite ca exigențe metodologice ale soluționării unei probleme existente. Prin urmare, principiile interpretării aplicative sunt în esență exigențe de metodă care conduc la soluționarea unui caz, deci nu procedează la evaluarea temeiului. În acest sens, este de menționat faptul că principiile interpretării aplicative au fost privite uneori ca „maxime tradiționale” sau ca „reguli de interpretare logică” [133, p.162]. Referitor la acestea, prima

expresie aproximează extrinsec natura acestor principii, reținând dimensiunea culturală și exprimarea acesteia în formule consacrate; a doua expresie pornește de la premisa existenței unei metode logice de interpretare, alături de altele, care în realitate sunt tehnici de interpretare. În felul acesta se conturează oarecum o perspectivă inadecvată despre natura principiilor interpretării aplicative, principii care sunt confundate cu regulile gândirii corecte.

Principiile interpretării juridice au în vedere raționalitatea interpretării, cu toate că se bazează pe exigențe de logicitate. Este de subliniat faptul că raționalitatea interpretării are o natură complexă; „aceasta implică logicitatea, dar nu se reduce la ea, pentru că implică, complementar, juridicitatea și sistemicitatea. Interpretarea juridică nu are a fi doar logică, structurându-se cu necesitate după sistemul exigențelor logice, ci trebuie să stea sub semnul juridicității, prin care, doar, își dobândește diferența specifică în raport cu interpretarea etică, politică etc. a dreptului și se exprimă ca moment al aplicării acestuia. Totodată, ea își îndeplinește rațiunea de a fi numai dacă operează sistemic, dacă plasează norma supusă interpretării în câmpul integrativ al dreptului și, în același timp, raportează semnificația ei prescriptivă la coordonatele situației factuale” [117, p.73].

Pentru a fi exigențe riguroase de ordin tehnic, principiile de metodă [152, p.161] trebuie privite sub semnul integrator al condiționării lor interactive [241, p.27]. Este de constatat faptul că legislația destul de rar cuprinde norme distincte de interpretare. Totuși, în România de exemplu, Legea nr.24/2000 privind normele de tehnică legislativă pentru elaborarea actelor normative, în art. 65, stabilește definiția interpretării legale. Problemele interpretării nu sunt soluționate în mod speculativ; chiar dacă nu sunt prevăzute în mod expres formele, tehnicile sau principiile ei, reperele necesare sunt identificate în spațiul dreptului pozitiv [25, p.238]. Faptul că legiuitorul nu fixează un cadru normativ constrângător susține dezbaterea științifică deschisă a cercetării științifice asupra problematicii interpretării, dar în același timp și asupra principiilor sale.

Organizarea integrativă a dreptului, dincolo de specificul pe care îl prezintă fiecare ramură de drept și de aspectele particulare ale interpretării de ramură, comportă un caracter unitar, în stare să asigure o aplicare unitară, la nivelul întregului sistem normativ, a principiilor, tehnicilor și a regulilor de interpretare. Rolul principiilor interpretative constă în posibilitatea pe care o oferă metodelor de interpretare să acopere sfera fenomenelor juridice și totodată să stabilească raporturi cu celelate fenomene din realitatea socială [101, p.62].

Natura și manifestarea acestor principii capătă relevanță prin faptul că interpretarea, urmând aceste principii, are caracter sistemic, antrenând în același timp și metodele și tehnicile utilizate în actul interpretării.

În continuare, încercăm să abordăm următoarele principii: principiul unității dintre litera și spiritul legii; principiul reglementării represive exprese; principiul contextualizării; principiul evaluării în limitele legii; principiul corelării selective; principiul consecvenței interpretării; principiul aplicabilității normei; principiul prevalării sensului uzual asupra celui tehnic.

Principiul unității dintre litera și spiritul legii. O anumită înțelegere a relației dintre litera și spiritul legii a fost configurată în diferitele teorii ale interpretării, unde s-a putut constata evoluția gândirii juridice sub impactul nevoilor pe care societatea le punea în fața științei și practicii juridice. Urmare a acestei evoluții a fost înțelegerea mai adecvată a relației literei cu spiritul legii și depășirea reduționismelor antitetice. Totuși, această problemă rămâne una deschisă, atât în câmpul preocupărilor de natură teoretică cât și în acela al jurisprudenței. Desigur, în interpretarea aplicativă sunt la fel de dăunătoare atât soluțiile care absolutizează litera legii, cât și cele care o ignoră total. În abordarea relației menționate se cuvine a aduce o serie de explicații lămuritoare asupra semnificației pe care noțiunea de spirit al legii o are în interpretare.

Din perspectiva filosofiei juridice, spiritul legii trimite la temeiul extrajuridic al ființării dreptului pozitiv. Istoria gândirii juridice consemnează încă de la începuturi o preocupare constantă în găsirea unui criteriu dincolo de subiectivitatea legiuitorului, un criteriu al echității și dreptății care să orienteze dreptul pozitiv în mod eficient. Acest criteriu era perceput în forma unui principiu natural, uneori ca fiind opus dreptului pozitiv, considerat a fi predispus la nedreptate.

În Antichitate, dreptul natural era privit ca un reflex al logosului universal sau ca o lege eternă; în Evul mediu, ca o expresie a rațiunii divine incognoscibile, iar în Epoca modernă, ca rațiune universală și eternă. Începând cu secolul al XIX-lea, dreptul natural era privit ca spirit sau rațiune a poporului, fiind expresia solidarității sociale. Prin urmare, este de observat că spiritul legii, în diferitele sale ipostaze istorice, s-a configurat în timp în percepția a ceea ce a fost înțeles prin dreptul natural sau legea naturală, aceasta fiind o expresie a viziunii ontologice și cosmologice care a pornit din antichitatea greacă.

În orice caz, în această stare sincretică, termenul de spirit al legii a cuprins acele semnificații după care în cetate sau în societate trebuie să domine ordinea și dreptatea. Această viziune despre spiritul legii era una metafizică, reprezenta un ideal de care legiuitorul trebuia să țină seama în deciziile sale. Sub aspect istoric, spiritul legii în ipostazele sale reprezintă o reacție față de norma pozitivă schimbătoare și de atâtea ori nedreaptă.

Totuși, sub aspectul rațiunii de a fi a acestor ipostaze, spiritul legii sau a legii naturale a reprezentat partea dezirabilă a spiritului efectiv al legii, acționând în timp asupra perfectibilității normei pozitive. Spiritul timpului, oglindit în tabla de valori a societății unui moment istoric și

exprimând interesele aceluia timp, formează conținutul semnificativ al conceptului de spirit al legii. Așa cum s-a afirmat, „Norma pozitivă ființează oportun și practic doar ca spirit al legiuitorului determinat, spirit care dă consacrare formală unor exigențe pe care el le socotește îndreptățite, după o tablă de valori ce exprimă cerințele și interesele constituite istoric” [117, p.75].

În practica judiciară, interpretarea juridică se sprijină pe acele principii pe care legiuitorul le acceptă; în felul acesta, soluționarea juridică sau administrativă a unei cauze este îndrumată de spiritul legii. Ontologia spiritului legii se configurează în mod inductiv, în sensul că se au în vedere aspectele concrete ale faptelor și acțiunilor oamenilor, relevante pentru ordinea și valorile pe care societatea le apără, ordine și valori regăsite în principiile juridice ale unui sistem de drept concret.

Spiritul legii îndrumă interpretarea juridică, și cu atât mai mult interpretarea aplicativă, unde generalitatea normei se confruntă cu particularitățile cazului concret. Se apreciază cu temei că spiritul legii reprezintă acel conținut obiectivat în forma legii, conținut căruia trebuie să i se supună și legiuitorul concret [152, p.164]. Astfel, în elaborarea legilor, legiuitorul are a respecta formele consacrate de lege. În situația în care el folosește expresii generale, în mod inevitabil acestea pot duce la semnificații multiple, fapt pentru care trebuie să se admită că, față de sensul original, interpretarea legii poate pune în evidență un alt sens. Totuși, autenticitatea sensului unui text normativ nu poate fi dedusă mecanic și în mod exclusivist din intenția preformată a legiuitorului.

Desigur, dacă privim în general aplicarea unei norme, deci fără să ne referim la un caz sau la un sistem de drept anume, nu putem să nu admitem că spiritul legii reflectă în sine un spirit general –uman al legii, înțeles ca o convergență axiologică între diferitele culturi și sisteme de drept create de societate.

Într-adevăr „unitatea literei și spiritului legii, înainte de a se manifesta cu un anumit grad de libertate în interpretarea juridică aplicativă, trebuie să se afle original în voința creatoare de normă a legiuitorului, voință obiectivată în textul legii și care presupune, în propria ei condiție, interpretarea: aceea de fundamentare” [117, p.76].

Trebuie precizat faptul că voința care creează norma se recompune procesual, fiind rezultatul raportului de forțe și a intereselor partidelor politice care au reprezentare în Parlament. Voința legiuitorului privită în mod critic, nedogmatic poartă în propria sa condiție unitatea virtuală a literei și spiritului legii. Această voință este cea care întemeiază norma, deci reprezintă o exigență ontologică și nu una metodologică. Prin urmare, sunt două planuri care interacționează în ființarea dreptului: planul ontologic de creare a normei ca urmare a voinței

legiuitorului, privit ca realitate intențională, și planul metodologic, cel care aplică norma, fapt care se realizează prin interpretarea aplicativă [214, p.65].

Privită ca exigență a interpretării de fundamentare, ideea unității literei cu spiritul legii impune transferul în planul juridicității a acelor valori sociale care conferă temei rațional formei de drept. Din cele arătate, rezultă că spiritul legii exprimă însăși rațiunea socială întruchipată într-o formă concretă a dreptului pozitiv.

Principiul reglementării represive exprese. Principiul reglementării represive exprese este exprimat în enunțul: „tot ceea ce nu este prohibit, este permis”. În domeniul drepturilor și libertăților, tehnicile juridice de normare, așa cum se știe, sunt de ordin represiv sau preventiv. Dacă tehnicile represive au la bază regula după care „tot ceea ce legea nu interzice este permis”, cele preventive se aplică conform regulii „tot ceea ce legea permite, trebuie să se realizeze doar în limitele și în condițiile stipulate de ea”. În acest sens, de exemplu, trebuie să existe cerința unei autorizații prealabile pentru organizarea unei manifestații. Conform enunțului „tot ceea ce legea nu interzice este permis”, se pare că regimul represiv este mai liberal decât cel preventiv [82, p.206]; astfel, din ceea ce legea nu-i interzice expres, un cetățean poate întreprinde orice. Din enunț rezultă că această tăcere a legii are a fi interpretată în avantajul libertății sale [239, p.403]. Acest fapt se explică prin aceea că însăși rațiunea de a fi a ordinii juridice o reprezintă libertatea individului, iar legea este forma imperativă a acestei libertăți. Într-o exprimare plastică, putem reține următoarele: „Ca formă imperativă a libertății, legea e chemată să prevină exercițiul ei abuziv, nu realizarea sa rațională. Iar atunci când reglementarea represivă expresă a comportamentului lipsește, lucrul trebuie interpretat în favoarea comitentului sau omitentului, întrucât ordinea juridică implică, în propria-i rațiune de a fi, libertatea insului” [117, p.77].

Este de menționat faptul că acest principiu metodologic are o valabilitate îndeosebi în interpretarea normelor penale, însă se regăsește și în interpretarea normelor dreptului privat ori în alte componente ale dreptului public. În dreptul penal, interpretarea normelor se fundamentează în principiul de natură ontoaxiologică al legalității incriminării, a pedepselor, a măsurilor educative și de siguranță. Enunțul acestui principiu a fost făcut de către Cesare Beccaria prin intermediul cunoscutului adagiu latin: „*nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege*”. În esență, acest principiu exprimă regula că „întreaga activitate de apărare socială împotriva criminalității trebuie să se desfășoare pe bază și în strictă conformitate cu legea” [89, p.39].

În interpretarea normelor de drept privat acest principiu își află sprijinul în autonomia de voință și libertatea formelor; totuși el este restrâns de o serie de exigențe, nu de ordin metodologic, ci valoric, cum sunt cele care privesc buna-credință, ordinea publică, bunele moravuri etc. În domeniul dreptului public principiul este utilizat în avantajul individului.

Autoritățile publice nu își pot extinde puterile prevalându-se de acest principiu. În dreptul public, principiul servește interpretării în sensul de a distinge „extensiv” sfera libertăților individuale [95, p.403].

Principiul contextualizării. Conform acestui principiu, contextualizarea înseamnă „a efectua interpretarea în conformitate cu cadrul normativ în care este pusă dispoziția normei, cu instituția juridică și cu ramura de drept unde aceasta se găsește” [149, p.88].

Principiul evaluării în limitele legii. Conform acestui principiu, interpretul nu trebuie să facă distincție unde legea nu distinge (*ubi lex non distinguit, nec nos distinguere debemus*). Urmând acest principiu, interpretarea este legală, legitimă și efectivă [148, p.87]. În dreptul penal, de exemplu, când nu sunt precizate de lege ipostazele elementului material al faptei, înseamnă că acesta se referă la oricare dintre faptele care pot deveni cauză a urmării prevăzute de lege. Și dreptul familiei ne oferă exemple în acest sens. Astfel, se vorbește despre minor în genere, nedistingându-se între acela sub 14 ani, care nu are capacitate de exercițiu, și acela care este între 14 și 18 ani, care are capacitate de exercițiu restrânsă. Așadar, întrucât legiuitorul nu a făcut distincție rezultă că acesta a avut în vedere ambele situații.

Prin urmare, interpretarea trebuie să fie făcută respectându-se principiul evaluării în limitele legii; unde legiuitorul nu distinge, la fel nici interpretarea nu are a distinge, iar unde în lege se operează distincție, interpretul este ținut să o facă. În acest sens, poate fi exemplu distincția pe care o face legiuitorul în art.49 alin (4) din Constituție, unde se stipulează că „Minorii sub vârsta de 15 ani nu pot fi angajați ca salariați”. Din cele arătate se poate concluziona că interpretul nu trebuie să introducă exigențe care nu rezultă în mod necesar din cuprinsul legii și nici să-i ignore consecințele procedând la excepții false [152, p.165].

Principiul corelării selective. Operația de comparare și alegere între normele disjuncte dar concurente, în reglementarea unei situații date, este cerută de principiul corelării selective. Acest principiu se regăsește în următoarele exigențe care îndrumă interpretarea: *lex posterior derogat priori*; *exceptio est strictissimae interpretationis*; *lex specialis derogat generali*. Atunci când legea posterioară derogă de la cea anterioară, aplicarea lor simultană ar fi atât fără rațiune logică, cât și fără rațiune practică; în felul acesta, trebuie să se opteze pentru legea presupusă mai bună, respectiv cea posterioară.

În cazul în care această lege nu avantajează învinuitul, se aplică *lex priori*, desigur dacă *lex posterior* nu conține precizarea că „orice dispoziție anterioară contrarie prezentei legi este abrogată”. Și în a doua ipostază a principiului corelării selective regăsim necesitatea disjungerii sensurilor normative concurente; conform acestei ipostaze, excepția, ca abatere de la regula generală, rămâne de strictă interpretare și aplicare [30, p. 137]. Atunci când la soluționarea unei

situații concrete concură două norme, dintre care una generală și alta specială, se aplică regula special [74, p.19]. Dacă dispozițiile generale nu derogă de la cele speciale, legea specială derogă de la aceea generală [242, p.384]. Principiul corelării între regula generală și aceea specială își găsește expresia în maximele latine: *generalia specialibus non derogant, specialia generalibus derogant*. Se apreciază că temeiul acestei derogări se află în natura unor relații determinate, care prin particularitățile lor fac posibilă o reglementare derogatorie de la legea generală. Astfel, în raport cu relațiile civile în general, relațiile comerciale sunt normate derogatorii. De asemenea, în raport cu legea privată generală - Codul civil, Codul comercial român este o lege specială. În acest sens, art.1 din Codul comercial consacră faptul că „În comerț se aplică legea de față. Unde ea nu dispune se aplică Codul civil”.

Principiul consecvenței interpretării. Numit și principiul continuității interpretării sau al coerenței logice, principiul consecvenței interpretării solicită păstrarea sensului originar al textului normativ pe cât o justifică condițiile obiective. Acest principiu se manifestă prin corelația organică dintre două planuri: planul întemeierii logice, exprimat prin coerența logică garantată prin respectarea regulilor gândirii corecte; complementar acestui plan, este un altul care ține de conținutul adevărului și are în vedere consecvența voinței interpretative care are ca susținere continuitatea valorilor asumate și normate de către legiuitor. Coerența logică reprezintă o cerință formală a raționamentelor interpretative, cerința de conținut este dată de continuitatea valorilor asumate, deci de conținutul valoric asumat și normat juridic. Principiul consecvenței interpretării asigură constanța interpretării, reprezentând o condiție importantă a stabilității raporturilor juridice și a previzibilității constrângerii, deziderat al statului de drept [95, p.403].

Principiul aplicabilității normei. Principiul aplicabilității normei cere ca interpretarea să descifreze acel sens al textului legal care să facă norma aplicabilă, în situația în care exprimarea acesteia comportă înțelesuri diferite. Scopul principal al elaborării normei este de a produce efectele scontate de legiuitor. Acest principiu îl găsim și în formularea „principiului efectului util”, legea trebuind interpretată în sensul în care ea își găsește aplicare (*actus interpretandus est potius ut valeat quam ut pereat*). Nu se poate afirma niciodată că norma nu-și găsește aplicabilitate, ci trebuie întodeauna să presupunem că legiuitorul a edictat norma pentru ca ea să producă efecte. În același timp, se consideră că acest principiu „...incumbă și anticiparea rezultatului practic al variantelor concurente ale interpretării, astfel încât să se poată elimina acelea dintre ele care conduc la consecințe opuse temeiului legal” [117, p.80].

Principiul prevalării sensului uzual asupra celui tehnic. Acest principiu are rolul de a îndruma interpretul în descifrarea sensului uzual, obișnuit, din construcția textului normativ, prin aceasta facilitând abordarea firească a conținutului normativ al respectivului text. Prevalența

sensului uzual are rolul de a asigura acea semnificație vie a normei juridice, care poate fi mai ușor receptată. Este de menționat faptul că în economia textului de lege sunt utilizați și termeni tehnici, folosirea lor fiind cerută de rigurile exprimării normative. Cu ajutorul acestor termeni interpretarea asigură plasarea normei într-un orizont de sensuri care sunt uzual acceptate.

Utilizarea limbajului uzual nu slăbește rigoarea prescripției, care este receptată selectiv sub aspect semantic, ci dă viață modului de înțelegere a normei juridice, punând în lumină spiritul ei original. Mesajul prescriptiv capătă viață prin actul de aplicare a normei juridice, operă care este lucrarea interpretării. Prin interpretare, semnificația textului normativ trece dincolo de spațiul ființării sale în spațiul realizării finalităților legii, a modelării conduitelor umane și a relațiilor sociale.

În literatura problemei, între alte principii de interpretare aplicativă figurează și acela *al adecvării formei juridice la semnificația actului normativ*. Acest principiu are în vedere în primul rând elaborarea dreptului și interpretarea de fundamentare, dar și dimensiunea validității juridice, aceasta căutând să pună în evidență legalitatea, legitimitatea și efectivitatea normei juridice [230, p.158]. De asemenea, aici este prezentă și ideea sistemicității normelor juridice, privită ca principiu al interpretării [67, p.428]. Un alt principiu de interpretare ce figurează în literatura de specialitate este și principiul *supremației voinței legiuitorului*. În opinia E. Botnari, acest principiu are în vedere faptul că “voința legiuitorului subordonează spiritul legiuitorului, iar acesta, spiritul legii. Voința legiuitorului o subordonează pe cea a judecătorului” [28, p.213].

Principiile interpretării aplicative nu trebuie privite ca niște entități metafizice, dincolo de problematica reală a interpretării. Aceste principii se configurează evolutiv, în funcție de exigențele epistemice ale cunoașterii juridice, fiind generate de însăși dinamica motivațiilor și intereselor care animă societatea.

În baza celor prezentate mai sus, putem desprinde mai apăsător, în raport cu modul îndeosebi ilustrativ cu care ne întâmpină literatură juridică în prezentarea problemei, că principiile interpretării asigură normei juridice *să se reconstituie prin interpretare*. În fond, autenticitatea interpretării realizate sub rigoarea acestor principii stă tocmai în recompunerea voinței originare a legiuitorului, a spiritului ei. Prin actul, cu nuanțe creative în raport cu situația concretă, al interpretării, voința normativă se transfigurează în voință vie, aplicată *in actu*. Principiile interpretării reprezintă cheia – atât metodologică, cât și valorică – a saltului ontologic al normei de la imperativul abstract la acela universal-concret, imanent situației juridice, cuprinzând, acum *intrinsec*, norma juridică în forma normei individualizate.

2.3. Concluzii la capitolul 2

Problematica capitolului 2 reprezintă centrul de greutate al contribuției noastre teoretice la aprofundarea înțelegerii interpretării juridice, cu implicații atât asupra orizontului de cunoaștere științifică a fenomenului interpretării în drept, cât și asupra activității practice, de perfecționare legislativă a instituției în cauză, în acord cu exigențele metodologice, dar și cu imperativele sociale ale creației juridice. De aceea, vom rezuma în continuare esența ideatică a novației teoretice întreprinse în paginile părții de față a lucrării, unde am valorificat concepte și idei specifice filosofiei dreptului și filosofiei în general, fără de care nu am fi putut deține deschiderile dorite pe terenul Teoriei generale a dreptului.

Acest capitol a urmărit să configureze o viziune critică asupra naturii și finalității interpretării în drept, punând în evidență complexitatea problematicii atât în privința înțelegerii naturii interpretării în drept, cât și a finalității acesteia. Sub aspect istoric, cunoașterea fenomenului juridic s-a îmbogățit treptat, antrenând și conturând o viziune tot mai profundă asupra locului și rolului pe care dreptul și interpretarea sa îl au în viața societății. Privind baza filosofică, metateoretică a problematicii interpretării în drept, aceasta s-a configurat îndeosebi odată cu constituirea filosofiei dreptului, prin procesul de autonomizare a științelor juridice, de desprindere a acestora din corpul filosofiei, fenomen care s-a petrecut cu toate științele socio-umane. Totuși legătura dintre științele juridice și filosofie a continuat și continuă să existe, această relație funciară fiind constitutivă pentru cunoașterea fenomenelor juridice. Dimensiunea metateoretică a problematicii interpretării în drept, evidențiată în prezentul capitol, este susținută de interdependența necesară care există în cadrul procesului de ființare și manifestare a dreptului între perspectivele ontologică, epistemologică, metodologică și axiologică. Sub aspect filosofic, toate aceste perspective participă activ la geneza și manifestarea dreptului în întregul său, orientând în mod esențial demersul de interpretare a dreptului. Este de subliniat faptul că procesul cunoașterii fenomenului juridic implică anumite particularități teoretice și metodologice care rezultă din natura și finalitățile acestui fenomen. Dimensiunea teoretică privește modalitatea de cunoaștere științifică în domeniul dreptului și are în vedere operaționalitatea noțiunilor și conceptelor prin care se ajunge la înțelegerea a ceea ce este esențial, causal și legitim în studierea fenomenului juridic. În acest sens, am insistat în lucrare asupra particularităților raționamentului juridic în cunoașterea și interpretarea dreptului, implicit asupra deschiderii plurisemantice a conceptului de interpretare juridică. Preocuparea noastră a fost să evidențiem că specificul cunoașterii juridice are implicații asupra problematicii interpretării în toate fazele de manifestare a dreptului, cunoașterea și evaluarea fiind cele două dimensiuni fundamentale ale construcției raționamentului juridic; cursul practic al acestui raționament este unul regresiv, în sensul că se

pornește de la finalitatea normei care trebuie aplicată unui caz concret, după care urmează stabilirea premiselor raționamentului care susține soluția aleasă. Cerința fundamentală a raționamentului juridic este aceea de a alege din mai multe posibilități norma care este adecvată soluționării cazului concret.

În ceea ce privește natura interpretării juridice, de-a lungul timpului s-a instalat ideea, devenită comună, că problema interpretării se leagă doar de procesul de aplicare a dreptului, interpretarea juridică fiind astfel redusă la latura tehnică, instrumentală de aplicare a dreptului, ignorându-se în consecință natura complexă a demersului interpretării.

Considerată adesea ca o fază sau un moment în aplicarea dreptului, interpretarea trebuie însă să aibă în vedere însăși formarea sistemului normativ în întregul său. Această viziune, pe care o legitimăm, oferă un orizont integrativ diferitelor momente care există în ființarea și manifestarea dreptului, pentru care e necesar un concept integrativ al interpretării juridice; în această lumină, interpretarea textelor de lege aplicate situațiilor concrete sunt părți organice ale interpretării juridice privite în întregul său. Sfera conceptului integrativ al interpretării juridice, pentru care pledăm, cuprinde *interpretarea de fundamentare* și *interpretarea aplicativă sau cazuală*. În conformitate cu ceea ce am evidențiat, *interpretarea de fundamentare este aceea care dezvăluie conținutul social al dreptului și reprezintă ipostaza primară a interpretării juridice, fiind temeiul interpretării de aplicare a dreptului*.

Interpretarea aplicativă este interpretarea făcută de organul de aplicare a dreptului cu prilejul soluționării unui anumit caz, deci a unei cauze concrete, ea fiind obligatorie numai pentru respectiva cauză. Ea operează prin dezvăluirea semnificației normative existente în textul regulei și, în același timp, procedează la aprecierea în mod legal al stării de fapt luate în considerare. Interpretarea aplicativă este un demers de înțelegere și cunoaștere, deci un demers intelectual, dar în același timp este și un demers volitiv de manifestare a voinței.

În partea ultimă a capitolului 2 am accentuat diferențele de natură între principiile generale ale dreptului și cele ale interpretării aplicative. Dacă principiile generale ale dreptului (principiul libertății, principiul responsabilității sau al echității și justiției) susțin în ultimă instanță interpretarea de fundamentare, principiile interpretării aplicative își au temeiul axiologic în principiile generale ale dreptului, dar se caracterizează prin aceea că operează într-un alt registru, fiind de natură prioritar funcțională. În esență, principiile interpretării aplicative sunt exigențe de metodă care conduc la soluționarea unui caz. Ele au în vedere raționalitatea interpretării, valorile ce o fundează. E vorba însă de un tip de raționalitate care implică logicitatea, însă implică complementar și juridicitatea și sistemicitatea. Urmând aceste principii, interpretarea juridică are caracter sistemic, antrenând în același timp și metodele și tehnicile

utilizate în actul interpretării. În finalul acestui capitol au fost abordate principalele principii ale interpretării juridice într-o viziune sistemic-axiologică, ceea ce ne-a permis să conchidem că principiile interpretării, luate în ansamblul lor integrativ, reprezintă, cum spuneam, cheia – deopotrivă axiologică și metodologică – a realizării saltului ontologic al normei de la imperativul abstract la acela universal-concret, la forma normei individualizate.

Considerațiile redactate în capitolul 2 se regăsesc *in nuce* în studiul nostru publicat anterior, intitulat *Coordonate ale cunoașterii juridice și ale interpretării în drept* (În: „Conceptul de dezvoltare a statului de drept în Moldova și Ucraina în contextul proceselor de eurointegrare”. Conferință internațională științifico-practică (4-5 noiembrie 2016, Chișinău), Chișinău, Cetatea de Sus, p. 13-17). De asemenea, redactarea capitolului 2 a fost posibilă și prin valorificarea contribuțiilor și din alte studii publicate, precum cele menționate în bibliografia finală la pozițiile 56, 58 și 61.

3. FUNCȚIA VALORIZATOARE A INTERPREȚĂRII JURIDICE

3.1. Tipuri, agenți și forme ale interpretării juridice

În cadrul problematicii interpretării juridice sunt relevante o seamă de elemente care formează un întreg organic, și anume: tipurile, agenții și formele interpretării juridice. Funcționarea acestui întreg de elemente pune în evidență legăturile necesare care există între tipurile și agenții interpretării, pe de o parte, și natura formelor interpretării, pe de altă parte. În situația în care o autoritate publică realizează interpretarea, avem de-a face cu o interpretare oficială. În această ordine, putem vorbi despre *tipul oficial al interpretării*, tip care are în vedere sursa etatic-întemeietoare a operațiunii de interpretare. Factorii purtători de putere etatică reprezentați de puterea legislativă, executivă și judecătorească sunt *agenții interpretării oficiale*.

Caracter neoficial are interpretarea făcută de către o persoană particulară, care să fie calificată în domeniu sau să fie implicată procesual. Este de menționat faptul că autoritatea științifică a factorului interpretativ, ca agent netatic, constituie *sursa* acestui tip de interpretare. Totuși, sursele interpretării, cu toate că se evidențiază prin subiectele care realizează această operație, nu se confundă cu acestea. Este de subliniat faptul că tipul de interpretare juridică este dat de sursa de la care provine, iar subiectele interpretării se legitimează prin aceste surse. Se consideră că forța juridică a interpretării depinde de natura autorității subiectului care realizează interpretarea juridică și desigur de tipul de interpretare. În acest sens, se poate spune că un criteriu important al diferențierii formelor de interpretare juridică este forța juridică contrasă din tipurile și agenții interpretării.

Textul normativ implică un mecanism referențial complex, solicitând interpretului să actualizeze conținutul său în funcție de context, adică de baza de cunoaștere, aserțiuni de fond, de elaborări de scheme și de sistemul de valori [193, p.187]. În raport cu acest ultim criteriu, scopul ultim al legii este justiția. Aprecierea juridică este o judecată de valoare al cărei temei se regăsește în ideea de justiție, așa cum aprecierile de natură estetică se fundează pe ideea de frumos [105, p. 211].

Înțeleasă ca efort hermeneutic de descifrare a semnificației textului normativ, interpretarea este realizată numai prin activitatea unor factori calificați în acest domeniu, care pot fi autori sau agenți [179, p.15]. Sub aspect strict juridic, alături de interpretarea de fundamentare privită ca moment al elaborării unui act normativ, a interpreta înseamnă „a stabili înțelesul unui text normativ fie în scopul aplicării normei (normelor) sale la o situație dată, fie în scopul doctrinal al clarificării semnificației sale teoretice, dar nu a opina contemplativ (critic sau necritic) asupra dreptului în vigoare” [117, p.45]. Desigur, o persoană poate să apară în ipostaza

de agent al interpretării juridice în procesul aplicării normei de drept. Acest lucru este posibil numai în fața unei instanțe de judecată sau a altui organ de aplicare a dreptului, însă numai în legătură cu aplicarea normei juridice [25, p.247].

Așa cum s-a arătat, în cazul realizării normei juridice prin respectarea ei, în această situație nu poate fi vorba de interpretare în sens strict, tehnico-juridic. Operaționalitatea și statutul ei calificat este legitimat de noțiunea de agent al interpretării normelor juridice. Acest agent aparține unei autorități publice care elaborează o normă juridică sau aplică această normă; de asemenea, agentul poate aparține doctrinei juridice.

Așadar, factorii cărora le este recunoscută competența de a realiza interpretarea juridică reprezintă agenții interpretării. În acest sens, poate fi vorba de agenții interpretării oficiale (autentice ori concrete) sau de agenții interpretării neoficiale (agentul doctrinal). Interpretarea juridică ține de ființa dreptului; dreptul și normele sale ființează în măsura în care se realizează interpretarea. Dacă interpretarea de fundamentare este aceea care are ca obiect elaborarea dreptului, interpretarea aplicativă ține de aplicarea normei juridice la situații și persoane. Este de precizat faptul că numai prin raportarea la interpretarea de fundamentare, interpretarea aplicativă își dobândește determinarea sa atributivă.

Într-adevăr, „pusă în relație cu situațiile și persoanele la care trimite, interpretarea aplicativă este integrarea concretă a faptelor, actelor și împrejurărilor date în lumina normei (normelor) „individualizate” [117, p.46]. Raportată la interpretarea de fundamentare și la aceea concretă, interpretarea oficială autentică ajută la transferul semnificației de la întregul sistem normativ la una sau alta dintre componentele sale.

Prin finalitatea sa, interpretarea oficială sau autentică face posibilă și pregătește aplicarea normelor pe care le interpretează însăși autoritatea care le-a elaborat. În acest sens, interpretarea aplicativă cuprinde într-o formă sau alta interpretarea propriu-zis concretă sau de caz.

Legiuitorul din Republica Moldova, în Legea nr. 780-XV/2001, definește *interpretarea actelor legislative* ca fiind un “sistem de operațiuni logice prin care se explică sensul exact și complet al dispozițiilor normative” [129].

Având în vedere sursele, tipurile, agenții interpretării juridice, precum și legăturile dintre aceste componente, se poate vorbi despre următoarele forme de interpretare aplicativă: interpretarea oficială și interpretarea neoficială. Interpretarea oficială cuprinde modalitățile: autentică și concretă. Interpretarea oficială autentică poate fi legală, și executivă în situația în care are caracter normativ; la rândul ei, interpretarea oficială concretă poate fi judiciară sau administrativ-cazuală.

Interpretarea oficială. Interpretarea care are drept obiectiv elaborarea sau aplicarea normelor juridice, realizată de către autoritățile publice competente, formează conținutul interpretării oficiale [168, p.279]. Interpretarea oficială mai este numită și interpretarea cu forță juridică. În cazul interpretării oficiale agentul interpretării procedează la interpretarea autentică sau la interpretarea concretă, de caz. Autoritatea normativă care a elaborat actul interpretat procedează la interpretarea autentică. Această interpretare trebuie să îmbrace forma juridică proprie actului original. În această ordine, interpretarea legală este o expresie tipică a interpretării autentice. Interpretarea legală reprezintă acea intervenție a legiuitorului de a clarifica sensul normativ al unui text al legii. În Legea nr. 780-XV/2001, legiuitorul moldovean specifică că – art43 - “ (1) interpretarea oficială a Constituției și a legilor constituționale ține de competența exclusivă a Curții Constituționale.

(2). Interpretarea oficială a actelor legislative, altele decât cele de la alin. (1), ține de competența exclusivă a Parlamentului.”

“Intervențiile pentru clarificarea sensului unor norme se realizează printr-un act normativ interpretativ de același nivel cu actul vizat prin dispoziții interpretative” [130].

O altă modalitate a interpretării oficiale autentice este interpretarea executivă, desigur când are caracter normativ. Este de menționat faptul că există și acte de interpretare administrativă autentică care au ca obiect actele proprii, originale. Acestea, în situația când asigură organizarea executării legii, așa cum o fac unele decizii de guvern sau unele decizii ale consiliilor locale, au caracter normativ, deci exprimă prin natura lor calitatea de acte administrative generale. Desigur, în raport cu legea, aceste acte au o sferă de generalitate mai mică. În acest temei, și interpretarea lor, în situația în care îmbracă forma unui act normativ de interpretare administrativă ori a unor dispoziții care sunt cuprinse într-un act normativ nou, are un caracter general, care, însă, nu se impune obligatoriu puterii judecătorești.

Generalitatea unui act nu implică, așadar, automat obligativitatea sa; deasemenea, nu numai legea are caracter general. Un act de voință, respectiv un act normativ, pentru că este obligatoriu capătă caracter general [58, p.105]. Un act normativ, prin voința autorității normative, se impune unei clase de situații, precum și subiecte obligate la un anumit comportament. Astfel, obiectul contenciosului administrativ poate fi un act normativ executiv care rămâne un act general. La rândul său, legea este general-obligatorie pentru că se impune ca izvor suprem de drept tuturor autorităților cu funcții normative și față de celelalte izvoare de drept intern. Legea obiectivează în esență voința Parlamentului.

Orice act normativ, întrucât este obligatoriu, tocmai de aceea trebuie pus în aplicare și respectat. Din punctul de vedere al ierarhiei izvoarelor de drept, precum și al raporturilor dintre

puterea legislativă cu puterea executivă și puterea judecătorească, legea este general-obligatorie. Privit ca orice ansamblu de norme aplicate unei clase de subiecte și în raport cu această clasă actul normativ administrativ este și el general. Trebuie menționat faptul că obligativitatea actului normativ se raportează la agenții care sunt chemați să-l pună în aplicare; desigur, acești agenți sunt alții decât cei ai autorității legislative sau ai celei judecătorești.

Se configurează două tipuri de obligativitate normativă; este vorba de o obligativitate de extracție volitivă, care în esență aparține legii și care exprimă prevalența puterii legislative, expresie a suveranității politice manifestate de Parlament; astfel, legea este general-obligatorie în acest sens. Al doilea tip de obligativitate este de ordin formal și rezidă în calitatea de izvor de drept, aceasta revenindu-i oricărui act normativ al oricărei autorități abilitate să creeze drept. Dacă obligativitatea care aparține exclusiv legii este una de ordin material, obligativitatea de ordin formal se justifică prin obligativitatea legii, pe care însă o exprimă în mod formal. Sub aspect logic, ar fi nepotrivit să se facă o distincție între o așa-zisă obligativitate generală de una care nu ar putea fi decât particulară, și aceasta deoarece orice normă juridică este, ca normă, generală prin definiție; altfel, a admite acest lucru ar fi contrar naturii oricărei norme și aceasta, indiferent de extensia relațiilor reglementate și de rangul izvorului de drept în care se încadrează.

În literatura de specialitate se vorbește, în cazul legii, despre *obligativitatea originară*, aceasta fiind expresia juridică întemeietoare a valorilor sociale ocrotite de lege în actul de reglementare primară. Pentru celelalte izvoare de drept este vorba de o *obligativitate derivată*. Temeiul juridic al obligativității derivate este obligativitatea originară. Prin lege ca izvor primar se certifică în mod mediat celelalte izvoare de drept, altele decât legea. Și aceasta, deoarece ele „nu pot asimila necesitatea socială și interesul general – concentrate în comanda politică – decât prin spiritul legii. Acesta transfigurează valorile sociale în formă normativă originară – legea, pentru ca în raport cu ea să-și definească conținutul și rostul de a fi celelalte izvoare ale dreptului” [117, p.48]. Într-adevăr, pe diferite paliere normative diversitatea izvoarelor de drept exprimă ipostaze ale aceleiași voințe care se reflectă atât în coerența conținuturilor pe care le dobândesc normele juridice, cât și în caracterul sistemic ce se manifestă în ierarhia izvoarelor de drept.

Rigoarea sub care se prezintă ierarhia izvoarelor susține medierea formală, necesară constituirii lor sistemice, oferind prin aceasta o structură stabilă întregului edificiu juridic. În această ordine de idei, dincolo de limitele sale, poate fi menționat rolul normativismului juridic care a pus în evidență importanța condiției formale a normei juridice și a ierarhiei izvoarelor dreptului în stabilitatea dreptului. Totodată, punerea în evidență a condiției formale prin care se

caracterizează normativitatea juridică permite realizarea distincției față alte tipuri de normativitate socială.

O problemă care suscită dezbateri este aceea care privește caracterul autentic al interpretării. Direcțiile care s-au conturat în această problemă se referă la autori care consideră că interpretarea autentică nu se restrânge la cea realizată de Parlament, deci la interpretarea legală, ci ea se referă și la interpretarea pe care o realizează organele administrative pentru propriile acte normative pe care acestea le creează. Astfel, Gh. Boboș subliniază următoarele: „Subiectele interpretării autentice pot fi toate organele care au dreptul de a elabora norme juridice [25, p.241]. Comparativ cu această viziune, care întrunește o apreciere majoritară, există și autori care susțin sensul restrictiv-legislativ al interpretării autentice. Concluzia care se impune este aceea că indiferent că este legislativă sau executivă, este vorba de aceeași voință etatic-normativă, care se manifestă legitim interpretând propriu-i act normativ; prin interpretare are loc o continuare a voinței, aceeași voință normativă, care este una autentică, rezultat a unui demers sintetic-interpretativ. Dacă se pornește de la principiul reglementării primare în întemeierea atributului autenticității interpretării, s-ar afecta îndreptățirea operației de interpretare juridică, care valorifică întreaga ierarhie a izvoarelor juridice, și aceasta deoarece nici un palier al creării dreptului și al aplicării normelor de drept nu poate funcționa fără operația de interpretare.

Este de menționat faptul că însuși principiul conform căruia cine poate mai mult, poate și mai puțin (*a majori ad minus*) întemeiază argumentul că nu există nici un temei care să interzică interpretarea unui act normativ de către propriul său emitent.

Se consideră îndreptățit că lărgirea sferei noțiunii de interpretare autentică nu înseamnă și admiterea posibilității de transfer a forței juridice care aparține interpretării legale în planul interpretării administrative cu caracter general; de asemenea, obligativitatea originară a legii nu se transferă în obligativitatea derivată care aparține celorlalte izvoare de drept. Un text de lege interpretat ulterior de Parlament se impune actelor juridice normative sau cu caracter individual ale autorităților executive, dar și actelor cu caracter individual ale instanțelor de judecată. Interpretarea autentică a Parlamentului este, în raport cu celelalte forme de interpretare, originară obligatorie. Însă este autentică nu numai interpretarea legală, după cum obligativitatea originară nu este deținută de orice interpretare autentică. În natura voinței legislative ca voință întemeietoare se află obligativitatea originară a legii, nu în generalitatea sa, care este o trăsătură comună tuturor izvoarelor de drept.

Diferitele forme de obligativitate antrenate de interpretarea oficială generală nu sunt într-o relație cauzală cu generalitatea interpretării autentice. Acest aspect se explică prin dublul plan în care operează interpretarea. Astfel, în plan material se ajunge la o anumite obligativitate a

interpretării dată de identitatea voinței interpretative cu aceea normativă; pentru interpretarea legală, această obligativitate este absolută și este relativă sau parțială pentru interpretarea administrativă. Totodată, interpretarea autentică operează în plan juridic formal; în acest plan, interpretarea capătă forță juridică, caracter normativ, implicit general, deoarece aici operează exigența identității actului interpretativ cu aceea a actului interpretat.

Astfel, într-un fel sau altul, autenticitatea provoacă obligativitatea interpretării, dar și generalitatea ei [117, p.50]. Autenticitatea nu trebuie privită în sens reductiv, ca un atribut exclusiv al interpretării legale, această poziție ar antrena inadvertențe la nivel teoretic și consecințe la nivel practic. În esență, problema este una de cunoaștere și de atitudine. Problema autenticității interpretării este atât una de ordin tehnic - formal, cât și una care ține de voința care instituie și viabilizează dreptul, deci de măsura politică a dreptului. Prin urmare, este vorba de a se ține seama atât de condiția formală dar și de cea care privește conținutul.

Autenticitatea voinței interpretative a legiuitorului determină caracterul obligatoriu al interpretării legale. Interpretarea legală este obligatorie și pentru instanțe, însă forma administrativă a interpretării oficiale generale care este efectuată de agentul administrativ asupra propriilor acte normative nu se impune instanțelor de judecată. Ceea ce le deosebește, ca principiu, nu este autenticitatea interpretării, ci, alături de agentul efector, este rangul obligativității. Atributul autenticității interpretării este semnul unicității puterii etatice, exprimat manifest pe diferite paliere, constând în identitatea voinței interpretative cu voința normativă.

Într-adevăr, „autenticitatea interpretărilor legală și administrativă dă genul lor proxim, iar diferența specifică constă în obligativitatea originară a interpretării legale, cu consecințele induse aplicării dreptului, în raport cu aceea derivată, proprie interpretării administrative cu caracter general” [117, p.52]. Realizarea interpretării de către aceeași autoritate normativă care a elaborat actul originar și în aceeași formă, reprezintă o exigență a interpretării autentice; în fapt, este vorba de respectarea unei echivalențe stricte între actul interpretării și actul interpretat, actul interpretativ dobândind forța juridică proprie actului originar.

Astfel, o autoritate administrativă nu poate interpreta autentic decât propriu-i act normativ, nu și o lege; Parlamentul poate interpreta legea numai printr-o lege interpretativă, dar nu printr-o hotărâre sau moțiune [87, p.383]. Există o consubstanțialitate a notei de autenticitate a ambelor forme de interpretare oficială autentică, legală și administrativă. Asemănător ca și legea interpretativă, interpretarea administrativă generală nu produce un nou act, ci îl face mai operațional. Din cele arătate rezultă că atributul autenticității unește cele două feluri de interpretare oficială autentică.

Legiuitorul din Republica Moldova precizează că “interpretarea este oficială când se face prin acte legislative de interpretare” [129]. “Interpretarea oficială a actelor normative administrative ține de competența autorităților care le-au emis” [130].

În cazul interpretării de fundamentare nu se pune problema interpretării autentice. Interpretarea de fundamentare se desfășoară în spațiul elaborării dreptului, reprezentând o „maieutică” a actului normativ. Este de menționat faptul că, deși nu se înserează în câmpul aplicării dreptului, interpretarea autentică în ultimă instanță servește ca premisă necesară în demersul de aplicare a normelor juridice prin clarificarea înțelesului și finalității actului normativ interpretat [168, p.280]. Privită ca făcând corp comun cu actul interpretat, interpretarea autentică generează efecte apreciate a se produce în același timp intrării în vigoare a acestuia. Pornind de la acest înțeles, s-a constatat că pot rezulta o serie de pericole; astfel, se poate ajunge de la interpretarea autentică la modificarea textului interpretat; de asemenea, s-a observat că nu există o distincție clară, netă, între un act normativ interpretativ, admis în principiu, și un act normativ retroactiv, interzis de Constituție [78, p.168].

Actul interpretativ clarifică actul normativ inițial, nu îl înlocuiește; prin urmare, nu angajează problema retroactivității pentru că nu este un act normativ nou. Există totuși opinia că autorul actului normativ interpretativ trebuie să exprime clar voința ca respectivul act să poată retroactiva. Există de asemenea și opinia după care actul interpretativ este considerat un act normativ nou și, prin urmare, numai pentru viitor poate produce efecte; întrucât nu este unul propriu-zis nou, această situație este însă de natură să determine posibile dificultăți, să favorizeze posibile abuzuri din partea agentului interpretării autentice. Astfel, acesta poate statua actul normativ în fapt retroactiv ca fiind interpretativ, încălcând, în felul acesta principiul neretroactivității, principiu care are rolul de a preveni voluntarismul juridic-normativ [78, p.169].

Din cele arătate rezultă că „interpretarea autentică nu are ca obiect doar legea și ca sursă doar puterea legislativă, ci și actele administrative generale ale puterii executive” [117, p.53]. De asemenea, o sursă interpretativă cu autoritate normativă superioară poate interpreta actul normativ al unei autorități inferioare. Astfel, întrucât sursa superioară a interpretării este o autoritate normativă, care poate modifica sau anula actele normative ale sursei inferioare, prin urmare ea are căderea să le și interpreteze, fapt care în practică se întâmplă mult mai rar.

Interpretarea concretă sau cazuală. O altă formă de manifestare a tipului oficial de interpretare este interpretarea concretă sau cazuală, fie că aceasta revine autorității judecătorești ori autorității administrative, când și una și cealaltă aplică norma la o situație dată. Astfel, ca și instanța de judecată, agentul administrativ este pus în situația să emită un act juridic individual, act care implică în acest sens interpretarea cazuală. Autoritatea administrativă este pusă în

această situație când eliberează o autorizație sau constată și sancționează o contravenție; ambele situații sunt urmarea aplicării unor norme determinate la un caz sau altul, prin urmare aplicarea vizează situații concrete. Totuși, unii autori numesc cazuală în mod exclusiv interpretarea judiciară [95, p.387].

Este calificată cazuală și interpretarea efectuată de puterea legislativă în situația în care aplică norma la o împrejurare dată; de exemplu, se aplică o normă cu prilejul ridicării imunității parlamentare unui senator în temeiul prevederilor specifice cuprinse în Regulamentul Senatului [67, p.110].

Descifrarea semnificației normative a textului unui enunț prescriptiv, pentru a desprinde norma potrivită cazului cercetat, caz supus și el interpretării, formează conținutul interpretării cazuale. Este de menționat faptul că interpretarea cazuală exprimă nemijlocit interpretarea aplicativă, în timp ce interpretarea autentică constituie o premisă a aplicării actului normativ interpretat. Interpretarea cazuală reprezintă un demers unitar implicând atât alegerea normei adecvate cazului în situație, cât și cercetarea acestui caz în lumina normei stabilite.

Fenomenologia juridică în cazul acestei interpretări are un caracter specific, deoarece, „în interpretarea cazuală norma se individualizează, iar cazul, situația se esențializează prin efortul interpretativ de abstractizare și generalizare, în măsură să rețină acele elemente particulare susceptibile să se așeze sub generalitatea prescriptivă a normei” [117, p.54]. Existând o cauză de soluționat, autoritatea care este chemată să aplice norma juridică procedează la clarificarea sensului textului normativ și a circumstanțelor, a faptelor ori a actelor în raport cu norma, demers făcut în scopul emiterii unui act de aplicare. Dacă rezultatul interpretării autentice constă în redolușirea semnificației textului unui act normativ original și se încorporează în spațiul acestuia, în situația interpretării cazuale, rezultatul interpretării intră în conținutul actului de aplicare, care este în fapt un act juridic individual. Interpretarea cazuală, indiferent de factorii care au dreptul să o realizeze, are următoarele caracteristici: are aplicabilitate limitată la un raport juridic determinat; obligativitatea ei se manifestă numai în și pentru situația soluționată; neobligativitatea sa pentru alte autorități interpretative și pentru împrejurări similare și nici pentru aceeași autoritate într-o împrejurare identică [181, p.147].

Reprezentativă pentru interpretarea cazuală, interpretarea judiciară este de competența agentului judiciar care este reprezentat de instanțele de judecată. Este de menționat faptul că în sistemul de drept moldovenesc și românesc crearea dreptului de către jurisprudență este interzisă. Cu toate acestea, sunt situații când în cauzele care conțin împrejurări de fapt similare și în care sunt aplicabile aceleași dispoziții legale, se adoptă hotărâri judecătorești diferite, chiar opuse. Aici este vorba de o situație de *jurisprudență neunitară* sau *divergență de jurisprudență*.

Curtea de la Strasbourg a arătat că nu ei îi revine sarcina de a unifica într-un anumit fel jurisprudența instanțelor naționale (*CtEDO, Adamsons c. Letoniei*), ci responsabilitatea de a asigura o jurisprudență unitară revine autorităților naționale (*CtEDO, Marea Cameră, Nejdet Şahin și Perihan Şahin c. Turciei*). Din aceste considerente, nu este admisibilă existența unor hotărâri divergente la nivelul celei mai înalte jurisdicții care are chiar atribuții de unificare a jurisprudenței (*Beian c. României, Ştefan și Ştef c. României, Şerban c. României*), nici trecerea unei perioade prea mari, în speță de doi ani, până la luarea unei atfel de măsuri (*CtEDO, Zivic c. Serbiei*). Curtea de la Strasbourg considera că pentru unificarea jurisprudenței nu este suficientă pronunțarea unei soluții de speță de către instanța supremă, ci trebuie căutată o soluție căreia legea națională să îi confere o autoritate interpretativă față de toate instanțele inferioare, cum este recursul în interesul legii (*CtEDO, Ştefănică c. României, 2010, para. 37*).

Prin urmare, nu pot deveni izvor de drept soluțiile date de instanțele de judecată. Acestea procedează la interpretare numai în raport cu un caz concret cercetat, iar rezultatul acestei interpretări este valabil numai pentru acest caz. În acest sens, art. 9 alin (3) Codul civil român prevede că „Interpretarea legii de către instanță se va face numai în scopul aplicării ei în cazul dedus judecății”.

În situația când legea tace ori textul de lege nu este clar ori nu e posibilă analogia legii, pentru a răspunde obligației de soluționare a cazului, judecătorul este obligat să invoce dreptul prin principiile și valorile sale. Întrucât s-ar afecta separația puterilor în stat, se voiește a se respecta atribuțiile exclusiv aplicative. Astfel, judecătorul este obligat să rostească dreptul, însă i se interzice să creeze norma. În mod simplificat, interpretarea de caz poate fi reprezentată în forma unui silogism în care premisa majoră este norma, premisa minoră este speța, iar concluzia dedusă reprezintă soluția [133, p.152].

Interpretarea judiciară produce efecte între părți (*inter partes*), având un caracter relativ. Este de subliniat faptul că o hotărâre judiciară este constitutivă de drepturi, după cum ea poate fi și declarativă de drepturi. Astfel, în cazul unui partaj succesoral, cu toate că drepturile succesoriale sunt recunoscute de instanță în temeiul legii, aceste drepturi se consideră a se fi născut în momentul deschiderii succesiunii și nu al recunoașterii lor judiciare. Dacă legea admite lacune, dreptul în integralitatea sa sistemic-normativă nu le admite. Această situație face în mod implicit ca instanțele obligate să acopere lacunele din dreptul pozitiv să fie puse în situația de a crea dreptul.

Dincolo de modalitatea restrictiv-silogistică a modelului tradițional de interpretare, interpretarea judiciară nu se reduce la simpla constatare a faptelor; ea se sprijină pe efortul de valorizare, care reunește într-un tot aplicarea normelor și interpretarea aplicativă ce o

condiționează în mod intrinsec. Judecătorul nu aplică o lege în mod mecanic, automat faptelor de soluționat; el procedează la o cercetare atentă a faptelor și a semnificațiilor textului de lege, căutând să selecteze acea lege care întrunește un optim în aplicarea sa, procedeu care implică și creativitate. Față de teoria tradițională asupra judecătorului, care era privit ca un simplu agent de aplicare a normei juridice, deschiderile pe care le oferă teoriile actuale dau o nouă lumină asupra instituției interpretării. Conform acestei viziuni, prin chiar faptul că este obligat să acopere lacunele dreptului pozitiv, judecătorul contribuie în mod *sui generis* la crearea dreptului.

Este de menționat faptul că, în parte, neajunsurile teoriei tradiționale a interpretării aplicative se aflau și în temeiurile epistemice ale acestei teorii. Astfel, conform acestei viziuni, hotărârea judecătorului este rezultatul liniar al aplicării normei la situația de fapt. Însă așa cum demonstrase și Immanuel Kant, actul cunoașterii implică în mod activ structurile logice ale subiectului cunoscător; în fapt, cunoașterea este o reconstrucție mentală a lucrului care în raport cu noi a devenit obiect de cunoscut. În esența ei, perceperea situației de fapt este o reconstrucție inerent subiectuală, un act epistemic creativ.

Situația de fapt, căreia judecătorul este chemat să-i aplice norma supusă interpretării, este reconstruită mental, este un lucru al reprezentării pe care și-a făcut-o despre această situație, deci nu este un lucru în sine. Judecătorul aplică norma la o situație dată în funcție de tabla de valori după care se conduce conștiința sa juridică. Acțiunea de percepere constructivă a situației se însoțește organic cu actul selectiv-valorizator al alegerii normei adecvate cazului, devenită astfel normă individualizată. Trebuie subliniat că această normă este în fapt însăși norma generală care se adaptează la particularitățile ireductibile ale cazului dat, adaptare individualizată realizată de judecător. Prin individualizare, norma nu își neagă generalitatea, ea își sporește forța de modelare a situației date. Prin aplicarea normei la situația dată, norma de drept se împlinește, asumându-și realitatea de care se detașase la început ca imperativ abstract. Totuși, această acțiune nu se produce de la sine, ea este expresia efortului pe care îl depune cel îndrituit de a aplica norma în planul realității concrete.

Așa cum s-a arătat, aplicarea normei la o situație dată este un act juridic individual și ca urmare ea produce efecte numai între părți. Însă după epuizarea tuturor căilor de atac, decizia judecătorului devine o decizie a puterii judiciare. În felul acesta ea dobândește autoritatea absolută a lucrului judecat, tinzând a exprima voința generală și o forță comparabilă cu aceea a legii. Tendința de a exprima voința generală în aceste condiții reprezintă constanta unei atitudini a puterii judecătorești; astfel, în ordinea sa specifică și în limitele sale, ea crează, respectiv recrează dreptul.

Se apreciază că legislatorul și interpretul (judecătorul) au un obiectiv asemănător, anume să descopere și să formuleze dreptul, cu toate că primul vorbește pentru viitor și năzuiește la reglementarea părții celei mai mari a cazurilor uzuale, în timp ce interpretul, aici judecătorul, soluționează cazurile apărute [225, p.88]. Operația de interpretare juridică are, în sensul ei, un caracter creator. Recunoașterea acestui aspect reprezintă o exigență în egală măsură teoretică și practică. Astfel, judecătorul este obligat să asculte de lege, de principiile dreptului și de conștiința sa juridică; însă pentru a putea rezista diferitelor ingerințe ori a presiunilor din interiorul sistemului judiciar, el trebuie să aibă libertate și suveranitate în operația de interpretare a legii. Suveranitatea interpretării judiciare reprezintă o premisă importantă de manifestare a creativității interpretative, aspect susținut de faptul că interpretul poate reveni asupra propriei interpretări inițiale, la care nu este formal obligat ulterior.

Judiciară ori administrativă, interpretarea casuală generează o practică a aplicării dreptului; este vorba de o practică judiciară sau o practică administrativă. Din practica aplicării dreptului se constată că în unele sisteme de drept, cum este dreptul comun englez, hotărârile judecătorești care au devenit precedent judiciar dobândesc statutul de izvor de drept. De asemenea, în alte sisteme de drept hotărârile instanțelor de judecată, numai pentru cauze analoge, ajung să fie obligatorii, însă cu condiția ca ele să aibă o aplicabilitate repetată și să ia forma unei practici profilate [117, p.58]. Jurisprudența își manifestă forța sa juridică pe constatarea oportună a judecătorului că în cazurile asemănătoare anterioare au fost date soluții juste. Prin urmare, această forță a jurisprudenței nu derivă dintr-o normă de drept care să îl oblige pe judecător, încât s-a afirmat că mai degrabă este vorba de o tradiție și nu despre norme ale jurisprudenței [222, p.132].

Privită în raport cu apartenența la izvoarele de drept, statutul practicii judiciare oglindește condiționarea sa istorică. În Epoca modernă, sub impactul revoluțiilor politice, practica judiciară era obligată să soluționeze în mod strict litigii punctuale. În perioada care a urmat, a crescut rolul său, fiind solicitată să rezolve cazurile extraordinare atunci când legea tăcea sau era neîndestulătoare. O dată cu adoptarea Codului Civil francez din 1804, s-a admis că în lipsa unor texte de lege precise, locul legii să fie ținut de o succesiune de hotărâri similare.

În timpurile noastre se admite că în practica aplicării dreptului, prin interpretarea aplicativă se completează normele existente atunci când situația se impune; chiar și în cazul în care practica dreptului și, deci, interpretarea aplicativă nu dobândesc statutul de izvor juridic normativ, în realitate ea reprezintă un izvor social al dreptului [25, p.243].

În prezent, mecanismele de unificare a jurisprudenței în Republica Moldova sunt [76, p. 35]:

- *Avizul consultativ*. Este reglementat de Codul de procedură civilă din luna iulie 2012. Privește cazurile pendinte. A avut ca model întrebarea preliminară adresată Curții de Justiție a Uniunii Europene. Judecătorul unei cauze care întâmpină dificultăți în interpretarea legii cere părerea Plenului Curții Supreme de Justiție (care reunește toți judecătorii instanței supreme). Legea nu prevede că acest aviz ar fi obligatoriu pentru cel care l-a solicitat sau pentru ceilalți judecători care ar soluționa în viitor spețe similare [8, p. 121].

- *Hotărârea explicativă*. E adoptată de Plenul CSJ. Privește cazurile civile și penale. Are caracter de recomandare.

- *Recursul în interesul legii*. Este reglementat din octombrie 2012 în Codul de procedură penală. Este o cale extraordinară de atac. Nu se prevede dacă decizia se publică pe site, produce efecte doar pentru cazurile viitoare, se aplică doar în materie penală. Avantajul acestei metode este că decizia dată în soluționarea recursului în interesul legii e obligatorie.

- *Recomandarea*. E o metodă care nu este reglementată în legislație, ci este asumată ca practică de instanța supremă la inițiativa președintelui CSJ. Se adoptă de Colegiul civil sau de Colegiul Penal al instanței supreme, care poate fi sesizat de către oricine și pe orice cale, inclusiv din oficiu. Privește cazurile pendinte sau deja soluționate. Și aici se cere, de regulă, opnia profesorilor de la facultate. Nu există nicio normă cu privire la modul în care judecătorii trebuie să le respecte, dar *de facto* aceste recomandări sunt respectate. Se poate presupune că, în timp, vor duce la un transfer de responsabilitate: se vor formula sesizări de către judecători chiar și pentru situații simple.

Cu privire la aceste hotărâri ale CSJ, președintele Mihai Poalelungi afirma că "este proeminent rolul Curții Supreme de Justiție, care analizează și sintetizează practica judiciară, oferind îndrumări cu privire la clarificarea legii, explică conținutul normelor și definește anumite concepte și termeni care de altfel lipsesc din lege. Hotărârile Plenului sunt considerate având forță de ghidare pentru instanțele judecătorești naționale. De asemenea, CSJ este preocupată de generalizarea practicii judiciare existente, în acest sens contribuind la eficientizarea actului de justiție în stat. Pentru realizarea acestei atribuții, prin Hotărârea nr. 4 din 12.03.2004 Plenul CSJ a aprobat Regulamentul cu privire la efectuarea generalizării practicii judiciare, care stabilește regulile generalizării, selectării și prelucrării practicii judiciare, precum și modul în care trebuie transmisă informația respectivă pentru a fi inclusă în baza de date a CSJ, care se numește Practica judiciară" [167, p. 101].

Alte metode folosite pentru unificarea practicii judiciare sunt: activitățile de generalizare a practicii în ședințele operative (volante) organizate săptămânal de judecătorii unei instanțe

pentru a discuta practica CSJ privind instanța respectivă pe un anumit tip de cauze; întâlniri regionale cu judecătorii s.a.

Interpretarea neoficială. În funcție de natura ei, precum și după subiectul care o realizează, interpretarea neoficială se clasifică în interpretare facultativă și interpretare doctrinală (teoretică) sau oficioasă. Spre deosebire de interpretarea oficială, făcută de autoritatea care elaborează sau aplică dreptul, interpretarea neoficială este realizată de persoane care nu acționează în numele statului sau de instituții specializate care nu au calitatea de organe etatice. Interpretarea neoficială se caracterizează prin aceea că ea nu este obligatorie, aceasta neexprimând voința etatică; de asemenea, ea nu se materializează în acte juridice care să fie garantate de stat în privința realizării lor.

Reprezentând în esență opiniile agenților neoficiali asupra semnificației prescriptive a textelor de lege, interpretarea neoficială se caracterizează totuși printr-o importantă forță persuasivă, care își trage sursa direct din autoritatea sa științifică, însă nu din una juridică. De asemenea, interpretarea neoficială are un caracter facultativ, întrucât este realizată în afara procesului propriu-zis de adoptare și aplicare a dreptului.

Interpretarea teoretică sau doctrinală este o specie a interpretării neoficiale. Este de menționat faptul că la această interpretare recurg oamenii de știință- juriști, cercetători în domeniul dreptului; ideile și contribuțiile lor sunt materializate în elaborarea de tratate, monografii, studii etc. În istoria evoluției dreptului, interpretarea doctrinală a cunoscut etape în care aceasta a avut rolul de izvor al dreptului. Astfel, în perioada romană imperială opera interpretativă a unor juriști renumiți, precum Papinian, Paul sau Ulpian, avea forță juridică obligatorie. În epoca feudală, receptarea creativă a dreptului roman a fost asigurată de opera glosatorilor și postglosatorilor. Lucrările acestora aveau mare autoritate și au dobândit forța obligatorie a legii [26, p. 71].

Interpretarea doctrinală, în general doctrina juridică nu mai reprezintă, de regulă, un izvor de drept în dreptul modern. Interpretarea teoreticienilor nici în Republica Moldova și nici în România nu are caracter obligatoriu.

Este de constatat faptul că în domeniul dreptului internațional efortul interpretativ al agentului doctrinal cu autoritate științifică este apreciat și reprezintă o sursă importantă de influențare asupra elaborării și aplicării dreptului. Cazuri semnificative în istoria problemei sunt de exemplu clarificarea actelor de concurență neloială realizată în 1952 în cadrul jurisprudenței franceze de către P.Roubier, care se regăsesc în Legea nr. 11/1991, sau faptul că opera științifică a lui Ion Tanoviceanu a marcat puternic legislația românească în materia penitenciară în perioada interbelică.

Interpretarea doctrinală supune experiența jurisprudențială, legată de unele instituții juridice, unei operații de raționalizare și generalizare, punând în evidență părțile slabe ale unor soluții ale agenților de aplicare a dreptului, demers necesar în scopul unei evaluări raționale, lucide și a depășirii situațiilor critice. Chiar dacă nu poate suplini textul unei legi deficitare, doctrina poate conține propuneri în sprijinul organelor competente în scopul îmbunătățirii reglementării. Prin actul de voință al autorității normative, soluțiile identificate prin interpretarea doctrinală se pot regăsi în dreptul pozitiv, căpătând astfel formă oficială și caracter obligatoriu. Desigur, interpretarea doctrinală nu înseamnă doar comentarea actelor normative și a deciziilor jurisprudențiale; obiectul său este mai complex, vizând finalitatea socială superioară a elaborării și aplicării normei juridice; ea procedează la o evaluare critică a mijloacelor tehnice folosite și a rezultatelor de natură practică ale legislației și jurisprudenței.

Este de precizat faptul că doctrina și interpretarea doctrinală instituie în spațiul legislației și practicii judiciare o ordine clarificatoare, sporindu-i aria de semnificare. Impactul important al interpretării doctrinale asupra elaborării și aplicării dreptului este strâns legat de rigoarea sa teoretică; forța sa persuadantă este urmarea prestigiului său epistemic. Totuși interpretarea doctrinală nu este oficială și deci nu produce norme juridice. Jurisprudența conceptuală nu poate ca printr-o pură operație gnoseologică să producă un drept nou. Numai agentul competent să aplice dreptul și doar în anumite condiții poate să procedeze la depășirea eventualelor goluri normative. Influența asupra producerii dreptului exercitată în numele științei juridice este posibilă în situația când această știință evită ficțiunea după care norma de drept nu ar permite decât o interpretare „unică”, aceea pretins „justă” [124, p.412].

Jurisprudența tradițională a admis ficțiunea în cauză sub semnul idealului securității juridice, inducând judecăți evaluative cu caracter extrateoretic, îndeosebi de natură politică. Este de menționat faptul că în spațiul ordinii juridice, idealul veracității în cunoașterea juridică trece dincolo de justificările de natură subiectivistă. În acest sens, se apreciază că „O judecată de valoare politică, ce poate fi legitimă în ordinea ei, se poate substitui adevărului științific, iar acesta, deși în ordine socială nu poate fi decât un adevăr omenesc, rămâne și trebuie cu toate acestea să rămână – ca adevăr științific-netulburat de ingerințe subiectivist-politice” [117, p.62].

Dacă pozitivismul a căutat să separe în mod mecanic adevărul științelor sociale, implicit și al celor juridice, de orice valorizare subiectuală, valorizare de altfel inerentă cunoașterii științifice a fenomenelor sociale, în același timp trebuie să recunoaștem exigența de a vehicula în procesul de cunoaștere științifică a fenomenelor juridice judecăți care pot accede la un adevăr cât mai solid. În acest sens, Hans Kelsen este de părere că, întrucât exigențele tehnicii juridice au rolul de a îndepărta sau cel puțin de a limita neclaritățile textului normativ, este necesar ca opera

legislativă să nu rămână în urma acestor exigențe; acest fapt însă îl poate realiza numai spiritul lucid al interpretării științifice [124, p.413].

Textul normativ poate cuprinde în sine o pluralitate de înțelesuri posibile, dezirabile sau nu din punct de vedere politic. Spiritul lucid al științei întreține pluralitatea acestor înțelesuri posibile. Recunoașterea spiritului lucid, critic al științei față de legislație și practica judiciară reprezintă o premisă practică importantă spre raționalizarea juridic–normativă a relațiilor sociale, sub semnul solidarității sociale. Autoritatea care produce sau aplică dreptul trebuie să acționeze în acest orizont de așteptare.

Interpretarea oficioasă. O altă specie a interpretării neoficiale este *interpretarea oficioasă*. Aceasta este realizată de persoane oficiale care exprimă punctul de vedere propriu asupra conținutului unui text normativ. Persoanele care realizează această interpretare reprezintă factori implicați în elaborarea sau aplicarea dreptului. Interpretarea oficioasă are loc cu prilejul unor expuneri sau intervenții. Este, de exemplu, cazul deputaților și al senatorilor care își exprimă punctul de vedere asupra proiectelor de legi depuse spre dezbateră și adoptare în Camerele Parlamentului.

Interpretarea oficioasă, ca și cea doctrinală, nu este oficială, prin urmare nu creează drept, neavând efecte obligatorii. Totuși, în temeiul veracității sale, interpretarea oficioasă, explicitând sensul reglementării în cauză, finalitatea și modul optim de aplicare într-o situație dată, poate influența voința factorilor care elaborează sau aplică dreptul. În situația în care organele de drept competente își însușesc conținutul acestei interpretări pe cale normativă ori prin acte juridice individuale, pe segmentul dat al validării sale interpretarea oficioasă își transgresează statutul, dobândind recunoaștere juridică [3, p.185].

Dacă interpretarea doctrinală are ca trăsătură de bază rigoarea științifică a argumentării, care îi definește condiția sa, nu același lucru se poate spune despre interpretarea oficioasă. Această distincție este necesară, deoarece unii autori reduc interpretarea neoficială la cea doctrinală, mai precis, interpretarea oficioasă apare ca o manifestare a interpretării doctrinale. Astfel, interpretarea făcută de procurori ori avocați este privită de unii teoreticieni ca fiind o expresie a interpretării doctrinale. Desigur, această apreciere este valabilă numai în situația în care procurorii ori avocații realizează această interpretare în studii elaborate științifice. Însă atunci când prin calitatea care o au sunt implicați în interpretarea unui text normativ în aplicarea dreptului, argumentarea lor nu poate să nu fie interesată ori angajantă. Când dintre mai multe interpretări posibile, pledează pentru una ca fiind singura justă, ei îndeplinesc o funcție de politică a dreptului și nu o funcție a științei juridice de cunoaștere obiectivă. Este de menționat

faptul că demersul interpretării officioase poate să se întemeieze pe adevărul științific, însă el operează în interesul individualizat a uneia dintre părți și nu în numele științei juridice.

O altă problemă în discuție se referă la faptul că unii teoreticieni ai dreptului vorbesc despre o așa-zisă interpretare comună, privită ca o formă a interpretării neoficiale și fiind realizată de cetățeni, mass-media etc. În această privință este îndreptățit punctul de vedere care consideră că părerea exprimată spontan de cetățeni asupra normelor de drept în vigoare nu are statutul de formă de interpretare. Într-adevăr, „aceștia - în afara cazului când comentează un text normativ în fața instanței sau altui organ de aplicare a dreptului și numai în legătură cu situația în care sunt implicați – nu interpretează dreptul, ci îl realizează. Interpretarea nu are sens – aici-decât privită ca moment al aplicării dreptului [117, p.64].

3.2. Metode și tehnici juridice de interpretare

În ipostaza de cale de descifrare a semnificației textului normativ, interpretarea se prezintă ca metodă de abordare a dreptului[60, p.192]. Metoda provine de la cuvintele grecești *meta* - spre, și *odos* - cale, drum; în acest sens, a te întreba despre metodă înseamnă a te întreba despre calea urmată de cercetător [88, p.201]. Privită ca metodă specific juridică în reconstrucția voinței legiuitorului și a ceea ce dobândește relevanță pentru situația la care se referă norma, interpretarea aplicativă își asumă o seamă de instrumente și modalități necesare desfășurării și finalizării sale; între acestea sunt cele de tip lingvistic, istoric, sistemic și teleologic. Unii autori susțin și existența metodei “creatoare”.

Totuși, aceste proceduri în ele însele nu au cum să fie metode. Prin natura sa, „interpretarea juridică ține de principiile specifice care o călăuzesc, configurându-se ca unică și ireductibilă metodă de decelare a semnificației normative a textului legal” [117, p.83]. Instrumentele și modalitățile desfășurării și realizării interpretării sunt tehnici ale metodei juridice de interpretare a normelor de drept și nu metode cum sunt totuși numite de mulți autori [157, p.111]. Valoarea acestor tehnici este una instrumental-operațională, aplicându-se în contextul interpretării. Tehnicile interpretării, privite în generalitatea lor, îndrumă orice demers de cunoaștere, ele nefiind un apanaj al interpretării juridice. Un text literar, de exemplu, poate fi analizat din mai multe perspective: structurală, care poate fi contextuală sau subtextuală și care utilizează o tehnică sistemică ca și în drept; de asemenea, poate fi abordat dintr-o perspectivă extratextuală, de natură socio-economică, politică etc, care, ca și în drept, poate fi susținută de o tehnică de interpretare istorică. Alte perspective posibile sunt cea lingvistică, teleologică etc [214, p. 150].

Este de menționat faptul că aceste tehnici funcționează și în drept sub semnul legilor gândirii corecte. Și în aceste planuri logica nu poate fi redusă la o tehnică logică, logica reprezentând un ansamblu de exigențe formale cu o valoare universală [143, p.18]. De asemenea, tehnicile de interpretare, ca și principiile, nu sunt stabilite prin lege și nu sunt nici elaborate de știința dreptului. Este de precizat faptul că în funcție de contextul normativ (cadrul legal), în care se interpretează o normă ce urmează să fie pusă în aplicare, cât și în funcție de contextul situațional avut în vedere, tehnicile de interpretare se utilizează în mod selectiv [206, p.162].

Cu toate că tehnicile de interpretare nu aparțin dreptului și științei sale, ele implică o anumită adecvare în orizontul specific de cunoaștere și acțiune al dreptului [221, p. 26]. Urmând o modalitate de înțelegere criticistă, de factură pozitivistă, Hans Kelsen este de părere că nu există un criteriu, respectiv o tehnică în temeiul căreia una din posibilitățile existente în cadrul dreptului ce trebuie aplicat ar putea fi preferată celorlalte. Deci nu există o tehnică de aplicare care să fie preferabilă celeilalte [27, p.153]. În acest sens, în lucrarea sa „Doctrina pură a dreptului”, Kelsen arată că „Nu există de fapt nici o metodă care să poată fi caracterizată ca metodă a dreptului pozitiv - după care un singur înțeles verbal al unei norme, din mai multe asemenea înțelesuri, să poată fi considerat „corect” cu condiția bineînțeles să fie vorba de mai multe interpretări de sens posibile, ceea ce înseamnă posibile în context cu toate celelalte norme ale legii sau ale ordinii de drept” [124, p.408]. Însă realitatea și practica aplicării dreptului arată că cei abilitați folosesc în mod liber și inevitabil criterii cât de cât oportune și că, în consecință, această înțelegere este eronată.

Activitatea de drept, oricare ar fi ea, nu aplică textul legal, ci se pornește de la text în aplicarea normei și aici este rolul interpretării: să adecveze textul la situație și situația la lege, ca să producă norma „individualizată”, normă care este direct aplicabilă [178, p.31]. Configurarea sensului normei, particularizat la o situație dată, se realizează prin interpretarea aplicativă. Această alegere reclamă folosirea unor criterii, a unor tehnici care să asigure operaționalitatea interpretării. Astfel, interpretarea se desfășoară după criterii, după tehnici constituite, care sunt expresia metodologică a cunoașterii și acțiunii.

Aplicarea fiecărei norme juridice reclamă înțelegerea textului ei legal. Necesitatea interpretării rezultă chiar din procesualitatea demersului interpretativ. Acest demers este marcat de anumite etape din care decurg în mod organic o tehnică sau alta de interpretate; „Ea se construiește etapizat, în baza unei abordări procedurale, care urmărește mai întâi clarificarea lingvistică a textului, pentru a se adânci apoi în înțelegerea normei prin raportare sistematică la instituția juridică, la ramura de drept, dacă este cazul la sistemul juridic normativ și/sau la alte tipuri de norme sociale” [117, p.86]. Demersul arătat trebuie să continue și în orizontul de

deschidere sociologică, fiind necesară cercetarea condițiilor în care norma a fost adoptată, a scopurilor care l-a motivat pe legiuitor, dar și a factorilor sociali care își pun amprenta pe dinamica semnificațiilor atribuite voinței originare a legiuitorului [171, p.21]. Desigur, traseul interpretativ al aplicării normei este expresia procesuală a preparării sale aplicative. În realitate, „metodele” despre care vorbesc unii autori sunt tehnici de interpretare. Și întrucât la fiecare autor numărul acestora este diferit, efortul de cuantificare în acest sens nu trebuie privit ca un scop în sine; de asemenea, deși se admite o multitudine de tehnici, această situație nu trebuie să determine o fragmentare în aplicarea metodei.

Particularitățile textului normativ și ale situației impun o tehnică sau alta din câmpul metodologic posibil, însă numai împreună aceste tehnici pot da sensul căutat prin interpretare [213, p.154].

Tehnica de factură lingvistică. Tehnica de factură lingvistică ajută la investigarea textului normei de drept pornind în principal de la următoarele aspecte: etimologic, morfologic, sintactic și stilistic [147, p.501]. Procedurile pe care interpretarea juridică le împrumută din alte spații consacrate de cunoaștere și interpretare le adaptează obiectivelor sale. Interpretarea, îndeosebi cea lingvistică, nu operează asupra normei care urmează a fi descifrată, ci asupra textului normei. Norma, privită în generalitatea ei, apare la o primă cercetare ca reprezentând acel conținut prescriptiv care încă are caracter plurivalent și care urmează să fie descifrat din textul legal. Ca urmare a interpretării aplicative, numai o normă individualizată, adaptată unui caz dat, poartă o unică semnificație prescriptivă, desprinsă din cercetarea textului de lege.

Trebuie subliniat faptul că acel cadrul legal despre care vorbea Hans Kelsen nu se reduce la textul nemijlocit; el poate cuprinde în mod potențial mai multe deschideri prescriptive. Agentul interpretativ poate să reconstituie dintre aceste deschideri pe aceea care este reciproc rezonantă cu situația dată [235, p. 75]. Oricum, punctul de plecare al demersului interpretativ este textul normativ. Însă, repetăm, nu se poate vorbi despre interpretarea normei ca normă deoarece interpretarea are în vedere stabilirea sensului normativ al textului legal. Acest demers materializează în prima fază potențialitatea „cadrului legal”, care sub aspect prescriptiv este polivalent. În continuare, interpretarea aplicativă urmărește să identifice semnificația individualizată.

Traseul interpretativ angajează tehnicile de interpretare astfel: punctul de plecare este cercetarea textului normativ; în această fază își desfășoară lucrarea tehnica de tip lingvistic; în continuare are loc circumscrierea sensului normativ plurivoc al cadrului legal; în final se identifică semnificația aplicativ-operațională a prescripției generale, conturată în ipostaza individualizată și individualizantă a normei [117, p.88]. Sarcina tehnicii lingvistice în cadrul

legal este aceea să examineze cum anume a rostit, ce a vrut să spună legiuitorul [152, p.183]. În acest sens, interpretul caută acea accepțiune a termenului pe care legiuitorul a avut-o în vedere, accepțiune care poate fi uzuală sau tehnică. Din considerente de accesibilitate, într-o dispoziție cu caracter material are prioritate accepțiunea obișnuită a termenilor; este, de exemplu, cazul termenilor de „ordine publică” sau „bune moravuri”, care sunt folosiți în diferite situații de legiuitor.

Atunci când termenul avut în vedere are o accepțiune tehnică și este utilizat într-o dispoziție cu caracter procedural, această accepțiune are prioritate față de accepțiunea uzuală, situație care solicită utilizarea unui limbaj tehnic specific [152, p.185].

Pentru diferite ramuri de drept, același termen tehnic poate avea diferite accepții. Termenul „familie”, de exemplu, poartă accepțiuni diferite în legea civilă față de cea penală și fiecare determină anumite consecințe juridice; termenul „funcționar public” are accepțiuni distincte în dreptul administrativ în raport cu dreptul penal și induce consecințe juridice specifice. Sunt, de asemenea, situații când legiuitorul definește termenii pe care îi utilizează, aspect care vine în sprijinul actului de interpretare.

Componenta morfologică a structurii gramaticale are importanță și ea în operația de interpretare. Astfel, interpretul, cercetând textul normativ, ia în considerare regulile de modificare a formei cuvintelor în utilizările lor diferite. Subsumată celorlalte tehnici, această cale utilizată de interpret are rolul de a identifica, dincolo de variabilitatea cuvintelor care exprimă termenii analizați, elementele de constanță ale voinței legiuitorului. Pentru agentul interpretării, și folosirea morfemelor prezintă importanță. Formate de la aceeași rădăcină, cu ajutorul morfemelor, cuvintele și formele flexionare reprezintă un produs structural-morfologic, acesta fiind la rândul său un suport gramatical al unui conținut semantic [220, p.20].

Limbajul pe care îl folosește legiuitorul în bună parte este cel științific, care este direct, precis, univoc (denotativ); spre deosebire de acesta, limbajul comun, cum este și cel artistic, este indirect, plurivoc (conotativ); pentru acesta din urmă cuvintele folosite au o valoare suplimentară care rezultă din spațiile sociale sau locale în care are loc mesajul. De cele mai multe ori legiuitorul folosește limbajul comun care cuprinde în mod natural semne simbolice care adăpostesc și un sens secund ce trebuie descifrat [138, p. 65].

Desigur, limbajul textului nu poate exprima mecanic, pasiv, intenția legiuitorului. Afirmatia după care modul de exprimare a legiuitorului cuprinde gândirea sa în mod perfect nu se susține. Abordarea morfologică și sintactică se subsumează interpretării lingvistice în general, iar acest demers merge în aria interpretării pe linia unui sens care urmează abia să fie reconstruit. Atât în planul cercetării formelor gramaticale cât și în cel al abordării sintactice prevalează

scopul semantic, care are un caracter reconstructiv. Astfel, urmând regulile îmbinării cuvintelor în propoziții și a acestora în fraze, interpretarea are a stabili funcțiile cuvintelor și ale propozițiilor într-un text normativ [144, p.343].

Calea sintactică de interpretare își găsește pe deplin semnificația în ceea ce lingvistica structurală pune în evidență, cu mult timp în urmă, anume că nu limbajul depinde de cuvinte, dimpotrivă cuvintele obțin funcții determinate în sistemul limbajului și aceasta în baza conexiunilor care au intervenit între ele. În acest sens, de exemplu, conjuncția și disjuncția în acest sistem al limbajului capătă semnificații specifice de cumulare și respectiv de separație. Astfel, conjuncția „și” are în vedere cumulația, de exemplu cea a unor împrejurări care intră în referința ipotezei normei sau a unor pedepse care sunt prevăzute în sancțiunea normei.

Disjuncția „sau” are în vedere separația, așa cum este cazul unei pedepse alternative [117, p.90]. Sub aspect sintactic, pentru a descifra locul și funcția cuvântului, pentru interpret este important să relaționeze cuvântul la limbaj; în felul acesta poate fi clarificat locul și funcția acestuia în cadrul enunțului prescriptiv. Conținutul semantic al cuvântului trebuie dedus de interpret din enunțul în care este cuprins epistemic.

Perspectiva metodologică sintactică presupune o serie de exigențe pentru operația de interpretare. Astfel, termenul luat la singular angajează și pluralul, procedeu pe care legiuitorul îl folosește pentru a întări impersonalitatea normei. De altfel, întinderea de semnificare a termenului este subiacentă; numai când actul normativ distinge singularul de plural printr-o excludere continuă, singularul și pluralul nu se pot suplini [152, p.186].

O altă situație se referă la faptul că în limba română masculinul are funcție generică, lucru care face să fie folosit la ambele genuri; astfel, în cazul infrafracțiunilor de serviciu, termenul de funcționar vizează și persoanele de gen feminin care au acelaș statut. Este de menționat faptul că între dinamica diferită a structurii gramaticale și a fondului principal de cuvinte, în speță a morfologiei și a sintaxei limbajului juridic pe de o parte și a lexicului juridic pe de altă parte, există sub aspect temporal o tensiune potențială. Astfel, în raport cu lexicul mai dinamic al textului normativ, sintaxa normei juridice are un caracter mai conservativ. În condiții de evoluție normală a limbajului, această tensiune are un caracter obiectiv, exprimând în esență contradicția dintre sistem și elementele sale componente [121, p. 65].

În situația în care sistemul tinde spre autoorganizare integrativă și unitate, elementele, cu toate că se exprimă prin sistem, vor suferi o serie de determinări extrinseci care pun presiune asupra sistemului. Datorită acestei situații se ajunge la un echilibru dinamic; astfel, se tinde spre conservarea achizițiilor limbajului la presiunile lexicale și extralexicele. Se consideră că și

sintaxa normei juridice va fi pusă în situația de a prelua în mod treptat mutațiile terminologice, adaptându-se funcțional la acestea [242, p.17].

Trebuie menționat că tehnica de factură lingvistică-filologică are în vedere și aspectul stilistic al interpretării aplicative. Pentru a spori claritatea ori pentru a persuadea rostirea legii, cu toate că are la bază alegerea mijloacelor de expresie în mod riguros, această tehnică utilizează și figuri stilistice [186, p.25]. Astfel, maniera de a exprima legea și de a descifra raționamentul juridic este ireductibilă în fiecare ramură de drept. De asemenea, forma actului juridic normativ care obiectivează voința autorității normative dobândește un ton imperativ, impersonal; pentru magistrat însă rostirea legii (*juris-dictio*) operează în mod solemn; magistrații operează cu termeni generali care aparțin legii, dar și cu termeni particulari, care au în vedere situația dată. Se apreciază că „Interpretarea stilistică în drept este efortul ce identifică nu o dată accente de culoare și subtilități de nuanță, dar nu cazuistice, în scopul revelării semnificațiilor normative potențiale sau incifrate în stilistica specifică textului juridic” [100, p.92].

Tehnica sistemică. Tehnica de factură lingvistică de interpretare are limite care pot fi depășite asociind-o însă cu alte tehnici. Interesul în înțelegerea adâncă a normei juridice determină practicianul juridic să utilizeze mai multe tehnici și nu doar una singură. Tehnica sistemică constă în modalitatea de stabilire a sensului normei juridice prin încadrarea sa în spațiul actului normativ din care face parte ori prin raportarea sa la conținutul altor acte normative. Așa cum se subliniază în literatura de specialitate, „Norma juridică nu există izolat, ruptă de alte norme juridice. Ea este parte componentă a unui sistem – a unei instituții, a unei ramuri, și deci, a sistemului de drept. Caracteristica fundamentală a sistemului de drept constă în faptul că el există prin fidelitate față de propriile norme. Părțile sale componente se află într-o stare acută de interferență, și nu în stare de indiferență” [169, p.210].

Prin utilizarea tehnicii sistemice se procedează la contextualizarea normei; astfel, se stabilește locul ocupat de text în actul normativ, fiind confruntat și corelat cu alte texte normative cu tematici complementare sau adăugitoare [149, p.94]. Entitatea punctuală a textului normei este raportată la economia actului normativ care o cuprinde și este în genere izvorul de drept care o legitimează. În realitatea sa, dreptul reprezintă un câmp normativ dinamic, corelat coerent, în care normele se completează reciproc, se articulează ca sens, în felul acesta sporindu-și eficiența aplicativă. Coerența și funcționalitatea sistemului de drept este asigurată prin dinamicitatea și integralitatea sa organizatoare, care leagă normele prin relații de coordonare, subordonare și supraordonare [90, p.463]. Aptitudinea sistemic-integrativă a normelor este exprimată ca potențialitate în dreptul pozitiv, însă interpretării aplicative îi revine rolul de a proceda la o

examinare conjugată a normelor pentru a obține o eficacitate cumulată a textelor supuse interpretării, în măsură să ducă la o semnificație întregitoare.

Cadrul legal creat de voința legiuitorului reprezintă un câmp virtual de sensuri, nu o dată deopotrivă îndreptățite. Totuși, legea creată are o viață proprie la care legiuitorul însuși consimte. Acest lucru este exprimat prin faptul ca atare al adeziunii sale la virtualitățile normative ale formulelor, care au fost alese în mod deliberat. Cadrul legal reprezintă un sistem de virtualități normative, a căror punere în lucrare revine în bună măsură interpretării sistemice.

Experiența în domeniu arată că în multe situații voința legiuitorului (sensul legii) poate fi stabilită printr-o interpretare sistemică. În teoria dreptului există o regulă consacrată, după care orice interpretare trebuie să se facă *subiectum materiam*, deci să fie în conformitate cu cadrul (sistemul) din care face parte norma interpretată [90, p.475]. În acest sens, de exemplu, normele juridice din partea specială a Codului penal, pentru a putea fi aplicate conform voinței legiuitorului, trebuie raportate permanent la normele juridice conținute în partea generală a Codului.

Necesitatea relaționării textelor normative cerute de tehnica sistemică rezidă în faptul că norma dată, pentru a-i putea stabili toate elementele structurii sale logico-juridice, este necesară raportarea ei la actul normativ privit ca întreg. Dacă în acest sistem norma este raportată la actul normativ din care face parte, sunt cazuri în care este necesară examinarea textului prin raportare la sistemul instituției juridice, configurat prin concursul convergent al mai multor izvoare de drept, ori la ramuri de drept sau la principiile generale ale dreptului, care exprimă organicitatea juridic-normativă a sistemului de drept [117, p.94].

La aplicarea legilor apar probleme în special atunci când dispozițiile legale sunt modificate în mod repetat și la intervale scurte de timp, când nu sunt armonizate (*incoerente*), când sunt contradictorii sau incomplete, precum și atunci când conținutul lor este neclar. Judecătorii și procurorii trebuie să soluționeze aceste probleme ale aplicării dreptului dacă sunt aspecte relevante în cazurile de care se ocupă. În acest scop, există, de regulă, un set de instrumente care oferă căi de soluționare pentru fiecare dintre categoriile de probleme.

Conform art. 124 (2) din Constituția României, justiția este unică, imparțială și egală pentru toți. Pentru a putea fi asigurată unitatea dreptului, prevăzută de Constituție, este necesară mai întâi o ordine ierarhică a normelor. Scopul acesteia este acela de a asigura competențe de reglementare, care se completează și nu sunt contradictorii. Dintre normele interne ale României, la vârful ierarhiei se află Constituția. Supremația acesteia este stabilită în mod expres în art. 1 alin. 5 din Constituția României. Sub Constituție se află legile. Acestea pot fi adoptate în baza Constituției și în limitele stabilite de aceasta. Sub legi sunt normele de aplicare. (Regulamente).

Acestea pot fi adoptate numai în baza unei legi, precum și în limitele prevăzute de lege, pentru a putea produce efecte.

În măsura în care apar *contradicții* de conținut între normele de același rang din dreptul național, soluționarea se realizează în conformitate cu *regulile privind concurența normelor*. Concurența normelor există atunci când textul mai multor norme vizează contradictoriu aceeași situație. Stabilirea existenței concurenței normelor este admisă numai dacă în cazul individual există o incompatibilitate a reglementărilor legale în discuție sau dacă contradicția (aparentă) dintre aceste norme nu poate fi înlăturată (armonizare) prin interpretare.

În măsura în care nu sunt reglementate în lege (de regulă, la „Dispoziții finale”), conflictele privind întâietatea unora dintre normele interne pot fi soluționate, de regulă, pornind de la următoarele principii:

a) *Lex superior derogat legi inferiori*. În conformitate cu acest principiu, legea superioară are întâietate față de cea inferioară. Principiul se bazează pe faptul că este necesară ierarhia sistemică a diferitelor competențe de reglementare – autorul Constituției, legiuitorul, autorul regulamentului –, pentru ca respectivele competențe să se completeze în mod necontradictoriu.

b) *Lex specialis derogat legi generali*. Conform acestui principiu, norma specială primează față de cea generală. Principiul se aplică atunci când devin concurente norme de același rang; de ex.: în cazul dispozițiilor contradictorii din diferite legi sau din diferite regulamente. *Principiul nu se aplică* în cazul concurenței dintre prevederile dintr-un tratat de stat, care au fost preluate în dreptul intern, și dispozițiile dreptului intern autonom, deoarece, în domeniul său de aplicare, dreptul tratatelor trece, în totalitate, în locul dreptului autonom! Același lucru este valabil și pentru domeniul dreptului UE.

c) *Lex posterior derogat legi priori*. Conform acestui principiu, legea mai recentă primează față de legea mai veche. Pentru aprecierea din punct de vedere juridic a unei situații va trebui ca, în principiu, să fie avută în vedere versiunea relevantă a normei în evoluția sa cronologică. Dacă o normă relevantă a fost modificată trebuie ca, în lipsa unor dispoziții contrare, să fie prevăzut în noua lege – de regulă, la „Dispoziții finale” – ca aceasta să fie aplicabilă începând din momentul intrării în vigoare a noii versiuni. Se procedează în acest mod deoarece se apreciază că intenția legiuitorului a fost ca prin noua lege să fie abrogată cea veche.

d) *Lex posterior generalis non derogat legi priori specialis*. Conform acestui principiu, legea generală mai recentă nu are prioritate față de legea specială anterioară dacă aceasta din urmă conține reglementarea specială, iar legea mai nouă nu conține o prevedere referitoare la aplicarea legii în timp. Excepție face numai situația în care codificarea mai recentă se dorește a fi una comprehensivă.

În măsura în care o lege conține prevederi care reglementează aceeași situație în mod diferit, se va verifica mai întâi dacă contradicția poate fi înlăturată prin interpretare. În cazul în care nu este posibil acest lucru, se va verifica dacă una dintre norme a fost introdusă în lege ulterior, caz în care se va aplica principiul „*lex posterior derogat legi priori*”. În cazul în care nu este vorba de o normă preluată ulterior în lege, se va verifica dacă contradicția poate fi înlăturată în baza principiului „*lex specialis derogat legi generali*”. Înlăturarea este posibilă dacă, prin comparația dispozițiilor, una dintre acestea reglementează aceeași situație în mod mai detaliat și cu caracter special.

În cazul în care contradicția nu poate fi înlăturată, nu se va putea constata faptul că situația a fost reglementată de către legiuitor, ceea ce înseamnă că avem de-a face cu o lacună legislativă. De fapt, legiuitorul a vrut să reglementeze situația, dar a eșuat în demersul său, așa încât instanța va verifica, având în vedere principiile aplicabile, cum să fie eliminată lacuna [162].

Interpretarea sistemică a normelor este un exercițiu selectiv în care conținuturile valorice promovate de legiuitor au prevalență, acestea fiind asigurate de forma voinței sale normative, care este obiectivată în ierarhia izvoarelor de drept [25, p.242]. Problema operațională a ierarhiei actelor normative, și prin urmare a forței lor juridice, este o problemă care aparține în mod organic a ceea ce se înțelege prin sistemul și structura în drept. Pornind de la această înțelegere sistemică, pot fi evaluate din această perspectivă controlul legalității actelor administrative și controlul constituționalității legilor [85, p.52]. Conform acestei perspective, în caz de conflict al normelor se acordă prioritate normei superioare. Sub aspect funcțional, tipurile de control pot fi privite și ca aplicații ale metodei sistemice. Interpretarea sistemică a unui text normativ înseamnă mai mult decât un spor de rigoare analitică; înseamnă a descifra ceea ce unește normele sub semnul integralității.

Există o serie de exigențe ale interpretării sistemice care pot determina eficiența activității de interpretare a dreptului. Astfel, o primă exigență se referă la sesizarea principiilor generale, adică a acelor elemente de ordin calitativ ale dreptului pozitiv care unesc normele juridice sub semnul integralității valorice. O altă exigență face posibilă receptarea a ceea ce unește textele normative sub semnul formei autoreglatoare a dreptului, generatoare de ierarhii normative în măsură să creeze repere pentru interpretarea aplicativă. A treia exigență vizează sesizarea eventualelor contradicții dintre actele normative și eliminarea tendinței de a aplica norma inferioară.

Aceste exigențe ale interpretării sistemice au o serie de efecte importante, dintre care menționăm: sporirea câmpului semantic prin aplicarea normelor și principiilor din partea

generală a codurilor în partea specială a acestora; configurarea prin relaționare a conținutului normelor incomplete, așa cum este cazul normelor de trimitere sau în alb. De asemenea, se cere multă prudență în situația în care, pornindu-se de la apartenența la sistem, accepțiunea specifică unui termen se extrapolează la altele, unde termenul dat are alte nuanțe. Rolul important al interrelaționării interpretativ-sistemică a normelor constă în aceea că ea deduce forța juridică a unei norme din locul ocupat în izvorul de drept pendinte de sistemul ierarhic al izvoarelor dreptului.

Abordarea sistemică implicată în interpretarea normelor juridice, spre deosebire de formalismul care utilizează metoda structurală, pune accentual în mod prioritar pe coerența formală, pe construcția structural-funcțională a elementelor, respectiv a normelor, în cazul dreptului pozitiv. Este de precizat faptul că interpretarea sistemică a normelor juridice are în vedere acea coerență care pune în lumină un conținut de sensuri și valori. Scopul principal al interpretării sistemică este acela de a pune în evidență acest conținut. În lumina interpretării sistemică, actul normativ reprezintă o structură de operă creată, formată la rândul său din elemente interdependente. Se poate vorbi despre un prim strat sau substructură care cuprinde experiența umană, expresie a legitimității legii; al doilea strat este o structură de natură social-istorică care formează orizontul ontologic al conceptului de spirit al legii și care este expresia valorilor sociale cu temei axiologic. Ultimul strat configurează scopul legiuitorului concret ca proiecție sintetică a realității socio-umane în plan volitiv.

Tehnica istorică. Tehnica istorică a interpretării contribuie la stabilirea sensului deplin al normelor juridice prin luarea în considerare a condițiilor istorice, social-politice care au stat la baza elaborării și adoptării unui act normativ. Perspectiva sistemică a interpretării juridice statuează principiul cercetării integrale, însă nu acoperă dimensiunea istorică ori cea teleologică a descifrării prescripției juridice. Se apreciază că „De esența fenomenului normativ nu ține doar construcția lui sistemică, implicit sensul normativ rezultat din sinteza structurală a elementelor, ci și ceea ce sub aspect genetic îl determină cauzal: aici, factorii sociali care, în diversitatea, dar și acuitatea lor presează asupra politicii legislative” [117, p.97].

Prin urmare, tehnica istorică are în vedere *occasio legis*, adică impactul împrejurărilor sociale care determină geneza normei, a legii în genere. Dreptul își dobândește o acoperire obiectivă prin valorificarea juridic-normativă a corpului de valori generat de tradiția socio-istorică cu elementele sale componente, între care și cea normativ-juridică; este vorba de tradiția cutumiară, jurisprudențială, tradiția dreptului pozitiv încorporată în coduri etc.

Se apreciază că, în vederea descifrării contextului social al genezei normativității sociale, ca și a altor tipuri de normativitate, se impune în mod inerent examinarea condiționării sociale a

dreptului [14, p. 19]. Elementele care interacționează în cadrul utilizării tehnicii istorice sunt: ordinea formală privită ca procedură de elaborare și ca ierarhie constituită a izvoarelor dreptului și contextul social care reprezintă factorul extrinsec al logicii interne a normativității, oferind dreptului conținutul său valoric, de natură socială. Temeiul dreptului este conținutul său de valoare socială; prin opera legislativă are loc îndreptățirea temeiului dreptului. Această îndreptățire este realizată de tehnica istorică împreună cu cea teleologică.

Interpretarea istorică cercetează motivația sociologică a operei legislative, interesele și așteptările care își pun amprenta pe procesul de legiferare. Ea descifrează cauzalitatea socială a conținutului legii; în temeiul condițiilor sociale concrete caută să reconstruiască semnificația legii. Cercetarea istorică are în vedere lumea reală a faptelor, utilizând judecăți constatative sau preponderent constatative. În esență, abordarea istorică este aceea care caută să identifice motivațiile, respectiv cauzele sociale nemijlocite, ea se manifestă ca o abordare cauzal-analitică.

Abordarea istorică, atunci când justifică o reglementare juridică sau un fapt social, nu pornește de la *ceea ce trebuie să fie*, de la ideal, ci de la *ceea ce este* în realitatea concretă. De altfel, *ratio legis* nu înseamnă *telos* (scop), ci mai curând ea trimite la spiritul legii ca necesitate conștientizată. Parcursul investigării adoptării unui act normativ poate aduce clarificări importante asupra motivației unei noi reglementări, a rațiunii care o justifică în raport cu cea abrogată ori modificată. Investigația poate aduce clarificări suplimentare prin informații obținute asupra modificărilor produse în formele distincte ale promovării sale, în cadrul procedurii legislative ordinare și speciale, asupra reacțiilor din mediul politic sau din mass-media.

Este de menționat faptul că semnificații în câmpul investigației istorice are și titlul actului normativ; acesta cuprinde denumirea generică care este raportată la categoria juridică și la autoritatea emitentă și aspectul sintetic al obiectului reglementării.

Tehnica istorică are ca temei exercițiul critic asupra condițiilor și împrejurărilor care au generat o lege. Pentru acest demers interpretativ sunt necesare eforturi calificate de natură istoriografică, sociologică, psihologică etc. Utilitatea tehnicii istorice constă în luarea în considerare a condiției legii ca atare, în înțelegerea faptului că existența și viața legii este relativ-autonomă.

Tehnica teleologică. Tehnica teleologică este strâns legată cu abordarea istorică, însă totodată are un statut propriu, ireductibil, având drept obiectiv descifrarea finalităților actului normativ care este supus operației de interpretare, respectiv a scopului care îl justifică. Promotoarea tehnicii teleologice a fost Școala germană de drept *Interessjurisprudenz*, care a apărut la începutul secolului al XX-lea și al cărei reprezentant principal este Filip Heck. În viziunea acestuia, sensul legii este acela care fixează ierarhia speciilor de interese, diferențiate

după valorile ce le susțin [133 p.158]; clarificarea scopului pe care îl are legiuitorul reprezintă o prioritate în operația de interpretare a normei juridice.

Privind sorgintea expresiei „scopul legii”, este de menționat că la început această accepțiune era privită ca izvorând din voința legiuitorului. Această problemă a apărut odată cu sporirea autonomiei metodologice a tehnicii teleologice în raport cu sursa sa teoretică, admițându-se că această voință nu se întemeiază voluntarist, însă din considerente pragmatice se operează totuși cu această reducere. Într-adevăr, „ trebuie să admitem că fiecare normă are a exprima o semnificație teleologică subsumată scopului general al actului normativ, după cum semnificația de scop a acestuia are a rezona cu scopul strategic al legiuitorului, condensat în Legea fundamentală a statului [148, p.94]. Însă scopul legiuitorului nu se justifică în sine, el se legitimează în spiritul legii, care îl transcede și din care își extrage propria sa autoritate juridică și morală [117, p.102].

În spiritul legii își află temeiul finalitatea unei norme juridice a unui act normativ și în ultimă instanță a sistemului de drept în întregul său. Prin urmare, perspectiva teleologică a dreptului se află în spiritul său, ca răspuns normativ la provocările condițiilor istorice și sociale ale epocii. Se consideră cu temei că dincolo de interesele și motivațiile ei imediate, rațiunea dominantă a unei norme și a întregului sistem juridic normativ se află în principiile dreptului. În felul acesta scopul legiuitorului este legitimat prin raportare la principiile dreptului, fapt care se realizează prin medierea scopului legii.

În planul înțelegerii fenomenelor juridice, principiile dreptului reprezintă idei generale care conduc la elaborarea regulilor de cunoaștere și acțiune; de exemplu, principiul responsabilității a condus la stabilirea regulilor responsabilității penale personale. Sub aspect ontologic, principiile dreptului (al libertății, al legalității, al dreptății etc.) întemeiază, prin natura lor axiologică atât elaborarea cât și acțiunea de aplicare a dreptului. Astfel, pentru aplicarea adecvată a normei juridice, scopul legiuitorului trebuie raportat la scopul legii, acesta fiind în măsură să pună în evidență spiritul său. Valorile cuprinse în spiritul legii reprezintă substanța principiilor dreptului.[23, p.123]De aceea cercetarea teleologică își află menirea în trecerea de la interpretarea scopului legiuitorului și a legii la descifrarea temeiurilor acestora, deci a principiilor care le justifică [117, p.105]. Totodată, cercetarea teleologică raportează în mod critic dreptul pozitiv la sfera idealului, la *ceea ce trebuie să fie*. Dacă metoda istorică mizează cu deosebire pe judecăți constatative, aceea teleologică utilizează judecăți de valoare, menite a evalua conținutul prescripțiilor juridice în raport cu așteptările societății, cu idealurile ei călăuzitoare.

Locul logicii în procesul interpretării juridice. În cadrul procesului de interpretare a normei juridice, diferiți autori vorbesc despre “metoda logică” ca o metodă în sine, fapt care

duce la ideea că celelalte tehnici de interpretare ar putea acționa trans-logic. În literatura filosofică, logica este privită ca știință a formelor gândirii corecte, exigențele sale fiind implicate în mod natural în cuprinsul fiecărei tehnici de interpretare [56, p.134]. Într-adevăr, în procesul de interpretare întreaga aparatură logică este folosită în mod natural; este vorba de raționamente, clasificări, diviziuni, definiții etc.[192, p.28-29].

Relațiile dintre formele logice sunt guvernate de legile noncontradicției, identității extensive, dublei negații și terțiului exclus. Rolul acestor legi constă în faptul că asigură corectitudinea derivării în raționamente și validitatea acestora [152, p.176]. Toate aceste elemente ale aparatului logic sunt articulate în mod organic în discursul fiecărei tehnici a interpretării, adaptându-se specificului fiecăreia.

De aceea, așa cum s-a arătat îndreptățit, nu se poate spune că există o metodă logică de interpretare de sine stătătoare, ci o logică de ordin formal implicată în orice gândire discursivă și, prin urmare, existentă în mod inerent în toate tehnicile de interpretare. Sensul normelor juridice nu poate fi extras doar din legile gândirii corecte, cum totuși se suține [21, p.56], ori înțelesul normelor juridice deslușit doar prin procedeele logicii formale [95, p75.]. Logica privește doar forma corectă a gândirii; aceasta înseamnă că din logica articulării unui enunț normativ nu rezultă și sensul său juridic; însă logica are virtutea de a-l ordona inteligibil. Pentru a căpăta formă coerentă, juridicitatea se întemeiază pe logicitate; ea își trage izvorul din conținutul premiselor care formează raționamentul. Unii autori sunt de părere că există o interpretare logică în sine care implică aprecieri raționale pentru a descifra scopul legii (*ratio legis*) și spiritul legii (*mens legis*). Dar, așa cum s-a remarcat în literatura de specialitate, această opinie lasă loc reducăției ordinii raționalității la logicitate, și aceasta întrucât „Caracterul logic al demersului interpretativ al oricărei tehnici de interpretare nu conduce prin sine la descifrarea raționalității normei interpretate, care revine, ca obiectiv, interpretării teleologice. Logicitatea este o condiție necesară a raționalității, dar nu raționalitatea ca atare, așa cum, evident, logica nu e rațiunea omenească, ci instrumentul ei formal” [117, p.106].

Tot în această ordine de idei poate fi menționată și poziția unor autori care, cu toate că vorbesc despre o metodă logică, ei pun totuși accentul pe implicarea acesteia alături de celelalte metode și tehnici în ansamblul procesual al demersului interpretativ [67, p. 246]. De asemenea, există preocuparea de a configura o „metodă creatoare” privită ca tehnică interpretativă cu un statut propriu, întemeiată pe o viziune care să articuleze într-un tot procesual tehnicile interpretării aplicative. Temeiul acestei tehnici ar fi acela de a ajuta demersul interpretativ în situația când celelalte tehnici nu-și ating scopul. Se consideră că această tehnică, în esență, urmărește să adapteze normele mai vechi la situații în schimbare ori la altele decât situațiile care

au fost provocate initial; în același timp, această tehnică se vrea altceva decât interpretarea extensivă, întrucât aceasta ar trimite la rezultatul actului interpretativ [210, p.77].

Este evident faptul că rolul atribuit acestei tehnici ar rezulta din neputința celorlalte tehnici. De asemenea, dacă interpretării „creatoare” i se atribuie aptitudinea extinderii sau restrângerii sferei de cuprindere a normei, și aceasta dincolo de situațiile care provin prin abordarea gramaticală, ea întâmpină riscul de a nu putea să-și configureze diferența specifică. Prin urmare, ea nu se poate justifica ca atare în raport cu interpretarea extensivă sau restrictivă, decisă după criteriul rezultatului dobândit. La fel, expresia „metodă creatoare” privită în mod exclusivist ca aparținând unei anumite tehnici nu se poate susține întrucât oricare dintre tehnicile interpretării aplicative au deschidere la creativitate în funcție de anumite limite. Astfel, atributul creativității în domeniul interpretării aplicative poate fi înțeles „ca o proprietate definitorie câmpului metodologic înglobant al interpretării luată în ansamblul articulațiilor sale; el este o posibilitate remanentă, aptă să se actualizeze în funcție de normă, de situație, dar și de aptitudinile agentului interpretării” [117, p.108]. Înțelegerea atributului creativității ca o disponibilitate a interpretului de a crea el însuși drept conduce la o viziune voluntaristă. Dacă interpretarea literal-dogmatică reduce spiritul legii la litera ei, voluntarismul caută spiritul legii în afara cadrului legal. Constructivitatea și eficiența interpretării pot fi realizate numai prin valorificarea posibilităților generative ale cadrului legal, aceasta fiind o cale de a nu cădea în voluntarism.

Așadar, o altă tehnică utilizată în practica judecătorească și în literatura de specialitate este cea creatoare.

În ce constă această tehnică creatoare? Atunci când prin toate tehnicile utilizate nu s-a putut ajunge la un rezultat al interpretării care să facă posibilă soluționarea unor cazuri concrete care nu-și găsesc ușor locul într-o normă sau alta, dar pe care judecătorul trebuie neapărat să le rezolve, această rezolvare presupune o interpretare creatoare a normei, fie în sensul extinderii sferei ei de cuprindere dincolo de ceea ce reiese printr-o interpretare gramaticală, fie în sensul restrângerii sferei de cuprindere. Și într-un caz și în celălalt activitatea de interpretare are o valoare normativă, organul judecătoresc (sau un alt organ) completând norma cu detalii care fac ca aceasta să se aplice la o altă sferă de relație decât cea stabilită printr-o interpretare gramaticală sau chiar logică a ei.

Iată, de exemplu, în România, prin articolul 30 din Legea nr. 58/1974 și, respectiv, 44 din Legea nr. 59/1974 s-a interzis dobândirea sau înstrăinarea de terenuri prin acte juridice (acestea putând fi dobândite numai prin moștenire legală).

Inițial, instanțele judecătorești, interpretând normele respective mai ales printr-o metodă teleologică și logică (folosind argumentul *unde legea nu distinge*) au ajuns la concluzia că ele se referă atât la transmiterea dreptului de proprietate, cât și la constituirea unor dezmembrăminte ale acestuia. Apoi, ținând seama de principii și norme existente în sfera reglementării juridice în momentul apariției legilor amintite – principii și norme ce guvernau concomitent relațiile ce formau obiectul noii reglementări, s-a ajuns la o interpretare restrictivă a respectivului principiu – imposibilitatea înstrăinării terenurilor prin acte juridice – în sensul că, în anumite situații, s-a statuat că este posibilă constituirea unor dezmembrăminte ale dreptului de proprietate. Astfel, de exemplu, s-a admis constituirea unui drept de suprafață în cazul partajului bunurilor comune ale soților în favoarea soțului neproprietar al terenului (pe care soții și-au construit un imobil).

O altă situație în care regula cuprinsă în articolul 30 al Legii nr. 58/1974 a fost interpretată în alt mod decât imposibilitatea constituirii unor drepturi reale cu privire la terenuri, este și cea privind partajul unor bunuri, altele decât bunurile comune ale soților. Și în acest caz, ca și în cel precedent, instanța a ținut seama atât de regula privind interdicția înstrăinării unor terenuri prin acte juridice civile, cât și alte reguli și principii, cum sunt cele ce guvernează partajul. În aceste cazuri, instanțele judecătorești au ținut seama, în interpretarea articolului 30 din Legea nr. 58/1974, de toate celelalte norme care, total sau parțial, reglementau aceleași relații sociale.

Astfel, ele au ținut seama atât de normele cuprinse în articolele 30 și 36 din Vechiul Cod al familiei românesc referitoare la bunurile comune ale soților, cât și de principiile cuprinse în Vechiul Cod de procedură civilă românesc care guvernează partajul, ajungând la o interpretare sistemică. Această interpretare a avut drept efect aplicarea normei cuprinse în articolul 30 din Legea nr. 58/1974, cu unele rezerve, instanțele judecătorești comportându-se în această situație de așa natură, încât activitatea lor s-a situat la granița dintre aplicarea dreptului și crearea lui. Ele au realizat astfel ceea ce noi numim o interpretare creatoare, în sensul că, prin dezvăluirea sensului adevărat al normei, ele au desfășurat mai mult decât o activitate de interpretare creând de fapt excepții de la legea care interzicea înstrăinarea terenurilor prin acte juridice.

3.3. Natura evaluantă a argumentelor logice de interpretare. Creativitate și responsabilitate în exercițiul juridic interpretativ

Substratul axiologic al interpretării juridice. În discuție sunt regulile de extracție logică, întemeiate pe principiile logice și care sunt valabile pentru oricare dintre tehnicile interpretării juridice [233, p.76]. Având ca fundament principiile logice, aceste reguli angajează în utilizarea lor anumite conținuturi, ceea ce înseamnă că ele sunt mai mult decât reguli formale.

Este de precizat faptul că aceste conținuturi vizează opțiuni valorice și criterii de evaluare justificate și acceptate de agentul interpretării. Construirea corectă a demersului interpretării cu ajutorul raționamentelor după care din premise este derivată concluzia, formează componenta logică a regulilor interpretării juridice. Este de menționat faptul că aceste reguli sunt numite *argumente*, deoarece autorul caută să-l convingă pe destinatar de valoarea unui enunț. Termenul de argument provine de la latinescul *arguere*, care înseamnă convingere.

În operația de argumentare, autorul argumentului încearcă să convingă destinatarul de valoarea de adevăr al unui enunț, care până în acel moment nu era acceptat. Structura logică a argumentului se referă la propoziții premise opinabile și propoziții–premise adevărate și prime. În primul caz, argumentul vizează propoziții–premise opinabile precum: „Starea de pauperitate a societății este determinată de guvernarea defectuasă a țării”.

Propozițiile–premise adevărate și prime sunt acelea care duc la o concluzie care derivată în mod corect, nu reclamă acceptul destinatarului. Este situația propoziției: „În spațiul euclidian, de curbura zero, suma unghiurilor unui triunghi este egală cu 180 de grade; acest triunghi este plasat într-un spațiu ideal, deci suma unghiurilor sale este de 180 de grade”. Dintre regulile cu caracter operațional, de aplicare a relațiilor formale, în literatura de specialitate sunt avute în vedere următoarele: *per a contrario*, *a fortiori ratione*, *a majori ad minus*, *ad absurdo sensu*, *a pari*.

Argumentul *per a contrario*. Utilizat în câmpul juridic, argumentul *per a contrario* se sprijină pe principiile noncontradicției și a terțiului exclus. Sub aspect etimologic, *a contrario* înseamnă „prin opoziție/(argument dedus) din ceea ce este contrar”. Prin urmare, este un tip de raționament în care concluzia este dedusă din contrariul premisei. Astfel, în cazul a două judecăți contradictorii care se neagă una pe alta, doar una din ele fiind adevărată, cealaltă este cu necesitate falsă, iar a treia posibilitate nu există (*tertium non datur*). În lumina acestei reguli, dacă cineva este acuzat în raport cu o faptă ilicită, există următoarele posibilități: el este vinovat ori este nevinovat; o a treia posibilitate nu există. Argumentul *a contrario* este exprimat și prin adagiul latin „cine afirmă o teză, neagă opusul ei” (*qui dicit de uno, negat de altero*).

Totuși, în folosirea acestui argument se recomandă prudență, aceasta pe cât posibil în privința enumerărilor legale limitative și a normelor de excepție [95, p.397]. Evident, în astfel de situații legiuitorul exclude teza contradictorie în raport cu semnificația prescriptivă a textului. Astfel, privind stabilirea paternității, dacă legea prevede precis cine poate introduce o acțiune în acest sens, se poate conchide în mod indubitabil că altcineva nu poate face acest lucru [169, p.212]. La fel se prezintă situația dacă norma obligă la, sau, dimpotrivă, interzice o acțiune, din aceasta rezultând *a contrario* că nesăvârșirea ori, dimpotrivă, comiterea ei constituie manifestări

de natură antisocială. Tot în această privință poate fi menționată situația după care o faptă care este sancționată de lege nu are cum să fie în același timp răsplătită prin aceasta [147, p.235].

S-a constatat că argumentul *a contrario* este cauzat de tăcerea legii. Forța acestui argument se sprijină și pe aspecte de conținut, cum este caracterul limitativ sau de excepție al unei norme, de rațiunea legii ori de rezultatul concret al operațiunii de interpretare. Se consideră că *argumentul a contrario* are forma unui construct logic și nu e o simplă presupunere întemeiată pe tăcerea legiuitorului. Autonomia funcțională a gândirii cuprinsă în formă logică face ca această determinare să joace rol trans-logic, adică să reflecte *conținutul* adecvat a formei logice respective.

Argumentul *a fortiori ratione*. Acest argument pornește de la premisa că „prin forța rațiunii, o normă de drept, aplicabilă unei situații prevăzute expres, se cere aplicată și unei situații neprevăzute, dar a cărei reglementare prin norma în cauză se dovedește în mod obiectiv mai motivată” [117, p.111]. Prin urmare, comparativ cu rațiunea aplicării unei norme într-o situație prevăzută, aceasta este și mai puternică într-o situație neprevăzută. Astfel, ca urmare a viciilor de consimțământ, odată ce actele civile bilaterale, irevocabile în principiu, pot fi anulate, din aceleași motive există o rațiune și mai puternică pentru anularea actelor civile unilaterale, întrucât ele, în principiu, sunt revocabile [224, p.121]. Un alt exemplu este cel care privește dreptul de proprietate; întrucât cel mai important drept real este dreptul de proprietate care poate fi dobândit prin uzucapiune, de aici rezultă că un dezmembrământ al acestuia poate cu atât mai mult să fie astfel obținut [95, p.397].

În activitatea de interpretare a normei de drept, regula *a fortiori ratione* exprimă operația de comparare prin apreciere [1, p.261]. În esență, regula se bazează pe compararea a două situații, lucruri sau evenimente de aceeași natură, care, raportate la același etalon valoric, au forțe diferite. Realizată în activitatea de interpretare de agentul interpretării, aprecierea ca evaluare este în esență un act subiectual de constatare a echivalenței. În această ipoteză, aprecierea ca evaluare nu mai are sensul de extindere a normei la alte fapte și situații, prin așa-zisa interpretare extensivă (deci o operație cantitativă), așa cum totuși susțin unii autori. Astfel, I. Dogaru arată că „Interpretarea prin argumentul *a fortiori* este o interpretare extensivă, norma aplicându-se unei sfere mai largi de fapte decât cea vizată inițial de lege...” [67, p.398]. Este de precizat faptul că aici nu este vorba de regula formală *a fortiori*, ci de argumentul juridic *a fortiori* care presupune un raport evaluativ, deci de comparare prin apreciere, aceasta fiind esența acestui argument. În acest sens, de exemplu, în cazul în care legiuitorul a interzis unui incapabil să-și vândă bunurile, i-a interzis *a fortiori* să le doneze deoarece donația determină un prejudiciu mai mare decât vânzarea [147, p.518]. Cele două acte nu se află într-un raport de la specie la gen,

guvernat de regula formală *a fortiori*, ci de un raport de natură evaluativă, caracterizat prin grade diferite de gravitate, care numai prin evaluare pot fi puse în evidență [117, p.112].

Regula juridică *a fortiori* își dezvăluie esența prin expresia: „Motivele... se regăsesc cu și mai multă putere în cazul x” [152, p.239]. Pornind de la această înțelegere, agentul interpretării, respectiv instanța de judecată, are îndrituirea să facă aprecierea de la caz la caz. În interpretarea aplicativă a normei în situații care nu sunt prevăzute de lege dar care sunt justificate evaluativ, regula *a fortiori ratione* nu trebuie privită în sens de interpretare extensivă, deci de extensiune a normei, ci de legitimare a acelei virtualități a cadrului legal în stare să acopere cu intensiuni diferite un spațiu al situațiilor posibile, prin urmare de regăsire a imperativului în câmpul virtual al situațiilor incidente cadrului legal.

Se consideră că, utilizând această regulă, interpretarea juridică aplicativă este în deplin acord cu spiritul legii prin deschiderea sa sincronă spre aria faptelor. Astfel, în procesul aplicării ei, legea se deschide spre realitate, spre fapte și situații, prin urmare nu este o mișcare în spațiul abstract al normei, și aceasta deoarece „Imperativul juridic se regăsește, re-construindu-se, în diversitatea reală a fenomenelor, pe care și le aproprie și le resemnifică valoric-normativ, așezându-le într-un spirit al legii, revenit la sine îmbogățit prin imersiunea în alteritatea faptelor” [117, p.113]. Virtuțile juridic-interpretative ale raționamentului *a fortiori ratione* se regăsesc în spațiul sintetic-axiologic al corelației organice între planul logic și planul pragmatic al ființării dreptului.

Argumentul *a majori ad minus*. Argumentul *a majori ad minus* sau *qui potest plus, potest minus* (cine poate mai mult poate și mai puțin) este considerat de unii autori ca fiind în primul rând o formă a regulii *a fortiori ratione*. În acest sens, argumentul apare ca „...un mijloc prin care se dezvoltă o dispoziție legală spre ipotezele pe care ea nu le-a prevăzut și în care se reîntâlnește, pe o treaptă superioară, motivul în sensul căruia s-a decis” [24, p.294]. Se consideră, de asemenea, că acest argument reprezintă o formă concentrată a raționamentului apreciativ. În acest sens, se admite că procurorul, putând introduce orice acțiune civilă cu excepția aceleia strict personale, poate cu atât mai mult cere judecarea unui proces civil în lipsa părților, caz în care, dacă el nu depune cererea, procesul se suspendă [95, p.398].

Tot în temeiul argumentului *a majori ad minus* se admite că, respectându-se principiul reparării integrale, stabilirea prejudiciului este necesară și posibilă nu numai în situația vătămării integrității corporale și a sănătății persoanelor cu capacitate de muncă, ci și pentru minorul aflat în aceeași situație și care nu a împlinit 14 ani, prin urmare, lipsit de capacitate de muncă [147, p.244].

Vorbind despre natura argumentului *a majori ad minus*, trebuie să arătăm că aceasta nu se poate clarifica prin raportarea liniară la raționamentul *a fortiori ratione*; și aceasta, deoarece compararea cu acest raționament, pornindu-se de la caracterul neîndestulător al interpretării extensive, ar diminua disponibilitățile interpretative ale argumentului *a majori ad minus*. În acest sens, este vorba de acele elemente care în normă nu sunt în mod expres vizate, dar care conțin suficiente sensuri de conținut care să permită comparația cu elementele care în ipoteza normei juridice sunt expres formulate.

Argumentul *a majori ad minus* nu poate fi redus la o schemă formală. Acest lucru este posibil numai în presupuziția existenței unui sistem complet și închis de norme, care operează cu termeni determinați în mod univoc. Sistemul de drept însă este unul dinamic atât cât privește sfera câmpului normativ, cât și aceea a sensurilor și semnificațiilor care se găsesc în cuprinsul surselor normative. De aceea, în sistemul normelor de drept nu se regăsește orice caz sau situație, încât nouă să nu ne rămâne decât să determinăm care anume normă reprezintă premisa care ajută la circumscrierea stării de fapt. În aria formelor și a mijloacelor logice, deci în aria adevărului formal, raportarea normei la situație nu poate funcționa linear; ea trebuie să antreneze convingerea, fapt care are loc prin implicarea evaluativă a agentului interpretării care precedează la adecvarea normei la situația la care se aplică. Argumentul *a majori ad minus*, ca și celelalte reguli ale interpretării, trebuie respectat în condiția lui formal–necesară, însă această condiție nu este suficientă. Astfel, raționalitatea formală sau logicitatea își manifestă valoarea dacă este subsumată consistenței juridice a argumentării care are rol îndrumător și întregitor.

Norma juridică își găsește forța în conținutul valorilor îndrumătoare, cărora le dă formă prescriptivă. Este imposibilă normarea exhaustivă a diversității realității sociale și a faptelor de viață care sunt susceptibile de reglementare juridică; diversele categorii de relații sociale și acțiuni nu sunt epuizate clasial de normă; pot fi însă încorporate tipologic. Acest lucru se realizează reunind într-un tot, prin generalizare și abstractizare, caracteristicile care sunt reprezentative în cadrul acțiunilor și situațiilor vizate și care se regăsesc în mod potențial în normă. Abordarea clasială a materiei legii este una având în vedere cantitatea, aspect care privește interpretarea luată în sens exterior sau restrictiv. Legea însă are ca scop să anticipeze faptele, să le înglobeze ca semnificație și să le resemnifice prescriptiv, nu să epuizeze faptele. Din cele arătate rezultă că argumentul *a majori ad minus*, ca și argumentul *a fortiori ratione*, își îndeplinește menirea în aria regimului tipologic, fiecare, în mod propriu, asigurând aplicarea *justă* a dreptului și nu doar formal exactă [94, p.294].

Argumentul *ad absurdum*. Regula reducerii la absurd (*reductio ad absurdum*) este o operație în interpretare atunci când celelalte argumente nu au avut rezultat. Regula pune în

evidență faptul că o soluție aleasă în operația de interpretare este singura posibilă și rațională deoarece oricare alta ar genera consecințe absurde. În acest sens, poate fi dat exemplul unei persoane vătămate în drepturile sale legitime printr-un act administrativ, iar legea îi permite să se adreseze instanței competente în scopul anulării acestui act; în această situație, prin argumentul *ad absurdum* se deduce că actul contestat nu poate fi decât unul individual, adică un act care produce, modifică sau stinge un raport juridic concret. Prin urmare, aceasta este soluția rațională, pentru că este absurd să se accepte că atingerea unor drepturi subiective poate fi provocată direct prin acte juridice normative, care, între altele, sunt generale, abstracte și impersonale [147, p.246].

În cazul unei infracțiuni complexe, când unul dintre elementele sale constitutive reprezintă obiectul unei cauze de înlăturare a răspunderii penale, absurdul apare sinonim cu nerezolvabilul. Se ajunge astfel la dispariția acestui tip de infracțiune prin dispariția uneia dintre componentele sale.

Argumentul *a pari*. Argumentul *a pari* sau argumentul prin analogie este acela în temeiul căruia se admite că unde este aceeași rațiune a legii, se aplică aceeași dispoziție a ei (*ubi eadem est ratio, eadem lex esse debet*). Astfel, operația de alegere a normei având drept scop completarea lacunelor legii se face pe cale de analogie.[29, p.15] Acest argument însă nu este admis în dreptul penal, domeniu guvernat de principiul legalității incriminării și acela al legalității pedepsei și unde funcționează interpretarea strictă. În dreptul civil, cu toate că analogia este consacrată, normele cu caracter special, cu excepția celor expres prevăzute de lege, precum și normele care restrâng exercițiul unor drepturi civile sau care prevăd sancțiuni civile nu se pot pune în aplicare prin analogie. Egalitate de tratament primesc numai situațiile asemănătoare, apelându-se la o normă scrisă conjunctă prin analogia legii (*analogia legis*) sau la principiile generale ale dreptului, deci la analogia dreptului (*analogia juris*) [146, p. 347].

Art.113 alin. (1) Cod civil român enumeră cazurile în care o persoană nu poate avea calitatea de tutore. Însă atunci când se reglementează curatela, în art.178-181 C. Civ., nu se face nici o referire la persoana ce nu ar putea avea acest rol. Dar, întrucât obligațiile curatorului sunt asemănătoare cu cele ale tutorelui, în temeiul argumentului *a pari*, urmează că interdicțiile stipulate în art. 113 alin.(1) Cod civil românesc sunt valabile și pentru curator. Codul familiei dă dreptul soțului, în cazul în care soția sa a făcut o naștere disimulată, să conteste că ar fi tatăl copilului astfel născut. Instanțele au aplicat această prevedere prin analogie la cazurile de disimulare a sarcinii, întrucât și aici este prezentă aceeași rațiune a tăgăduirii paternității de către soț, și anume nesinceritatea sarcinii, ca și aceea a nașterii, ca probă a infidelității soției [147, p.223]. Este de menționat faptul că, la fel ca în cazul celorlate reguli derivate din logica formală,

analizate mai sus, argumentul *a pari* reprezintă un raționament cu caracter apreciativ, el având în vedere ceea ce se petrece în mod real în procesul interpretării aplicative, anume compatibilitatea între semnificațiile intenționale cu rațiunea legii. Totuși, unii teoreticieni [19, p.129], pornind de la premisa că pentru argumentul *a pari* se impune în primul rând coerența formală a actului argumentativ, ajung la concluzia că acest argument reprezintă un simplu procedeu de tehnică formală, deși unitatea de semnificație a textului nu poate fi susținută doar de condiția formală a argumentării, desigur necesară. Această unitate trebuie să cuprindă într-un întreg atât condiția formală cât și cea materială, de conținut, exprimată în rațiunea legii.

Creativitate și responsabilitate în exercițiul juridic interpretativ. Întreaga „geometrie a juridicului” este configurată de interpretare, care reprezintă liantul dintre „antefactum” și „postfactum”, dintre trecut, prezent și viitor, dintre rațional și real [101, p.V]. Interpretarea însoțește întreaga viață a dreptului, ea intervenind ca interpretare de fundamentare chiar în primele momente în formularea unei viitoare legi și continuând în faza de aplicare a dreptului. Se apreciază că interpretarea este nu doar o tehnică în aplicarea dreptului, ci o interpretare de fundamentare urmată și desăvârșită prin faze de tip operativ. Însă dacă în momentul legiferării legiuitorul imortalizează condițiile sociale existente, echilibrarea textului de lege cu schimbările care au loc în contextul social este opera interpretării aplicative. De aceea, interpretarea reprezintă un element de dinamizare și actualizare a dreptului. Prin raportarea permanentă la societate și la valorile acesteia, interpretarea juridică ajută la virtualizarea componentelor tehnice ale dreptului și la efectivizarea acestora. Întrucât interpretarea se manifestă, cum am subliniat, atât în momentul elaborării dreptului cât și în cel al aplicării sale, dreptul, în principiu, nu intră în contradicție cu evoluția vieții sociale.

Voința legiuitorului nu este și nu trebuie să fie un act gratuit, degrevat de orice condiționalitate. Nu intenționalitatea nemijlocită a acestei voințe are a prevala, cât *conduita* setului de voință, deci *validitatea*, acreditată social, a voinței reale [155, p.154].

În acțiunea de configurare a dreptului, legiuitorul își stabilește formulele printr-o operație de generalizare având în vedere anumite situații de fapt din viața reală; însă atât în viața psihică cât și în cea socială nimic nu se repetă identic. Acest lucru face ca fiecare aplicare a textelor instituite la un caz concret să implice în mod necesar o nouă configurație, prin urmare o creație. Ca element nuclear al întregului sistem de drept, interpretarea își realizează funcțiile sale datorită caracterului său permanent evolutiv. Interpretarea juridică reprezintă, așa cum am constatat în altă ordine, mecanismul prin care dreptul își pune în funcțiune resorturile sale pentru a progresa și pentru a fi eficient. Opera de legiferare împreună cu interpretarea efectuată de jurisprudență reprezintă principalele modalități care asigură progresul în drept. Ca element integrator al

dreptului, interpretarea juridică asigură perfecționarea sistemului juridic. Ea este înainte de toate o problemă de fundamentare socio-juridică care are ca referință toate componentele societății în integralitatea lor. În opera de legiferare legiuitorul trebuie să cunoască realitățile actuale și tendințele sociale pe care voiește să le consacre juridic, precum și valorile tradiționale ale dreptului. Încât, „Procesul de legiferare nu este o simplă calificare a faptelor sociale prin intermediul noțiunilor, conceptelor, instituțiilor. Acesta presupune surprinderea aspectelor generale pe care societatea le evidențiază ca momente de referință prezente și viitoare, prin raportare de tip rațional la societate și la valorile impuse de aceasta” [101, p.21].

Creativitatea în cadrul interpretării de fundamentare constă în modalitatea prin care interpretul reușește să realizeze o sinteză interpretativă care să aibă la bază o viziune bine fundamentată asupra domeniului realității avute în vedere, asupra necesității acestei reglementări și asupra tendințelor viitoare din societate. În operația de elaborare a legii este necesară mai întâi cunoașterea fiecărui domeniu al societății și punerea în evidență a aspectelor care au caracter general; faza următoare a acestei evaluări este cea legată de momentul generalizării și abstractizării, respectiv al tipizării și conceptualizării. Acestea sunt momente ale procesului interpretativ juridic, care nu pot fi obiect al fazei de aplicare a legii, deci nu pot fi confundate cu alte momente ale aceluiași proces. În literatura de specialitate se arată că „Momentele de actualitate ale societății sunt definatorii atât pentru elaborarea dreptului, cât și pentru realizarea acestuia, cu evidențierea faptului că este vorba despre o actualitate inițială și una contextuală a fiecărui moment de aplicare a legii” [101, p.21].

În formularea propoziției normative, legiuitorul trebuie să facă investigații prealabile și să cunoască în mod aprofundat realitățile de natură economică, sociologică, psihologică, tradițională etc. pentru a stabili corespondența necesară între fapt și drept. Procesul de elaborare și realizare a dreptului se desfășoară sub semnul raportului dintre interpretarea juridică și conștiința juridică. În acest sens se poate vorbi despre o conștiință juridică a interpretării care ajută la valorificarea integrală a datelor sociologice, psihologice și tradiționale.

Privind interpretarea normei juridice, în cazul aplicării acesteia la cazul concret dedus judecării, creativitatea capătă aspecte specifice; astfel, atunci când judecătorul interpretează legea, în fapt el o reface, o reconstruiește. Prin urmare, pentru a pronunța o hotărâre, judecătorul nu se rezumă la a aplica o normă unei situații de fapt. Mai întâi el își reprezintă faptele, deci „creează realitatea” și aplică legea numai acestei realități; prin alegerea unei anumite combinații de norme, legea este adaptată acestei reprezentări. Toate aceste operații de reprezentare a faptelor supuse normării juridice, precum și modalitatea de combinare a normelor conform unei viziuni bazate pe convingeri de natură politică, socială, filosofică etc., fac ca activitatea de interpretare a

normelor juridice să aibă un caracter creator. Acestea se manifestă la nivelul fiecăreia dintre tehnicile interpretării juridice, nu revine, cum am menționat supra unei pretinse și de sine stătătoare tehnici creatoare!

Realitatea a dovedit că sistemul juridic în vigoare nu poate să nu aibă lacune; situațiile concrete pe care le prezintă viața sunt prea diverse pentru ca sistemul de drept, privit ca o construcție logică, să le poată epuiza. Sarcina judecătorului impusă de către însuși dreptul obiectiv este de a completa lacunele textelor de lege, fapt care îi conferă puterea de a crea drept; este totuși vorba de o putere limitată de a crea dreptul, decizia sa neavând generalitatea legii, fiind obligatorie doar *inter partes* [24, p. 35]. Însă decizia luată de judecător nu poate fi atacată decât în fața unei alte jurisdicții. În situația în care au fost epuizate toate căile de atac, această decizie capătă autoritatea absolută a lucrului judecat, iar prin aceasta decizia capătă forță de adevăr legal. Decizia judecătorească în această situație este prezumată în mod irefragabil că este conformă cu legea, temei pentru care beneficiază de o forță executorie echivalentă cu aceea a legii. În această accepție, decizia judecătorească este ținută a exprima voința generală. Într-adevăr, „Privită, așadar, ca decizie a puterii judiciare în ansamblul său, hotărârea este creatoare de drept, chiar dacă nu în același mod în care legea este creatoare de drept. Constanta unei atitudini a puterii judiciare creează dreptul, așa-numitul drept jurisprudențial. Vedem, așadar, că interpretarea judiciară nu este doar o aplicare imediată a normei, ci o „refacere” a ei. Ea creează într-un anumit sens norma” [95, p.386].

Rezultă că interpretul nu procedează doar la a stabili ce zice legea; el o creează într-o măsură mai mare sau mai mică, o interpretează constructiv sau restrictiv. Percepția unanim recunoscută este aceea că dreptul jurisprudențial reprezintă o realitate, respectiv un complement al dreptului creat de legiuitor, dar și un concurent al acestuia. Se consideră că jurisprudența *praeter legem* și jurisprudența *contra legem* sunt două forme ale jurisprudenței care denaturează legea ori o transformă în literă moartă. Jurisprudența *praeter legem* se situează în marginea legii, se atașează formal textului de lege; ea modifică conținutul legii fără a-i contrazice forma. La rândul său, jurisprudența *contra legem* se caracterizează prin aceea că ea dă un conținut contrar celui vizat de legiuitor.

Interpretarea își manifestă funcția creatoare și prin operația de completare a lacunelor care există în lege, prin urmare este vorba de existența *jurisprudenței supletive*. O astfel de jurisprudență a stat la baza dezvoltării dreptului administrativ, iar controlul constituționalității legilor în sistemul Constituției din 1866 din România a fost introdus tot prin această jurisprudență.

Privită ca un alt fel de legiferare, interpretarea este aceea care face ca dreptul să-și îndeplinească finalitățile, făcând ordine în universul concret al vieții sociale. De aceea, interpretul este responsabil de normele pe care le introduce în ordinea juridică. Cu toate că judecătorul se bucură de o largă independență, dreptul jurisprudențial trebuie să se afirme în coordonatele specifice legii. Posibilitățile pe care le are judecătorul de a folosi dreptul jurisprudențial nu trebuie să se transforme într-un mecanism necontrolabil. Hotărârile date de judecători trebuie să fie însoțite de mecanisme de control care să asigure respectarea drepturilor individuale. Desigur, în ultimă instanță, legiuitorului îi revine sarcina de a controla jurisprudența; el poate adopta o lege contrară jurisprudenței.

3.4. Concluzii la capitolul 3

Aportul personal la rezolvarea creativă a problemelor ce fac obiectul preocupărilor din capitolul 3 își află premisele în unele studii publicate anterior și introduse în lista bibliografică finală. De pildă, în studiul *O reevaluare teoretică a problematicii interpretării juridice* (conform datelor din poziția 68 a Bibliografiei) evidențiem că atributul autenticității, ținând de obligativitatea originară a legii, vizează identitatea voinței oficial interpretative cu aceea abilitată normativ, căreia i se revendică și pe care o exprimă nemijlocit, oricare ar fi natura și rangul ei.

Acest capitol a urmărit să configureze o perspectivă care să permită o deplasare de accent necesară de la condiția tehnică la funcția valorizatoare a interpretării în drept, aspect inedit în literatura juridică a problemei, motiv pentru care am procedat la o reevaluare a conceptelor de tip, agent și formă a interpretării juridice. În cadrul procesului de interpretare, tipurile, agenții și formele interpretării juridice se corelează în mod organic într-un întreg, iar funcționarea acestuia permite punerea în evidență a unei legături necesare între tipurile și agenții interpretării juridice, pe de o parte, și natura formelor acestora, pe de altă parte.

În situația în care o autoritate publică realizează interpretarea, avem de-a face cu o interpretare oficială. Prin urmare, putem vorbi despre tipul oficial al interpretării, tip care are în vedere sursa etatic-întemeietoare a operațiunii de interpretare. Agenții interpretării oficiale sunt factorii de putere etatică, aceștia fiind reprezentați de puterea legislativă, executivă și judecătorească. În diferențierea formelor interpretării juridice un criteriu important este forța juridică contrasă din tipurile și agenții interpretării.

Având în vedere sursele, tipurile și agenții interpretării juridice, precum și legăturile dintre aceste componente, se poate vorbi despre interpretarea oficială și interpretarea neoficială. Interpretarea oficială cuprinde modalitățile: autentică și concretă. Interpretarea oficială autentică

poate fi legală și executivă în situația în care are caracter normativ; la rândul ei, interpretarea oficială concretă poate fi judiciară sau administrativ-cazuală.

Interpretarea oficială mai este numită și interpretare cu forță juridică; în cazul acesteia agentul interpretării procedează la interpretarea autentică sau la interpretarea concretă, de caz. Interpretarea autentică este acea interpretare realizată de autoritatea normativă care a elaborat actul interpretat și ea trebuie să îmbrace forma juridică proprie actului original. O expresie tipică a interpretării autentice este interpretarea legală, aceasta reprezentând acea intervenție a legiuitorului de a clarifica sensul normativ al unui text al legii. O altă modalitate a interpretării oficiale autentice este interpretarea executivă, când aceasta are caracter normativ. Astfel, există și acte de interpretare administrativă autentică care au ca obiect actele proprii, originare, aceasta în situația când asigură organizarea executării legii, așa cum o fac unele decizii de guvern sau unele decizii ale consiliilor locale; acestea au caracter normativ, deci exprimă prin natura lor calitatea de acte administrative generale.

O problemă pe care am pus-o în discuție a fost aceea dintre generalitate și obligativitate. Un act normativ, pentru că este obligatoriu, este general, impunându-se unei clase de situații. Din punctul de vedere al ierarhiei izvoarelor de drept, precum și al raporturilor dintre puterea legislativă cu puterea executivă și puterea judecătorească, legea este general-obligatorie. Privit ca orice ansamblu de norme aplicate unei clase de subiecte și în raport cu această clasă, actul normativ administrativ este și el general. Însă obligativitatea actului normativ se definește în raport cu agenții care sunt chemați să-l pună în aplicare, agenți care sunt alții decât cei ai autorității legislative sau ai celei judecătorești. Caracterul autentic al interpretării, indiferent că este legislativă sau executivă, revine autorității legitim-normative, care se manifestă legitim interpretând propriu-i act normativ. De asemenea, problema autenticității interpretării este atât una de ordin tehnic-formal, cât și una care ține de voința care îl instituie și îl viabilizează, deci de măsura politică a dreptului. Atributul autenticității interpretării este semnul unicității puterii etatice, exprimat manifest pe diferite paliere și care constă în identitatea voinței interpretative cu voința normativă.

Interpretarea administrativă cu caracter general, ca și interpretarea legală, aparține interpretării oficiale autentice; **ipostaza administrativă a interpretării concrete este interpretarea cazuală.** Dacă rezultatul interpretării autentice constă în redolușirea semnificației textului unui act normativ original și se încorporează în spațiul acestuia, în situația interpretării cazuale, rezultatul interpretării intră în conținutul actului de aplicare, care este în fapt un act juridic individual. Aplicabilitatea interpretării cazuale este limitată la un raport juridic determinat și se manifestă numai pentru situația soluționată; neobligativitatea sa este pentru alte

autorității interpretative și pentru împrejurări similare și nici pentru aceeași autoritate într-o situație identică.

Reprezentativă pentru interpretarea cazuală este interpretarea judiciară; aceasta este de competența agentului judiciar care este reprezentat de către instanțele de judecată. Însă, interpretarea legii de către instanță se va face numai în scopul aplicării ei în cazul dedus judecării. Situația de fapt, căreia judecătorul este chemat să-i aplice norma supusă interpretării, este reconstruită mental; prin aceasta, norma aleasă printr-un act selectiv-valorizator, adecvată cazului de soluționat, devine normă individualizată.

Am desprins, de asemenea, că interpretarea neoficială, în funcție de natura și subiectele care o realizează, se diferențiază în interpretare facultativă și interpretare doctrinală (teoretică) sau officioasă. Interpretarea neoficială nu exprimă o voință etatică, prin urmare nu este obligatorie și nu se materializează în acte juridice. Forța persuasivă importantă pe care o are interpretarea neoficială își are sursa în autoritatea sa științifică și nu în una juridică. O primă specie a interpretării neoficiale o reprezintă interpretarea teoretică sau doctrinală realizată de oameni de știință - juriști, cercetători în domeniul dreptului etc. Doctrina și practica doctrinală instituie în spațiul legislației și practicii judiciare o ordine clarificatoare, sporindu-i aria de semnificare. Soluțiile identificate prin interpretarea doctrinală, acceptate prin actul de voință al autorității normative, se pot regăsi în dreptul pozitiv, căpătând astfel formă oficială și caracter obligatoriu.

Ca ipostază de descifrare a semnificației textului normativ, interpretarea juridică se prezintă ca metodă de abordare a dreptului. Privită ca metodă specific juridică în reconstrucția voinței legiuitorului și a ceea ce dobândește relevanță pentru situația concretă, la care se referă norma, interpretarea aplicativă își asumă o seamă de instrumente și modalități necesare finalizării sale; dintre aceste tehnici, cele mai utilizate sunt cele de tip lingvistic, istoric, sistemic și teleologic. Am evidențiat faptul că valoarea acestor tehnici este una instrumental-operațională, aplicându-se în contextul interpretării. De asemenea, am arătat că aceste tehnici funcționează sub semnul legilor gândirii corecte; ele sunt folosite în mod selectiv în funcție de contextul normativ în care se interpretează o prescripție ce urmează a fi aplicată, precum și în funcție de contextul situațional care, prin raportare la norma în cauză, dobândește semnificație juridică. Alături de tehnicile de interpretare juridică, am analizat în acest capitol și regulile logice care susțin aceste tehnici. Este de subliniat faptul că aceste reguli au ca fundament principiile logice și angajează în utilizarea lor anumite conținuturi, ceea ce determină ca ele să fie mai mult decât reguli formale. Deoarece, prin utilizarea acestor reguli, autorul caută să *convingă* pe destinatar de valoarea unui enunț, aceste reguli sunt numite și argumente. Dintre acestea, cele mai utilizate sunt argumentul

per a contrario, argumentul *a fortiori ratione*, argumentul *a majori ad minus*, argumentum *ad absurdum* și argumentul *a pari*.

Interpretarea însoțește întreaga viață a dreptului, intervenind ca interpretare de fundamentare chiar în primele momente în formularea unei viitoare legi și continuând în faza de aplicare a dreptului. Creativitatea în operația de interpretare juridică este strâns legată de responsabilitatea agentului care realizează această operație. În cadrul interpretării de fundamentare, creativitatea constă în modalitatea prin care interpretul reușește să realizeze o sinteză interpretativă care să aibă la bază o viziune bine fundamentată asupra domeniului realității avute în vedere, asupra necesității acestei reglementări și asupra tendințelor viitoare din societate. În cazul interpretării juridice aplicative, creativitatea capătă aspecte specifice; astfel, atunci când judecătorul interpretează legea, în fapt el o reface, o reconstruiește.

Rezultatele interpretării normelor juridice. Urmare a interpretării normelor juridice, se poate ajunge la una din următoarele soluții:

1. Textul legal descrie exact sfera cazurilor la care se referă norma juridică, nefiind motive de a extinde sau de a restrânge aplicarea dispoziției în cauză fiind vorba de o *interpretare literală (ad literam)*. Această situație este întâlnită frecvent în cazul textelor clare, precis redactate, ori care conțin enumerări limitative. În acest sens amintim dispozițiile art.21, alin.1 din Constituția României "Orice persoană se poate adresa justiției pentru apărarea drepturilor, a libertăților și a intereselor sale legitime". În această situație, nu pot fi invocate argumente care să conducă la restrângerea sferei persoanelor ce se pot adresa justiției pentru apărarea drepturilor, a libertăților și intereselor lor legitime; textul trebuie interpretat "ad literam".

2) Interpretarea este *extensivă*, atunci când se ajunge la concluzia că sfera cazurilor la care se referă textul normei juridice este, în realitate, mai largă decât rezultă din modul de redactare a textului respectiv. Astfel, conform dispozițiilor art.51 din Constituția României, "Respectarea Constituției, a supremației sale și a legilor este obligatorie". În acest context, termenul de "lege" trebuie interpretat în mod extensiv în sensul că fiecare cetățean este obligat să respecte nu numai legea (ca act normativ al Parlamentului), ci toate actele normative (hotărâri de guvern, ordine și instrucțiuni ministeriale etc.) incluse în accepțiunea largă a noțiunii de "lege".

3) Interpretarea este *restrictivă*, atunci când, în urma analizării textului normei juridice, se constată că sfera cazurilor la care se referă este mai restrânsă decât rezultă, în mod aparent, din formularea normei juridice. În speță, în urma interpretării textului legal care se referă la faptul că "copiii sunt obligați să îngrijească părinții aflați la nevoie", se ajunge la conținutul real al textului (mai restrâns), în sensul că nu toți copiii au această obligație, pentru că o parte dintre aceștia sunt fie minori, fie incapabili.

În general, se ajunge la o interpretare restrictivă în cazul textelor legale care conțin enumerări limitative, instituie prezumții legale, excepții.

4. INTERPRETAREA JURIDICĂ ÎN CADRUL RELAȚIILOR SISTEMULUI NAȚIONAL DE DREPT CU ACQUIS-UL COMUNITAR

4.1. Dreptul comunitar și particularitățile sale. Necesitatea și modalitățile de armonizare a legislației interne cu acquis-ul comunitar

Dreptul comunitar și particularitățile sale. Până nu demult, problemele teoretic-aplicative ale interpretării juridice au gravitat în jurul preocupărilor consacrate privind natura, agenții, formele și tehnicile realizării sale. Fără ca aceste preocupări să-și fi pierdut din acuitate, cu toate acestea, în contextul prezent al globalizării și, implicit, al constituirii diferitelor forme de integrare economică și politică, precum Uniunea Europeană sau Comunitatea Statelor Independente, aceste probleme operează într-un orizont mult mai larg, antrenând noi provocări și inedite abordări, cu răspunsuri așteptate asupra deplasărilor de accent în ce privește fenomenalitatea juridică a interpretării, strâns legată de evoluția complexă și contradictorie a dreptului contemporan în fluxul globalizării [10, p. 152].

Toate acestea ne obligă să punem în discuție, în continuare, implicațiile integrării europene în domeniul interpretării juridice, unde acquis-ul comunitar, creație normativă cu statut integrativ a sistemului juridic european, impune atât organizarea structurală a sistemelor naționale de drept, cât, subsecvent, și soluții rezonante în problema, acum mult mai complicată, a interpretării juridice. În fond, construcția europeană este, sub aspect juridic, nu numai procesul creării acquis-ului comunitar, ci în aceeași măsură și procesul interpretării juridice care să-i asigure funcționalitatea în relațiile generative cu sistemele naționale de drept ale statelor membre UE, sisteme în raport cu care se definește și pe care are a le modela, modelându-se în același timp el însuși prin valorizarea principiilor și normelor juridice naționale, expresie juridică a experienței istorice ireductibile a națiunilor constitutive [109, p.85].

Aceasta este rațiunea problemei. Ea ne impune să analizăm cu minuțiozitate, în cele ce urmează, aspectele caracteristice dreptului comunitar. În articulațiilor acestora, răzbat – când explicit, când implicit – noile coordonate ale interpretării juridice. Încât, la limită, putem spune de la început că a vorbi de formarea și aplicarea dreptului comunitar înseamnă a vorbi despre interpretarea sa!

Dreptul comunitar reprezintă ansamblul normelor juridice aplicabile în ordinea juridică comunitară a UE, utilizate pentru atingerea finalității tratatelor și practicii instituțional [110, p.338]. Din punctul de vedere al conținutului, dreptul comunitar are caracter de ordine juridică, o ordine juridică proprie, integrată sistemului juridic al statelor membre; această ordine „reprezintă

un ansamblu organizat și structurat de norme juridice având propriile sale izvoare, dotat cu organe și proceduri apte să le emită, să le interpreteze, precum și să le constate și să sancționeze eventualele încălcări”[204, p.98]. Ordinea juridică comunitară, raportată la ordinea internă a statelor membre, este o ordine juridică autonomă și originală, care implică următoarele aspecte: autonomia izvoarelor dreptului comunitar și a noțiunilor de drept care nu depind de calificările recunoscute prin dreptul intern; autonomia normelor comunitare care nu pot fi lipsite de eficacitate prin reguli de drept intern al statelor membre [139, p.67].

Privind specificul dreptului comunitar în raport cu ordinea juridică internațională, acesta constă în faptul că geneza sa a avut loc prin tratatele încheiate de statele membre, dar și printr-o serie de alte acte normative emise de instituțiile și organismele constituite la nivel comunitar pe baza și în aplicarea tratatelor [184, p. 195-196]. Cu toate că are la bază tot tratatele încheiate între state, spre deosebire de ordinea juridică internațională raporturile pe care le generează dreptul comunitar nu sunt de subordonare, ci de cooperare și colaborare și care nu aduc atingere atribuțiilor specifice suveranității de stat [63, p.412].

Dreptul comunitar, conform doctrinei în domeniu, cuprinde normele juridice incluse în Tratatul institutiv împreună cu convențiile și protocoalele anexate lor, tratatele modificatoare, inclusiv tratatele cu privire la aderarea de noi state, precum și regulile cuprinse în actele adoptate în decursul timpului de instituțiile comunitare [122, p.30]. Alături de acestea, dreptul comunitar mai include și o serie de reguli nescrise aplicabile în ordinea juridică comunitară; este vorba de principiile generale de drept, care sunt comune sistemelor de drept ale statelor membre, jurisprudența Curții de Justiție a Comunităților Europene (CJCE), regulile rezultate din relațiile externe ale Comunităților Europene; de asemenea, tot aici intră normele complementare care izvorăsc din actele convenționale încheiate de statele membre în aplicarea tratatelor [127, p.47].

Privind clasificarea normelor juridice comunitare, aceasta a fost făcută după mai multe criterii; cea mai largă susținere o are criteriul forței juridice; în acest sens, în funcție de izvoarele sale, dreptul comunitar cuprinde dreptul creat de Tratatul institutiv și cele modificatoare, numit drept originar sau primar, și dreptul derivat din activitatea instituțiilor comunitare în aplicarea tratatelor comunitare, numit drept derivat sau secundar [158, p.25].

După conținutul său, dreptul comunitar cuprinde dreptul instituțional și dreptul material [111, p.18]. Aspectele principale pe care le reglementează regulile de drept instituțional sunt: sfera sau domeniul de aplicare a tratatelor comunitare; revizuirea tratatelor și aderarea de noi state; personalitatea juridică a Comunităților Europene; organizarea instituțiilor comunitare, funcțiunile și atribuțiile lor, precum și relațiile dintre ele. Dreptul material și regulile care guvernează acest domeniu au în vedere exercitarea atribuțiilor organelor de elaborare a

politicilor naționale și administrative prin intermediul interdicțiilor comunitare. De asemenea, se referă la stabilirea unor reguli de conduită pentru persoanele implicate în sfera de influență a dreptului comunitar [139, p.58].

Referitor la izvoarele dreptului comunitar, pornind de la originea sau baza juridică care a dus la adoptarea lor, precum și de la relațiile între ele, CJCE a stabilit o ordine logică a sistemului izvoarelor dreptului comunitar; este vorba de următoarea ordine: izvoarele primare ale dreptului comunitar, care sunt reprezentate de Tratatul institutiv și cele modificatoare, iar alături de acestea și actele de adeziune care sunt aferente extinderii Comunităților Europene; izvoarele derivate sau secundare sunt reprezentate de regulamente, directive, decizii, recomandări și avize; normele de drept care provin din angajamentele externe ale Comunităților Europene care sunt acorduri cu terțe state sau organizații cu caracter internațional; de asemenea, tot aici intră și unele tratate încheiate de statele membre cu statele terțe; în categoria izvoarelor complementare intră regulamentele emise de instituțiile comunitare și care sunt de ordine internă și unele acorduri sau declarații internaționale; în categoria izvoarelor nescrise intră principiile generale de drept și jurisprudența CJCE [197, p.150].

Privind dreptul primar comunitar, acesta cuprinde ansamblul normelor juridice cuprinse în Tratatul institutiv al celor trei Comunități Europene și anume: Tratatul de instituire a Comunității Europene a Cărbunelui și Oțelului (CECO), care nu mai este în vigoare din 23 iulie 2002; Tratatul de instituire a CEE și Tratatul de instituire a CEEA. Aceste tratate sunt însoțite de o multitudine de anexe și protocoale, la care se adaugă actele de aderare a noi membri și alte tratate comunitare care au modificat prevederile tratatelor institutive. Este vorba de următoarele: Tratatul de fuziune de la Bruxelles, Actul Unic European, Tratatul de la Maastricht, Tratatul de la Amsterdam, Tratatul de la Nisa, Tratatul de la Lisabona [4, p.18].

Cuprinzând o structură aproape identică, sprijinită pe patru categorii de clauze (preambul și dispoziții preliminare, clauze instituționale, clauze materiale și clauze finale), tratatele institutive au un loc prioritar în sistemul izvoarelor dreptului comunitar; ele se impun tuturor subiectelor de drept comunitar, prevalând asupra actelor de drept comunitar derivat.

Privind izvoarele derivate ale dreptului comunitar, se apreciază că această denumire este mai potrivită decât sintagma „izvoare secundare”, deoarece în această categorie intră instrumente juridice importante prin care se poate da formă și substanță unor politici comunitare [204, p.101]. În esență, izvoarele dreptului derivat reprezintă o categorie formată din ansamblul actelor unilaterale ale instituțiilor europene. Este de menționat faptul că în Tratatul institutiv sunt cuprinse nomenclatura și definiția legală a diferitelor acte de natură comunitară. Prevederi cu referire la principalele categorii de acte ale instituțiilor comunitare dar și o prezentare sistematică

a efectelor juridice care sunt specifice fiecărei categorii de acte, se găsesc la art. 189 (249) TCE, art.161TCEEA și art.14 TCECO.[4, p.75]

Articolul 249 din Tratatul instituind Comunitatea Europeană – versiunea consolidată [195] – dispune: “*Pentru îndeplinirea misiunii lor în condițiile prevăzute de prezentul tratat, Parlamentul European în comun cu Consiliul, Consiliul și Comisia adoptă regulamente și directive, iau decizii și formulează recomandări sau avize.*

Regulamentul are o aplicabilitate generală. Este obligatoriu în toate elementele sale și este direct aplicabil în orice stat membru ” [194].

Într-adevăr, prin definiție, regulamentul este un act normativ, el conține prevederi generale și impersonale care se adresează unei categorii abstracte de persoane. El nu poate fi aplicat într-un mod incomplet sau selectiv, fiind obligatoriu în toate dispozițiile sale. De asemenea, regulamentul are aplicabilitate directă în toate statele membre. Aceasta înseamnă că el se adresează direct subiectelor de drept intern. În baza acestui tratat, în literatura juridică de specialitate din România se susține, fără nicio nuanțare, că regumanentele sunt “direct aplicabile în statele membre de o manieră uniformă și simultană, nefiind necesară adoptarea unei legislații suplimentare sau vreo transformare” [140, p.75], [200, p. 215], [142, p.110], [156, p.131], [144, p.29], [86, p.86].

Regulamentele trebuie publicate în Jurnalul Oficial al Comunității Europene (JOCE), absența publicării exclude numai efectul său obligatoriu, dar nu antrenează ilegalitatea regulamentului [205, p.154].

Cu toate acestea, mai ales după anul 2000, au fost adoptate unele regulamente (fie de Parlamentul European și Consiliu, fie numai de Consiliu) care nu sunt aplicabile în toate statele membre, denumite “*regulamente atipice*” [140, p.190]. Temeiul juridic al adoptării acestora rezidă în Tratatul de la Maastricht și respectiv Amsterdam care, pe de o parte au introdus, respectiv au menținut, instituția cooperării intensificate (consolidate) și pe de altă parte, au adoptat două protocoale care privesc poziția Regatului Unit și a Irlandei, respectiv poziția Danemarcei. Cooperarea intensificată (consolidată) este o metodă prin care s-a deschis posibilitatea adoptării unor regulamente atipice care pot permite unor state membre să nu participe la adoptarea lor, să nu le fie obligatorii și să nu le aplice. Formele ale cooperării intensificate sunt, spre exemplu: cooperare sistemică, cooperare structurată permanent, cooperare operațională, cooperare administrativă etc [199].

Directiva, ca și regulamentul, are forță obligatorie pentru statele membre, dar numai în ceea ce privește rezultatul ce trebuie obținut. Competențele legate de forma și mijloacele utilizate în îndeplinirea scopului sunt lăsate instanțelor naționale. Pentru atingerea rezultatelor urmărite,

directiva fixează anumite termene destinatarilor săi, statele membre având obligația să comunice Comisiei măsurile luate în punerea în aplicare a directivei. Forma și mijloacele pentru aplicarea directivei, alese în mod liber de statele membre, trebuie să asigure funcționarea efectivă a directivei.

Cu toate că nu este direct aplicabilă, directiva are efect direct, deoarece ea creează drepturi și obligații de care resortisanții statelor membre se pot prevala în fața instanțelor naționale. Efectul direct al directivei între statele membre și resortisanții lor a fost recunoscut de CJCE.[126, p.154]

Actele administrative individuale prin care este aplicat dreptul comunitar iau forma deciziilor. Prin urmare, deciziile nu cuprind reguli generale care să fie valabile *erga omnes*. În art.189 (249) TCE se arată că „Decizia este obligatorie în toate elementele sale pentru destinatarul pe care-l desemnează”. Decizia este obligatorie nu numai în privința rezultatului care trebuie atins; ea poate să prevadă și mijloacele în acest sens. Statele membre sau persoanele particulare pot fi destinatarii unei decizii; în orice caz, adresații trebuie să fie clar determinați, specificați sau să poată fi identificați. Deciziile au caracter obligatoriu, ele creează drepturi și obligații persoanelor cărora li se adresează; de aceea pot fi invocate direct în fața instanțelor naționale, reprezentând elemente de drept comunitar.

Recomandările și avizele, conform art.108A (110) și art.189 (249)TCE nu sunt obligatorii, însă reprezintă pentru instituțiile comunitare un mijloc de a da o informație, a exprima o opinie, de anunța anumite texte cu caracter de constrângere. Recomandările sunt utilizate de regulă pentru ca din partea celor cărora le sunt adresate să se obțină o anumită conduită sau acțiune. Față de recomandări, avizele au caracterul unor simple îndrumări, ele având rolul în principiu de a exprima un punct de vedere. Este de precizat faptul că aceste avize diferă de avizele cu caracter consultativ; acestea din urmă sunt date numai în cadrul unei proceduri de decizie de instituțiile sau organele comunitare.

În seria izvoarelor dreptului comunitar intră și normele de drept care se nasc din angajamentele externe ale Uniunii Europene. Potrivit art. 228(300) TCE, Comunitățile Europene pot încheia acorduri internaționale cu state terțe sau cu organizații internaționale, acordurile încheiate au un caracter obligatoriu pentru instituțiile comunitare și pentru statele membre. Curtea de Justiție a Comunităților Europene a confirmat această interpretare. Ea a subliniat că, începând cu momentul intrării lor în vigoare, acordurile internaționale încheiate de Comunitățile Europene constituie parte din ordinea juridică comunitară și, ca atare, sunt supuse interpretării Curții [96, p.175].

Referitor la locul pe care îl ocupă în ordinea juridică comunitară angajamentele externe ale Comunităților Europene, se apreciază că ele ocupă „un loc inferior tratatelor institutive, dar superior dreptului derivat” [204, p.103]. În acest sens, art.228 (300)TCE, par.6, prevede că un stat membru, Consiliul sau Comisia pot solicita CJCE un aviz asupra compatibilității cu prevederile tratatului a acordului care urmează a fi încheiat; în cazul unui aviz negativ al CJCE, se impune revizuirea acordului, înainte de încheierea sa.

În aria și în prelungirea obiectivelor definite de tratate se găsesc izvoarele complementare ale dreptului comunitar; fiind rezultatul acordurilor încheiate între statele membre în domeniile de competență națională, aceste izvoare cuprind următoarele tipuri de acte: convențiile comunitare, deciziile și acordurile convenite de reprezentanții statelor membre reuniți în cadrul Consiliului UE, declarațiile, rezoluțiile și luările de poziție cu privire la Comunitățile Europene care sunt adoptate de comun acord cu statele membre. Izvoarele complementare se subordonează atât dreptului primar cât și celui derivat în domeniile prevăzute de tratate în care acțiunea comunitară permite ori impune intervenția statelor membre [96, p.175]. Așadar, în baza art. 293 (fostul art. 220) din Tratatul privind instituirea CE, în condiții riguros definite, statele membre au capacitatea de a încheia convenții între ele care sunt izvoare ale dreptului comunitar. În acest sens amintim: Convenția din 1968 privind recunoașterea reciprocă a societăților, Convenția de la Bruxelles din 1968 privind competența judiciară și executarea hotărârilor în materie civilă, Convenția de la Roma din 1980 asupra legii aplicabile obligațiilor contractuale etc. În condițiile în care construcția europeană se confruntă cu o serie de probleme deosebite, cel puțin pentru o perioadă, sistemele naționale de drept s-au dovedit a fi veritabile bariere în calea introducerii și, ulterior, edificării pieței interne (unice) [137, p.8]. Pentru îndepărtarea acestor obstacole s-au folosit atât normele de drept comunitar (regulamente și directive), cât și o serie de convenții la care ne-am referit anterior.

Vorbind despre izvoarele nescrise ale dreptului comunitar, în această categorie intră principiile generale de drept și jurisprudența CJCE. Este de subliniat faptul că, în procesul de elaborare și aplicare a dreptului comunitar, principiile generale de drept au un rol important. În ordinea juridică comunitară, cu toate că majoritatea principiilor generale de drept nu și-au găsit o consacrare, în câteva situații tratatele comunitare fac trimitere la ele, așa cum este cazul art.188 TCEEA și art. 215(288) TCE. [22, p.85]. Curtea de Justiție a Comunităților Europene apelează liber la utilizarea acestor principii de drept, însă exercițiul lor este condiționat de respectarea anumitor reguli; astfel, trimiterea la aceste principii poate avea loc doar în următoarele cazuri: când se constată în dreptul comunitar existența unor lacune sau când în acest sens există anumite dispoziții, este obligatorie aplicarea acestora; în situația în care în soluționarea unor cauze Curtea

de Justiție a Comunităților Europene trebuie să rețină și să aplice și principiile generale de drept care aparțin ordinii juridice naționale a statelor membre sau ordinii juridice internaționale. La aceste principii, trimiterea se poate face numai în cazul în care acestea sunt compatibile cu principiile comunitare, dar și cu specificul ordinii juridice consacrate în textele dreptului comunitar [63, p.463]. În practica Curții de Justiție a Comunităților Europene pot fi menționate următoarele principii: principiul respectării drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, principiul respectării dreptului la apărare, principiul autorității de lucru judecat, principiul certitudinii juridice, principiul egalității, principiul proporționalității, principiul loialității [139, p.24-25].

Necesitatea și modalitățile de armonizare a legislației interne cu acquis-ul comunitar. Uniunea Europeană se caracterizează printr-o piață unică și printr-un puternic proces de unificare pe multiple planuri [134, p.21]. Relațiile politice dintre Uniune și statele membre comportă caracteristici de constituționalitate [135, p. 107].

Parcursul integrării României în UE pune în evidență un proces complex, determinat de factori și condiții care au făcut posibilă această opțiune istorică. Evoluția democratică a societății românești, a cărei bază a fost pusă în perioada interbelică, a fost blocată de instaurarea regimului comunist. Totuși, cu toată opoziția acestui regim, au existat încercări și pași de deschidere spre Occident, masele și intelectualii au căutat să vină în întâmpinarea acestei deschideri mai ales culturale [77, p.115].

În orizontul acestei deschideri, menționăm faptul că prin semnarea Acordului cu privire la sistemul generalizat de preferințe, în 1974, România devenea prima țară din Europa Centrală și de Est care stabilea relații la nivel oficial cu Comunitățile Europene. Aceste relații s-au amplificat prin semnarea în 1980 a Acordului comercial pentru produsele industriale. Stabilirea relațiilor diplomatice cu CEE are loc în anul 1990, iar în anul următor se încheie Acordul privind comerțul și cooperarea comercială cu Comunitatea Europeană. Alt eveniment important este adoptarea de către Parlamentul României a Legii nr.20 privind ratificarea Acordului european instituind o asociere între România și CE în 1993. În 1995, Hotărârea Guvernului nr.140 din 9 martie are în vedere certificarea conformității cu legislația comunitară a actelor normative interne. De asemenea, la nivel guvernamental a fost creat Departamentul pentru Integrare Europeană, iar în 22 iunie România a solicitat aderarea la UE. Comisia Europeană recomandă în octombrie 1999 inițierea negocierilor de aderare, începutul acestor negocieri fiind decis de Consiliul UE în februarie 2000. În cadrul Guvernului, în 2001 a fost creat Ministerul Integrării Europene, ca minister de sinteză. De asemenea, au fost create în celelalte ministere și la nivelul prefecturilor direcții de armonizare legislativă a acquis-ului comunitar.

Acțiunea de transpunere a acquis-ului comunitar în legislația românească, până la momentul aderării, reprezenta o obligație care decurgea din criteriul fundamental al aderării ce a fost stabilit în iunie 1993 de către Consiliul European de la Copenhaga și consta în capacitatea de asumare a obligațiilor de membru al Uniunii Europene. Aderarea a avut un caracter procesual, desfășurându-se după o metodologie care a fost pe parcurs perfectată [116, p.128]. Strategia întărită de preaderare adoptată în decembrie 1997 de Consiliul European de la Luxemburg a fost lansată în Agenda 2000. În România, strategia preaderării s-a instrumentat în 1998 prin Programul Național de Aderare a României la Uniunea Europeană (PNAR) [205, p.106]. Acest program avea un calendar precis și urmărea desfășurarea reformei legislative în strânsă corelație cu dezvoltarea instituțiilor chemate să asigure aplicarea legislației armonizate. În mod periodic, acest program a fost actualizat, fiind îndreptat pe domeniile pe care Raportul periodic al Comisiei Europene le considera deficitare. De asemenea, Raportul anual al Guvernului României asupra pregătirii pentru aderare la Uniunea Europeană, care era înaintat Comisiei Europene, conținea modalitatea în care se află armonizarea legislativă și evaluarea sa periodică. Negocierile de aderare a României la UE s-au desfășurat efectiv având ca instrument de bază documentul de poziție. Acesta este redactat pentru toate cele 31 de capitole și consemnează rezultatele concrete ale cercetării. Documentul în întregul său exprimă poziția oficială a României în negocieri și angajamentele în armonizarea legislativă asumată de Guvern.

De asemenea, pentru România, integrarea europeană a presupus și instituirea temeiurilor constituționale. Este un proces ce a fost parcurs și de alte țări, tocmai în vederea integrării și din această cauză a fost necesară revizuirea Constituției din 1991. În anul 2003, Constituția României a fost modificată și completată prin Legea de revizuire a Constituției, prin referendumul național național din 18-19 octombrie 2003 și cuprinde numeroase prevederi referitoare la viitoarea integrare a României în Uniunea Europeană [20, p.251].

Așa cum se subliniază în literatura de specialitate, „Încheierea negocierilor de aderare a condus la adoptarea Tratatului de aderare. Dacă, pe de o parte, acest fapt marca finalizarea unei etape și afirmarea clară a opțiunii europene a României, pe de altă parte el deschidea un drum și mai greu: acela al aderării propriu-zise, față de care aderarea a fost doar un început, semnificând statuarea cadrului juridic necesar continuării procesului de integrare” [113, p.296].

După căderea regimurilor comuniste, statele din Estul Europei au demarat procesul de reconstrucție a cadrului legislativ. În acest orizont, modelul european de dezvoltare a fost cel care a stimulat interesul acestor state și a României [126, p.112]. Problema care a fost lansată a fost aceea de adoptare a acquis-ului comunitar, deci de creare și armonizare a legislației românești la legislația europeană și de a dezvolta instituțiile care să pună în aplicare această

legislație. În sine, procesul desfășurat este unul deosebit de complex, cuprinzând o etapă de pregătire; este vorba de etapa de pre-aderare, perioadă în care s-a statuat cadrul juridic care să compatibilizeze legislația de la noi cu cea europeană. A doua etapă continuă și consolidează prima etapă; este vorba de desfășurarea în fapt a procesului de integrare în care domeniul juridic are un rol esențial. S-a remarcat faptul că integrarea europeană și obiectivele acesteia au avut ca instrument principal dreptul.

Armonizarea legislației naționale cu acquis-ul comunitar a fost inițiată în Republica Moldova în anul 1999 cu sprijinul unui proiect UE de asistență tehnică pentru susținerea implementării Acordului de Parteneriat și Cooperare dintre CE și Statele sale membre, pe de o parte, și Republica Moldova, pe de altă parte (în continuare proiectul APC). Armonizarea legislației în cadrul proiectului APC se limita la proiectele de acte legislative noi în domeniile stabilite de art. 50 al APC. Proiectul a creat un mecanism intern de armonizare a legislației care constă în: un sistem de monitorizare a proiectele de acte legislative; un sistem de verificare a actelor legislative; un sistem de avizare a proiectelor de acte legislative.

În cadrul Departamentului Legislație al Ministerului Justiției a fost creat un grup de lucru din circa 10 persoane, pentru a colabora cu proiectul APC în vederea armonizării proiectelor de acte legislative care parveneau de la Minister. În afara de Ministerul Justiției, proiectul APC a colaborat ocazional în domeniul armonizării legislației și cu alte ministere și departamente, în special la elaborarea proiectelor de acte legislative (de exemplu, legea cu privire la evaluarea conformității produselor, legea cu privire la audit, legea cu privire la investiții).

Stabilirea priorităților în procesul de armonizare a legislației Republicii Moldova constituie obligația primordială a Guvernului care va ține de următoarele criterii în stabilirea acestora: 1) se va efectua analiza impactului economic și social al acquis-ului care urmează a fi preluat în legislația națională înainte de a se trece la armonizarea propriu-zisă, în consultare cu comunitatea de afaceri și alte părți interesate; 2) se va acorda prioritate domeniilor în care legislația națională lipsește sau domeniilor care necesită modificări legislative, fiind în special vorba de legislația menită să contribuie la dezvoltarea economiei de piață și consolidarea statului de drept în Republica Moldova. De asemenea, se va ține cont de faptul că armonizarea legislației într-un domeniu poate conduce la incompatibilități cu legislația existentă în alte domenii, pentru a adopta măsurile menite să prevină, evite și să înlăture eventualele inconsistențe; 3) Prioritățile trebuie să reflecte etapele relației Republicii Moldova cu UE; 4) se va ține seama și de domeniile în care armonizarea legislației, similară cu cerințele UE, este necesară în virtutea angajamentelor internaționale pe care și le-a asumat Republica Moldova (de exemplu, în cadrul Consiliului Europei, Pactului de Stabilitate pentru Europa de Sud- Est).

Armonizarea legislației interne a Republicii Moldova la *acquis-ul comunitar* creează pre-condițiile necesare stabilirii unui cadru juridic armonizat cu cel al UE, pe de o parte, iar, pe de altă parte, permite, prin multiplele sale etape interne, identificarea și înlăturarea inconsistențelor cadrului juridic intern, rezultate din activitatea de legiferare anterioară.

Acquis-ul comunitar și problematica sa. O condiție *sine qua non* a procesului de aderare a statelor candidate la Uniunea Europeană a fost acceptarea *acquis-ului comunitar*. Practica în domeniul aderării statelor candidate scoate în evidență particularități privind calea de realizare a acestui obiectiv, cu accentul pe anumite domenii, precum modul în care s-a desfășurat preluarea *acquis-ului*, modul de realizare a acestuia în relațiilor externe, precum și modul de organizare și punere în aplicare a procesului de aliniere la *acquis* [175, p.28].

Problema aderării de noi membri a determinat preocuparea statelor membre de a conserva patrimoniul comunitar, apoi unional, pornindu-se de la premisa că realizarea integrării înseamnă atașament pentru același sistem de valori, idealuri și mijloace pentru punerea lor în practică. Preluarea *acquis-ului* de către statele candidate este determinată de păstrarea și protejarea operei comunitare. Cerința adoptării *acquis-ului* de către statele candidate își găsește baza juridică în articolul 2 al Tratatului de instituire a Uniunii Europene (Tratatul de la Maastrich, 7 februarie, 1992), imperativ care se referă la menținerea regulilor care guvernează sistemul unional în întregul său. Pentru a putea adera la Uniunea Europeană, statele candidate trebuie să întreprindă reforme juridice și economice necesare pentru a permite aplicarea *acquis-ului* la standardele comunitare existente anterior extinderii [96, p.108].

Consacrarea practică cât și definirea domeniului de referință al *acquis-ului comunitar* a avut loc în contextul extinderii structurii comunitare. Este de remarcat faptul că, încă de la prima extindere, acceptarea *acquis-ului* de către statele candidate s-a impus ca unul din principiile fundamentale ale aderării. „Noțiune absentă din Tratatul constitutiv, apărută în practică cu ocazia primei extinderi (în avizul Comisiei față de cererea de aderare a Marii Britanii, Danemarcei, Norvegiei și Irlandei), dar consacrată ca atare de tratate abia după momentul Maastricht, *acquis-ul comunitar* apare ca o construcție politico-juridică dificil de definit cu exactitate în teorie, fiind adesea exemplificată prin elementele pe care le are în componență” [154, p.70]. Păstrarea realizărilor anterioare ale Comunității, apoi a Uniunii, respectiv protecția edificiului politic și juridic, impune acceptarea integrală și necondiționată a *acquis-ului* ca prealabil aderării. În acest sens sunt doar admise excepțiile convenite în cursul negocierilor de aderare, acestea având un caracter excepțional și o aplicare limitată. Privind respectarea *acquis-ului*, se cere chiar ca statele candidate să anticipeze respectarea acestuia față de momentul

aderării, în cadrul procesului de aliniere a legislației lor interne, naționale la legislația comunitară.

Condiția respectării acquis-ului impusă statelor candidate conferă caracter de originalitate procedurii de aderare la Uniune; astfel, se pun în evidență particularitățile Uniunii Europene față de alte organizații internaționale, prin impunerea unei condiționări de substanță. Într-adevăr, accesul noilor membri în alte organizații internaționale în mod exclusiv este condiționat de consensul politic între statul în cauză și organismele respective. De asemenea, în cadrul acestor organizații procedura și criteriile de aderare sunt expres prevăzute de carta constitutivă, iar îndeplinirea lor generează pentru noii membri un drept de aderare necondiționat [127, p. 75].

Caracterul unitar al regulilor care stau la baza funcționării edificiului Uniunii dau opozabilitate acquis-ului comunitar față de noii săi membri. Alinierea statelor candidate la normele comunitare este un principiu care își are sorginea istorică în primul val de extindere; acest principiu asigură afirmarea dreptului comunitar atât în aspectele sale materiale, cât și cele instituționale. Se pornește de la premisa că integrarea unor noi membri prin procesul de aderare nu înseamnă coborârea standardelor, ci ridicarea acestora. S-a recunoscut totuși existența unor cercuri concentrice de aplicare diferențiată a acquis-ului comunitar de către statele membre. Constatarea unor diferențieri în cadrul aplicării legislației comunitare de către statele membre reprezintă o realitate; însă instituirea lor are loc ca urmare a presiunilor exercitate de statele care aparțin deja clubului.

În cadrul dispozițiilor Tratatelor își găsesc consacrară regimurile de aplicare diferențiată a regulilor, anume cele privind Uniunea Economică și Monetară, acquis-ul Schengen, politica externă și de securitate; ca urmare, aceasta face ca tratamentul particular de care se prevalează o serie de state, stabilit deja, să nu poată fi extins.

Situația de la începutul anilor '90 era inedită în privința impunerii obligației de adoptare a acquis-ului de către statele candidate la aderare. Așa cum relevă documentele vremii, pentru statele din Europa de Est, intenția de a le face opozabilă legislația comunitară ca factor prealabil al aderării a operat foarte devreme [96, p.17].

Deoarece Statele din Europa de Est, după căderea regimurilor comuniste, se aflau într-un complex proces de reconstrucție legislativă, Comisia a apreciat că este momentul oportun pentru a dirija aceste state către alegerea modelului de dezvoltare European [108]. Întrucât stadiul relațiilor dintre Comunitate și aceste țări nu era atât de dezvoltat, acest lucru nu a permis să se impună categoric regulile după modelul anterior al statelor care au aderat. Metoda folosită a fost aceea de a pune în evidență avantajele preluării acquis-ului pentru statele est-europene. Forma juridică a recomandării alegerii modelului european de dezvoltare a fost instrumentul acordurilor

de asociere [5, p.75]. În acest sens, Comisia aprecia că „dacă statele asociate vor să profite de avantajele marii piețe europene, ele trebuie să-și alinieze progresiv reglementările juridice la cele ale Comunității” (COM (90) 398 final din 27 august 1990). Principalele domenii de referință care sunt avute în vedere se referă la dreptul societăților, la fiscalitate, contabilitate, concurență, protecție socială, mediu și impozitare. Comisia apreciază că alinierea statelor est-europene la regulile comunitare pe cât posibil în avans față de momentul aderării efective este în avantajul lor, aceasta fiind singura cale spre reformă de care dispun aceste state [196, p. 211-219]. Avantajele procesului de armonizare legislativă a statelor est-europene este apreciat și în raportul Comisiei pentru Consiliul European de la Edinburgh, din 11-12 decembrie 1992, unde se arată că adoptarea unor legi compatibile cu legislația comunitară ar atrage investitori străini și ar facilita accesul la piața comunitară [154, p.77].

Privind desemnarea procesului de preluare a acquis-ului comunitar de către statele candidate, în literatura de specialitate s-au folosit o serie de termeni, de cele mai multe ori sinonimi. Dintre aceștia menționăm: armonizare legislativă; implementarea legislației comunitare de către statele candidate; ajustarea legislației statelor candidate etc. Totuși, termenul cel mai apropiat, care desemnează procesul de preluare de către statele candidate a acquis-ului comunitar, este cel de alinierea legislației. Termenul este folosit în Cartea Albă alături de precizarea că alinierea la regulile pieței interne nu echivalează cu aderarea la Uniune, care semnifică un proces amplu de acceptare a acquis-ului în totalitatea sa de către statele candidate. Un alt termen este cel de apropiere legislativă, care se referă la procesul de adoptare a unor măsuri care să facă asemănătoare legislația din diverse state membre, nu însă identică; acest sens este echivalent cu termenul pe care îl folosește articolul 3 litera h TCE prin care desemnează procesul ce rezultă din abordarea nouă în domeniul pieței interne.

Cu referire la termenul de armonizare legislativă în contextul pieței interne, acesta desemnează procesul de adoptare a unor standarde și reguli comune la nivelul statelor membre, în scopul eliminării barierilor, avându-se în vedere mărfurile, serviciile, impozitarea, aranjamentele comerciale etc. Se apreciază că prin folosirea alternativă a acestor termeni, în contextul extinderii europene, se caută a se reda același proces de adaptare a legislației interne la cea comunitară. Conform articolului 3TCE, „armonizarea legislativă constă în procesul de apropiere a legislațiilor naționale de modelul UE, în sensul că statele membre trebuie să respecte prevederile directivelor comunitare și să le pună în practică, păstrând însă libertatea de a alege mijloacele cele mai potrivite pentru a ajunge la acest rezultat”. Termenii care desemnează procesul de adoptare a acquis-ului în unele state est-europene arată că în acest sens nu există o practică unitară. În Polonia, de exemplu, se face distincție între procesul de armonizare și cel de

implementare; primul are înțelesul de preluare a actelor comunitare susceptibile să creeze în mod direct drepturi și obligații pentru subiectele de drept, fiind vorba de regulamente sau dispoziții ale tratatelor constitutive; procesul de implementare apare sinonim cu cel de transpunere a actelor comunitare, fiind utilizat în procesul de transpunere a acestor acte, care leagă statele membre de realizarea anumitor obiective, lăsându-le însă libertatea de a folosi mijloacele cele mai potrivite pentru realizarea acestora, așa cum sunt directivele [127, p.86].

La rândul ei, Slovenia folosește mai mulți termeni pentru a reda grade diferite de concordanță ale legislației interne cu cea comunitară; astfel, din seria acestor termeni menționăm: transpunere, adaptare sau ajustare, coordonare, implementare.

Termenii cei mai des folosiți în România sunt cei utilizați de fostul Minister al Integrării Europene; este vorba de *armonizare legislativă*, precum și de *compatibilizare a legislației românești cu normele comunitare*. Însă cel mai utilizat este termenul de armonizare legislativă, el fiind identificat cu partea legislativă a procesului de preluare a acquis-ului comunitar. Astfel, articolul 69 al Acordului de asociere a României statuează că „Părțile recunosc că o condiție importantă a integrării economice a României în Comunitate este armonizarea legislației prezente și viitoare a României cu cea a Comunității. România se va strădui să asigure ca legislația sa să devină, gradual, compatibilă cu cea a Comunității”. Conform articolului 70, ”Armonizarea legislației se va extinde în special în următoarele domenii: legea vamală, legea societăților, legea bancară, conturile și taxele societăților, proprietatea intelectuală, protecția forței de muncă și a locurilor de muncă, securitatea socială, serviciile financiare, regulile de concurență, protecția sănătății și vieții oamenilor, animalelor și plantelor, protecția consumatorilor, impozitarea indirectă, standardele și normele tehnice, legile și reglementările în domeniul nuclear, transport și mediu”. Este menționat faptul că această latură a procesului de armonizare are în vedere în mod exclusiv adoptarea cadrului legal necesar, proces care se poate realiza prin inițierea unor legi noi în stare să preia legislația comunitară. Acest lucru poate avea loc prin abrogarea sau modificarea normelor existente care contravin unor reguli comunitare.

Două procese, care s-au influențat reciproc, au marcat desfășurarea negocierilor de aderare și de preluare a acquis-ului comunitar. Astfel, strâns legat de desfășurarea diverselor etape ale procesului de negociere a avut loc procesul de transpunere efectivă a acquis-ului comunitar în sistemele legislative a statelor candidate; un alt proces care reprezintă elementul central al negocierii l-a constituit modul în care acquis-ul va fi preluat și aplicat. Procesul de armonizare a precedat procesului de deschidere a negocierilor de aderare, îndeosebi în privința capitolelor care au fost deschise mai târziu [205, p.111].

Raportat la procesul clasic de transpunere a legislației comunitare de către statele membre, în cazul statelor candidate est-europene și deci și al României, condițiile speciale în care a avut loc preluarea acquis-ului, precum și obiectivele prioritare urmărite de părți au avut trăsături inedite deoarece scopul Comunității era introducerea regulilor comunitare în statele asociate, adoptarea unor programe legislative detaliate și preferința pentru transpunerea tuturor acestor acte ca fiind metoda cea mai sigură pentru garantarea aplicării normelor comunitare [154, p.182].

Republica Moldova este reprezentată la Curtea Europeană de către Agentul său Guvernamental. Statutul juridic al Agentului Guvernamental al Republicii Moldova este stabilit de Legea cu privire la Agentul Guvernamental. Legea stabilește modul de numire a Agentului Guvernamental, atribuțiile acestuia, modul de soluționare pe cale amiabilă a unei cauze împotriva Republicii Moldova aflate pe rolul Curții Europene, dreptul de regres al statului împotriva persoanelor care se fac vinovate de condamnarea RM la Curtea Europeană etc.

Conform art. 4 din Constituția RM, “dispozițiile constituționale privind drepturile și libertățile omului se interpretează și se aplică în concordanță cu [...] tratatele la care Republica Moldova este parte”. Dispozițiile acestui articol au fost interpretate prin Hotărârea Curții Constituționale nr. 55 din 14 octombrie 1999.

La 12 septembrie 1997, Republica Moldova a devenit parte la Convenția Europeană. Pentru a facilita aplicarea acesteia de către autoritățile judiciare, Plenul Curții Supreme de Justiție a adoptat Hotărârea nr. 17 din 19 iunie 2000 privind aplicarea în practica judiciară de către instanțele judecătorești a unor prevederi ale Constituției pentru apărarea drepturilor omului și libertăților fundamentale. Prin Hotărârea nr. 3 din 9 iunie 2014, Plenul Curții Supreme a abrogat Hotărârea anterior enunțată.

Pornindu-se de la experiența practicii comunitare și de la conceptele folosite de UE, armonizarea legislativă cuprinde două categorii de realizare, anume „armonizarea care conduce în final la înlocuirea dispozițiilor legale existente cu noi dispoziții, preluate din legislația comunitară (metoda legislativă) sau armonizarea care nu necesită nicio schimbare a dispozițiilor legale existente, ci se realizează prin interpretarea legislației naționale într-un mod care să asigure conformitatea cu dispozițiile comunitare (metoda interpretativă)” [27, p.205]. În funcție de obiectivul urmărit, preluarea legislației comunitare în plan intern poate opera în diferite modalități. Mai întâi, prin transpunerea tale-quale a legislației comunitare, deci prin adoptarea unor acte legislative care preiau direct dispoziții ale actelor comunitare, fără modificări majore; o altă modalitate se referă la adoptarea unor acte care să asigure introducerea în dreptul intern a unor dispoziții din legislația comunitară, însă care procedează la o necesară adaptare a

dispozițiilor acquis-ului la cazul concret din legislația internă. Această modalitate este în fapt o transpunere prin adaptare la sistemul juridic național, transpunere foarte utilă dacă este realizată corect; armonizarea cu anumite principii ale UE, deci fără a avea loc transpunerea unui act comunitar, este modalitatea adoptării unor acte pentru înlăturarea deficiențelor constatate în îndeplinirea altor criterii, de exemplu a celor politice.

Tot în această ordine poate fi menționată adoptarea unor acte legislative care implementează legi deja armonizate, precum și adoptarea unor acte care să creeze cadrul general pentru elaborarea ulterioară a legislației care să armonizeze dreptul intern cu legislația comunitară. Există trei grade de armonizare, pornindu-se de la nivelul de preluare a dispozițiilor legislației comunitare în legislația internă, anume: totală, parțială ori lipsă totală de armonizare a acquis-ului comunitar. S-a apreciat că în Polonia a existat o armonizare completă, în sensul că s-a constatat o identitate între premisele dispozițiilor corespondente din legislația internă și cea comunitară, precum și coincidența între interpretarea acestor dispoziții de către instanțele interne cu principiile degajate din jurisprudența CJCE [165, p.84].

În situația în care lipsesc dispoziții corespondente care să preia acquis-ul comunitar în legislația internă sau legislația internă are premise diferite de cele din cadrul legislației comunitare, se poate vorbi de lipsă totală de armonizare. Între armonizarea totală și lipsa totală a armonizării, stadiile intermediare între acestea sunt considerate ca reprezentând o armonizare parțială a celor două sisteme, intern și comunitar.

Metodele armonizării legislației interne cu legislația comunitară. Preponderența metodei legislative. Practica în domeniul integrării arată că metodele folosite în armonizarea legislației interne cu legislația comunitară sunt metoda legislativă și metoda interpretativă.

În ordinea priorității, ca importanță, metoda legislativă asigură structurilor administrative, dar și subiecților de drept, un grad sporit de siguranță. Ea asigură conformitatea legislației naționale existente la cea comunitară, proces care se realizează prin amendarea sau abrogarea legislației interne existente sau prin adoptarea unor legi noi, care să preia dispozițiile acquis-ului comunitar. Față de metoda legislativă, metoda interpretativă are un caracter subsidiar, scopul acesteia fiind acela de face ca normele interne să nu conțină dispoziții contrare celor comunitare. Specificul metodei legislative se referă la faptul că ea urmărește adoptarea unor legi care, prin transpunere, să introducă prevederile legislației comunitare în dreptul intern.

În situația în care în sistemul de drept național există legislație într-un anumit domeniu care numai sub anumite aspecte nu se îndepărtează de acquis-ul comunitar și există, de asemenea, instituții cu atribuții similare celor din dreptul comunitar, procesul de armonizare se poate realiza prin punerea celor două tipuri de norme în concordanță și abrogarea expresă a

dispozițiilor din legea națională care contravin dreptului comunitar. Desigur, acest proces este deosebit de complex și implică cunoașterea aprofundată a legislației naționale într-un anumit domeniu și a acquis-ului corespunzător, ceea ce face să sporească rolul experților naționali. Totuși, pentru a nu lăsa o marjă prea mare acestor experți, s-a adoptat elaborarea tabelelor de concordanță care operează o analiză pe articole a modului în care legislația internă corespunde cu cea comunitară.

Procesul de armonizare legislativă cunoaște trăsături particulare, date fiind modalitățile specifice în care intervine preluarea acquis-ului și îndeosebi obiectivele urmărite. S-a argumentat că folosirea de către statele membre a metodei de aliniere la o directivă prin punerea în aplicare a unei legislații anterioare implică respectarea unor reguli stricte; în acest sens, „se cere ca dispozițiile legislației interne respective să garanteze deplina aplicare a directivei, dacă aceasta urmărește să creeze drepturi pentru anumiți destinatari, persoane fizice sau juridice din statul respectiv, ca situația juridică decurgând din aplicarea dispozițiilor legislației interne respective să fie suficient de clară și precisă și ca beneficiarii acestor drepturi să fie în măsură să cunoască plenitudinea acestor drepturi și să se poată prevala de ele în fața instanțelor judecătorești” [154, p.208]. Atunci când se are în vedere amendarea legislației existente, pentru alinierea sa la acquis-ul comunitar, metoda alinierii întâmpină dificultăți la nivel practic, întrucât în unele cazuri este greu de operat o delimitare exactă a articolelor care conțin prevederi incompatibile cu respectivul acquis. În practică, de altfel, este mai greu de întâlnit o lege care își propune în mod exclusiv să abroge unele dispoziții contrare aquis-ului.

Se consideră că procesul de armonizare legislativă reprezintă adoptarea unor măsuri menite a pune în practică unele principii care rezultă din tratatele comunitare, care să reglementeze situația unor domenii unde nu există dispoziții armonizate la nivel comunitar. Este situația, de exemplu, a principiului recunoașterii reciproce (mutuale) a produselor care provin dintr-un stat membru pe teritoriul celorlalte state, în temeiul respectării anumitor prevederi minimale. Procesul de eliminare a unor dispoziții din legislația internă care contravin acestor principii comunitare, ce guvernează domenii unde nu există armonizare a regulilor între statele membre, formează ceea ce doctrina numește „integrare negativă”. Comparativ cu aceasta, armonizarea pozitivă este aceea care reprezintă transpunerea unor dispoziții comunitare ca atare [116, p.128].

Se apreciază că acest proces de armonizare este unul deosebit de complex; astfel, la nivel național acesta presupune ca orice măsură legislativă în vigoare, impunând obstacole în calea liberei circulații a mărfurilor, trebuie să fie analizată cu mare atenție. În ramurile de drept nou, așa cum este de exemplu domeniul concurenței, este întâlnită mai ales armonizarea prin

adoptarea de legislație, care introduce dispoziții comunitare complet noi prin legi interne de transpunere a unui act comunitar. Procesul de transpunere a acquis-ului comunitar de către statele candidate este o obligație care prevede toate categoriile de acte enumerate de Consiliu. Însă există anumite particularități în privința procesului de aplicare a diverselor acte. Conform cu dispozițiile articolului 249 TCE, regulamentele sunt acte de drept derivat care au aplicabilitate directă în dreptul statelor membre; ca urmare, transpunerea lor în dreptul intern este lipsită de orice necesitate, iar jurisprudența CJCE interzice statelor membre o astfel de transpunere.

În ceea ce privește obligația de preluare a acquis-ului impusă statelor candidate, aceasta nu face distincție în funcție de tipul actelor în care este conținut acquis-ul. Deoarece se dorea înainte de aderare aplicarea dispozițiilor comunitare de către statele candidate, era evident că preluarea acquis-ului nu putea avea loc decât prin transpunerea dispozițiilor comunitare, indiferent dacă era vorba de regulamente, directive sau alte tipuri de acte. Prin urmare, aplicarea directă a dispozițiilor comunitare nu putea funcționa pentru un stat înaintea aderării sale în fapt la Uniune. Astfel, s-a ajuns la situația adoptării unor legi care să preia dispozițiile regulamentelor comunitare în vederea aplicării lor până la momentul aderării statului la Uniune, deci pentru o perioadă limitată de timp, iar la momentul aderării urmând ca regulamentele respective să fie direct aplicabile în aceleași state [87, p.72] Astfel adoptate, legile fie cad în desuetudine, fie trebuie abrogate direct. În România, în cadrul procesului efectiv de transpunere, particularitățile regulamentelor au avut rezonanțe diferite în organizarea procesului de armonizare legislativă. În orice caz, procesul a întâmpinat multe dificultăți, mai ales că nu exista o adevărată metodologie. Pentru a se respecta angajamentele înscrise în PNAR, de cele mai multe ori regulamentele au fost preluate tale-quala în legislația internă.

Lipsa unei metodologii de transpunere a regulamentelor a complicat demersul ulterior de abrogare a actelor de transpunere, și aceasta deoarece era necesar să fie examinat fiecare act de transpunere pentru a se vedea dacă este necesară o abrogare totală sau parțială. Abrogarea totală era necesară în situația în care actul transpunea integral regulamentul prin simpla sa traducere; abrogarea parțială se referă la dispozițiile care se suprapun peste cele comunitare, în situația în care actul intern a procedat la adoptarea dispozițiilor regulamentului, dar conținea și dispoziții suplimentare față de articolele conținute în regulamente [154, p.211].

S-a apreciat că introducerea în mod expres a unor prevederi în textul actelor respective, conform cărora actul își încetează valabilitatea, total sau parțial, în momentul aderării statului, în situația în care dispozițiile actului intern se suprapuneau cu dispozițiile regulamentelor comunitare, reprezintă soluția cea mai sigură. Această soluție a fost utilizată de unele state candidate care au introdus o prevedere specială în legile de transpunere, ce privea încetarea

valabilității legii la data aderării țării respective la UE. Însă lipsa de experiență a experților români în procesul transpunerii a împiedicat să țină cont de impactul momentului aderării asupra legislației de transpunere a regulamentelor. O altă soluție posibilă a fost abrogarea implicită de către actul care consacră aderarea statului respectiv la Uniune, însă s-a apreciat că această soluție nu prezintă siguranță juridică. Implicate în procesul de armonizare legislativă, autoritățile române, începând cu data aderării, au ales soluția de abrogare expresă a actelor interne care transpuneau regulamentele.

În literatura de specialitate se arată că acest obiectiv se putea realiza prin mai multe modalități concrete [154, p.213]; o modalitate este aceea ca pentru toate domeniile de activitate să se adopte o lege-cadru care, începând cu data aderării României la UE, să prevadă abrogarea tuturor actelor interne care transpun regulamente comunitare, însă această soluție este puțin funcțională în practică; o altă modalitate este ca pentru fiecare domeniu sau minister să aibă loc adoptarea unor legi-cadru, care să prevadă actele normative care își vor înceta valabilitatea la data aderării statelor candidate la UE, pe motivul suprapunerii lor cu regulamentele comunitare; această modalitate este mai practică și oferă siguranță juridică; o a treia modalitate este aceea care se referă la abrogarea act cu act; este o modalitate greu de realizat în practică, cu toate că este sigură sub aspect juridic.

Până acum a fost vorba de procesul care a avut loc în perioada de preaderare, de organizare a activității de preluare a acquis-ului comunitar. După această perioadă a fost necesară revederea întregii legislații interne care transpune regulamente comunitare. Pentru a permite o evidență exactă a actelor interne prin care s-au transpus regulile comunitare era necesară o metodologie adecvată. În acest sens, experții Consiliului Legislativ au recomandat elaborarea unei fișe a fiecărui act normativ care transpune un regulament comunitar. Fișa cuprinde următoarele elemente: titlul actului, modificările care s-au făcut asupra lui; un rezumat al conținutului și o evaluare a consecințelor abrogării sale; de asemenea, propunerea de abrogare totală/parțială ori de modificare a actului respectiv [154, p.214].

După procesul aderării, situația acquis-ului transpus este mai eficientă, îndeosebi în cazul directivelor, acte care prin natura lor implică o obligație de rezultat în sarcina statelor membre, aceste state având libertatea alegerii mijloacelor de realizare. Această transpunere trebuie să aibă loc cu respectarea regulilor enunțate în jurisprudența CJCE.

Totuși, transpunerea directivelor ridică probleme, dată fiind marja de manevră pe care o au statele membre în transpunerea acestora. Astfel, statele care nu aveau experiență au preluat directivele *tale-qual*, în timp ce statele cu experiență au fost în stare să aleagă cele mai potrivite instrumente de transpunere a legislației comunitare, în special a directivelor. Alături de

raportările care vizează transpunerea legislației comunitare, necesare pentru parcurgerea negocierilor de aderare, este necesară procedura de pre-notificare a actelor naționale de transpunere a directivelor; această procedură intervine ulterior semnării tratatului de aderare, dar înainte de aderarea efectivă. Procesul de pre-notificare are loc în baza dispozițiilor articolului 53 din actul de aderare care prevede că România va comunica până cel târziu la data aderării măsurile luate pentru a se conforma normelor comunitare, respectiv ale punctului 3 al Actului final. Procesul de pre-notificare este similar ca formă și scop în toate statele membre existente și urmărește o evidență exactă a modului în care a avut loc transpunerea directivelor; neîndeplinirea obligației de transpunere se sancționează prin procedura de infringement. Notificarea presupune comunicarea actelor naționale de transpunere, operație care cuprinde versiunea oficială în limba română, precum și traducerea în limba engleză sau franceză; la acestea se adaugă tabelele de concordanță aferente, în limba oficială română, cu traducere în limba engleză sau franceză.

O serie de particularități a cunoscut și o altă categorie de acte preluat în legislația internă; este vorba de actele ce țin de Politica externă și de securitate comună (PESC), care se înscrie în categoria de *acquis* al Uniunii de natură interguvernamentală, deci care depășește sfera strict comunitară. Aceste acte constituie un alt domeniu al *acquis*-ului care își găsește aplicarea înainte de momentul aderării. Uniunea a impus totuși părților aplicarea pozițiilor comune adoptate în cadrul PESC de către state, care formal nu erau membre UE. Căile de acces ale statelor asociate la instrumentele de politică externă ale Uniunii sunt următoarele: alinierea la Declarațiile UE, aderarea la demersurile politice ale Uniunii, precum și aderarea prin declarații separate la pozițiile și acțiunile comune ale UE în domeniul politicii externe și de securitate comună.

Pentru transpunerea *acquis*-ului corespunzător acestui domeniu, armonizarea legislativă nu putea urma modelul utilizat cu celelalte tipuri de acte comunitare; demersurile pentru introducerea în sistemul de drept românesc a ales metoda tehnică de acceptare a acestor poziții comune printr-un act normativ intern, iar textul tradus al pozițiilor comune era anexat acestui act intern. Acceptarea pozițiilor comune s-a făcut la început prin adoptarea unor legi speciale care să opereze această acceptare pentru cazuri specifice de poziții comune, cazuri anexate acestor legi. Totuși, s-a preferat, pentru mai multă eficiență, soluția adoptării unei legi cadru (Legea 206/2005, publicată în M.Of. nr.601 din 12 iulie 2005) unde, în mod generic, să se prevadă că acțiunile și pozițiile comune ale Consiliului UE, precum și alte decizii cu caracter similar adoptate în cadrul PESC, prin care se instituie sancțiuni sau măsuri restrictive față de state terțe sau entități nonstatale devin obligatorii în temeiul legii-cadru din momentul publicării în Monitorul Oficial. După adoptarea legii-cadru, la apariția fiecărui act de acest tip are loc

publicarea sa în traducere în limba română în Monitorul Oficial, prin Ordin al Ministerului Afacerilor Externe. De la data publicării lor, aceste acte încep să-și producă efectele în plan intern. Astfel, în condițiile în care s-a adoptat o lege-cadru în materie, actele adoptate de Uniune în cadrul PESC devin aplicabile prin simpla lor publicare în Monitorul Oficial.

În perioada de pre-aderare statele candidate țin cont de jurisprudența CJCE în transpunerea în dreptul intern a deciziilor Curții, mai ales în privința unor principii de importanță deosebită sau de anumite interpretări. Astfel, dintre principiile care stau la baza sistemului de drept comunitar, unele au fost dezvoltate de jurisprudența Curții și a fost necesară introducerea lor expresă în cadrul dispozițiilor constituționale; este vorba de recunoașterea efectului direct al unor norme adoptate de organizații internaționale, care au implicații importante asupra sistemului de drept național. Însă aplicarea principiilor consacrate de jurisprudența CJCE este făcută în modul cel mai amplu prin intermediul metodei interpretative.

Metoda interpretativă. Dacă regula în materie de armonizare legislativă este metoda legislativă, în cadrul efortului de aplicare a acquis-ului comunitar metoda interpretativă utilizată cu prudență are un rol important. Eficiența aplicării metodei interpretative de către statele candidate depinde de capacitatea judecătorilor naționali de a face o aplicare „europeană” a legii. În perioada de pre-aderare prezența sistemului judecătoresc în cadrul procesului de armonizare legislativă se face prin metoda interpretării dreptului național în conformitate cu legislația comunitară. Însă, după procesul de aderare, sistemul judecătoresc are un rol esențial în procesul de aplicare a dreptului, judecătorul național trebuie să aplice dreptul comunitar în conformitate cu principiile care îl guvernează, al efectului direct, al preeminenței, precum și al aplicabilității directe [154, p 219].

În perioada de armonizare legislativă, metoda interpretativă este considerată o metodă subsidiară, care nu oferă siguranța metodei legislative, însă este mai rapidă și mai puțin costisitoare și, prin aceasta, se dovedește a fi un instrument util în cadrul acestui proces. Practica în domeniu a dovedit atât prudența sau reticența judecătorilor naționali din unele state candidate de a utiliza această metodă în perioada de pre-aderare, cât și o deschidere în a face aplicarea normelor comunitare de către unele curți naționale. Doctrina aderării est-europenilor distinge cazuri de comportament „Euro-friendly”, prin care judecătorii naționali au operat o interpretare europeană a normelor naționale. Astfel, în Cehia, încă din 1996 judecătorul național stabilea că legislația antimonopol poate fi interpretată în lumina jurisprudenței CJCE și a reglementărilor Comisiei Europene în materie, iar în anul 2001, cu trei ani înainte de aderare, Curtea Constituțională din Cehia se pronunța pentru interpretarea dreptului intern în concordanță cu legislația comunitară. Reticență și chiar inflexibilitate față de aplicarea principiilor comunitare a

manifestat Curtea Constituțională din Ungaria, această atitudine fiind prezentă și în perioada imediat următoare aderării.

O tendință pozitivă de interpretare găsim în practica instanței supreme din România - Înalta Curte de Casație și Justiție, unde se acordă un rol privilegiat obligației de armonizare legislativă. Curtea a reținut necesitatea alinierii dispozițiilor legislației interne la directivele europene. Astfel, referitor la modificarea de către organul intern competent a legislației privind autorizarea și exercitarea intermedierei de valori mobiliare, Curtea a stabilit că o dată cu ratificarea Acordului de asociere, pentru România au devenit obligatorii prevederile legislației europene [79]. A fost respins argumentul reclamantei conform căruia dispozițiile legislației comunitare nu puteau să intre în vigoare pe teritoriul României câtă vreme România nu a aderat la Uniune, procedându-se astfel la o interpretare extensivă a obligației de armonizare legislativă conținută în acordul de asociere, în special în ce privește termenul acesteia. De altfel, articolul 69 din acordul de asociere nu prevede un termen precis pentru îndeplinirea acestei obligații. În viziunea instanței supreme, procesul de armonizare legislativă reprezintă o obligație care derivă din acordul de asociere intrat în vigoare în anul 1995.

O altă decizie a ÎCCJ se referă la legalitatea unui act de control vamal. Concret, este vorba de un act de control vamal prin care s-a impus plata unor taxe vamale la exportul unor produse originare din România, însă care conțineau și produse neoriginare care au fost importate din Coreea. Pentru acestea din urmă, conform dispozițiilor Protocolului nr.4 și Protocolului nr.7, la Acordul de asociere se aplicau taxe vamale. Reclamanta acestei situații însă susținea aplicarea dispozițiilor interne privind acordarea unor facilități investitorilor străini, prin urmare și scutiri de taxe vamale. În acest caz instanța supremă stabilește că „legalitatea actelor de control trebuie analizată prin prisma normei europene și nu a celei interne”. În continuare, instanța totuși precizează că, deși în speță nu se aplică dispozițiile legii privind acordarea de facilități investitorilor, iar cele ale acordurilor de asociere nu se exclud, se păstrează acele facilități [80]

Progresul realizat în luarea în considerare a dimensiunii comunitare a normelor armonizate cu acquis-ul, precum și modalitatea în care jurisprudența Curții de la Luxemburg caută să interpreteze aceste norme demonstrează deschiderea pe care instanțele române o manifestă față de punerea în aplicare a legislației europene în plan național. În această ordine, într-o sentință civilă (Sentința civilă 3861 din 20.06. 2006, dosar 7031/4/2006.), instanța interpretează legea internă făcând trimitere la jurisprudența CJCE în materia unei directive transpuse în legislația română. Astfel, într-un contract comercial, pentru a califica o clauză drept abuzivă, instanța aplică din oficiu prevederile Legii 193/2000 privind clauzele abuzive dintr-un contract, lege adoptată în procesul de transpunere a acquis-ului. Instanța, în acest sens,

argumentează următoarele: „Având în vedere că legea a fost adoptată pentru a transpune în dreptul intern Directiva Comunității Europene nr.93/13 privind clauzele abuzive în contractele cu consumatorii, iar România și-a asumat obligația transpunerii și aplicării efective, în raporturile interindividuale, a legislației comunitare, numai o interpretare care să asigure eficacitatea reală a prohibiției stipulării unor clauze abuzive în contractele încheiate între comercianți și consumatori poate asigura atingerea scopului urmărit de legiuitor, acela de a descuraja stipularea unor clauze dezavantajoase pentru consumatori, în cuprinsul unor condiții generale impuse acestora”. În continuare, instanța se referă la jurisprudența CJCE, în cazul Murcianu Quintero, C-240/98, unde judecătorul comunitar a decis că protecția consumatorilor prin Directiva nr.93/13 privind clauzele abuzive în contractele cu consumatorii presupune ca instanța națională să poată verifica din oficiu situația în care o clauză a contractului dedus judecării are caracter abuziv [154, p.222].

Înainte de aderare la Uniune a existat din partea instanțelor din România o preocupare constantă de cunoaștere și aplicare a jurisprudenței comunitare și a fost conștientizat rolul deosebit care revine magistraților odată cu aderarea. Astfel, a fost stimulată o stare de spirit pozitivă în atitudinea instanțelor românești, favorabilă interpretării „euro-friendly” a dreptului intern. De altfel, în practica instanțelor românești a devenit extrem de populară aplicarea Convenției europene a drepturilor omului. Totuși, în procesul de pregătire a aderării de către statele candidate metoda interpretării conforme trebuie utilizată cu prudență, aplicarea acestei metode fiind condiționată de cunoașterea adecvată a sistemului de drept comunitar de către instanțele de judecată din statele candidate. Metoda interpretării conforme nu poate suplini însă necesitatea unor modificări legislative importante, care se impun pentru a se asigura conformitatea cu *acquis-ul* comunitar.

Se apreciază că marja de manevră a judecătorului național în aplicarea interpretării conforme cuprinde două situații: prima se referă la situația când prevederile legislației naționale au făcut obiectul unei armonizări cu *acquis-ul* comunitar și a doua situație este aceea când legea internă este în contradicție cu *acquis-ul* comunitar. În prima situație, activitatea judecătorului național poate fi utilă, anume când prevederile legislației naționale sunt neclare sau ambigue. Demersul pe care poate să-l facă judecătorul național este de a interpreta dreptul național în spiritul jurisprudenței și legislației comunitare (interpretare *ultra legem*). Întrucât această metodă nu prezintă siguranță, Comunitatea a cerut demersuri care privilegiau transpunerea efectivă a actelor comunitare în plan național, astfel că interpretarea conformă putea interveni numai în subsidiar. Dificultatea aplicării interpretării conforme se explică prin rezistența judecătorilor din statele candidate la introducerea în examinarea cazurilor a unor raportări la legislația comunitară

sau este vorba de o cunoaștere insuficientă a normelor europene și a sistemului de drept comunitar. Mai multă deschidere există însă în cazul în care se face o interpretare ținându-se seama de principiile dreptului comunitar în aplicarea dreptului intern (interpretare *infra legem*). Din practica statelor care au aderat la UE, deci și a României, rezultă că în perioada de preaderare este deosebit de necesară familiarizarea tuturor factorilor implicați în structurile justiției din statele candidate cu sistemul de drept comunitar și cu jurisprudența CJCE.

Așa cum am arătat, cea de a doua situație în care judecătorul național poate utiliza metoda interpretării conforme este cea în care prevederile legii naționale sunt în contradicție cu *acquis-ul* comunitar.

Concurența normelor de drept intern cu cele de drept extern poate apărea între dreptul internațional și dreptul național, între tratatele de stat și dreptul național autonom, precum și între tratatele de stat.

Normele din tratatele de stat (dacă au fost preluate în dreptul național în mod efectiv) au prioritate față de dreptul român autonom. Este adevărat că acest aspect nu este reglementat în mod expres în Constituția României. Totuși, art. 11 alin. 1 din Constituția României prevede că statul român „se obligă să îndeplinească întocmai și cu bună-credință obligațiile ce-i revin din tratatele la care este parte”. Respectarea acestei „obligații asumate” presupune, ca reglementarea din tratatul de stat, preluată în dreptul național, să înlăture, *în totalitate*, dreptul intern în sfera de aplicare a tratatului de stat. Pentru comparație, sunt relevante prevederile art. 11 și următoarele din Convenția de la Viena din 23.05.1969 cu privire la dreptul tratatelor. Pentru anumite domenii de reglementare, art. 20 din Constituție stipulează o prioritate și mai extinsă a tratatelor de stat.

Art. 20 alin. 1 din Constituția României stabilește că dispozițiile constituționale privind drepturile și libertățile cetățenilor vor fi interpretate și aplicate în concordanță cu Declarația Universală a Drepturilor Omului, cu pactele și cu celelalte tratate la care România este parte. Astfel, dispoziția respectivă stabilește, în cadrul domeniului său de aplicare, că Declarația Universală a Drepturilor Omului și tratatele de stat au prioritate față de Constituție în măsura în care este vorba despre interpretarea respectivelor prevederi constituționale.

Art. 20 alin. 2 din Constituția României stabilește, în plus, că dacă există neconcordanțe între pactele și tratatele privitoare la drepturile fundamentale ale omului, la care România este parte, și legile interne, au prioritate reglementările internaționale, cu excepția cazului în care Constituția sau legile interne conțin dispoziții mai favorabile. Această dispoziție stabilește mai mult decât prioritatea prevăzută la art. 11 alin. 1 din Constituția României, referitor la tratatele de stat în raport de alte norme de drept intern obișnuit, deoarece art. 20 alin. 2 din aceeași lege

stabilește că pactele și tratatele privitoare la drepturile fundamentale ale omului, la care România este parte, au prioritate în situații de concurență a normelor.

Principiul conform căruia legea mai recentă are prioritate față de legea mai veche se aplică și în raportul față de dreptul tratatelor de stat, în măsura în care nu intervine interdicția aplicării retroactive a legii.

În raporturile spre exterior ale legilor române, adică în raport de dreptul UE, are prioritate aplicarea dreptului UE. Libertățile fundamentale ale Tratatului privind funcționarea Uniunii Europene sau un regulament UE se aplică nemijlocit de către judecător; dreptul național contrar nu se aplică. Aceste principii sunt valabile numai în măsura în care nu intervine interdicția de aplicare retroactivă a legii.[162]

Conform art. 11 alin. (2) Constituția României, tratatele ratificate de Parlament, potrivit legii, fac parte din dreptul intern. Prin integrarea dreptului internațional în dreptul intern nu s-a spus însă nimic despre ierarhia dintre dreptul tratatelor și alte norme de drept intern.

Art. 11 alin. (3) Constituția României stabilește ca în cazul în care un tratat la care România urmează să devină parte cuprinde dispoziții contrare Constituției, ratificarea lui poate avea loc numai după revizuirea Constituției. În mod corespunzător, Constituția primează față de dispozițiile dreptului internațional. În ierarhia normelor interne, acestea din urmă au același rang ca dreptul intern autonom, adică se afla la nivelul situat sub Constituție.

În ceea ce privește însă normele preluate din dreptul internațional și integrate în dreptul intern, acestea au o prioritate proprie când se ajunge la concurența acestor norme cu cele „originare”, interne.

4.2. Rolul activ al jurisprudenței naționale și al jurisprudenței UE în armonizarea interpretării juridice

Jurisprudența și problematica sa. Integrarea europeană este o manifestare a procesului contemporan al globalizării de factură neoliberală [172, p.3]. Acest proces influențează inevitabil și armonizarea jurisprudențială. Termenul de jurisprudență se leagă de acela de jurisdicție (a se rosti dreptul), în raport cu care jurisprudența își fixează rolul specific în ansamblul izvoarelor de drept.[150, p.210]

În sens larg, jurisprudența este definită ca fiind totalitatea hotărârilor judecătorești pronunțate de către instanțele de toate gradele [168, p.105], respectiv, ea reprezintă autoritatea care se degajă din precedentele judiciare. Totuși, termenii de *precedent* și *autoritate* diferă ca sens atunci când vorbim despre dreptul romano-germanic sau dreptul anglo-saxon. Autoritatea pe care o poate avea o decizie judiciară în cazurile analoage celui în care a fost pronunțată

formează conținutul noțiunii de precedent. În dreptul anglo-saxon, dacă într-o materie există drept legal, în această situație decizia are valoarea lucrului judecat, iar precedentul are valoare de sursă de interpretare a dreptului. În cazul în care legea este absentă, ori este insuficientă, autoritatea deciziei este asemănătoare autorității legii, este generală, fiind aplicabilă *erga omnes*. Este de menționat faptul că atribuția judecătorului în această situație este de a degaja regula de drept, nu de a aplica această regulă [222, p.25]. Se consideră că regula precedentului este aceea după care decizia dată este obligatorie pentru instanțele inferioare în grad sau care au același grad cu instanța care a pronunțat respectiva decizie.

O altă regulă, care nu este la fel de strictă față de prima, se referă la faptul că decizia leagă și instanța care a pronunțat-o, regulă care se aplică diferit în dreptul englez și cel american. Se apreciază că decizia unui judecător trebuie să fie conformă cu regulile de drept care rezultă din totalitatea deciziilor precedente [228, p.42.]. Totuși, se consideră că nu decizia în întregul său reprezintă precedentul, ci principiul în virtutea căruia este rezolvată o cauză (*ratio decidendi*). Prin urmare, precedentul rezultă din ceea ce este esențial în raționamentul judiciar, din motivele care determină direct luarea deciziei. Desigur, trebuie făcută distincție între ceea ce judecătorul declară fără să fie absolut necesar (*obiter dicta*) de *ratio decidendi* care este obligatoriu [177, p.11].

În dreptul anglo-saxon, distincțiile au un loc important, astfel judecătorul trebuie să ia în considerare doar principiul, respectiv să distingă între deciziile care sunt cele mai pertinente într-o materie și care constituie precedent și deciziile care au fost date din eroare sau care sunt inadecvate (*per incuriam*), acestea nereprezentând un precedent. Se apreciază că această operație de distingere pe care o înfăptuiește judecătorul este creatoare și ajută la dezvoltarea jurisprudenței, împiedicând astfel aplicarea automată a soluțiilor deja stabilite. Jurisprudența în dreptul roman era apreciată ca izvor de drept. Dreptul pretorian cuprindea soluțiile create de pretor, acesta fiind considerat un izvor important al normelor și instituțiilor juridice [153, p.85]. Spre deosebire de dreptul englez, odată cu triumful legii în dreptul continental, rolul jurisprudenței începe să scadă, ea nemaifiind considerată un izvor formal al dreptului. Cu toate acestea, jurisprudența își menține importanța sa ca izvor de interpretare a dreptului; creația jurisprudențială a dreptului reprezintă o realitate în unele ramuri ale dreptului, așa cum este în dreptul administrativ instituția revocării actului administrativ [207, p.11].

Spre deosebire de dreptul anglo-saxon, în dreptul romano-germanic valoarea precedentului se configurează în funcție de trei reguli de bază ale sistemului, și anume: obligația judecătorului de a judeca; interdicția de a legifera, de a se pronunța pe calea unor decizii generale; relativitatea lucrului judecat [95, p.135]. Dinamica socială și mobilitatea relațiilor

sociale fac ca sistemul legislativ în mod inevitabil să aibă lacune. Cu toate acestea, orice situație socială trebuie să fie reglementată pentru că sistemul de drept nu admite lacune; astfel, chiar în cazul în care nu există o normă legală, trebuie să se pornească chiar de la un principiu general. Istoria problemei arată că, față de vechiul drept francez, bazat pe concepția legalistă, art. 4 din Codul Civil francez din 1804 impune ca judecătorul să judece orice cauză dedusă judecății. Jurisprudenței i se recunoaște astfel un rol creator chiar de către lege, și aceasta deoarece judecătorul este obligat să completeze lacunele pe care le are legea. În sistemul de drept romano-germanic rolul creator al jurisprudenței este subordonat legii. Judecătorul în această situație nu creează o nouă normă, el o descoperă în sistemul existent. Dacă judecătorul englez formulează un principiu, judecătorul în sistemul de drept romano-germanic se declară legat de un principiu care există și pe care îl aplică; în felul acesta precedentul are valoare persuasivă, nu obligatorie.

Privind a doua regulă, deci interdicția de a se pronunța pe cale de dispoziție generală și reglementare, potrivit principiului separației puterilor în stat singurul organ care are dreptul de a legifera este Parlamentul. Astfel, dacă se merge după modelul clasic al recunoașterii jurisprudenței ca izvor de drept, înseamnă a încălca principiul separațiilor puterilor în stat. De aceea, în legislația civilă a țărilor cu sistem de drept romano-germanic se interzice judecătorului de a se pronunța pe calea unor dispoziții generale sau reglementare. În vechiul Cod civil românesc, în art.4 se prevedea că „Este oprit judecătorul de a se pronunța, în hotărârile ce dă, prin cale de dispoziții generale și reglementare, asupra cauzelor ce-i sunt supuse”. Judecătorul se pronunță însă doar în situația soluționării unui caz concret, deci a unui litigiu supus judecății. Deciziile de îndrumare care formulează o regulă generală, obligatorie pentru instanțele de judecată, sunt interzise.

Totuși, nu sunt interzise deciziile de principiu; este vorba de acea decizie care nu depășește cadrul cazului individual, fiind o simplă decizie de speță probată de fapte, unde regula de aplicare este clară. Însă, în cazul unor situații noi, neavute în vedere de legiuitor, este posibil ca legea să fie insuficientă sau să aibă lacune. Este cazul procreației artificiale sau a eutanasiei; în asemenea cazuri, judecătorul este obligat să judece și să completeze lacunele legii. Pentru aceasta el trebuie să găsească un principiu general, care să fie în acord cu logica sistemului și în baza acestuia să elaboreze soluția cazului de soluționat. În această situație, judecătorul va pronunța o decizie de principiu îndreptățită spre rezolvarea cazului concret, însă aceasta este susceptibilă în viitor să influențeze deciziile care se vor da în cazuri similare. Având calitatea de a fi o sursă persuasivă a dreptului, totuși această decizie nu este un precedent obligatoriu [93, p.18].

Întrucât decizia este obligatorie doar în cauza în care s-a pronunțat și nu este obligatorie în general, în sistemele de drept romano-germanice hotărârea judecătorească are doar autoritatea relativă a lucrului judecat. Astfel, într-o altă cauză judecătorul nu este obligat să dea aceeași soluție, după cum nu este legat în viitor nici de practica sa proprie ori cea a instanțelor superioare; prin urmare, se aplică regula *res iudicata inter partes tantum ius facit*, deci nu există obligația judecătorului de a da aceeași soluție în altă cauză. Conform acestei concepții, precedentul se bucură de autoritate intelectuală, fără să aibă o valoare juridică obligatorie.

Geneza și caracteristicile jurisprudenței. Cu toate că în sistemele romano-germanice de drept jurisprudența are o valoare relativă, totuși există reguli jurisprudențiale pe care judecătorul le apreciază ca obligatorii. Legat de această situație, problema în discuție este de a elucida mecanismul de geneză a acestor norme jurisprudențiale, factorii care determină generalizarea acestor reguli, precum și statutul pe care îl are dreptul jurisprudențial. În literatura de specialitate [95, p.137], se arată că există trei cauze care fac să sporească ponderea dreptului jurisprudențial în sistemele romano-germanice de drept, în situația menținerii regulii neobligativității precedentului, și anume: cauze de filosofie politică, de reconsiderare a noțiunii de reprezentare și de reconsiderare a noțiunii de exercițiu al suveranității naționale.

Privind prima cauză, aceasta are în vedere concepția filosofică care a generat o anumită atitudine asupra situației existente. Astfel, sporirea ponderii dreptului jurisprudențial apare ca o reacție împotriva formalismului care tinde spre o logicizare excesivă și pură a dreptului. Reacția împotriva formalismului „științific” și „conceptual” o găsim în Germania și în țările unde influența dreptului din această țară a fost recepționată.

Atitudinea împotriva formalismului în drept a generat mai multe școli juridice în care este pusă la îndoială teza clasică după care rolul judecătorului este doar de a aplica legea [170, p.341]. Viziunea caracteristică sistemului de drept romano-germanic era aceea după care judecătorul doar interpretează norma juridică, el fiind subordonat legii. Totuși a interpreta legea, deci a folosi raționamentul judiciar, reprezintă un demers complex prin care judecătorul recrează situația de fapt prin interpretarea pe care o dă faptelor pornind de la întreaga sa viziune. Asupra reprezentării pe care și-o elaborează cu privire la situația în cauză, judecătorul alege norma cea mai adecvată pentru a o aplica. Această alegere între mai multe variante în egală măsură îndreptățite, care presupune o selecție sau o combinație de norme, reprezintă partea de creație a acestui demers. Cu toate că nu are generalitatea legii, decizia judecătorului este valabilă *inter partes*. În situația în care instanțele persistă într-o decizie, atunci când este vorba de completarea lacunelor legii sau în absența legii, pornindu-se de la independența puterii judecătorești, decizia luată îmbracă caracterul unui adevăr legal, de autoritate a lucrului judecat.

Astfel, judecătorii se vor simți datori să respecte un principiu care derivă dintr-o jurisprudență constantă, chiar dacă precedentul nu este obligatoriu.

Pentru generalizarea regulii jurisprudențiale concură mai mulți factori, dintre care menționăm: valoarea intrinsecă a deciziei, nevoia de unitate, de continuitate și de securitate, principiul egalității, influența ierarhizării instanțelor, influența spiritului de corp [95, p.138]. Așa cum rezultă din practica judiciară, atunci când dă soluție unui caz concret, judecătorul se inspiră din valoarea intelectuală a precedentului, fără a avea obligația de a se conforma acestuia. Prin urmare, în mod formal judecătorul nu este obligat să reia dintr-o decizie anterioară acel *ratio decidendi*; totuși, în practica juridică reprezintă o adevărată regulă reluarea *ad litteram* a anumitor formule de principiu.

Istoria problemei arată că rațiunea jurisprudenței este aceea de a asigura o anumită securitate raporturilor juridice. În cadrul procesului de judecată, în demersul de desprindere a unor idei directoare în procedura de împărțire a dreptății, judecătorul este preocupat nu numai de rezolvarea cazului concret supus judecării, dar caută să-și coordoneze decizia luată în cazul dat cu celelalte decizii judiciare pentru a asigura soluțiilor date o unitate și o coerență solidă. Pornind de la această realitate, se poate afirma că nevoia de unitate și coerență generatoare de securitate face ca precedentul să fie un izvor de justiție, însă nu în sensul său strict.

În esență, principiul egalității este ceea ce dă sens conținutului noțiunii de dreptate, deci egalitatea tuturor în fața legii. Într-adevăr, tratarea nediscriminatorie a justițiabililor este preocuparea de bază a judecătorului și reprezintă temeiul care duce la formarea jurisprudenței. Pentru a nu încălca principiul egalității, judecătorul este tentat să țină seama de soluțiile date în cazurile similare, chiar dacă pentru aceasta nu este obligat juridic. Însă, prin respectarea principiului egalității, *de facto* precedentul devine obligatoriu. Privind ierarhizarea instanțelor, aceasta nu este administrativă deoarece judecătorul este independent. Așa cum s-a arătat, în sistemele de drept romano-germanice decizia instanței superioare nu constituie un precedent obligatoriu, totuși această decizie nu are doar o valoare și influență intelectuală. Respectarea liniei instanței superioare este o obligație pe care judecătorul o va simți, și aceasta deoarece s-ar atrage automat casarea deciziei atunci când apare o practică contra precedentelor. Acest aspect determină, chiar în sistemele romano-germanice, ca ierarhia instanțelor să facă ca jurisprudența instanței superioare să fie quasi-obligatorie.

Transformările profunde pe care le suferă rolul statului și dreptului în societatea modernă reprezintă o cauză a creșterii rolului dreptului jurisprudențial [226, p.69]. Într-adevăr, astăzi rolul statului este deosebit de complex, intervenția sa se extinde la toate nivelurile vieții sociale. Odată cu sporirea rolului statului în timpurile noastre are loc o slăbire paradoxală a Parlamentului.

Ca urmare a creșterii rolului domeniului legislativ, organul legiuitor nu poate controla sistemul și ca atare devine inefficient, însă se întărește puterea executivă care se adaptează mai bine schimbărilor rapide care se petrec în societate. De asemenea, inițiativa legislativă în bună măsură nu mai aparține Parlamentului, iar legea la rândul ei dobândește un alt aspect; ea devine tot mai mult un cadru general care este apoi completat de autoritățile executive și de tribunale. Privind această nouă viziune asupra legii, s-a constatat că „Legea definește o anumită politică și pune anumite principii, dar lasă grija de a preciza soluțiile regulamentelor, deciziilor emanând de la miniștrii sau autoritățile regionale sau locale, sau luate de către niște organe nou create: agenții, comitete, tribunale administrative etc. Va fi dificil să găsim reguli de conduită de tip clasic în anumite legi moderne, cum sunt cele care au ca scop controlul prețurilor, sau dezvoltarea industrială a anumitor regiuni, sau urbanismul” [229, p.313-314].

Un alt aspect al schimbării de viziune asupra realității juridice contemporane se referă la faptul că distincția tradițională dintre *just* și *injust* își pierde sensul, deoarece nu mai este vorba de sancționarea propriu-zisă a unor drepturi individuale, și aceasta întrucât, chiar în situația în care se creează niște drepturi subiective, ele nu sunt pur și simplu atribuite individului, ele sunt drepturi sociale, în sensul că realizarea lor implică intervenția programată a statului.

Unii autori sunt de părere că astăzi se manifestă două tendințe: „creșterea volumului reglementării, însoțită de o scădere a rolului Parlamentului și de o întărire a Executivului, care devine un imens aparat birocratic; o modificare a naturii legislației, care schimbă radical sensul aplicării ei” [95, p.140].

Este de constatat faptul că, în acord cu noile evoluții, puterea judiciară are rolul de a controla administrația, însă aceasta din urmă, aplicând legea în fapt, în bună măsură creează norma, cel puțin conținutul acesteia. Prin aplicarea pe care o face legii, judecătorul creează dreptul. Aceasta înseamnă că a interpreta noua formă legislativă înseamnă a da conținut cadrului formal, deci a crea acest conținut. Față de sistemele de drept romano-germanice, reprezentativitatea creației jurisprudențiale este evidentă în sistemele bazate pe jurisprudență și rezultă atât din electivitatea anumitor jurisdicții, cât și din modul de numire a judecătorilor instanțelor supreme; astfel, acești judecători au un anumit grad de legitimitate deoarece instanța care i-a numit a fost rezultatul unui consens, a unui vot.

În unele țări cu sistem de drept romano-germanic, precedentul creat de jurisdicțiile competente să controleze constituționalitatea legilor se bucură de o autoritate aparte, el fiind obligatoriu pentru instanțele ordinare. Deciziile Curții Constituționale din Republica Moldova și România, pronunțate când aceasta este sesizată pe calea excepției de neconstituționalitate, în situația în care ele constată neconstituționalitatea normei, au valoare de precedent obligatoriu.

Astfel, Constituția dar și Legea 47/1992 declară aceste decizii obligatorii și ele se publică în Monitorul Oficial al României [78, p.85]. De asemenea, sunt obligatorii pentru celelalte jurisdicții deciziile în judecarea recursului în interesul legii, date de Înalta Curte de Casație și Justiție.

Rolul jurisprudenței interne în armonizarea interpretării juridice. Jurisprudența internă este indisolubil legată de activitatea pe care o desfășoară instanțele judecătorești ca organe ale autorității judecătorești în îndeplinirea actului de justiție, de promovare a legalității în activitatea organelor de stat și de apărare a drepturilor și libertăților cetățenilor. Astfel, îndeplinind actul de justiție în numele legii, „judecătorul stabilește ce este legal și ce nu concordă cu prevederile legale, delimitează ceea ce este just de ceea ce este injust, restabilește drepturile încălcate și sancționează juridic pe cel vinovat. În atingerea acestor obiective un rol important revine interpretării” [182, p.87].

Termenul de justiție, conform art.126 alin.(1) din Constituție, semnifică ansamblul de autorități prin care se realizează actul de dreptate; în acest sens, se stipulează că „Justiția se realizează prin Înalta Curte de Casație și Justiție și prin celelalte instanțe judecătorești stabilite de lege”. Autoritatea judecătorească reprezintă una dintre autoritățile publice importante, care funcționează conform principiului separației puterilor în stat. Pentru a asigura caracterul unitar și coerența actului de justiție, precum și realizarea drepturilor și intereselor legitime ale celor implicați în actul de justiție, organele autorității judecătorești își întemeiază activitatea pe anumite principii fundamentale care își au sursa în dispozițiile constituționale. Dintre aceste principii menționăm: justiția se îndeplinește în numele legii; justiția este unică, imparțială și egală pentru toți; judecătorii sunt independenți și se supun numai legii (art.124 din Constituție).

Prin acțiunea de apărare corectă și deplină a drepturilor recunoscute persoanelor fizice și juridice, autoritatea judecătorească reprezintă un factor de stabilitate socială, temeiul acestei autorități fiind principiul dominației dreptului [2, p.115]. În interpretarea și aplicarea dreptului, autoritatea judecătorească este independentă. Autoritatea judecătorească are dreptul, în temeiul principiului separațiilor puterilor în stat, de a rezolva litigiile apărute stabilind în fiecare caz o decizie în mod independent. Privind importanța autorității judecătorești și, respectiv, a judecătorului în cadrul autorităților publice, în literatura de specialitate se subliniază următoarele: „Dacă puterea legislativă și executivă se schimbă periodic, alta este situația judecătorului, căruia îi revine sarcina de a asigura continuitatea și coerența indispensabile dreptului, supunând legile adoptate sub diferite guvernări unei interpretări, care să le imprime conformitatea cu valorile universale de al căror respect depinde, în mod esențial, conviețuirea socială pașnică” [182, p.90].

Jurisprudența este opera instanțelor judecătorești, a judecătorilor care sunt chemați să rezolve cazurile de litigii apărute, interpretând și aplicând legea în situații concrete. În Republica Moldova și România, date fiind schimbările petrecute în societate, efortul principal a fost acela de construire a unui nou sistem legislativ, în care procesul de continuitate și discontinuitate s-a manifestat în ritm susținut. Cât privește Republica Moldova, schimbările sociale profunde produse după 1990, vizând edificarea unei reale democrații, fondată pe statul de drept și asigurarea respectării drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, au creat noi perspective perfecționării substanțiale a sistemului legislativ. În acest orizont, practica judiciară în sensul său larg a cuprins atât procesul de creare a dreptului, deci de fundamentare a acestuia, prin care s-a acționat pentru consacrarea juridică a raporturilor sociale noi, cerute de deschiderea spre modelul autentic democratic de dezvoltare economică și socială, cât și interpretarea de aplicare a dreptului la cazuri concrete, care este opera instanțelor judecătorești. În sens restrâns, jurisprudența sau practica judiciară semnifică totalitatea soluțiilor date într-un ansamblu de hotărâri concordante, pronunțate de instanțele judecătorești cu privire la o problemă de drept.

Cele mai numeroase hotărâri judecătorești au în vedere interpretarea și aplicarea dreptului în cazuri simple, care se referă la litigii ce opun două părți cu interese contrare, litigii spre a căror soluționare instanța a fost sesizată conform procedurii legale. Judecătorul, aplicând legea, o interpretează; în acest proces el utilizează, așa cum am evidențiat pe larg în alt context, mai întâi regulile lingvistice și gramaticale pentru a descifra sensul adecvat al normei care poate fi aplicată cazului concret. Pentru a înlesni interpretarea și aplicarea unui act normativ, legiuitorul adesea include în acesta și articole care specifică sensul unor termeni utilizați. De exemplu, în art.2 din Legea nr.11/1991 privind combaterea concurenței neloiale se explică înțelesul sintagmei „concrență neloială”. Aceasta este definită ca fiind „orice act sau fapt contrar uzanțelor cinstite în activitatea industrială și de comercializare a produselor, de execuție a lucrărilor, precum și de efectuare a prestărilor de servicii”. În același timp, legiuitorul a căutat să explice și „secretul comercial”, lucru pe care îl face în art.1, lit.b din Legea 298/7.VI.2000 pentru modificarea și completarea Legii nr.11/1991 privind combaterea concurenței neloiale. Astfel, în viziunea legiuitorului, „constituie secret comercial informația care, în totalitate sau în conexarea exactă a elementelor acesteia, nu este în general cunoscută sau nu este ușor accesibilă persoanelor din mediul care se ocupă în mod obișnuit cu acest gen de informație și care dobândește o valoare comercială prin faptul că este secretă, iar deținătorul a luat măsuri rezonabile, ținând seama de circumstanțe, pentru a fi menținut în regim secret.”

Totuși explicațiile legiuitorului la termenii utilizați într-un act normativ au caracter general, ceea ce face ca interpretarea lor pentru fiecare caz concret, la care se aplică, să fie

necesară. În toate situațiile, judecătorul trebuie să decidă ce normă sau combinații de norme se potrivesc cazului supus judecării sau ansamblului de fapte; de asemenea, trebuie să clarifice dacă norma aleasă este în vigoare. Practica judiciară arată că interpretarea, pentru a avea un caracter unitar, judecătorii trebuie să fie conduși de ideea de justiție și să hotărască numai în cazul unei cereri dedusă judecării sale și în limitele acestei cereri. Privind cunoașterea și verificarea faptelor, judecătorul are libertatea de apreciere a faptelor întâmplate, cât și a legii și a altor acte normative, raportându-le la conștiința sa juridică, la sentimentul său de dreptate și echitate. Jurisprudența actuală conduce la ideea că interpretarea trebuie să încadreze norma juridică în mod eficient și optim în spațiul de valori existent al societății în momentul adoptării unei decizii.

Judecătorul, raportat la legiuitor, nu este un simplu executant în aplicarea normelor juridice, practica judiciară demonstrând că el desfășoară în interpretarea și aplicarea legii la cazurile concrete o adevărată operă de creație. Necesitatea interpretării juridice este determinată, conform celor analizate în altă ordine, de tăcerea legii, de caracterul ei contradictoriu sau de existența unei lacune juridice. Lacune juridice pot fi cauzate atât de schimbările rapide care au loc în societate, cât și datorită unor neriguroase redactări a textelor de lege. În general, starea lacunară a sistemului de drept se manifestă puternic în trecerea de la un regim politic la altul, fenomen caracteristic perioadei de tranziție prin care au trecut țările din centrul și estul Europei, deci și Republica Moldova și România. Această lipsă de norme care să prevadă schimbările produse în procesul de realizare a dreptului, de concretizare a acestuia de către judecător, reprezintă și o problemă de interpretare. Practica judiciară, pentru a depăși lacunele, a instituit două modalități, și anume: obligația judecătorului de a se referi la legiuitor, deci la o autoritate exterioară lui, și obligația de a rezolva însuși judecătorul problema apărută.

Cu privire la modalitatea a doua, se recomandă ca judecătorul să aplice analogia, principiile generale ale dreptului, să urmeze *cutuma* dacă există; în raționamentele sale să se bazeze pe ideea de justiție, de utilitate socială sau de echitate și să se inspire, în toate aceste demersuri, din doctrină și din jurisprudență [188, p.47]. Ordinea juridică din Republica Moldova și România apără valorile fundamentale ale societății, înscrise în Constituție și care se referă la demnitatea omului, drepturile și libertățile lui, libera dezvoltare a personalității umane, justiția, egalitatea juridică, ordinea constituțională și pluralismul politic.

În rezolvarea cazurilor dificile, judecătorul trebuie să pună în evidență valorile fundamentale ale societății, pe care întregul sistem juridic le apără, aceste valori servind ca reper în interpretarea unui text de lege. În strânsă legătură cu valorile sociale sunt principiile dreptului, care reprezintă idei călăuzitoare sau precepte directe care stau la baza unui sistem juridic, ele având rolul de a orienta reglementările juridice și aplicarea dreptului. Unele principii sunt

formulate în Constituție, precum prezumția nevinovăției, a inexistenței legii nepublicate. Alte principii au un caracter mai general, așa cum sunt principiul egalității, libertății, justiției, etc. Este de menționat că aceste principii își găsesc aplicarea în mod concret în cadrul practicii judiciare [120, p. 36-46]

Așa cum s-a arătat, între valori și principii există o legătură organică deoarece „Principiile libertății, justiției, echității, egalității sunt menite a proteja valori ca buna-credință, dreptatea, demnitatea, raționalitatea, imparțialitatea, care mențin coerența și integralitatea sistemului de drept” [182, p.103]. Întrucât sunt doar puncte de pornire, principiile nu condiționează nici un rezultat de o anumită stare de fapt. Aplicarea principiilor în procesul interpretării este o operație destul de dificilă, acestea având un grad de generalitate mai mare decât al normelor obișnuite. Principiile fundamentale asigură legătura normelor juridice în cadrul sistemului de drept, fiind suportul întregului edificiu juridic [118, p. 41-42]. Legislativul, atunci când adoptă norme juridice noi, acestea trebuie să asigure concordanța cu principiile fundamentale; la fel, interpretarea normelor juridice făcută de judecător trebuie să corespundă acestei cerințe.

Un alt aspect pe care practica judiciară îl are în vedere se referă la deschiderea firească a dreptului intern, național spre dreptul internațional, unde se urmărește o armonizare a legislației, a interpretării și aplicării dreptului în sens unitar, non-contradictoriu.

Atât Constituția Republicii Moldova, cât și Constituția României cuprind articole referitoare la interpretarea drepturilor și libertăților cetățenilor în concordanță cu Declarația Universală a Drepturilor Omului, cu pactele și cu celelalte tratate la care cele două state sunt parte. Astfel, Constituția României cuprinde articole referitoare la interpretarea drepturilor și libertăților cetățenilor în concordanță cu Declarația Universală a Drepturilor Omului, cu pactele și cu celelalte tratate la care România este parte (art.20 alin.(1); dacă există neconcordanțe între pactele și tratatele privitoare la drepturile fundamentale ale omului, la care România este parte, și legile interne, au prioritate reglementările internaționale, cu excepția cazului în care Constituția sau legile interne conțin dispoziții mai favorabile art. 20 alin.(2). În situația unui conflict între norma internațională și norma națională, interpretarea trebuie să aibă loc în spiritul apropierii lor, iar dacă lucrul acesta nu este posibil, se aplică norma internațională. Misiunea judecătorului în acest caz este de interpretare a dreptului apelând, repetăm, la principiile fundamentale, la echitate și justiție. Rolul deosebit pe care jurisprudența îl are în acțiunea de interpretare și aplicare unitară a dreptului rezultă dintr-o serie de decizii și articole de lege care susțin această idee. În acest sens pot fi menționate deciziile de îndrumare ale Tribunalului Suprem, care erau considerate decizii de interpretare dar care în fapt erau obligatorii pentru instanțe. Noul Cod de

Procedură Civilă, în art. 315 alin. (1) prevede că „În caz de casare, hotărârile instanței de recurs asupra problemelor de drept dezlegate, precum și asupra necesității administrării unor probe sunt obligatorii pentru judecarea fondului”. La rândul său, art.329 C.pr.civ. dispune următoarele: „Pentru a se asigura interpretarea și aplicarea unitară a legii de către toate instanțele judecătorești, procurorul general al Parchetului de pe lângă Înalta Curte de Casație și Justiție, din oficiu sau la cererea ministrului justiției, colegiul de conducere al Înaltei Curți de Casație și Justiție, colegiile de conducere ale curților de apel, precum și Avocatul Poporului au îndatorirea să ceară Înaltei Curți de Casație și Justiție să se pronunțe asupra problemelor de drept care au fost soluționate diferit de instanțele judecătorești”. Se apreciază că „ÎCCJ, conform Constituției și legilor sale organice, asigură, înainte de toate, interpretarea și aplicarea unitară a legii, pe întreg teritoriul țării, de către instanțele de judecată” [123, p.6].

În cele ce urmează ne vom referi la deschiderea dreptului moldovenesc spre dreptul internațional. Așadar, o trăsătură distinctă caracteristică unui șir de instrumente internaționale, care în special consacră drepturi și libertăți fundamentale inerente ființei umane, este aplicabilitatea directă a prevederilor conținute de acestea în ordinea juridică internă a statelor semnatare, astfel încât textul tratatului internațional devine parte integrantă a sistemului de drept național, având efecte nemijlocite și directe. În aceste sens, art. 1 din Convenția europeană pentru Protecția Drepturilor Omului și Libertăților Fundamentale din 1950 prevede că “Înaltele Părți Contractante recunosc oricărei persoane aflate sub jurisdicția lor drepturile și libertățile definite în titlul I al acestei convenții.” Pentru acest motiv, Curtea Supremă a Republicii Moldova recomandă instanțelor de judecată naționale la examinarea cauzelor “să verifice dacă legea sau actul, care urmează a fi aplicat și care reglementează drepturi și libertăți garantate de CEDO, sunt compatibile cu prevederile acesteia, iar în caz de incompatibilitate instanța va aplica direct prevederile CEDO, menționând acest fapt în hotărârea sa”. În același spirit, tot în Republica Moldova, dacă “legea națională nu prevede dreptul la recurs efectiv în privința încălcării unui drept prevăzut de Convenție, instanța de judecată urmează să primească plângerea respectivă și să soluționeze cauza conform procedurii civile sau penale, aplicând direct prevederile CEDO.”

Constituția Republicii Moldova stabilește în art. 4, intitulat “Drepturile și libertățile omului”, că dispozițiile constituționale privind drepturile și libertățile omului se interpretează și se aplică în concordanță cu Declarația Universală a Drepturilor Omului, cu pactele și cu celelalte tratate la care RM este parte; în caz de neconcordanță între tratatele internaționale vizând drepturile fundamentale la care RM este parte și legislația internă, prioritate au reglementările internaționale. Tot în acest sens, art. 8 din Constituția RM cu denumirea “Respectarea dreptului

internațional și a tratatelor internaționale”, statuează că Republica Moldova se obligă să respecte Carta ONU și tratatele la care este parte, să-și bazeze relațiile cu alte state pe principiile și normele unanim recunoscute ale dreptului internațional; intrarea în vigoare a unui tratat internațional conținând dispoziții contrare Constituției va trebui precedată de o revizuire a acesteia.

În vederea explicării conținutului normelor precitate, Curtea Constituțională a RM a adoptat Hotărârea privind interpretarea unor prevederi ale art. 4 din Constituție nr. 55 din 14 octombrie 1999, în care a remarcat că organele de drept competente, inclusiv Curtea Constituțională și instanțele judecătorești, în limitele competențelor ce le revin, sunt în drept să aplice în procesul examinării unor cauze concrete normele dreptului internațional în cazurile stabilite de legislație. Tot în cuprinsul Hotărârii mai sus arătate, Curtea Constituțională a precizat că prin art. 4 din Constituție se garantează nu numai drepturile și libertățile fundamentale ale omului, consfințite constituțional, dar și principiile și normele recunoscute ale dreptului internațional, acestea fiind enunțate în art. 8 ale aceleiași legi.

Prin Hotărârea nr. 3 din 9 iunie 2014 privind aplicarea în practica judiciară de către instanțele judecătorești a unor prevederi ale Convenției pentru apărarea drepturilor omului și libertăților fundamentale, Plenul Curții Supreme a Republicii Moldova a hotărât că “Convenția Europeană și Protocoalele adiționale la ea (nr.1,2,3,4,5,6,7,8 și 11) constituie tratate internaționale la care RM este parte, la aplicarea cărora instanțele de judecată urmează să țină cont de prevederile art. 4 alin. 2 din Constituția RM, de prevederile hotărârii Curții Constituționale nr. 55 din 14 octombrie 1999 din care rezultă că, Convenția europeană constituie parte integrantă a sistemului legal intern și, respectiv, prevederile ei trebuie aplicate direct ca o oricare altă lege a RM, ultima având prioritate față de restul legilor interne care îi contravin [...]. În caz de incompatibilitate, instanțele judecătorești vor aplica direct prevederile Convenției Europene, despre acest fapt fiind menționat în actele judecătorești pronunțate”, că “unica instanță care este în drept să dea interpretări oficiale privind aplicarea Convenției Europene, prin intermediul hotărârilor sale, este CtEDO. În această ordine de idei, instanțele judecătorești vor aplica jurisprudența CEDO în cazul în care circumstanțele cauzei ce se examinează sunt similare circumstanțelor cauzei examinate de către CtEDO și asupra cărora aceasta s-a pronunțat”, că “În cazul în care legea națională nu prevede dreptul de recurs efectiv în privința încălcării unui drept prevăzut de Convenția europeană, instanța de judecată urmează să primească plângerea respectivă și să soluționeze cauza conform procedurii civile sau, după caz, penale, aplicând direct prevederile acesteia.[166, p.283]

Rolul jurisprudenței Uniunii Europene în armonizarea interpretării juridice. Jurisprudența Curții de Justiție a Comunităților Europene. Jurisprudența are o influență importantă asupra dezvoltării dreptului Uniunii Europene deoarece judecătorul Uniunii are de-a face cu un sistem de drept în formare [103, p.147]. Autori consacrați în domeniu consideră că jurisprudența reprezintă un izvor nescris al dreptului comunitar. Se apreciază că jurisprudența nu are accepțiunea pe care o găsim în dreptul anglo-saxon, astfel că hotărârile judecătorești care sunt pronunțate de instanțele comunitare nu sunt obligatorii pentru instanțele inferioare sau pentru cele egale în grad [110, p.363]. Însă, „Cu toate acestea, Curtea de Justiție, Tribunalul de primă instanță etc. fac adeseori referire la hotărârile pronunțate anterior, astfel încât o jurisprudență suficient de constantă și predictibilă s-a dezvoltat în timp [198, p.137].

Locul jurisprudenței în dreptul Uniunii Europene este dat de rolul decisiv pe care Curtea de Justiție l-a avut în realizarea integrării economice și în procesul de trecere la integrarea politică. Se consideră că punerea în acord a ordinii juridice comunitare cu ordinea juridică națională, a statelor membre, este un proces complex, în care jurisprudența comunitară joacă un rol important. În acest sens, în literatura de specialitate se subliniază următoarele: „Unită prin *jus commune*, apoi divizată în sisteme naționale de drept, dar bazată, totuși, pe un patrimoniu comun, Europa are astăzi, sub forma sa instituțională cea mai elaborată - Comunitățile, un drept pozitiv numit dreptul comunitar. Astfel, juriștii fiecărui stat membru al Comunității Europene se confruntă cu problema, familiară, de altfel, și juriștilor medievali, a concilierii a două ordini juridice aparținând unor niveluri diferite” [96, p.178]. În stabilirea unui acord între aceste ordini un rol deosebit revine atât instanțelor judecătorești naționale, dar și instanței europene, Curtea de Justiție a Uniunii Europene, care are misiunea de a asigura interpretarea dreptului comunitar și aplicarea acestuia în mod uniform în toate statele membre ale Uniunii Europene.

Curtea de Justiție a Uniunii Europene este arhitectul ordinii juridice a UE; acest rol rezultă din faptul că edificarea construcției europene este un proces evolutiv. De asemenea, sistemul comunitar, așa cum a fost definit de Tratatul instituind CEE în 1957, avea multe lacune. Astfel, în afară de cazul mărfurilor, nu era definit regimul aplicabil relațiilor externe ale Comunității; de asemenea, multe dispoziții fundamentale ale Tratatului erau redactate inevitabil în termeni generali și abstracți, care aveau nevoie de precizări. Înlăturarea obstacolelor în calea circulației bunurilor și persoanelor, deci realizarea pieței comune prevăzute de TCEE, impunea necesitatea unei activități legislative secundare, care să aibă forma unei armonizări a reglementărilor naționale sau forma unui sistem al recunoașterii reciproce. Regula sau practica votului unanim în cadrul Consiliului a făcut dificilă activitatea legiuitorului comunitar. Ulterior, prin modificările aduse de Tratatul de la Maastricht, Amsterdam și Nisa au sporit puterile

Parlamentului European, această instituție în plan legislativ fiind la egalitate cu instituția Consiliului.

Modificarea tratatului, pentru a-i umple lacunele, sau adaptarea sa la schimbările care au loc reprezintă un proces dificil, fapt care a făcut ca Tratatul instituind CEE (TCEE) din 1957 până în 1986 să nu sufere modificări substanțiale. În acest context s-a simțit nevoia sporirii rolului judecătorului comunitar și s-au configurat trăsăturile esențiale ale jurisprudenței Curții de Justiție. Privind rolurile pe care Curtea le poate avea, Paul Demarte arată că, la prima vedere, Curtea poate avea rolul unui tribunal internațional cu unele specificații, atunci când statuează în cadrul unei acțiuni în neîndeplinirea obligațiilor de către statele membre; în acest sens, jurisdicția CJ este obligatorie; sesizarea Curții este aproape exclusiv realizată de Comisia Europeană, aceasta având rol de gardian imparțial al Tratatului și al dreptului derivat adoptat în baza acestuia. De asemenea, atunci când controlează legalitatea măsurilor de execuție luate în baza tratatelor sau a dreptului derivat, funcția Curții de Justiție este asemănătoare cu aceea a unui tribunal administrativ. Sarcina Curții este asemănătoare cu aceea a unei curți de casație atunci când statuează cu privire la căile de atac formulate împotriva unor hotărâri ale Tribunalului; în situația în care se pronunță cu privire la compatibilitatea legislației comunitare derivate sau a unui proiect de tratat internațional cu dispozițiile tratatelor, Curtea de justiție se comportă ca o curte constituțională [222, p.318].

Activitatea jurisprudențială a Curții de Justiție are un puternic caracter normativ. Regulile jurisprudențiale noi sunt aplicabile *erga omnes* instituțiilor comunitare, statelor membre și particularilor; aceste reguli fac corp comun cu norma interpretată ceea ce face ca norma respectivă să poată fi descifrată în lumina jurisprudenței care adaugă la ea [7, p.256].

Referitor la locul și misiunea Curții de Justiție în cadrul sistemului juridic comunitar, considerăm că este semnificativă următoarea apreciere: „CJ este o instituție comunitară aflată pe picior de egalitate cu Consiliul, Comisia sau Parlamentul European, este o jurisdicție care nu ocupă nici vârful, nici centrul unei organizări jurisdicționale diversificate. Judecător administrativ, dar, în același timp, constituțional, Curtea nu trebuie doar să vegheze la menținerea unui echilibru instituțional, a cărui componentă este și ea însăși, ci să controleze legalitatea deciziilor unei administrații a cărei misiune, esențialmente economică, presupune o marjă mare de discreționar; Curtea trebuie, de asemenea, să ofere dreptului UE singura interpretare care este cu adevărat autentică” [217, p.149].

Obligativitatea hotărârilor Curții de Justiție se manifestă pentru toate elementele construcției sistemului de drept european: instituții UE, statele membre, autoritățile naționale din aceste state, resortisanții, și chiar Uniunea Europeană luată ca entitate internațională, fără ca

aceste hotărâri să poată fi atacate. Art. 267 TFUE, fostul art. 234 TCE (cererea preliminară/prealabilă), guvernează un mecanism care prin colaborare cu instanțele naționale de orice grad urmărește asigurarea unei interpretări unice dreptului UE, în stare să confere aplicări uniforme de către jurisdicțiile naționale ale tuturor statelor membre [96, p.191]. Rolul Curții de Justiție este doar acela de a preciza interpretarea obiectivă, la nivel de principii, a unei spețe în cauză, nu de a aplica dreptul pe fond. Totuși, frontiera dintre aplicare și interpretare nu este ușor de stabilit, hotărârile Curții de Justiție dovedesc o cunoaștere deplină a faptelor de către aceasta; în funcție de această cunoaștere a faptelor își precizează cadrul în care își așază interpretarea.[57, p.28]

Într-adevăr, misiunea Curții de Justiție întodeauna a fost de a asigura, în cadrul sistemului juridic al Uniunii Europene, „respectarea dreptului în interpretarea și aplicarea tratatelor”(art.19 TUE). În această perspectivă se înscrie deplin cererea prealabilă prevăzută de art. 267 TFUE, care a permis aducerea unei contribuții importante la construirea ordinii juridice a Comunității și la eficacitatea dreptului comunitar [230, p.35]. În cadrul acestui mecanism, care este rezervat exclusiv Curții, sarcina esențială a acesteia este aceea de a asigura o interpretare uniformă a dreptului comunitar.

În această ordine, trebuie precizat faptul că, în situația litigiilor dintre particulari sau dintre particulari și statul membru, Curtea de Justiție și Tribunalul nu au competență cu privire la aplicarea dreptului comunitar; aceasta înseamnă că în cadrul ordinii juridice a UE, nu instanțele de la Luxemburg reprezintă judecătorul de drept comun, așa cum s-ar putea crede la prima vedere, ci judecătorul național. Astfel, numai în urma cererilor prelabile formulate de judecătorii naționali din statele membre au putut fi date majoritatea hotărârilor Curții de Justiție. Procedura cererii prelabile este destinată asigurării uniformității interpretării dreptului UE în toate statele membre. Privind rolul acestei proceduri, s-a subliniat pe bună dreptate că „Cererile prelabile au permis Curții să definească aplicabilitatea dreptului UE în ceea ce privește libera circulație a mărfurilor, a serviciilor, a persoanelor, a capitalurilor, regulile concurenței, fiscalitatea, agricultura sau securitatea socială, egalitatea între bărbați și femei ori acordurile încheiate cu statele terțe. De asemenea, prin răspunsul dat întrebărilor prelabile, Curtea a construit ordinea juridică a UE (prioritate, efect direct, răspunderea civilă a statului etc.)” [96, p.183].

Prin intermediul procedurii cererilor prelabile, Curtea de Justiție se dovedește a fi un judecător european normativ, iar art. 267 TFUE guvernează mecanismul influențării dreptului UE și al garantării respectării lui în statele membre. Particularii, conform acestui mecanism, au

posibilitatea de a cere, în mod indirect, constatarea între norma națională și o normă de drept comunitară a unei eventuale contrarietăți.

Conform tratatelor, Curtea de Justiție are sarcina de a interpreta dreptul UE; chiar dacă oferă informații suficiente, încât să se poată trage concluziile care se impun cu referire la dreptul intern, Curtea de Justiție nu are sarcina de a se pronunța cu privire la compatibilitatea sau incompatibilitatea unei norme naționale cu dreptul UE. Totuși, judecătorul european, în anumite spețe, este nevoit să interpreteze dreptul ținând seama de contextul faptic precis al litigiului prezentat în fața instanței naționale, așa cum sunt cauzele CJCE Schmidberger, C-112/00, 12 iunie 2003 și Omega, C-36/02, 14 octombrie 2004.

Trebuie menționat și faptul că interpretarea dreptului UE dată de Curtea de Justiție ca răspuns la o întrebare prealabilă a unui judecător național leagă toate instanțele statelor membre, care ar putea fi sesizate cu o astfel de problemă în viitor, desigur cu excepția când aleg să mai întrebe o dată Curtea, așa cum este hotărârea Cilfit, 283/81, 6 octombrie 1982.

În literatura de specialitate se apreciază că importanța deosebită pe care o are cererea prealabilă este reprezentată de cooperarea între Curtea de Justiție și instanțele naționale [223, p.313]. Desigur, bunăvoința instanțelor naționale joacă un rol important în aplicarea dreptului UE în statele membre, mai ales că aceste instanțe nu sunt subordonate din punct de vedere ierarhic Curții de Justiție.

Față de sistemul de drept common law, jurisprudența Curții de Justiție nu reprezintă un izvor de drept UE, prin urmare hotărârile judecătorești nu au efect *erga omnes*; însă, în privința modului în care interpretează dispozițiile dreptului UE, soluțiile date de Curtea de Justiție de la Luxemburg sunt obligatorii. Numai prin intermediul jurisprudenței CJ sunt posibile interpretarea și aplicarea conformă cu tratatele a dreptului UE. Întrucât interpretarea face corp comun cu norma sau documentul interpretat, în funcție de norma pe care o interpretează, locul pe care îl ocupă jurisprudența în ierarhia izvoarelor dreptului UE este diferit.

Interpretarea dreptului UE și obiectul cererii hotărârii preliminare. Conform art. 267 TFUE, Curtea de Justiție a Uniunii Europene este competentă să se pronunțe cu titlu preliminar cu privire la următoarele aspecte: a) interpretarea tratatelor; b) validitatea și interpretarea actelor adoptate de instituțiile, organele, oficiile sau agențiile Uniunii. În legătură cu tratatele, cererea privind interpretarea poate avea ca obiect atât tratatele, cât și actele și tratatele modificatoare. Deoarece protocoalele și anexele tratatelor constitutive și modificatoare fac parte integrantă din acestea, rezultă că sunt supuse interpretării și textele acestora [109, p.95].

Vorbind despre tratatele modificatoare, aici se impun unele precizări; astfel, articolul L din Tratatul asupra Uniunii Europene (TUE), cunoscut și sub denumirea de Tratatul de la Maastricht, limita competența Curții de a interpreta numai dispozițiile care modificau tratatele constitutive ale Comunităților Europene. Conform art. L, „dispozițiile Tratatului de instituire a Comunității Europene, ale Tratatului de instituire a Comunității Europene a Cărbunelui și Oțelului și ale Tratatului de instituire a Comunității Europene a Energiei Atomice care se referă la competența Curții de Justiție a Comunităților și la exercitarea acestei competențe, se aplică numai următoarelor dispoziții ale acestui tratat: (a) dispozițiile de modificare a Tratatului de instituire a Comunității Economice Europene în vederea instituirii Comunității Europene, a Tratatului de instituire a Comunității Europene a Cărbunelui și Oțelului și a Tratatului de instituire a Comunității Europene a Energiei Atomice; b) al treilea paragraf al articolului K3 aliniatul (2) litera (c); (c) articolele L-S”. Privind această competență poate fi reținută hotărârea CJCE din 7 aprilie 1995, prin care Curtea și-a declinat competența de a interpreta dispozițiile generale din TUE; este vorba de o interpretare solicitată de o instanță din Spania, care a adresat, în aplicare la acea vreme a art. 177 TCE, mai multe întrebări preliminare cu privire la interpretarea unor dispoziții din Tratatul comunitar și nu numai. Judecătorul național solicita o interpretare a mai multor articole din Tratat, precum și compatibilitatea acestor dispoziții cu anumite dispoziții naționale.

Din întrebările preliminare primite, Curtea a considerat că, potrivit unei bogate și constante jurisprudențe comunitare, ea nu este competentă să se pronunțe cu privire la compatibilitatea unor măsuri naționale, în cazul dat legea organică 7/82, cu dreptul comunitar.

Art. L din TUE a fost reluat prin Tratatul de la Amsterdam, însă a fost modificat, el însemnând o extindere a competențelor Curții de Justiție. Cuprinsul Tratatului nu conține însă nici o dispoziție cu privire la competența Curții de a se pronunța printr-o hotărâre preliminară în interpretare pentru pilonul al II-lea - politica externă și de securitate comună (PESC), însă competența Curții se extinde la art. 6 par. 2 TUE ce are în vedere protecția drepturilor fundamentale. În acest sens, este de constatat că se face referire numai la „acțiunea instituțiilor, în măsura în care Curtea este competentă în virtutea tratatelor instituind Comunitatea Europeană și a prezentului Tratat”. Dacă dispozițiile Tratatului de la Amsterdam sunt incidente, întrucât Tratatul de la Nisa nu a adus modificări de fond cu privire la art. 234 TCE, prin intrarea în vigoare a Tratatului de la Lisabona, CJCE și-a sporit competențele; astfel, ea devine competentă să controleze legalitatea actelor elaborate și adoptate de către Consiliu, Comisie, Banca Centrală Europeană, altele decât recomandările și avizele, precum și cele ale Parlamentului European și ale Consiliului European, menite să producă efecte juridice față de terți [165, p.240]. Competența

Curții este și aceea de a se pronunța cu privire la legalitatea actelor organelor, oficiilor sau agențiilor Uniunii destinate să producă efecte juridice față de terți.

Tratatul de la Lisabona instituie în sarcina Curții de Justiție, în privința întrebărilor preliminare, o competență generală. Posibilitatea formulării unor întrebări este extinsă inclusiv în domeniul spațiului de libertate, securitate și justiție. De asemenea, devine obligatorie competența Curții de Justiție de a se pronunța cu titlu preliminar în domeniul cooperării polițienești și judiciare în materie penală; prin aceasta, Curtea de Justiție nu mai este subordonată unei declarații a fiecărui stat membru, prin care respectivul stat recunoaște această competență. Totuși, această competență deplină a operat numai după trecerea a 5 ani de la intrarea în vigoare a Tratatului de la Lisabona.

CJCE este competentă să se pronunțe printr-o hotărâre preliminară în interpretare asupra actelor instituțiilor Uniunii Europene. Aceste acte sunt cele prevăzute în Tratat, precum regulamentul, directiva și decizia, cât și actele atipice, deci acelea care nu sunt înscrise în Tratat. Legat de actele atipice, poate fi menționată hotărârea CJCE din 24 octombrie 1973 în următoarea speță: Finanzgericht de Bade - Wurtemberg a solicitat Curții de Justiție a Comunității Europene în temeiul art.177 TCE să se pronunțe cu titlu preliminar la interpretarea a două regulamente, unul al Consiliului și altul al Comisiei, a unor articole din Tratatul instituind CEE, precum și la interpretarea Rezoluției Consiliului și a reprezentanților statelor membre din 22 martie, cu privire la realizare pe etape a Uniunii Economice și Monetare în Comunitate. Instanța națională a primit din partea instanței de la Luxemburg interpretarea solicitată; astfel, conform Curții, „articolul 103 nu exclude competența instituțiilor comunitare de a adopta, fără să prejudicieze alte proceduri prevăzute de tratate, măsuri de natură conjuncturală necesare pentru menținerea obiectivelor tratatului. Consiliul este cel care alege, după caz, forma măsurii care i se pare cea mai adecvată” [207, p.82].

Competența CJCE de a interpreta actele instituțiilor Uniunii Europene nu este condiționată și nici subordonată efectului direct al actelor juridice ale UE și nici caracterului lor obligatoriu. În prima situație se poate menționa hotărârea Impresa Construzioni comm. Quirino Mazalai del Renom, iar în a doua situație hotărârea Frecassetti/Amministrazione delle Finanze dello Stato.

În privința efectului direct al actelor juridice ale UE, CJCE refuză să statueze cu privire la o întrebare preliminară vizând efectul direct al unei directive. Pornind de la jurisprudența CJCE și de la generalitatea dispoziției art.267 TFUE, se poate concluziona că instanța UE este competentă să interpreteze actele adoptate de către Parlamentului European și Consiliu în cadrul procedurii ordinare. De asemenea, pot fi interpretate actele emise de Curtea de Conturi, ale

Comitetului Economic și Social, ale Comitetului Regiunilor, precum și cele ale Băncii Europene de Investiții. Totodată, pot fi interpretate de CJCE principiile generale de drept aplicabile în ordinea juridică a Uniunii Europene. Instanța europeană nu poate oferi însă unei jurisdicții naționale elementele de interpretare necesare aprecierii de către aceasta din urmă a conformității unui text cu drepturile fundamentale. Această precizare Curtea o face în hotărârea din 29 mai 1997 *Kremzow/autriche*, C-299/95.

Art.40 din Statutul Curții de Justiție stabilește că „Statele membre și instituțiile Uniunii pot interveni în litigiile supuse Curții de Justiție”. Se apreciază însă că această procedură nu poate fi folosită pentru hotărârile preliminare de către părți în fața judecătorului național. Jurisprudența CJCE arată că art. 40 ar putea fi aplicabil în materia întrebărilor preliminare, dar nu de către părțile acțiunilor principale. În literatura juridică se apreciază că „Hotărârile Curții pot face obiectul unei interpretări prealabile. Pentru hotărârile prealabile, interpretarea va fi cerută fie de către jurisdicțiile sesizate cu cauza, fie de către altele. Întrebările pot privi, de asemenea, și hotărârile date în cadrul altor proceduri (de exemplu, pentru constatarea unei neîndepliniri a obligațiilor asumate de către statele membre)” [238, p.115].

În legătură cu acordurile internaționale, CJCE, conform unei jurisprudențe constante, a considerat că aceste acte încheiate de către Comunități/Uniune trebuie să fie asimilate actelor adoptate de către instituțiile Uniunii, pentru a le introduce astfel în sfera de aplicare a art. 267 TFUE. În legătură cu interpretarea unor astfel de acorduri, Curtea s-a pronunțat cu privire la competența sa de a le interpreta în cauza *Haegeman II*. În acest sens, Curtea de Justiție a arătat că acordul de asociere cu Grecia a fost încheiat de către Consiliu conform art. 228 (actualul art.218 TFUE) și art. 238 (actualul art. 217 TFUE) din Tratat și că acesta constituie de acum înainte un act adoptat de către o instituție a Comunității în sensul art. 177 alin.(1) lit. b), că dispozițiile sale formează, începând cu intrarea lor în vigoare, parte integrantă din ordinea juridică comunitară”, ceea ce înseamnă că CJCE a recunoscut competența de a interpreta acest acord.

O problemă importantă se referă la acordurile încheiate de către statele membre și care leagă Comunitatea, respectiv Uniunea. Având în vedere jurisprudența Curții de Justiție, îndeosebi cea mai veche, referitoare la GATT, se poate constata că încă de la început instanța europeană a interpretat acordurile încheiate de către statele membre cu statele terțe, așa cum dovedește cauza *International Fruit Company III* [154, p.249]. De asemenea, Curtea de Justiție și-a reafirmat ulterior competența și a oferit răspunsuri la întrebările prealabile ridicate în cauze care priveau interpretarea unui act comunitar și nu validitatea acestuia. Este vorba de interpretarea în cazurile reunite C- 267/81 la C- 269/81 (*Hot. CJCE 16 martie*).

Privind validitatea dreptului derivat, art. 267 TFUE prevede că instanța europeană este competentă să statueze cu titlu preliminar asupra „validității actelor adoptate de instituțiile, organele, oficiile sau agențiile Uniunii”. Se apreciază că „cererea preliminară privind validitatea unui act juridic al Uniunii Europene reprezintă un mijloc de control al legalității actelor Uniunii Europene prin care „se impune respectarea ierarhiei normelor juridice” [173, p.252].

Asemănător controlului efectuat prin acțiunea în anulare este controlul de legalitate externă și internă a actelor comunitare realizat de Curtea de Justiție. Instanțele naționale pot ele însele examina validitatea actelor juridice ale Uniunii Europene, însă nu au competența de a constata invaliditatea acestora. Astfel, dacă instanțele naționale consideră că argumentele susținute în sensul nelegalității nu sunt întemeiate, pot decide că este legal actul juridic al UE și îl vor aplica în cazul dat; în situația în care instanțele naționale consideră că actul este ilegal, ele nu au competență de a declara nevalabilitatea, în această situație fiind obligatoriu să se sesizeze Curtea de Justiție.

În ce privește actele juridice ale Uniunii Europene care pot face obiectul unei cereri preliminare în constatarea validității, Curtea a statuat în Hotărârea Grimaldi faptul că „art. 177 atribuie Curții competența de a statua, cu titlu preliminar, cu privire la validitatea și interpretarea actelor adoptate de către instituțiile comunitare, fără nicio excepție”, în felul acesta incluzând și recomandarea. De asemenea, instanța Uniunii Europene poate să controleze validitatea tuturor actelor care sunt prevăzute de art. 288 TFUE. În avizul nr. 1/75, Curtea a precizat faptul că pot face obiectul unei cereri preliminare în constatarea validității acordurile internaționale la care Comunitatea este parte. Pot fi controlate în ceea ce privește validitatea și actele Parlamentului European. Nu poate fi însă solicitată aprecierea validității tratatelor constitutive și a tratatelor și actelor modificatoare. Întrucât sunt investite cu autoritatea de lucru judecat, nu poate fi cerută verificarea validității hotărârilor Curții de justiție; de asemenea, nu pot face obiectul verificării validității hotărârile Tribunalului de Primă Instanță.

De asemenea, Curtea de Justiție a Comunităților Europene a ales să interfezeze cât mai puțin cu sistemele jurisdicționale și, în orice caz, numai în măsura în care dreptul comunitar impune acest lucru cu adevărat. Dreptul comunitar nu impune judecătorului de drept comun să respecte un model jurisdicțional special. Aplicarea și sancționarea dreptului comunitar sunt lăsate în seama judecătorului național, fiind vorba de o consecință a principiului de autonomie instituțională sau procedurală a statelor membre[216].

Contribuții ale jurisprudenței comunitare la afirmarea principiilor dreptului comunitar. Dreptul Uniunii Europene își poate atinge scopul, în acord cu valorile europene, prin medierea statelor componente. Aplicarea și efectele sale depind de voința autorităților naționale,

îndeosebi jurisdicționale, dar și de ipostazele de conflict care au în vedere raportul între ordinea națională și ordinea comunitară [102, p.25]. Garantarea aplicării dreptului comunitar a dus la afirmarea pe cale jurisprudențială a unor principii care reglementează raporturile dreptului Uniunii Europene cu cel al statelor membre. Este vorba de prioritatea în aplicare și efectul direct, considerate a fi cei doi piloni ai ordinii juridice comunitare [103, p.157]. Acestor principii li se adaugă aplicarea imediată, care are scopul de a asigura eficacitatea ordinii juridice comunitare. În acest sens, în avizul CJCE din 1/91 din 14 decembrie 1991, (Culegere p.I-6079), se arată că „Tratatele comunitare au instituit o nouă ordine juridică. Caracteristicile esențiale ale ordinii juridice comunitare astfel constituite sunt îndeosebi prioritatea sa în raport cu dreptul statelor membre, precum și efectul direct al unei întregi serii de dispoziții aplicabile resortisanților și lor înșile”.

Imperativul integrării europene a dus la configurarea acestor principii, care guvernează efectele dreptului comunitar. Aplicându-se cu precădere în sfera comunitară, aceste principii au fost degajate de către CJCE prin interpretarea dispozițiilor Tratatului instituind Comunitatea Economică Europeană. Instrumentele jurisdicționale de sancționare a acestor principii sunt oferite tot de pilonul comunitar. Se consideră că în raport cu ordinea internă, toate normele TUE ar trebui să fie apreciate ca prioritare. Datorită aportului Tratatului constituțional și al Tratatului de la Lisabona s-a ajuns la suprimarea structurii în piloni a Uniunii și, ca urmare, extinderea efectelor specifice ordinii comunitare. Totuși, regimul interguvernamental va fi păstrat în politica externă și de securitate comună, domenii în care Uniunea nu va legifera și nici Curtea de Justiție nu are posibilitate de a interveni.

Cât privește principiul aplicării imediate, se pornește de la premisa că dreptul comunitar, îndeosebi cel derivat, imediat după intrarea sa în vigoare, prin publicare în Jurnalul Oficial al Uniunii Europene sau prin notificare, se aplică prin integrarea sa în ordinea juridică comunitară. Actele juridice complete ale Comunităților trebuie aplicate în mod total, aceasta pentru a se evita disimularea unei norme comunitare într-o normă națională. Se consideră drept o condiție ontologică aplicarea cu prioritate a dreptului comunitar. În statele membre, dreptul comunitar se aplică cu întâietate față de dreptul intern; prin aceasta se înlătură de la aplicare normele naționale contrare. Totuși, doctrina consideră că prioritatea acționează numai în cazul în care norma internă-echivalentă contrazice norma comunitară. Această orientare o găsim și în art.148 alin (2) din Constituția României. Se consideră, totuși, că nu îndepărtarea normelor naționale contrare este prioritatea dreptului comunitar. În temeiul principiului priorității, „Curtea de Justiție a consacrat obligația interpretării conforme în sarcina instanțelor interne, teoria responsabilității juridice a statelor pentru violarea dreptului comunitar și obligația generală a judecătorului de a

conferi eficacitate dreptului comunitar, alături de o protecție adecvată particularilor în invocarea acestui drept. Mai mult, judecătorul trebuie să elimine dispozițiile interne care l-ar împiedica să confere un efect direct dreptului comunitar” [244, p.367].

Se apreciază că prioritatea este „indivizibilă, necondiționată și absolută” [232, p.70]. Aplicarea cu întâietate a tuturor categoriilor de izvoare formale ale dreptului comunitar relevă caracterul indivizibil al priorității. Statele membre ale Uniunii nu pot adopta măsuri contrare împotriva actelor facultative, cum sunt avizele și recomandările. Prioritatea are efect necondiționat, însă efectul direct este un principiu condiționat, deci el necesită îndeplinirea anumitor condiții. Preeminența în aplicarea dreptului comunitar dă caracter absolut principiului priorității. Este de menționat faptul că preeminența dreptului comunitar se manifestă indiferent de natura constituțională sau infraconstituțională a normei naționale, de anterioritatea sau posterioritatea normei naționale [36].

Totuși, în condiția în care norma constituțională contrară protejează drepturi fundamentale, prioritatea este discutabilă. Se apreciază că este nefiresc ca o regulă cu valoare constituțională protectoare a indivizilor să cedeze în fața unei reguli care ocupă un loc modest în ierarhia actelor comunitare. În astfel de situații, Curtea de Justiție a decis ca judecătorul intern, care este confruntat cu astfel de cazuri, pentru moment să suspende aplicarea normei comunitare și să sesizeze un recurs în aprecierea validității. De asemenea, Curtea de Justiție a recunoscut dreptul judecătorului național de a verifica măsurile naționale contrare sub aspectul proporționalității lor cu scopul urmărit.

Principiul priorității în privința normelor infraconstituționale a fost acceptat după o serie de ezitări și reticențe de către statele membre. S-a constatat totodată că atitudinea curților naționale a fost aceea de a favoriza norma națională. Regula este însă că, tuturor autorităților statului: legislative, executive și judecătorești, li se aplică principiul priorității; toate aceste autorități vor acționa respectând acest principiu în funcție de competențele care le revin. Obligații precise revin însă judecătorului național, el fiind foarte aproape de conflictele concrete dintre normele juridice naționale și cele comunitare. În acest sens, se subliniază că „Judecătorul național, însărcinat să aplice, în cadrul competențelor sale, dispozițiile dreptului comunitar, are obligația de a asigura efectul deplin al acestor norme lăsând neaplicate la nevoie, prin propria sa autoritate, orice dispoziție contrară legislației naționale, chiar posteroară, fără să ceară sau să aștepte eliminarea acesteia pe cale legislativă sau printr-o oricare altă procedură constituțională” [46, p.639].

Principiul priorității nu a găsit o consacrare în Tratat; totuși acestea au oferit o serie de indicii în acțiunea de sprijinire a aplicării în mod prioritar a dreptului comunitar față de dreptul

intern; dintre aceste indicii menționăm: obligația de cooperare loială a statelor (art.10TCE); mecanismul recursului în interpretare (art.234TCE), competența exclusivă a CJCE în interpretarea dreptului comunitar, aplicarea directă a regulamentelor (art.249TCE), recursul în constatarea lipsurilor statelor [97, p.369].

Prioritatea dreptului comunitar a fost afirmată pe cale jurisprudențială de CJCE în cauza Costa c. Enel. În argumentarea Curții au intrat în atenție caracteristicile principale ale Comunităților Europene; este vorba de durata nelimitată în timp, personalitatea și capacitatea juridică, capacitatea de reprezentare internațională, atribuțiile proprii rezultate dintr-o limitare și dintr-un transfer de atribuții de la state la Comunitate.

Dreptul comunitar implică o interpretare și o aplicare uniformă, dată fiind limitarea suveranității statelor și afirmarea unei noi ordini juridice. Se consideră că respectarea interesului comunitar este obligația prioritară a tuturor statelor membre. Aplicarea prioritară a dreptului comunitar reprezintă o exigență existențială a Comunității, fapt cerut de specificul noii ordini juridice care se caracterizează prin autonomia, unitatea și integrarea în sistemele naționale.

Se apreciază că importanța deosebită a principiului priorității impune consacrarea sa expresă în Tratat; dar întrucât o astfel de decizie ar asimila Tratatul cu Constituțiile federale, acest lucru a făcut ca statele să fie reticente. În această problemă, raporturile dintre dreptul comunitar și dreptul național este reglementat în constituțiile naționale. În acest sens, în art. 148 alin (2) din Constituția României se subliniază următoarele: „Ca urmare a aderării, prevederile tratatelor constitutive ale Uniunii Europene, precum și celelalte reglementări comunitare cu caracter obligatoriu, au prioritate față de dispozițiile contrare din legile interne, cu respectarea prevederilor actului de aderare”.

Pentru statele membre, respectarea principiului priorității reprezintă o obligație de rezultat. În acest sens, se consacră următoarele: „Dispozițiile tratatelor și actelor instituțiilor direct aplicabile au ca efect, în raporturile lor cu dreptul intern al statelor membre, nu doar să facă inaplicabilă, de plin drept, prin simplul fapt al intrării lor în vigoare, orice dispoziție contrară a legislației naționale existente, ci (...) să împiedice formarea valabilă a oricăror acte legislative noi în măsura în care acestea ar fi incompatibile cu normele comunitare” [46].

În cazul unei reglementări interne contrare sau în cazul unui vid legislativ intern, particularii pot cere judecătorului național să aplice norma comunitară. Este de menționat faptul că UE poate lua cunoștință de existența juridică a normelor interne contrare cu dispozițiile comunitare pe calea recursului în interpretare sau a recursului în lipsuri. În această privință decizia o au autoritățile naționale, care au și obligația ca prin diferite mijloace: decrete, circulare etc, de a informa pe cei interesați de neaplicarea normei naționale. În caz de dubiu privind

validitatea unei norme comunitare, judecătorul național va dispune suspendarea actului în cauză și va cere CJCE să se pronunțe asupra validității respectivului act. Efectul direct al dreptului comunitar, în astfel de situații, este suspendat pe moment de judecătorul național, această cale de acțiune fiind recomandată de CJCE.

Totuși Curtea de Justiție nu a elaborat o jurisprudență privind situația în care judecătorul din oficiu ar putea invoca dispozițiile de drept comunitar, dacă justițiabilii nu invocă acest drept în beneficiul lor. Competența judecătorului comunitar este una de atribuire; în temeiul acestei realități, sarcina judecătorului național este de a asigura eficacitatea deplină a dreptului comunitar, acesta fiind considerat un judecător de drept comun al dreptului comunitar (TPL, 10 iulie 1990, Tetra Pak, cauza T-51/89, Culegere, p.II-309).

De la judecătorul lor național, justițiabilii pot obține o protecție imediată și directă. Această protecție este guvernată de principiul autonomiei instituționale și procedurale, precum și de obligațiile rezultate din principiul cooperării loiale (art.10 TCE). Dreptul de acces la judecător a fost consacrat de CJCE ca un element esențial al realizării statului de drept și al aplicării uniforme al dreptului comunitar.

Accesul justițiabililor la judecător este apreciat ca fiind „un principiu general al dreptului care se regăsește la fundamentul tradițiilor constituționale comune statelor membre”(CJCE, 15 mai, 1986, Johnston, cauza 222/84, Culegere, p.1651; CJCE, Heylens, cauza 222/86, Culegere, p.4097).

Justițiabilii trebuie să beneficieze de un drept la un recurs util, efectiv și eficient atunci când invocă pretențiile lor fundamentate pe dreptul comunitar, drept care a fost consacrat de Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene (conform art. 47).

Accesul la judecător este asigurat prin principiul echivalenței și principiul efectivității în sens restrâns. Eliminarea eventualelor discriminări între valorificarea drepturilor provenite din ordinea juridică interioară și a celor provenite din dreptul comunitar formează conținutul principiului echivalenței Pentru a se asigura respectarea regulilor comunitare cu efect direct trebuie ca orice acțiune prevăzută de dreptul intern să poată fi folosită în aceleași condiții ca și în dreptul național [46, p.629].

Principiul efectivității impune ca instrumentele procesuale naționale să nu obstrucționeze acest demers. Așa cum se subliniază în literatura de specialitate, „CJCE a arătat că este incompatibilă cu natura dreptului comunitar orice dispoziție a ordinii naționale sau orice practică, legislativă, administrativă sau judiciară, care ar avea ca efect diminuarea eficacității dreptului comunitar prin faptul de a refuza judecătorului competent să aplice acest drept” [110,p.373].

Un concept propriu dreptului comunitar este protecția jurisdicțională provizorie. Se apreciază faptul că pentru a apăra drepturile rezultate din dreptul comunitar în beneficiul justițiabililor, judecătorul național îndepărtează, în baza lui, norma națională care îl împiedică să dispună măsuri provizorii. Dintre competențele judecătorului național menționăm: poate suspenda aplicarea unui text național, aceasta până la clarificarea raporturilor sale cu dreptul comunitar de către CJCE; poate adresa o injoncțiune administrației; poate suspenda executarea unui act administrativ adoptat pe baza unei norme comunitare a cărei validitate a fost contestată în fața CJCE; poate dispune de măsuri provizorii prin care justițiabilul să fie protejat în cursul aprecierii validității unei norme comunitare care îl afectează [231, p.77].

Privind problema încălcării normelor dreptului comunitar, sancțiunile penale țin de competența statelor membre. Aceste sancțiuni trebuie să fie efective și identice cu cele aplicate pentru fapte asemănătoare care au fost comise pe plan intern și, raportate la infracțiunea săvârșită de ele, să fie proporționale. Întrucât dreptul comunitar este prevalent în raport cu dreptul intern, particularii pot solicita judecătorului național să interpreteze dispozițiile naționale în concordanță cu cele comunitare echivalente [42, p.686]. În această situație este vorba de interpretarea conformă, care este apreciată că reprezintă „invocabilitatea minimală” a dreptului comunitar. Este de precizat că interpretarea conformă este o obligație generală a judecătorului național și ea are în vedere dreptul comunitar în întregul său. Se apreciază că „interpretarea conformă este un remediu pentru imposibilitatea invocării directivelor în raporturile dintre particulari” [110, p.374].

În lipsa efectului direct și în cazul încălcării altor forme de „invocabilitate”(interpretarea conformă, dispunerea unei suspendări la executare etc.), un alt principiu care reprezintă o garanție a eficacității dreptului comunitar este răspunderea statelor membre pentru încălcarea dreptului comunitar[54]. Este de precizat faptul că obligația statelor membre este de a repara prejudiciile cauzate resortisanților lor prin încălcarea unei norme de drept comunitar. Astfel, pentru a asigura forța juridică a directivelor lipsite de efect direct dar și a directivelor greșit transpuse, o soluție pozitivă este angajarea răspunderii statului. Această răspundere acționează pentru orice încălcare a dreptului comunitar, chiar fără ca CJCE să se fi pronunțat în prealabil într-un recurs în lipsuri la adresa statului în cauză.

Încălcarea unei norme comunitare poate fi rezultatul unei omisiuni a legiuitorului, a unei autorități executive sau unei sentințe judiciare [40]. Aprecierea responsabilității în viziunea curții, în special cea care privește autoritatea executivă sau cea judecătorească, este aceea că trebuie „să țină cont de specificul funcției jurisdicționale precum și de exigențele legitime de

securitate juridică, iar răspunderea să fie angajată doar atunci când judecătorul „a desconsiderat în mod manifest dreptul aplicabil” [40].

Numai în cazul unei reguli care conferă drepturi particularilor, are un conținut identificat și care este violată este angajată răspunderea statului. Particularii în situație trebuie să indice judecătorului național care din drepturile lor rezultând din norma comunitară au fost încălcate. Cerința aceasta implică efectul direct al normei, însă în cazul directivelor poate deveni problematică.

Răspunderea juridică presupune săvârșirea unei fapte ilicite, producerea unui prejudiciu și existența unei legături de cauzalitate între încălcarea normei comunitare și prejudiciu [17, p.25].

Încălcarea normei comunitare trebuie să fie suficient de concretizată, în acest sens aprecierea îi revine judecătorului național. Privind criteriile de apreciere a violării normei comunitare, în viziunea curții acestea sunt: gradul de claritate a normei încălcate, caracterul voit sau neintenționat, existența unei erori de drept, cauze de exonerare [37]. Aprecierea se face în funcție de regimul national, iar prejudiciul este de regulă financiar. Legat de condițiile de angajare a responsabilității statului, acestea nu trebuie să fie mai stricte decât cele care se aplică plângerilor similare de natură internă. Astfel, trebuie restituite sumele plătite de justițiabili către stat în temeiul unei legislații naționale contrare dreptului comunitar. Principiul priorității reprezintă o exigență a integrării, a caracterului imediat și a efectului direct al dreptului comunitar. „Dreptul comunitar reprezintă o sursă imediată de drepturi și obligații în beneficiul particularilor; judecătorul național are obligația de a permite valorificarea acestora” [110, p.376].

În ce privește efectul direct, acesta desemnează un principiu unitar, dar cu o aplicabilitate diferențiată, în funcție de caracteristicile normelor comunitare; „Efectul direct constă în aptitudinea dreptului comunitar de a genera drepturi și obligații în patrimoniul juridic al particularilor cetățeni ai statelor membre și prerogativa acestora de a le valorifica în fața jurisdicțiilor interne” [110, p. 377]. Conform acestui principiu, resortisanții statelor membre pot invoca direct normele dreptului comunitar; condiția în acest demers este ca aceste norme să fie suficient de clare și precise și să prezinte un caracter necondiționat [38, p.631]. Aceasta înseamnă că norma comunitară să fie temeinic construită juridic pentru a nu fi necesare măsuri complementare pentru aplicarea ei. Între enunțul normei și particularul care o reclamă să nu existe nici un spațiu de manevră.

Consacrarea principiului efectului direct a fost făcută cu prilejul unui recurs în interpretare adresat CJCE de către o instanță olandeză. Instanța comunitară a fost întrebată de instanța națională olandeză dacă o întreprindere se poate prevala direct în fața judecătorului național de art. 12TCEE (art.25TCE abrogat între timp de Tratatul de la Amsterdam) privind

interzicerea introducerii de noi drepturi de vamă. În viziunea Curții de justiție efectul direct rezultă din natura comunității. Curtea a ajuns la această înțelegere pornind de la rolul pe care îl au în cadrul construcției europene particularii ca subiecte ale dreptului comunitar. „Efectul direct traduce asocierea cetățenilor la proiectul european, este o condiție a efectivizării dreptului comunitar și contribuie la aplicarea sa uniform” [110, p.377]. Principiul efectului direct nu a fost consacrat de tratate. Prin Tratatul de la Amsterdam efectul direct al dreptului comunitar a fost constituționalizat implicit, în același context ca și principiul priorității [59, p.51]. Tratatul de la Lisabona afirmă că „aplicarea efectivă a dreptului Uniunii către statele membre, care este esențială bunei funcționări a Uniunii, este considerat drept o chestiune de drept comun” (art.176D TFUE); această dispoziție este integrată cooperării administrative.

Privind condițiile de aplicare ale principiului efectului direct, așa cum sunt degajate din jurisprudența Curții, acestea privesc caracteristicile normei. Se apreciază că norma sub aspect juridic trebuie să fie completă, suficient de clară și precisă pentru a putea fi aplicată de judecător. Prin interpretarea ei, judecătorul poate să contribuie la claritatea și precizia normei. Norma trebuie să creeze în patrimoniul juridic al particularilor o obligație necondiționată [38, p.631]. Atunci când normele cuprind un termen sau o condiție, ele își produc efectul direct doar după trecerea termenului sau realizarea condiției.

Este de menționat faptul că, în funcție de tipul normei și de persoanele cărora le poate fi opus, efectul direct prezintă o aplicare diferențiată. Există un efect direct orizontal sau un efect direct complet, care semnifică forța maximă a dreptului comunitar și anume în sensul că drepturile și obligațiile pe care particularii le dobândesc în temeiul său pot fi opuse atât autorităților publice, cât și tuturor celorlalți particulari. Efectul direct vertical sau efectul direct incomplet desemnează o intensitate mai redusă a normei comunitare care din anumite considerente nu poate fi opusă decât statului.

Se consideră că efectul direct vertical reprezintă o invocare; aceasta îi permite individului să opună dreptul comunitar autorității publice [231, p.29]. Au efect direct complet (vertical și orizontal) anumite dispoziții din tratate, principiile generale ale dreptului, regulamentele și deciziile care se adresează particularilor. Au doar efect vertical alte dispoziții din Tratat, directivele și deciziile destinate statelor membre.

În legătură cu dreptul primar, Tratatul comunitar, pentru a intra în vigoare au fost ratificate de statele membre, devenind o parte a dreptului intern. Dispozițiile din tratate, raportate la efectul direct se clasifică în trei categorii: dispoziții care prezintă un efect direct complet, dispoziții care prezintă un efect vertical și dispoziții lipsite de efect direct.

Și în cazul Tratatelor, producerea efectului direct este condiționată de criteriile degajate de CJCE; este vorba de dispoziții clare și precise, complete și necondiționate de adoptarea unor măsuri naționale sau comunitare pentru a putea fi aplicate [104, p.112]. Dispozițiile care dau naștere unor obligații precise și necondiționate în sarcina persoanelor fizice și juridice, putând fi opuse atât statului cât și particularilor, sunt dispoziții dotate cu efect direct orizontal. Astfel de dispoziții sunt principiul non-discriminării, interzicerea discriminării în câmpul muncii între bărbați și femei; libera circulație a persoanelor, mărfurilor, serviciilor, concurența [43].

Dispozițiile dotate cu efect direct vertical sunt acelea care dau naștere unor obligații necondiționate de a nu face, unor obligații necondiționate de a face, care lasă statelor posibilitatea de a alege între mai multe variante și obligații devenite necondiționate după o anumită perioadă. Particularii pot invoca anumite dispoziții doar împotriva statului. Exemple: interzicerea discriminării pe motiv de naționalitate, reglementarea privind libera circulație a mărfurilor, dispoziții privind monopolul cu caracter comercial, interzicerea discriminărilor fiscale.

În legătură cu dreptul convențional, trebuie să arătăm că specificul guvernamental marchează efectul categoriei juridice care o reprezintă dreptul convențional. Curtea de Justiție a adoptat o apreciere pornind de la caracteristicile normelor, pentru a recunoaște ori pentru a îndepărta efectul direct. Astfel, pentru ca efectul direct orizontal să fie recunoscut este necesar ca dispozițiile acordurilor să fie suficient de clare și precise și să genereze obligații necondiționate. Curtea de Justiție a refuzat aplicarea efectului direct dacă dispozițiile au un caracter prea general [35].

Referitor la dreptul derivat, trebuie subliniat că în cadrul tratatului (art.249 TCE) regulamentele prezintă un efect direct complet. Principalele argumente sunt natura lor completă și funcția prin excelență normativă. Prin ele însele, regulamentele sunt apte să producă un efect direct orizontal. Pentru a nu se denatura caracterul lor unitar și rolul lor de unificare, regulamentele nu trebuie reluate prin legi interne. Se pot lua însă măsuri simple de executare a regulamentelor, a căror conformitate cu regulamentul este controlată de judecătorul național [39].

Pentru a fi efective, deci pentru a produce efecte, spre deosebire de regulamente, directivele necesită intervenția statelor membre. În cazul aplicării directivei, statele sunt legate de atingerea obiectivelor prevăzute; ele însă au libertatea de a alege forma și mijloacele în care vor acționa pentru a se conforma directivei. Directiva nu prezintă un efect direct orizontal întrucât este un act juridic incomplet. În doctrină s-a remarcat un posibil „efect orizontal direct”, acesta avându-și sursa de exemplu în obligația de interpretare conformă. Se consideră că acest

lucru poate fi o consecință a efectului direct vertical recunoscut directivelor [110, p.381]. Se apreciază că directivele generează un efect direct vertical numai în anumite condiții. Acest efect a fost asociat cu mai multe forme de invocare, acestea asigurând realizarea directivelor și caracterul juridic obligatoriu. În privința directivelor, afirmarea efectului direct s-a realizat într-o serie de cauze care au adus în atenția Curții de Justiție dispoziții combinate ale unei directive și ale unei decizii [44], ale unei directive și ale tratatului și în final ale unei directive [41].

Temeiul raționamentului Curții de Justiție a fost acela că s-a pornit de la efectul juridic obligatoriu care trebuie asigurat directivelor, precum și de la insuficiența recursului în lipsuri pentru a asigura corecta lor transpunere. „Efectul util al unui astfel de act ar fi slăbit dacă justițiabilii ar fi împiedecați să se prevaleze de el, iar jurisdicțiile naționale împiedecate să îl considere ca element al dreptului comunitar” [41]. Efectul direct al directivelor a fost limitat la dimensiunea sa verticală și a fost completat cu o interpretare extensivă și cu alte forme de „invocabilitate”. Singurul efect al directivei este cel direct vertical, acesta este condiționat de epuizarea termenului de transpunere, de absența unor măsuri efective de transpunere și de natura necondiționată și suficient de precisă a dispoziției invocate [110, p.381]. Pe perioada de transpunere directiva nu prezintă nici un efect direct. Pentru a apăra forța juridică a directive, CJCE a indicat o altă formă de invocabilitate și anume interpretarea conformă.

Aplicând dreptul național și îndeosebi dispozițiile unei legi naționale special introduse în vederea executării unei directive, judecătorul național este ținut să interpreteze dreptul său național în lumina textului și a finalității directivei [45]. Este de precizat faptul că aplicarea acestei cerințe are loc indiferent de caracterul mai mult sau mai puțin precis al directivei sau de expirarea termenului de transpunere. În caz de netranspunere efectivă a directivei, particularii pot invoca din aceasta doar acele dispoziții suficient de clare și precise și doar drepturile conferite prin norme, care nu se pretau din partea diferitelor autorități la măsuri discreționare. Efectul direct al directivei poate fi obținut de către judecător printr-o interpretare care să-i confere un plus de claritate. Totuși, se apreciază că autoritățile naționale, în aplicarea directivei, trebuie să aibă o marjă de apreciere redusă: „Judecătorul național, sesizat de un justițiabil (...) cu o cerere privind îndepărtarea unei dispoziții naționale incompatibile cu o directivă netranspusă în termen, trebuie să dea curs acestei cereri în măsura în care obligația definită de directivă este necondiționată și suficient de precisă”. Întrucât efectul direct vertical al directivelor a fost extensiv interpretat de CJCE, directivele pot fi invocate împotriva oricăror entități publice . De asemenea, efectul direct vertical al directivelor reprezintă un instrument de a sancționa statele pentru neexecutarea lor.

În funcție de destinatarii lor, diferă intensitatea efectului direct al deciziilor. Prezintă, astfel, un efect direct complet deciziile care se adresează particularilor, persoane fizice și mai ales juridice. Deciziile care sunt făcute pentru statele membre au un regim similar cu cel al directivelor deoarece implică o serie de măsuri de aplicare. Aceste reguli au fost extinse de către CJCE și pentru deciziile organelor înființate în baza unui acord internațional dintre Comunitate și statele terțe.

În jurisprudența CJCE, cu toate că afirmarea principiilor privind efectele dreptului comunitar s-au întemeiat aproximativ pe aceleași criterii, prioritatea și efectul direct au autonomie juridică, deci sunt considerate distincte [84,p.18]. Dacă principiul priorității în accepțiunea Curții de Justiție este absolut și necondiționat, efectul direct al dreptului comunitar este condiționat de tipul și trăsăturile normei. De asemenea, în funcție de acest criteriu, efectul direct cunoaște o intensitate variabilă. Capacitatea unui act juridic comunitar de a produce un efect direct sporește intensitatea priorității respectivului act. Totuși, dreptul comunitar are eficacitate maximă în momentul în care ambele principii se pot realiza; în acest sens, este de remarcat că tendința Curții este de a asocia cele două principii. În felul acesta se prezintă norma comunitară, obligatorie, clară, precisă și necondiționată.

În situația în care judecătorul național sesizează un conflict între norma națională și norma comunitară în litigiul dedus judecății, pe care prin interpretare nu reușește să-l atenueze, într-o primă etapă el va înlătura norma națională. În cazul în care norma comunitară are efect direct, aceasta va fi aplicată în locul normei naționale. Acest lucru este posibil deoarece principiul priorității garantează eficiența aplicării imediate și efectul direct al dreptului comunitar.

Într-adevăr, cele două principii conjugate ajută la substituirea unei norme naționale contrare dreptului comunitar cu o normă comunitară. În felul acesta „Norma națională este abrogată de facto” [139, p.71]. Judecătorul însă nu va putea aplica norma comunitară, dacă aceasta nu prezintă efect, sau tipul de efect direct specific speței. De asemenea, el poate declara inopozabilă norma națională sau o poate lăsa pur și simplu neaplicată. El poate apela la principiul interpretării conforme și la imperativul protecției jurisdicționale a particularilor, potrivit jurisprudenței CJCE. Rezultă că principiul priorității persistă în toate cazurile indiferent de trăsăturile normei obligatorii din punct de vedere juridic [207, p.31].

Aplicabilitatea directă a regulamentelor și transpunerea directivelor în dreptul românesc

Aplicabilitatea directă a regulamentelor. Actul juridic al Uniunii Europene „obligatoriu în toate elementele sale și direct aplicabil în toate statele membre” îl reprezintă

regulamentul. Din momentul intrării lor în vigoare, regulamentele se aplică direct în ordinea juridică a fiecărui stat membru; pentru aceasta este necesară asumarea acestora, ca atare, de către instituțiile competente în domeniile lor de reglementare. Este interzisă orice acțiune legislativă a statelor membre prin care regulamentele să fie preluate sau transpuse în dreptul intern. Este, de asemenea, interzis orice paralelism între normele interne, naționale și prevederile unui regulament. Este însă permisă și chiar recomandată uneori adoptarea de acte normative prin care sunt create structurile necesare în punerea în aplicare a regulamentelor. Această acțiune de aplicare corectă și completă a regulamentelor poartă denumirea de implementare, acțiune care este diferită de cea de transpunere sau preluare și care se aplică în cazul directivelor. În temeiul angajamentului asumat prin Tratatul de aderare, instituțiile din România, alături de obligația implementării regulamentelor în aria lor de competență, trebuie să evalueze fiecare astfel de act, precum și actele normative naționale incidente din domeniul respectiv [96, p.202]. După operarea acestei evaluări urmează să aibă loc o serie de demersuri specifice, după caz, și anume: în mod corespunzător să abroge sau să modifice actele juridice interne care au același obiect de reglementare sau în situația în care aceste acte încalcă sau adaugă nepermis la prevederile unor regulamente; să inițieze/adopte măsurile legislative sau administrative care să facă posibilă aplicarea directă a regulamentelor europene în ordinea juridică internă. Instituția care monitorizează în România stadiul îndeplinirii măsurilor legislative necesare este Departamentul pentru Afaceri Europene.

Transpunerea directivelor. Directiva, prin natura sa, presupune intervenția autorităților naționale pentru ca aceasta să producă efecte juridice în dreptul intern al fiecărui stat membru destinat. Potrivit art.297 alin.(2) TFUE, directiva corect publicată sau notificată creează, în sarcina destinatilor, obligația de a adopta măsurile care sunt necesare pentru aplicarea ei efectivă în ordinea juridică internă a acestora. Este de precizat faptul că această obligație decurge direct din cerința impusă de art.288 alin.(3) TFUE și care se regăsește în art. 4 alin.(3) TUE, unde este formulat principiul cooperării loiale a statelor membre. Conform acestor prevederi ale legislației europene, autoritățile naționale competente au obligația de a adopta un act de transpunere a directivei.

Operațiunea prin care statul membru destinat procedeează la adoptarea de măsuri pentru punerea în practică a directivei poartă denumirea de transpunere. În aplicarea directivei, esențial este realizarea obiectivului indicat, statul destinat poate alege modalitatea și mijloacele în stare să realizeze obiectivul stabilit. Modalitatea se referă la tehnica legislativă sau regulamentară proprie fiecărui stat membru; mijloacele se referă la instituțiile juridice susceptibile de a realiza obiectivul indicat de directivă. Se apreciază că „a transpune directivele în dreptul intern

înseamnă a le pune în aplicare prin intermediul unor măsuri interne, asemănător cu punerea în aplicare a legilor-cadru interne prin acte normative subordonate” [96, p.202]. În literatura de specialitate se utilizează termenul de implementare pentru a desemna procesul prin care sunt duse la îndeplinire obligațiile prevăzute în art.287 alin.(2) TFUE [206, p.34]. Se apreciază că implementarea cuprinde trei etape, și anume: transpunerea, aplicarea și punerea în executare, această din urmă etapă are semnificația termenului din limba română de „impunere”. Transformarea directivei în prevederi naționale, prin intermediul autorităților legislative interne competente, formează conținutul termenului de transpunere. Punerea în practică la cazul concret formează conținutul etapei de aplicare; realizarea controlului și aplicarea eventualelor sancțiuni pentru nerespectarea obligației de transpunere formează conținutul etapei de punere în executare sau a impunerii. Totuși această etapizare nu este acceptată unanim în doctrina și jurisprudența Curții de Justiție de la Luxemburg. Ca primă etapă a procesului de implementare, termenul de transpunere îl găsim în diferite studii de specialitate și mai ales în doctrina de influență anglo-saxonă. Armonizarea legislației, prin parcurgerea unor etape, o găsim și în Ghidul pentru armonizarea legislației de mediu a Uniunii Europene, publicat de Comisia Europeană în 1997. Astfel, la Anexa 4 intitulată „Definiții”, transpunerea este definită ca fiind orice măsură legislativă de reglementare sau administrativă, obligatorie, adoptată de orice autoritate competentă a unui stat membru în scopul de a încorpora în ordinea juridică internă, națională a obligațiilor prevăzute în directive. Privind transpunerea, aceasta nu înseamnă reproducerea *ad litteram* a directivelor în sistemul juridic național; ea înseamnă și prevederi adiționale, cum sunt amendarea sau anularea prevederilor naționale contrare, acest demers fiind necesar pentru ca prevederile directivei să fie cuprinse corect în legislația internă.

Punerea în practică, respectiv aplicarea obligațiilor prevăzute prin transpunerea directivei formează înțelesul termenului de implementare. Asigurarea unei conformări reale cu cerințele directivei implică impunerea, care presupune realizarea controlului, a aplicării sancțiunilor care derivă din încălcarea normelor adoptate pe plan național.

Transpunerea directivelor trebuie să aibă loc cu respectarea formelor și a procedurilor dreptului național, conform principiului autonomiei instituționale. Astfel, statele membre, în temeiul acestui principiu, dispun de competența de a fixa regulile de formă și de procedură aplicabile executării dreptului Uniunii Europene, după cum tot în competența statelor membre intră desemnarea jurisdicțiilor și stabilirea modalităților procedurale de recurs susceptibile de a fi introduse în fața tribunalelor naționale, aceasta în vederea reparării prejudiciilor produse prin încălcarea legislației europene. Este de menționat faptul că directivele sunt adoptate în vederea armonizării sistemelor juridice ale statelor membre și de a produce efecte complete în ordinea

juridică internă, națională. De aici rezultă că autoritățile legislative ale statului sunt subiectele obligației de transpunere a dreptului Uniunii Europene. Numai actele cu putere de lege emise de autoritățile competente ale statelor membre sunt recunoscute ca măsuri de transpunere adecvată de către jurisprudența instanței Uniunii Europene .

Instituția care are rolul cel mai important în contextul transunerii directivelor este Guvernul. România fiind stat membru al Uniunii Europene, o prioritate în cadrul acțiunilor pe care le înreprinde Guvernul României o reprezintă transpunerea corectă și completă a directivelor. Dreptul de a iniția proiecte de documente de politici publice și proiecte de acte normative, în vederea adoptării/aprobării de către Guvern, conform atribuțiilor și domeniului lor de activitate, potrivit art.1 al Hotărârii nr.561 din 10 mai 2009, o au următoarele autorități publice: ministerele și celelalte organe de specialitate ale administrației publice centrale aflate în subordinea Guvernului, precum și autoritățile administrative autonome; organele de specialitate ale administrației publice centrale aflate în subordinea sau în coordonarea ministerelor, prin ministerele în a căror subordine sau coordonare se află; prefectii, consiliile județene, Consiliul General al Municipiului București, potrivit legii, prin Ministerul Administrației și Internelor. Instituția care coordonează pregătirea poziției coerente și unitare a României în cadrul structurilor Uniunii Europene este Ministerul Afacerilor Europene (MAEur); de asemenea, acest Minister coordonează transpunerea directivelor în vigoare și notificarea către Comisia Europeană a actelor normative naționale de transpunere. Astfel, încă din momentul în care directivele intră în vigoare, Ministerul Afacerilor Europene urmărește ca instituțiile să își asume transpunerea directivelor. În esență, regulile generale care pot fi reținute în contextul transunerii propriu – zise sunt: Guvernul reprezintă instituția cu rol esențial în edictarea actelor de transpunere; directivele se transpun prin acte normative; este vorba de legi, ordonanțe ale Guvernului sau ordonanțe de urgență ale Guvernului, care trebuie aprobate prin legi de Parlament, hotărâri de Guvern, ordine, instrucțiuni, norme etc. emise de ministere și alte organe de specialitate ale administrației publice centrale; transpunerea se realizează prin acte normative care ar trebui să aibă stabilitate juridică prin însăși natura lor [96, p.207]. După ce instituția competentă în domeniu își asumă transpunerea directivei, faza următoare este elaborarea actului/actelor de transpunere. Ministerul Afacerilor Europene din România, conform actului său normativ de organizare și funcționare, în mod obligatoriu avizează proiectele de acte normative care supraveghează transpunerea în legislația națională a actelor juridice ale Uniunii Europene. La cererea Departamentului pentru Relația cu Parlamentul din cadrul Guvernului, Ministerul Afacerilor Europene examinează sub aspectul compatibilității cu normele juridice ale UE propunerile legislative ale parlamentarilor, acest lucru fiind necesar în vederea formulării

punctului de vedere al Guvernului asupra acestui aspect. Este de menționat faptul că dosarul unui proiect de act normativ care transpune o directivă trebuie să conțină în esență următoarele elemente: instrumentul de prezentare și motivare, proiectul de act normativ național, tabelul de concordanță între actul național și cel al UE care este transpus [245, p.125]. Inițiatorii proiectelor de acte normative, conform Legii nr.24/2000 privind normele de tehnică legislativă pentru elaborarea actelor normative, au obligația de a introduce în cuprinsul documentelor de prezentare și motivare a proiectelor următoarele aspecte esențiale: mențiuni exprese cu privire la denumirea reglementărilor Uniunii Europene avute în vedere; dispozițiile acestor reglementări care sunt transpuse în cuprinsul respectivelor proiecte; indicarea măsurilor viitoare de implementare. De asemenea, inițiatorii proiectelor de acte normative care sunt supuse avizării și transpun direct norme juridice ale Uniunii Europene în dreptul intern, vor introduce o mențiune după partea dispozitivă, în proiectul respectiv, din care să rezulte în mod clar actul juridic al Uniunii Europene care a fost transpus ori preluat. Notificarea electronică către Comisia Europeană a legislației naționale, care transpune acquis-ul Uniunii Europene, este coordonată de către Ministerul Afacerilor Europene, fiind singura instituție care comunică măsurile de transpunere a directivelor

Procesul de transpunere este unul complex; el presupune realizarea următoarelor acțiuni: coordonarea rețelei interministeriale stabilite în vederea îndeplinirii obligației de notificare; identificarea instituțiilor competente a elabora măsurile naționale de transpunere, aceasta pentru fiecare directivă în parte; respectarea pe cât posibil a termenelor de transpunere prin monitorizarea demersurilor realizate de instituțiile naționale competente; verificarea documentelor necesare notificării măsurilor naționale de transpunere a directivelor; consultarea cu instituțiile naționale competente cu transpunerea directivelor pentru a declara tipul transpuerilor (totale sau parțiale); realizarea notificării propriu-zise a măsurilor naționale de transpunere prin introducerea acestora în baza de date a Secretariatului General al Comisiei Europene; coordonarea activității de elaborare a răspunsurilor României la solicitările de clarificări ale Comisiei Europene privind transpunerea și notificarea directivelor și transmiterea acestor răspunsuri Comisiei Europene; întocmirea statisticilor în materie [204, p.25].

În vederea controlului obligației de transpunere și notificare a directivelor a fost instituit un mecanism centralizat în cadrul Ministerului Afacerilor Europene; de asemenea, tot în acest scop a fost elaborat și adoptat Programul Național pentru Transpunerea și Notificarea Directivelor. Actele de transpunere, pentru a fi valide, trebuie publicate integral în Monitorul Oficial al României.

Menționăm faptul că prin OUG nr.96/2012 privind stabilirea unor măsuri de reorganizare în cadrul administrației publice centrale și pentru modificarea unor acte normative, Ministerul Afacerilor Externe preia activitățile și structurile în domeniul afacerilor europene de la Ministerul Afacerilor Europene, gestionarea acestui domeniu intrând în coordonarea prim-ministrului.

Obligația de transpunere implică o serie de cerințe care privesc atât fondul cât și forma; astfel, din punctul de vedere al fondului, obligația de transpunere nu trebuie să fie o simplă traducere a directivei, ci ea trebuie să fie conformă cu spiritul și litera directivei care trebuie transpusă. Privind forma, este prevăzută o procedură de notificare, realizarea unui tabel de concordanță, precum și alte condiții de formă, toate acestea implicând o strânsă colaborare și coordonare între diferitele organe ale statului.

Aplicarea și interpretarea uniformă, a dreptului Uniunii Europene de către toate statele membre, prin intermediul tuturor autorităților naționale, reprezintă un aspect important al ordinii juridice a Uniunii Europene. Încălcarea acestui drept atrage răspunderea statelor membre [236, p.75]

4.3. Concluzii la capitolul 4

În capitolul final al lucrării noastre am analizat problema necesității interpretării unitare, noncontradictorii a dreptului în cadrul sistemului național și în relațiile sale cu aquis-ul comunitar. De asemenea, am evidențiat rolul activ al jurisprudenței interne și a Uniunii Europene în armonizarea interpretării juridice. Pentru început, analiza noastră în acest capitol s-a oprit la prezentarea dreptului comunitar și a specificului acestuia, perspectivă necesară în înțelegerea viziunii asupra evoluției dreptului contemporan și a problematicii interpretării juridice. Am desprins că dreptul comunitar reprezintă ansamblul normelor juridice aplicabile în ordinea juridică comunitară, utilizate pentru atingerea finalității tratatelor și practicii internaționale. Cu toate că are la bază tot tratatele încheiate între state, dreptul comunitar, spre deosebire de ordinea juridică internațională, generează raporturi care nu sunt de subordonare, ci de cooperare și colaborare, neaducând atingere atribuțiilor specifice suveranității de stat. În clasificarea normelor juridice comunitare, criteriul cu cea mai mare susținere este cel al forței juridice; în acest sens, în funcție de izvoarele sale, dreptul comunitar se împarte în dreptul Tratatelor institutive și cele modificatoare, numit drept originar sau primar, și dreptul derivat din activitatea instituțiilor comunitare în aplicarea tratatelor comunitare. Tratamentele institutive au loc prioritar în sistemul izvoarelor dreptului comunitar, ele se impun tuturor subiectelor de drept comunitar, prevalând asupra actelor de drept comunitar derivat. Izvoarele dreptului derivat sunt instrumente

importante prin care se dă substanță unor politici comunitare; conform art. 189 (249) din Tratatul instituind Comunitatea Europeană (TCE), Consiliul și Comisia, în condițiile prevăzute în prezentul Tratat, adoptă regulamente și directive, iau decizii și formulează recomandări sau avize. În rândul izvoarelor nescrise ale dreptului comunitar intră principiile generale de drept și jurisprudența CJCE. În procesul de elaborare și aplicare a dreptului comunitar, principiile generale de drept au un rol important. În unele situații, tratatele comunitare fac trimitere la aceste principii (art.188TCEEA și art. 215(288)TCE), CJCE apelează liber la utilizarea lor, însă trimiterea la aceste principii poate avea loc doar în următoarele cazuri: când se constată în dreptul comunitar existența unor lacune sau când există anumite dispoziții pentru aplicarea acestora; în situația în care CJCE trebuie să rețină și să aplice și principiile generale de drept care aparțin ordinii juridice naționale a statelor membre sau ordinii juridice internaționale.

Problema fundamentală care a însoțit parcursul integrării României în UE a fost reconstrucția cadrului legislativ și adoptarea aquis-ului comunitar, deci crearea și armonizarea legislației românești cu legislația europeană și dezvoltarea instituțiilor care să pună în aplicare această legislație. Principalele modalități utilizate în realizarea acestui obiectiv se referă la preponderența metodei legislative, îndeosebi în prima parte a acestui proces, și utilizarea cu prudență a metodei interpretative, care depinde de capacitatea judecătorilor naționali de a face o aplicare „europeană” a legii.

Privind rolul jurisprudenței interne și a UE în armonizarea interpretării juridice, problemele analizate în acest sens s-au referit la următoarele: geneza și caracteristicile jurisprudenței; rolul jurisprudenței interne în armonizarea interpretării juridice; jurisprudența CJCE; interpretarea dreptului UE și obiectul cererii preliminare; contribuții ale jurisprudenței comunitare la afirmarea principiilor dreptului comunitar; aplicabilitatea directă a regulamentelor și transpunerea directivelor comunitare în dreptul românesc.

Ca și în sistemele romano-germanice de drept, în sistemele de drept moldovenesc și românesc, în situația menținerii neobligativității precedentului, există o serie de cauze care sporesc ponderea dreptului jurisprudențial; în acest sens, este vorba de cauze de filosofie politică, de reconsiderare a noțiunii de reprezentare și a noțiunii de exercițiu a suveranității naționale. De asemenea, există o serie de factori care concură la generalizarea regulii jurisprudențiale, dintre care menționăm: valoarea intrinsecă a deciziei, nevoia de unitate, de continuitate și de securitate, principiul egalității, influența ierarhizării instanțelor etc.

În societatea actuală, transformările profunde pe care le suferă statul contribuie la creșterea rolului dreptului jurisprudențial. Astfel, crește rolul domeniului legislativ, însă organul legislativ nu poate controla sistemul și devine astfel inefficient; se întărește însă puterea executivă

care se adaptează mai bine schimbărilor din societate. De asemenea, inițiativa legislativă în bună măsură nu mai aparține Parlamentului iar legea este privită în altă viziune, ea devine tot mai mult un cadru general care este apoi completat de autoritățile executive și tribunale.

Jurisprudența națională este indisolubil legată de activitatea pe care o desfășoară instanțele ca organe ale autorității judecătorești în îndeplinirea actului de justiție, de promovare a legalității în activitatea organelor de stat și de apărare a drepturilor și libertăților cetățenilor. În orizontul integrării în UE, practica judiciară a cuprins atât procesul de creare a dreptului, deci de fundamentare a acestuia, prin care s-a acționat pentru consacrarea juridică a raporturilor sociale noi, cerute de deschiderea spre modelul de dezvoltare economică și socială europeană, spre edificarea statului de drept, cât și interpretarea de aplicare a dreptului la cazuri concrete, care este opera instanțelor judecătorești. Înalta Curte de Casație și Justiție asigură interpretarea și aplicarea unitară a legii de către instanțele de judecată.

Jurisprudența are o influență importantă asupra dezvoltării dreptului Uniunii Europene; în UE, așa cum am arătat, jurisprudența nu are accepțiunea pe care o găsim în dreptul anglo-saxon, astfel că hotărârile judecătorești care sunt pronunțate de instanțele comunitare nu sunt obligatorii pentru instanțele inferioare sau pentru cele egale în grad. Locul jurisprudenței în dreptul UE este dat de rolul decisiv pe care Curtea de Justiție l-a avut în realizarea integrării economice și în procesul de trecere la integrarea politică. Obligativitatea hotărârilor Curții de Justiție se manifestă pentru toate elementele construcției sistemului de drept european: instituții UE, statele membre, autoritățile naționale din aceste state, resortisanții și chiar Uniunea Europeană luată ca entitate internațională, fără ca aceste hotărâri să poată fi atacate. Rolul Curții de Justiție este doar acela de a asigura interpretarea obiectivă la nivel de principii a unei spețe în cauză, nu de a aplica dreptul pe fond. Misiunea Curții de Justiție constă în respectarea dreptului în interpretarea și aplicarea sa (art.19 TUE); în această perspectivă se înscrie cererea prealabilă prevăzută în art.267 TFUE, care a permis aducerea unei contribuții importante la construirea ordinii juridice a Comunității și la eficacitatea dreptului comunitar. În situația litigiilor dintre particulari sau dintre particulari și statul membru, Curtea de Justiție sau Tribunalul nu au competență cu privire la aplicarea dreptului comunitar; aceasta, deoarece în ordinea juridică comunitară judecătorul de drept comun este judecătorul național și nu instanțele de la Luxemburg. Numai în urma cererilor prealabile formulate de judecătorii naționali din statele membre a putut fi dată majoritatea hotărârilor Curții de Justiție.

Conform art. 267 TFUE, CJCE este competentă să se pronunțe cu titlu preliminar la interpretarea tratatelor și la validitatea și interpretarea actelor adoptate de instituțiile, organele, oficiile sau agențiile Uniunii. Am analizat pe larg, de asemenea, faptul că jurisprudența

comunitară a contribuit în mod hotărâtor la afirmarea principiilor dreptului comunitar; este vorba de prioritatea în aplicare și efectul direct, apreciate a fi cei doi piloni ai ordinii juridice comunitare. Acestor principii li se adaugă aplicarea imediată, care are scopul de a asigura eficacitatea ordinii juridice comunitare. În finalul acestui capitol am prezentat aplicabilitatea directă a regulamentelor și transpunerea directivelor în dreptul românesc și particularitățile acestui proces de transpunere.

Larga diversitate problematică a conținutului acestui capitol final al lucrării ne-a impus o analiză tehnică amănunțită a complexului raport de armonizare a sistemului național de drept cu normele dreptului comunitar, *analiză făcută însă nu ca un scop în sine, ci pentru a desprinde faptul esențial că în toate articulațiile armonizării cu acquis-ul comunitar este prezentă operația de interpretare, devenită astfel condiția sine qua non atât a afirmării dreptului european, cât și a deschiderii dreptului național spre valorile consolidate ale democrației, statului de drept și drepturilor omului.* Aceasta este esența contribuției noastre la tratarea problematicii interpretării juridice la nivelul relației sistemelor naționale de drept cu acquis-ul european.

În redactarea acestui capitol am folosit considerații din studii pe domeniu, publicate anterior (conform listei bibliografice, pozițiile 57 și 59). De pildă, în studiul *Rolul jurisprudenței comunitare în afirmarea principiilor dreptului comunitar* (în: Revista „Jurnalul JURIDIC NAȚIONAL: teorie și practică”, nr. 4(26), 2017, p. 45-52), am pus în discuție faptul că, în pofida tradiției sistemului de drept european bazat pe prevalența izvoarelor scrise, construcția juridică europeană tinde tot mai mult să asigure jurisprudenței comunitare calitatea acreditată de izvor de drept, cu consecințe vizibile pentru însuși raportul acquis-ului comunitar cu sistemele naționale de drept.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

Deoarece scopul lucrării noastre a fost acela de a contura o viziune articulată și nuanțată asupra problemelor teoretice și practice ale interpretării juridice, demersul întreprins a căutat să abordeze această chestiune pornind de la premisa că adevărata viață a dreptului constă în procesul de aplicare a principiilor și normelor juridice care îl alcătuiesc, fapt care se realizează prin operația de interpretare. Pentru aceasta am demonstrat că interpretarea juridică în toate formele sale, alături de dimensiunea tehnică, instrumentală, are statut de componentă axiologică, valorizatoare a dreptului, întrucât în ea este cuprins impulsul, principiul acțiunii care face ca dreptul și normele sale să ființeze și să modeleze realitatea vieții, raporturile sociale. În fundamentarea acestei perspective am propus *un concept integrativ* al interpretării juridice, în care am legitimat *interpretarea de fundamentare*; aceasta împreună cu interpretarea aplicativă sau cazuală, asigură scopul dreptului, adică realizarea ideii de justiție. Am evidențiat că interpretarea juridică este o activitate intelectuală care caută să surprindă înțelesul unei norme juridice având ca repere de bază Litera și Spiritul legii, însă depășind cadrele formale ale actului juridic normativ, consonând cu valorile pe care societatea dorește să le afirme.

Raportat la problematica investigată, prezint aici câteva CONCLUZII necesare, și anume:

1. Analiza doctrinei și a reglementărilor normativ-juridice privind interpretarea în drept relevă aspecte teoretice și practice implicate în activitatea de interpretare, așa cum acestea s-au profilat în evoluția dreptului, și care vizează cunoașterea și stabilirea conceptelor prin folosirea logicii, dar și aplicarea acestora prin folosirea unor tehnici adecvate, cum este tehnica de a alege textul de lege pentru a putea fi aplicat. În perioada marilor codificări instituția interpretării juridice a fost susținută de concepția autorilor acestor documente, concepție care recunoștea imperfecțiunile oricărei opere legislative.

Prezentarea făcută principalelor direcții de gândire juridică în materia interpretării dreptului ne-a permis să corelăm comparativ tezele acestora în vederea desprinderii, în acord cu exigențele actuale ale evoluției dreptului, a orizontului teoretic actual de așteptare al problematicii interpretării, cât și a finalității interpretării legislației în procesul perfecționării ei normative și al aplicării oportune și eficiente.

2. Analiza și determinarea tipurilor, agenților și formelor interpretării juridice a însemnat pentru noi un efort hermeneutic de descifrare a literei și spiritului legii, permițându-ne să ajungem la concluzia că aceste elemente formează un întreg organic a cărui funcționare pune în evidență legăturile necesare care există între tipurile și agenții interpretării, pe de o parte, și natura formelor interpretării, pe de altă parte. În funcție de sursele, tipurile și agenții interpretării

juridice, precum și de legăturile dintre aceste componente, am diferențiat între interpretarea oficială și interpretarea neoficială. Am constatat că interpretarea oficială cuprinde modalitățile: autentică și concretă. Interpretarea oficială autentică poate fi legală și executivă, situație în care are caracter normativ; la rândul ei, interpretarea oficială concretă poate fi judiciară sau administrativ-cazuală.

Constatând că interpretarea juridică reprezintă una din temele perene ale teoriei generale a dreptului, care în decursul timpului a acumulat rezultate semnificative, am arătat totodată că, în privința formelor și rolului său, interpretarea este susceptibilă de deschideri noi, operaționale și valorice, în acord cu exigențele gnoseologice și practice actuale;

3. În cuprinsul lucrării am accentuat diferențele de natură între principiile generale ale dreptului și cele ale interpretării aplicative, ceea ce ne-a permis să ajungem la concluzia că, deși principiile interpretării aplicative își au temeiul axiologic în principiile generale ale dreptului, acestea se caracterizează prin faptul că operează într-un alt registru, fiind de natură prioritar funcțională. Urmând aceste principii am dedus că interpretarea juridică are caracter *sistemic*, regăsit și în metodele și tehnicile utilizate în actul interpretării.

4. Încercarea de a realiza o clarificare a tehnicilor de interpretare, așezate sub semnul legilor gândirii corecte ce statuează o metodică juridică specifică, ne-a permis să conchidem că interpretarea juridică, ca ipostază de descifrare a semnificației textului normativ, se prezintă ca metodă de abordare a dreptului. Privită ca metodă specific juridică în reconstrucția voinței legiuitorului și a ceea ce dobândește relevanță pentru situația concretă, la care se referă norma, interpretarea aplicativă își asumă o seamă de tehnici necesare finalizării sale, dintre acestea cele mai utilizate fiind cele de tip lingvistic, istoric, sistemic și teleologic.

5. Evidențierea, în baza logicii privită ca ansamblu coerent de exigențe formale ale gândirii, a particularităților raționamentului juridic, ne-a permis să conchidem că implicațiile caracterului specific al cunoașterii juridice asupra interpretării juridice se manifestă îndeosebi prin modalitățile de construire a raționamentului juridic. Raționamentul juridic nu este o construcție pur formală; după noi, el deschide calea valorizărilor posibile, astfel ca ideea de dreptate să poată fi regăsită în sistemul de propoziții construite. Istoria problemei ne-a convins că atât în etapa elaborării cât și în cea a aplicării dreptului, *deci pe întregul curs al interpretării*, raționamentul juridic este instrumentul prin care norma juridică își realizează finalitatea.

În practica judiciară, raționamentul juridic își are determinarea în scopul pe care îl are dreptul, astfel că hotărârea luată este fundamentată îndeosebi pe considerente de ordin social și moral; pornind de la necesitatea justificării deciziei, urmează stabilirea premiselor raționamentului.

6. Interpretarea însoțește întreaga viață a dreptului, intervenind, așa cum am conceptualizat în cuprinsul tezei, ca *interpretare de fundamentare* chiar în primele momente în formularea unei viitoare legi și continuând în faza de aplicare a dreptului, ca *interpretare aplicativă*. Creativitatea în operația de interpretare juridică este strâns legată de responsabilitatea agentului care realizează această operație. Am subliniat repetat că interpretarea juridică ține de planul tehnic, instrumental de aplicare, însă determinant este planul axiologic, valorizator; de aceea, pentru a înțelege această problemă este necesar a se ține seama de contextul în care are loc interpretarea, context dimensionat de valorile dreptului și ierarhia izvoarelor de drept.

7. Pornind de la schimbările produse în societatea actuală, odată cu aplicarea sistemului european de apărare a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, dar și jurisprudența CtEDO, am abordat jurisprudența ca izvor de drept pentru a putea stabili un mecanism eficient de folosire a acesteia și în asigurarea interpretării unitare în drept. La creșterea rolului jurisprudenței în interpretarea juridică au contribuit în mod decisiv efectele globalizării, implicit ale europenizării asupra sistemului de drept. Am concluzionat că reevaluarea locului și rolului precedentului judiciar în cadrul sistemului izvoarelor de drept în oricare din sistemele de drept analizate implică o rearanjare și a celorlalte izvoare ale dreptului din punctul de vedere al influenței și ponderii care le revin în sistemul izvoarelor dreptului.

8. În capitolul final al lucrării noastre am analizat problema necesității interpretării unitare, noncontradictorii a dreptului în cadrul sistemului național și în relațiile sale cu aquis-ul comunitar și cu dreptul internațional. Această analiză ne-a permis să desprindem o seamă de concluzii, în sensul că: (1). jurisprudența internă și a Uniunii Europene are un rol activ în armonizarea interpretării juridice; (2). principalele modalități utilizate în realizarea acestui obiectiv sunt metoda legislativă, îndeosebi în prima parte a acestui proces, și utilizarea cu prudență a metodei interpretative, care depinde de capacitatea judecătorilor naționali de a face o aplicare „europeană” a legii. Ca și în sistemele romano-germanice de drept, în sistemele de drept moldovenesc și românesc, în situația menținerii neobligativității precedentului, există o serie de cauze care sporesc ponderea dreptului jurisprudențial; în acest sens, este vorba de cauze de filosofie politică, de reconsiderare a noțiunii de reprezentare și a noțiunii de exercițiu a suveranității naționale. De asemenea, există o serie de factori care concură la generalizarea regulii jurisprudențiale, dintre care menționăm: valoarea intrinsecă a deciziei, nevoia de unitate, de continuitate și de securitate, principiul egalității, influența ierarhizării instanțelor etc.

În societatea actuală, transformările profunde pe care le suferă statul contribuie la creșterea rolului dreptului jurisprudențial. Din experiența practicii judiciare am desprins necesitatea unei viziuni unitare, de ansamblu asupra interpretării juridice, viziune care are rolul

de a operationaliza superior interpretarea juridică, conferind practicii interpretării o finalitate transtehnică, subsumată ideii de justiție.

În încheiere, pe baza demersului întreprins în cercetarea doctorală prezentă și a unor convingeri pe care ni le-am valorificat pe parcursul ei, ne îngăduim să facem câteva **RECOMANDĂRI**, cu speranța că vor găsi ecoul așteptat la factorii interesați atât în ordine științifică, în adâncirea cunoașterii teoretice a actului interpretării juridice, cât și în ordine practică, în câmpul viu și nu o dată tensionat al elaborării și aplicării dreptului, unde interpretarea juridică este chemată să revivifice imperativul general și abstract al normelor de drept, conferindu-i forma nemijlocită a juridicității împlinite ca ideal concret al libertății și dreptății.

1. În acest sens, apreciem că este necesară cultivarea unei noi atitudini față de drept și valorile juridice, ea însăși expresie activă a unei noi conștiințe juridice, manifestă atât în plan individual, precum și în acela juridic-instituțional, în contextual așteptat al creșterii nivelului de civilizație materială, dar, pe măsură, și spirituală a societății, implicit a componentei sale juridice.

2. În acest orizont de așteptare, pe planul investigației teoretice ar fi binevenită o hotărâtă detașare critică față de concepția tradițională asupra interpretării juridice, privită tradițional sub dominanța ideatic-ideologică a prezumatei voințe discreționare a legiuitorului ca o operație pur tehnică și colaterală aplicării dreptului, aplicare redusă în consecință la livrarea dogmatică a voinței legiuitorului prin actul, astfel mecanic, al interpretării. Față de acest tribut dogmatic, credem că semnele de depășire critică, din fericire deja ivite concludent în literatura juridică din Republica Moldova și din România, au a fi în continuare întărite prin lărgirea *de factură problematizantă* a cercetării teoretico-practice a fenomenului interpretării juridice, fără de care nu se va putea pune consecvent și deplin în lumină funcția axiologică, valorizatoare a interpretării în drept, chemată, în ordinea ei, să dea viață normativității juridice, a cărei forță nu stă, repetăm, în imperativismul ei abstract-prescriptiv, ci în *revitalizarea normelor prin actul rezonabil-creativ al interpretării, devenită astfel consubstanțială viabilizării dreptului*. În această privință, așa cum ne-am străduit să evidențiem pe întreg parcursul lucrării noastre, putem spune că *există atâta drept – ca exigență vie de urmat și aplicat – câtă interpretare există în sensul ei veritabil!*

3. Deschiderea teoretică pe care o recomandăm în materia interpretării are a actualiza și valențele responsabilității agenților ei, încât pledoaria pentru actul interpretării – deopotrivă *intrinsec* elaborării și aplicării dreptului – este în aceeași măsură una a angajării profesionaliste și

civice în actul interpretării, *privit în viziunea noastră ca factor nemijlocit al umanizării dreptului.*

Amintita funcție valorizatoare a interpretării dreptului, pentru a cărei prevalență am pledat în lucrare, este tocmai măsura și garanția împlinirii finalității dreptului, a sistemului juridic luat în ansamblul său.

4. Știința dreptului poate, așadar, nu numai descrie, ci și modela prin funcția specifică, de ordin argumentativ-valorizator a cunoașterii dreptului, complexitatea relațiilor socio-juridice. De aceea, considerăm că *Teoriei generale a dreptului*, în economia disciplinelor de învățământ juridic, *ar trebui să i se acorde un rol sporit și o recunoaștere pe măsură a importanței sale în procesul didactic de educare și formare profesională a practicienilor dreptului.*

Orizontul axiologic pe care îl deschide și îl întreține în demersul gnoseologic și instructiv-educativ face din Teoria generală a dreptului o disciplină cu un rol mult mai mare decât lasă să se întrevadă actualele planuri de învățământ, înclinate nu o dată spre pragmatism reductiv, care ignoră pregătirea filosofico-juridică a studenților. Nu rezultă de aici un statut didactic privilegiat cantitativ, ci recomandarea unei maniere, cum spuneam, problematizante, *de orizont axiologic*, a cunoașterii dreptului, care să ofere premise formative tineretului studios și, deopotrivă, criterii epistemologice și metodologice călăuzitoare disciplinelor de ramură.

5. Pornind de la necesitatea creșterii importanței acordate Teoriei generale a dreptului în programa instituțiilor de învățământ superior, considerăm că și activitățile de *clinică juridică*, inițiate de o vreme în învățământul juridic superior din Republica Moldova și din România, ar putea fi revigorate prin programe ferme, în măsură să le salveze de la un pragmatism învechit, punându-i pe studenți în situații de caz apte să le întrețină *hermeneutic* creativitatea interpretării normelor având ca obiect actele, faptele și raporturile juridice.

6. În altă privință, deși în cele două state legiuitorul a inițiat pași necesari spre o reglementare juridică a însăși operației de interpretare a dreptului, credem totuși că acest demers normativ, absolut îndreptățit, trebuie dus mai departe, fără însă a îngrădi în parametri literali constrângători libertatea creativă a actului interpretării făcut de agenții săi legitimi. Sunt de așteptat reglementări mai ales metodologice în fața provocărilor abuzului de legislație internă sau în fața ghemului de probleme privind relațiile dreptului național cu acela internațional ori comunitar, pe fondul avansului inerent al globalizării.

7. Alături de toate acestea, considerăm necesară organizarea la nivel național, atât în cazul Republicii Moldova cât și al României, a unei dezbateri teoretico-metodologice și de ordin practic-aplicativ privind problematica interpretării juridice și a perfecționării activității de interpretare în procesul de elaborare și aplicare a dreptului, la care să participe reprezentanții

autorizați ai Ministerului Justiției, Curții Constituționale, Curții Supreme de Justiție din Republica Moldova, respectiv ai Înaltei Curți de Casație și Justiție din România, ai celorlalte paliere ale sistemului judecătoresc, precum și, nu în ultimul rând, cadre didactice universitare din domeniul învățământului juridic. O astfel de dezbatere, cu un generic bine definit, ar urma să sintetizeze punctele de vedere exprimate, să caute soluții la problemele teoretice și totodată practice, probleme ivite *direct* în activitatea juridică și care își așteaptă răspunsul în cadrul construcției juridice a momentului, dar și în perspectiva evoluției ei viitoare. Între altele, o asemenea posibilă dezbatere s-ar putea finaliza și publicistic, sub forma unui tom cuprinzând mișcarea vie de idei pe domeniu și exprimând – de ce nu ? – o *Carte albă a interpretării juridice*, concepută ca o reacție, ca un răspuns așteptat la provocările ivite în fața celor chemați să dea viață valorilor dreptului!

8. În final, să ne fie îngăduită o ultimă precizare de principiu. Este deja instituită o quasiregulă generală ca o teză de doctorat în drept să se încheie cu o propunere de *lege ferenda* pe domeniul abordat de autor, propunere apreciată ca o probă efectivă a utilității tezei în cauză și ca un temei al validării ei. Desigur, această exigență își are justificarea ei practică în cele mai multe situații. În ce ne privește însă, ne abținem deliberat să formulăm vreo propunere în acest sens deoarece tocmai spiritul antidogmatic al temei interpretării juridice se refuză tentației normării *apriori*, ca un scop în sine, a problematizării interpretării care nu se poate justifica normative decât în funcție de materia concretă și diferențiată a actelor normative, așa cum se și întâmplă de exemplu în cazul codurilor. Prin natura sa de operațiune deschisă, creativă și în orice caz problematizantă, interpretarea, având *ca obiect* textul normelor, nu poate fi decât cu titlu de excepție *obiect* ea însăși al reglementării. Normarea ei *curentă* i-ar anula statutul ontologic, rămânând să fie doar simplă normă și nu *detașare interpretativă* de normă! Acest paradox o justifică și o ridică la statutul de operație de înaltă responsabilitate juridică!

Avantajele elaborărilor teoretice propuse și planul de cercetări în perspectivă rezultă din rolul deosebit pe care îl are interpretarea juridică în elaborarea și interpretarea dreptului.

Remarcăm și faptul că analiza, justificarea problemelor interpretării juridice facilitează sub toate aspectele și studiul dreptului în diferitele sale faze de manifestare. Cu toate că cercetarea interpretării juridice ocupă un câmp larg de manifestare în literatura de specialitate din Republica Moldova și România, cele mai multe lucrări abordează secvențial problemele, fără a le cuprinde într-o viziune de ansamblu, sub aspect genetic, structural și praxiologic. Pornind de la acest aspect, demersul nostru a încercat să configureze o viziune unitară asupra interpretării în drept, aspect exprimat prin conceptul integrativ de interpretare juridică.

Așa cum am menționat în teză, interpretarea dreptului trebuie să aibă în vedere însăși formarea sistemului normativ în întregul său; abordarea pe multiple planuri a problemelor interpretării juridice atât la nivel teoretic, cât și la nivel practic poate fi extrem de utilă pentru a lămurii noțiunile de fond adesea ascunse în diversitatea de tehnici juridice. Această viziune oferă un orizont integrativ diferitelor momente care există în ființarea și manifestarea dreptului, pentru care e necesar un concept integrativ al interpretării juridice. El ne impune să acceptăm că sfera conceptului integrativ al interpretării juridice cuprinde interpretarea de fundamentare și interpretarea aplicativă sau cazuală. Conform celor dezvoltate în lucrare, interpretarea de fundamentare este aceea care dezvăluie conținutul social al dreptului și reprezintă ipostaza primară a interpretării juridice, fiind temeiul interpretării de aplicare a dreptului. Analiza tehnică amănunțită a complexului raport de armonizare a sistemului național de drept cu normele dreptului comunitar și ale dreptului internațional a confirmat faptul că operația de interpretare este prezentă și în toate articulațiile armonizării cu *acquis-ul* comunitar, devenită astfel condiția *sine qua non* atât a afirmării dreptului european, cât și a deschiderii dreptului național spre valorile consolidate ale democrației, statului de drept și drepturilor omului. În sfârșit, avantajele elaborării propuse rezultă și din nevoia, resimțită în literatura de specialitate, a unui studiu complex, de ansamblu teoretico-practic, care nu s-ar limita doar la problemele generale ale instituției interpretării juridice.

Noile condiții și relații social-politice condiționează foarte mult schimbarea modului de abordare și perfecționare în continuare a instituției interpretării juridice. Cele expuse ne permit să afirmăm că interpretarea juridică reprezintă una din temele perene ale teoriei generale a dreptului, care în decursul timpului a acumulat rezultate semnificative. Aceasta determină necesitatea cercetării în continuare a problematicii interpretării juridice în cadrul evoluției viitoare a procesului de elaborare și aplicare a dreptului.

Concluzia finală a studiului realizat este că problemele teoretice și practice ale interpretării juridice vizează interpretarea juridică în întregul său, tema fiind abordată în contextul scopului complex pe care îl are dreptul în societate, în special acela al realizării ideii de justiție. Acest aspect este un argument în plus care impune cercetarea în continuare, în cadrul unor lucrări ample și complexe, a problematicii interpretării juridice aflată astăzi sub semnul provocărilor globalizării.

BIBLIOGRAFIE

1. Alchounon C. S. Raționamentul juridic a fortiori și a pari. În volum colectiv "Logica și dreptul", București: Paideia, 2015, 364 p.
2. Alland J. Judecătoria și globalizarea. Noua revoluție a dreptului. București: Rosetti, 2010, 127 p.
3. Amititeloaie A. Teoria generală a dreptului. (Curs introductiv în studiul dreptului). Iași: Candy, 2000, 288 p.
4. Andreșan B., Ștefan T., Gheorghiu. Tratatul Uniunii Europene, Ediția a VIII-a, București: Hamangiu, 2016, 285 p.
5. Anghel I. M. (coordonator). Reglementări ale Uniunii Europene de un interes aparte – sui generis pentru România. București: Universul juridic, 2017, 356 p.
6. Antoniu G. Reflecții asupra interpretării legii penale din perspectiva europeană (I). În: RDP nr.1/2006, București.
7. Apostol Tofan D. Instituții administrative europene. București: C.H. Beck, 2006, 256 p.
8. Aramă E, Savu I. Controverse teoretice și aspecte practice ale interpretării dreptului. Chișinău: Universitatea de Stat din Moldova. Facultatea de Drept. Ch. CEP USM, 2005, 169 p.
9. Aramă E., Controlul constituționalității legilor: istorie și actualitate. Chișinău: Museum, 2000, 80p.
10. Avatar C. România și Uniunea Europeană: cronologie istorică. București: Institutul de științe politice și relații internaționale al Academiei Române, 2004, 192 p.
11. Avornic Gh, ș.a. Tratat de teoria generală a statului și dreptului. Iași: Vasiliana 98, 2016, 560 p.
12. Avornic Gh. Tratat de teoria generală a statului și dreptului. Vol. II. Chișinău, 2010, 577 p.
13. Avornic Gh., Gluhaia D. Raportul dintre dreptul intern și internațional în Republica Moldova. Chișinău: În Revista Națională de Drept, 2004, nr.4, p.4-9.
14. Banciu D. Sociologie juridică. București: Hyperion XXI, 1995, 166 p.
15. Baltag D. Cauzalitatea-condiție internă a răspunderii juridice, În Revista Națională de Drept, Chișinău, 2006, nr.8, p.34-39.
16. Baltag D. Teoria generală a dreptului. Curs teoretic. Chișinău: Academia "Ștefan cel Mare", 2002, 336 p.
17. Baltag D. Teoria răspunderii și responsabilității juridice. Chișinău: Tipografia Centrală, 2007, 440 p.

18. Barac L. Elemente de teoria dreptului. Ediția 2. București: C.H. Beck, 2009, 367 p.
19. Barac L. Repere de interpretare în drept. Ghid de interpretare în materie civilă. București: Universul Juridic, 2014, 224 p.
20. Bădescu V.-S. Raportul dintre dreptul Uniunii Europene și dreptul intern în cazul unor revizuri constituționale naționale. În volumul colectiv “Rolul Europei într-o societate polarizată: Conferința internațională: București, 9-10 mai 2014”. București: Hamangiu, 2014, 917 p, p. 239 – 254.
21. Beleiu Gh. Drept civil. Persoanele. București, 1987, 348 p.
22. Bercea R. Drept comunitar. Principii. București: C. H. Beck, 2007, 378 p.
23. Biriș I. Valorile dreptului și logica intențională (Introducere în filosofia dreptului). Arad: Servo-Sat, 1996, 209 p.
24. Boar A., Judecătorul - putere și răspundere. În: Dreptul, nr. 1, București, 1998, p.31-36.
25. Boboș Gh. Teoria generală a dreptului. Cluj-Napoca: Dacia, 1994, 280 p.
26. Boboș Gh. Teoria generală a dreptului. Note de curs. Cluj-Napoca, Universitatea Creștină “Dimitrie Cantemir” – Facultatea de Drept, 2008, 81 p.
27. Boldureanu C. M. Drept și raționalitate. București: C.H. Beck, 2007, 247 p.
28. Botnari E. Introducere în studiul dreptului: Teoria generală a dreptului. Note de curs. Bălți, 2011, 291 p.
29. Botnari E. Principiile dreptului aplicate în cadrul analogia juris. În Revista „Legea și Viața” nr. 1, Chișinău, 2005, p.14-17.
30. Botnari E. Principiile interpretării juridice. Chișinău, Conferința de Ziua Juristului, Drept, 2005, p. 135-137.
31. Butiuc C. Conceptul de „lege penală”. În: RDP nr.2/2003, București, p.51-55.
32. Ceapraz I. Empiric și teoretic în cunoașterea științifică. Craiova: Scrisul Românesc, 1987, 180 p.
33. Ceterchi I., Craiovan I. Introducere în Teoria Generală a Dreptului. București: All, 1998, 186 p.
34. Chevallier J. Statul de drept, Universul Juridic: Universitară Craiova, 2012, 160 p.
35. CJCE 16 iunie 1998, Hermes International, cauza C-53/96, Culegere I-3603.
36. CJCE, 14 decembrie 1971, Politi, cauza 43/71, Culegere, p.1039.
37. CJCE, 19 noiembrie 1991, Francovich, cauza C-6/90 și C-9/90, Culegere, I.5357.
38. CJCE, 21 iunie 1974, Reyners, cauza 2/74; Culegere, p.631.
39. CJCE, 27 septembrie 1979, Eridania, cauza 230/78, Culegere, p. 2749.
40. CJCE, 30 septembrie 2003, Kobler, C-224/01, Culegere, p. I-10239.

41. CJCE, 4 decembrie 1974, Yvonne Van Duyn c. Home Office, cauza 41/74, Culegere, p.1337.
42. CJCE, 4 februarie 1988, Mary Murphy, 157/86, p.686.
43. CJCE, 6 aprilie 1962, Bosch, cauza 13/61, Culegere, p.89.
44. CJCE, 6 octombrie 1970, Franz Grad, cauza 9/70, Culegere, p.825.
45. CJCE, 10.04.1984, Von Coloson și Kalmann, cauza c.14/83. În: Culegere, p. 1891.
46. CJCE, 9 martie 1978, Simmenthal, cauza 106/77, Culegere, p.639.
47. Codul Civil al Republicii Moldova. Nr 1107 din 6 iunie 2002. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 22.06.2002, nr. 82-86.
48. Codul civil al României - Legea nr. 287/2009. În M. O. al României, Partea I, 24.07.2009, nr. 511, a fost modificată prin Legea nr. 71/2011 și rectificată. În M. O. al României, Partea I, 17.06.2011, nr. 427 și în M. O. al României, Partea I, 08.07.2011, nr. 489.
49. Codul jurisdicției constituționale. Nr. 502 din 16.06.1992. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 28.09.1995, nr. 53-54.
50. Codul penal al Republicii Moldova. Nr. 985 din 18.04.2002. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 14.04.2009, nr. 72-74.
51. Codul penal al României – Legea nr. 286 din 17.07. 2009. În: Monitorul Oficial al României, 24.07.2009, nr. 510.
52. Constantinesco L.- J. Tratat de drept comparat, vol.III. București: All Beck, 2001, 497p.
53. *Constituția României, în forma inițială*, a fost adoptată în sesiunea Adunării Constituante din 21 noiembrie 1991. În Monitorul Oficial al României, Partea I, 21.11.1991, nr. 233 și a intrat în vigoare în urma aprobării ei prin referendumul național din 8 decembrie 1991. *Legea de revizuire a Constituției României nr. 429/2003* a fost aprobată prin referendumul național din 18 - 19 octombrie 2003 și a intrat în vigoare la data de 29 octombrie 2003. În: Monitorul Oficial al României, Partea I, 29.10.2003, nr. 758 a Hotărârii Curții Constituționale nr. 3 din 22 octombrie 2003 pentru confirmarea rezultatului referendumului național din 18 - 19 octombrie 2003 privind Legea de revizuire a Constituției României.
54. CJUE, 30.09.2003 în dosarul Gerhard Kobler vs Republica Austria (Dosar nr. C-224/01 Repertoriul de jurisprudență 2003 p.1-10239)
55. Constituția Republicii Moldova din 29.07.1994. În Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 12.08.1994, Nr. 1, și a intrat în vigoare : 27.08.1994.
56. Coșman E. Fundamentul logic al interpretării juridice. În: Protecția drepturilor omului: mecanisme naționale și internațional. Materiale ale mesei rotunde cu participare internațională, Chișinău, Guvernul Republicii Moldova. Academia de Administrare Publică, 2017, p. 134-141.

57. Coșman E. Jurisprudența Uniunii Europene și rolul ei în armonizarea interpretării dreptului. În: Revista „Legea și viața”, Chișinău, august 2017, p. 25-30.
58. Coșman E. O reevaluare teoretică a problematicii interpretării juridice oficiale . În: Revista de studii interdisciplinare “Constantin Stere”, An 4, 2017, nr. 1-2, p. 104-114.
59. Coșman E. Rolul jurisprudenței comunitare în afirmarea principiilor dreptului comunitar. În: Jurnalul Juridic Național: teorie și practică, Chișinău, 2017, nr. 4(26), p. 45-52.
60. Coșman E. Tehnicile interpretării în drept și implicațiile lor axiologice. În: Anuarul Universității “Petre Andrei” din Iași, Fascicula: Drept, Științe economice, Științe Politice, Tom 14, decembrie 2014, p. 191 -204.
61. Coșman E. Coordonate ale cunoașterii juridice și a interpretării în drept, În: „Conceptul de dezvoltare a statului de drept în Moldova și Ucraina în contextul proceselor de eurointegrare”. Conferință internațională științifico-practică (4-5 noiembrie 2016, Chișinău), Chișinău, Cetatea de Sus, p. 13-17;
62. Coșman E., Școala exegetică și problema interpretării dreptului. În: Rolul științei și educației în implementarea Acordului de Asociere la Uniunea Europeană. Materialele Conferinței Științifice Internaționale. Chișinău: Universitatea “Constantin Stere”, 5 februarie 2015, p. 114-117.
63. Cotea F. Drept comunitar European. București: Wolters Kluwer, 2009, 678 p.
64. Craiovan I. Filosofia dreptului. București: Pro - Universitaria, 2012, 475 p.
65. Craiovan I. Finalitățile dreptului. București: Continent XXI. 1995, 199p.
66. Craiovan I. Metodologie juridică. București: Universul Juridic, 2005, 256 p.
67. Craiovan I. Tratat de teoria generală a dreptului. București:Universul Juridic, 2009,536 p.
68. Craiovan I. Tratat de teoria generală a dreptului. Ediția a III-a. București: Universul Juridic, 2015, 591 p.
69. Craiovan I. Un posibil ghid pentru cercetarea științifică în domeniul dreptului. București: Pro Universitaria, 2013, 293 p.
70. Cristea S. Doctrine juridice. Ediția a VII-a revizuită și adăugită. București: Universul Juridic, 2017, 155 p.
71. Cristea S. Doctrine juridice. Ediția a VIII-a revizuită și adăugită. București: Universul juridic, 2017, 150 p.
72. Cristea S. Teoria generală a dreptului. București: C.H. Beck, 2014,169 p.
73. Cristea V. Interpretarea și aplicarea normelor juridice. București: C.H. Beck, 2014, 264 p.

74. Culegere de hotărâri ale Plenului Curții Supreme de Justiție a RM (1997-1998). Ediție specială a revistei Buletinul Curții Supreme de Justiție a RM (Supliment al Revistei “Legea și viața”).
75. Curtea Constituțională a Republicii Moldova. Hotărârea nr. 9 din 14.02.2014 pentru interpretarea art. 135 alin. 1 lit. a din Constituția Republicii Moldova (Sesizarea nr. 52b/2013). În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1.04.2014, nr. 78-79.
76. Danileț C. Studiu cu privire la unificarea practicii judiciare și asigurarea principiului securității raporturilor juridice în Republica Moldova : Evaluare și propuneri. Strategia de reformare a sectorului justiției. Chișinău: Tipografia-Sirius, 2014, 56 p.
77. Dăianu D., Vrânceanu R. România și Uniunea Europeană. Iași: Polirom, 2002, 320 p.
78. Dănișor D.C. Drept constituțional și instituții politice. București: Științifică, 1997, 447p.
79. Decizia CSJ nr.2147 din 3 iunie 2003, dosar nr.40/2002.
80. Decizia ÎCCJ, Secția contencios administrativ, nr.6916 din 14 septembrie 2004, dosar nr.3663/2003.
81. Del Vecchio G.,. Lecții de filosofie juridică. București: Europa Nova, 1995, 352 p.
82. Deleanu I. Drept constituțional și instituții politice. vol.II. Iași: Chemarea, 1996, 251 p.
83. Deleanu I. Ficțiunile juridice. București: All Beck, 2005, 512 p.
84. Deleanu S., Fabian G., Costăș C. F., Ioniță B. Curtea de Justiție Europeană. Hotărâri comentate. București: Wolters Kluwer, 2007, 501 p.
85. Diaconu M. Esența și rolul controlului exercitat asupra administrației publice. În: Revista Națională de Drept, 2011, nr. 8, p. 51-54.
86. Diaconu N. Dreptul Uniunii Europene. Partea generală. București: Lumina Lex, 2007, 320 p.
87. Diaconu N. Dreptul Uniunii Europene. Tratat. Ediția a II-a revizuită. București: Lumina Lex, 2011, 606 p.
88. Didier J. Dicționar de filosofie. București: Univers Enciclopedic, 1991, 372 p.
89. Dima T. Drept penal. Partea generală. Ediția a 3-a revăzută și adăugită în conformitate cu Noul Cod Penal. București: Hamangiu, 2014, 821 p.
90. Djuvara M. Teoria generală a dreptului. Drept rațional, izvoare de drept pozitiv. București: C.H. Beck, 1999, 608 p.
91. Dobre A. Introducere în epistemologie. București: Fundației „România de Mâine”, 2002, 283 p.
92. Dobrinescu I. Dreptatea și valorile culturii. București: Academiei Române, 1992, 166 p.

93. Dogaru I. Unele considerații cu privire la jurisprudență ca sursă a dreptului. Craiova: în Revista de Studii Juridice nr. 2/2001.
94. Dogaru L., Mihael Gh. Norma juridică și interpretarea ei. București: Universul Juridic, 2015, 349 p.
95. Dogaru, I., Dănișor, D.C., Dănișor, Gh.. Teoria generală a dreptului. Curs de bază. București: Științifică, 1999, 466 p.
96. Dumitrașcu M. A. Dreptul Uniunii Europene și specificitatea acestuia. București: Universul Juridic, 2012, 262 p.
97. Dumitrașcu M. A. Rolul jurisprudenței Curții de Justiție a Comunităților Europene în configurarea ordinii juridice comunitare. În: Revista „Analele Universității din București” –seria „Drept”, nr. III-IV/2008.
98. Durkheim E. Regulile metodei sociologice. București: Științifică, 1974, 200 p.
99. Dușu Mircea. Academia Română. Temeiuri, tradiții și valori juridice. București: Academiei Române, Universul juridic, 2016, 293 p.
100. Eliescu M. Răspunderea civilă delictuală. București: Academiei, 1972, 515 p.
101. Eremia M. C. Interpretarea juridică. București: All, 1998, 94 p.
102. Filipescu I., Fuerea A. Drept instituțional comunitar european. Ediția a V-a. București: Actami, 2000, 351 p.
103. Fuerea A. Drept comunitar european. Partea generală. București: All Beck, 2003, 312 p.
104. Gâlea I. Dreptul tratatelor. București: C.H. Beck, 2015, 463 p.
105. Georgescu P. Al. Filosofia dreptului în contextul actualității. București: Universității „Titu Maiorescu”, 2001, 413 p.
106. Georgescu Șt. Filosofia dreptului. O istorie a ideilor din ultimii 2500 ani. București: All Beck, 2001, 184 p.
107. Ghid practic de aplicare a jurisprudenței Curții Europene în material neexecutării și/ sau duratei excesive a procedurilor. Ministerul Justiției a RM – Direcția Agent Governamental, Chișinău, 2012.
108. Goff J.-P. Democrația post-totalitară. Craiova: Universitară, 2012, 212 p.
109. Groza A. Probleme de drept european. Principii. Directive. Trimiteri preliminare. Jurisprudență românească comercială. București: C.H. Beck, 2015, 462 p.
110. Groza A. Uniunea Europeană. Drept instituțional. București: C.H. Beck, 2008, 410 p.
111. Gyula F. Drept instituțional comunitar. Ed. a III-a revăzută și adăugită cu referiri la Tratatul de la Lisabona. București: Hamangiu, 2010, 543 p.

112. Hamangiu C., Rosetti I. Bălănescu, Băicoianu Al. Tratat de drept civil român. vol.I. București: All Beck, 2002, 648 p.
113. Hanga V. Dreptul și tehnica juridică. București: Lumina Lex, 2000, 96 p.
114. Hart H. L. A. Conceptul de drept, Chișinău: SIGMA, 1999, 304 p.
115. Hegal W. Principiile filosofiei dreptului. București: Iri, 1991, 335 p.
116. Humă I. Drept comunitar. Partea generală. București: Didactică și Pedagogică, 2007, 235p.
117. Humă I. Cunoaștere și interpretare în drept: accente axiologice. București: Academiei Române, 2005, 134 p.
118. Humă I. Noos juridic: valorile identitare în fața globalizării. București: Universul juridic, 2016, 110 p.
119. Husson L. Infrastructura raționamentului juridic. În volumul colectiv "Logica și dreptul". București: Paideia, 2015, 364p.
120. Ionaș A. Principiul legalității în dreptul penal. București În: RDP nr.1/1999, p. 9-23.
121. Irinescu T. Lingvistica juridică. Iași: Casa Editorială Demiurg, 2003.
122. Ispas L. G. Uniunea Europeană. Evoluție. Instituții. Mecanisme. București: Universul Juridic, 2012, 221 p.
123. Înalta Curte de Casație și Justiție la 150 de ani. Recursul în interesul legii: 2010-2012, București: C.H.Beck, 2012, 468 p.
124. Kelsen H. Doctrina pură a dreptului. București: Humanitas, 2000, 420 p.
125. Lascu I. Înțelesul unor termeni sau expresii în noua reglementare penală (I), În: RDP nr.4/2012, București, p. 21.
126. Lazăr C. Dreptul Uniunii Europene. Ediția a II-a revizuită. Cuj-Napoca: Fundația pentru studii europene, 2013, 500 p.
127. Lefter C. Fundamente ale dreptului comunitar instituțional. București: Economică, 2003, 248 p.
128. Legea 24/2000 privind normele de tehnică legislativă pentru elaborarea actelor normative, republicată. În: Monitorul Oficial al României, Partea I, 21.04.2010, nr. 260.
129. Legea privind actele legislative. Nr. 780-XV din 27 decembrie 2001. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova , 14.03.2002, nr. 36-38.
130. Legea privind actele normative ale Guvernului și ale altor autorități ale administrației publice central și locale. Nr. 317-XV din 18 iulie 2003. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 3.10.2003, nr. 208-2010.

131. Legea privind organizarea și funcționarea Curții Constituționale a României. Nr. 47 din 1992 (Republicată în 2010). În: Monitorul Oficial al României, Partea I, 03.12.2010, nr. 807.
132. Luburici M. Teoria generală a dreptului. Ediția a II-a. București: Oscar Print, 2001, 207 p.
133. Lupu Gh., Avornic Gh. Teoria generală a dreptului. Studiu teoretic introductiv, Chișinău: Lumina, 1997, 279 p.
134. Lutzeler P. M. Europa după Maastricht. Iași: Institutul European, 2004, 363 p.
135. Luzarraga Fr. A. Europa Viitorului: Tratatul de la Lisabona. Iași: Polirom, 2011, 295 p.
136. Legea Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova. Nr.789 din 26.03.1996. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 30.05.1996, nr. 032.
137. Macovei C. Dreptul european al contractelor. Modernizarea normelor de drept conflictual. Iași: Universității “A.I. Cuza”, 2005, 388 p.
138. Maleg J. The language of the law. Language and the law. Londra: Lonyman, 1994, 414 p.
139. Manolache O. Drept comunitar. Ediția a IV-a. București: All Beck, 2004, 905 p.
140. Manolache O. Tratat de drept comunitar. Ediția a 5-a. București:C.H. Beck, 2006, 960 p.
141. Manțuc E. Axiologia procesului pentru activitatea de aplicare a normelor juridice. În volumul “Rolul științei și educației în implementarea acordului de asociere la Uniunea Europeană”. Chișinău, 5 februarie 2015, 790 p, p. 155-159.
142. Marcu V. Drept instituțional comunitar, Ediția a II-a revăzută și adăugită, București: Lumina Lex, 2011, p. 110 (*Regulamentele ... au o aplicabilitate generală...nu o aplicabilitate direct în toate statele membre*).
143. Mateuț Gh. Elemente de logică juridică. Iași: Chemarea, 1994, 195 p.
144. Mathijsen P. Compendium de drept European, ediția a 7-a, București: Club Europa, 2002.
145. Mazilu D. Integrare europeană. București: Lumina Lex, 2006, 616 p.
146. Mazilu D. Tratat de teoria generală a dreptului. București: Lumina Lex, 2004, 542 p.
147. Mihai Gh. C. Fundamentele dreptului I-II. București: All Beck, 2003, 570 p.
148. Mihai Gh. C. Introducere în teoria dreptului. Timișoara: Tempolis, 2000, 192 p.
149. Mihai Gh. C. Teoria dreptului. Ediția 3. București: C.H. Beck, 2008, 203 p.
150. Mihai Gh. Fundamentele dreptului. Teoria izvoarelor dreptului obiectiv. Vol.III. București: All Beck, 2004, 278 p.
151. Mihai Gh., Motica R. Fundamentele dreptului: teoria și filosofia dreptului. București: All Beck ,1997, 250 p.

152. Mihai, Gh. C. Fundamentele dreptului: argumentare și interpretare în drept. București: Lumina Lex, 2000, 383 p.
153. Molcuț E. Drept privat roman. Terminologie juridică romană. București: Universul Juridic, 2011, 519 p.
154. Morariu C. D. Adaptarea legislației românești la acquis-ul comunitar. Aspecte speciale privind acquis-ul relațiilor externe. Tom I. București: Universul Juridic, 2008, 405 p.
155. Moroianu Gh. E. Actualitatea normativismului kelsian. București: All Beck, 1998, 154 p.
156. Moroianu-Zlătescu I., Demetrescu R.C. Drept instituțional European și politici comunitare. București: C. Hogaș, 2001.
157. Motica R. I., Mihai Gh. Teoria generală a dreptului. București: All Beck, 2001, 276 p.
158. Munteanu R. Drept European. Evoluție - Instituții. Ordine Juridică. București: Oscar Print, 1996, 448 p.
159. Negru B. Teoria generală a dreptului și statului. Chișinău: Bons Offices, 2006, 460 p.
160. Negru B. Probleme teoretice și practice ale interpretării normelor juridice. În: Revista metodico-științifică Administrație publică, Chișinău, 2015, nr. 2(86).
161. Negru B. Teoria generală a dreptului și statului. Chișinău: Secția Editare a Academiei de Administrare Publică de pe lângă Guvernul RM, 1999, 314p.
162. old.csm1909.ro/csm/linkuri/26_10_2010__35580_ro.doc - III. Probleme de aplicare a legii – listat la data de 12.09.2017.
163. Pașca V. Ordonanțele de urgență - izvoare de drept penal. În: R.D.P. nr. 2/1999, București.
164. Perelman Gh. Drept, logică și argumentare. În volumul colectiv ”Logica și dreptul”. București: Paideia, 2015, 364 p.
165. Petrescu O.–M. Procedura aplicabilă în fața instanțelor comunitare. București: Wolters Kluwer, 2010, 416 p.
166. Poalelungi M. Precedentul judiciar și practica judiciară prin prisma Convenției Europene pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale. În: Manual al judecătorului la examinarea pricinilor civile, 743 p, p. 264 – 325 [on-line] pe http://www.egd.ase.md/drept_privat/files/manualul-al-judecatorului.pdf. (vizitat la 02.08.2017).
167. Poalelungi M., Filincova S., Sorcu I. [et al.]; coord. ed.: Mihai Poalelungi [et al.]. Manualul judecătorului pentru cauze civile. Ed. a 2-a. Chișinău: 2013, F.E.-P. “TipograCentrală”), 1200 p. [online] <http://drept.usm.md/public/files/Manual-judecator-cauze-civile-2013f2697.pdf> (vizitat la 01.11.2017).
168. Popa N. Teoria generală a dreptului. București: Actami, 1996, 334 p.

169. Popa N. Teoria generală a dreptului. Ediția 4. București: C.H. Beck, 2012, 272 p.
170. Popa N., Dănișor Gh., Dogaru I., Dănișor D. C. Filosofia dreptului. Marile curente. Ediția a III-a. București: C. H. Beck, 2010, 545 p.
171. Popa N., Mihăilescu I., Eremia M. Sociologie juridică. București: Universității, 1999, 124 p.
172. Popescu E. Teorii ale integrării europene. București: C.H. Beck, 2009, 221 p.
173. Popescu R. M. Introducere în dreptul Uniunii Europene. București: Universul Juridic, 2011, 284 p.
174. Popescu S. Teoria generală a dreptului. București: Lumina Lex, 2000, 366 p.
175. Predescu B.M.C. Drept internațional comunitar. Dreptul instituțional al Uniunii Europene. București: Universul Juridic, 2013, 264 p.
176. Puha E., Gorea B. Adevăr și valoare în teoria și practica dreptului, București: Zethus, 2010, Colecția „Aula”, 190 p.
177. Pulbere D. Precedentul judiciar constituțional în Republica Moldova. În: Justiția Constituțională, 2007, nr. 4, p.11-16.
178. Rauschi Ș., Popa Gh., Rauschi Ș. Drept civil. Teoria generală. Persoana fizică. Persoana juridică. Iași: Junimea, 2000, 330 p.
179. Râmbu N. Prelegeri de hermeneutică. București: Didactică și Pedagogică, R.A. 1998, 200 p.
180. Roșca I. R. Cercetarea interdisciplinară ca metodologie a științelor (Cazul filosofiei dreptului). Iași: Lumen, 2007, 185 p.
181. Santai I. Introducere în studiul dreptului. Universitatea din Sibiu, 1991.
182. Savu I. Interpretarea dreptului. Aspecte teoretice și practice. București: Fundația „România de Mâine”, 2003, 144 p.
183. Sălăvăstru C. Teoria și practica argumentării. Iași: Polirom, 2003, 410 p.
184. Scăunaș St. Uniunea Europeană: construcție, reformă, instituții, drept. București: C.H. Beck, 2008, 313 p.
185. Smochină A. Istoria universală a statului și dreptului. Epoca modernă și contemporană. Chișinău, 2002, 296 p.
186. Stoichițoiu Ichim A. Semiotica discursului juridic. București: Universitară, 2001, 218 p.
187. Stroie C. Reflecții filosofice asupra dreptului. București: Lumina Lex, 1988, 335 p.
188. Suceveanu N. Corelația dintre dreptul comunitar, dreptul intern al statelor membre și dreptul internațional, Anuar Universitatea „Petre Andrei” din Iași, Tomul XIV- Drept, Iași: Casa de editură Venus, 2008, p. 431-441.

189. Szabo I. Interpretarea normelor juridice. București: Științifică, 1964, 492 p.
190. Șerban A. Dreptul ca sistem. București: Hamangiu, 2012, 109 p.
191. Șerban A. Lacuna juridică și analogia. În: Studii de drept românesc, Nr.1,2, 1996, p.41-49.
192. Tammelo Il. Drept, logică și comunicare umană. În volumul colectiv: Logica și dreptul. București: paideia, 2015, 364 p.
193. Tonoiu V. Dialog filosofic și filosofie a dialogului. București: Științifică, 1997, 471 p.
194. Tot astfel art. 288 din Proiectul Tratatului de la Lisabona – versiunea consolidată (publicat în Jurnalul Oficial al UE, seria C nr. 115 din 9.05.2008) se regăsește aceeași formulare în ceea ce privește regulamentul.
195. Tratatul instituind Comunitatea Europeană, versiunea consolidată, publicată în Jurnalul Oficial al Uniunii Europene, seria C nr. 321 din 29.12.2006.
196. Trocan L. M., Tomescu I.R. Politica comercială comună a Uniunii Europene. În volumul colectiv “Rolul Europei într-o societate polarizată : Conferința internațional: București, 9-10 mai 2014”. București: Hamangiu, 2014, 917 p.
197. Tudor G., Călin D. Jurisprudența CJCE, vol.I (Principiile dreptului comunitar, Concurența, Libera circulație a mărfurilor), București: C.H.. Beck, 2006, 252 p.
198. Tudorel Ș. Introducere în dreptul comunitar. București: C.H. Beck, 2006, 330 p.
199. Țâncu D. Cooperarea consolidată în cadrul Uniunii Europene, RRDC nr. 4/2008.
200. Ținca O. Drept comunitar general. București: Didactică și pedagogică, 1999,
201. Ungureanu O., Munteanu C. Drept civil. Partea generală în reglementarea Noului Cod Civil. București: Universul Juridic, 2013, 385 p.
202. Van Hoecke. Definițiile legale și interpretarea legii. În volumul colectiv “Logica și dreptul”. București: Paideia, 2015, 364 p.
203. Văllimărescu Al. Tratat de enciclopedia dreptului. București: Lumina Lex, 1999, 423p.
204. Vătămanu D. Drept comunitar european. București: Universul Juridic, 2009, 213 p.
205. Vătămanu D. Uniunea Europeană. Ghid practic de specialitate. Evoluție istorică, ordine juridică, sistem instituțional, Politici, Libertăți fundamentale. București: Pro-universitaria, 2015, 455 p.
206. Voicu C. Teoria generală a dreptului. București: Universul Juridic, 2006, 382 p.
207. Voicu M. Jurisprudența comunitară. București: Lumina Lex, 2005, 363 p.
208. Voicu M. Protecția europeană a drepturilor omului. Teorie și jurisprudență. București, 2001, 759 p.

209. Voicu M. Ultima speranță pentru o justiție deplină. Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Ediția I. București: Juridică, 2002, 329 p.
210. Vrabie G., Popescu S. Teoria generală a dreptului. Iași: Ștefan Procopiu, 1993, 197 p.
211. Weinberger O. Discursul normativ și teoria raționamentului juridic. În volumul colectiv „Logica și dreptul”. București: Paideia, 2015, 364 p.

BIBLIOGRAFIE ÎN LIMBĂ STRĂINĂ

212. Aubert J. - L, Introduction au droit et thèmes fondamentaux en droit civil. 5- è edition, Paris: Armand Collin, 1992, 202 p.
213. Bergel J. L., Méthodes du droit. Théorie Générale du Droit. 2-è. éd., Paris: Dalloz, 1989, 342 p.
214. Bergel J.-L. Theorie generale du Droit. Paris: Dalloz, 1989, 249 p.
215. Bobbio N. Des criteres pour resodere les antionomies, in Perelman, ed. Des antiomies en droit, 1965, 245 p.
216. Bonichot J. C. Loin des théories le refus de la Cour de justice d'imposer un modèle juridictionnel européen . În : Revue du droit public. Paris : Editions juridiques associées nr. 3, 2008, p. 745-754.
217. Bouluois J. À propos de la fonction normative de la jurisprudence. Remarques sur l'oeuvre Jurisprudentielle de la Cour de Justice des Communautés Européennes. Mélanges Marcel Waline. Paris: LGDJ, 1974, p.149-162.
218. Batifol, Henri, Question de l'interprétation juridique, Archives de philosophie du droit, Paris, 1972, (p.32-47).
219. Castaldo A. Introduction Historique au droit. Paris, 1999, 452 p.
220. Cornu G. Linguistique juridique. Munchrestien, 1990, 412 p.
221. Dabin J. La tehnică de l'elaboration du droit positif Bruxelles : Est E. Bruylant, 1935, 367 p.
222. David R., Janffret-Spinosi C. Les grands systèmes de droit contemporains. Paris: Dalloz, 2002, 553 p.
223. Demaret P. Le juge et le jugement dans l'Europe d'aujourd'hui: la Cour de Justice des Communautés européennes, în colecția „Le juge et le jugement dans les traditions juridiques européens”, coord. De Robert Jacob, ed. LGDJ, 1996, 421 p.
224. Ehrlich E. Recht und Leben. Berlin: Duncker & Humblot, 1967, 252 p.
225. Eycken P. V. Méthode positive de l'interpretation juridique. Bruxelles, 1907, 434 p.

226. Fouries P. Le probleme de lacunes en droit. Bruelles: Bruylant, 1968, 305 p.
227. Gény F. Méthodes d'interprétation et sources en droit privé positif. Précedé d'une préface de Raymond Saleilles, Paris, 1919, 616 p.
228. Jolowicz Y.A.. Droit anglais. 2ème. Paris: Dalloz, 1992, 487 p.
229. Koopmans T. Legislature and Judiciar. Present Trends. În Nouvelles perspectives, p.313-314.
230. Kovar R. Ordre juridique communautaire. Paris: Dalloz, 1991, 455 p.
231. Mehdi R. La justice communautaire: entre espoirs fondés et promesses deçues. L'avenir de La justice comunnautaire enjeux et perspectives. La Documentation française. Paris, 1999.
232. Mehdi R. Le droit communautaire et les pouvoirs de juge national de l'urgence. În: RTDE nr. 2/1996.
233. Perelman C. A propos de la regele de droit, dans la regele de droit – Travaux du centre national de recherches de la logique, Bruxelles: Establissement Emil Bruylant, 1971, 326 p.
234. Pescatore P. Introduction a la science du droit. Luxembourg: Centre universitaire de l'Etat, 1978, 150 p.
235. Pescatore P. Introduction a la science du droit. Luxembourg: Universitaire de l'Etat, 1960, 523 p.
236. Pescatore P. L'application du droit communautaire dans les états membres. Luxemburg, 1976, p.VI, 280 p.
237. Pescatore P. L'exécutif communautaire: justification du quasipartitisme institué par les Traités de Paris et de Rome. Paris: CDE, 1978, 387 p.
238. Rideau J. Droit institutionnel de l'Union et des Communautés européennes. Ediția A III-a, Paris: L.G.D.J., 1999, 1092 p.
239. Rosenfeld M. Les interprétations justes. Bruylant, L.C.D.J., 2000, 235 p.
240. Saleilles R. Conférence sur les rapports du droit et de la sociologie. Revue Internationale de l'enseignement, Paris, 1904.
241. Salle E. Eléments de Méthodologie juridique. (Texte imprimé publié par le „Journal des notaires et des avocats”). Paris: LINA, 1976, 208 p.
242. Sourioux I.L., Lerat P. La language du droit. Paris: P.U.F., 1975, 133 p.
243. Terre Fr. Introduction générale au droit. 3-e éd. Paris: Dalloz, 1998, 566 p.
244. Графский И., Золотухина Н. и др. История политических и правовых учений. Учебник для вузов. 4-е изд. М.: Норма, 2003, 736 с.
245. Tudorel Ș., Andreșan-Grigoriu B. Drept comunitar. București: C.H. Beck, 2007, 715 p.

DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII

Subsemnata, Coșman Eliza, declar pe răspundere personală că materialele prezentate în teza de doctorat se referă la propriile activități și realizări, în caz contrar urmând să suport consecințele, în conformitate cu legislația în vigoare.

Coșman Eliza

Data:

CURRICULUM VITAE

Numele de familie și prenumele: Coșman Eliza

Data și locul nașterii: 26.08.1975, orașul Panciu, județul Vrancea, România;

Studii universitare – superioare, aprofundate, doctorat:

octombrie 2003 - iunie 2004 - studii aprofundate în „Drept internațional public și privat” –
Facultatea de Drept, Universitatea „Al. I. Cuza” Iași

Iunie 2000 – examen de licență Facultatea de Drept, Universitatea „Al. I. Cuza” Iași

1995 – 1999 – Facultatea de drept, Universitatea „Petre Andrei” din Iași

Domeniile de interes științific: Teoria generală a dreptului, drept civil, drept procesual civil;

Acivitatea profesională:

2008 – prezent *practician în insolvență definitiv* în cadrul Uniunii Naționale a Practicienilor în Insolvență, Filiala Iași, titular al Cabinetului Individual de Insolvență „Coșman Eliza”; Dizolvări, lichidări, reorganizări, faliment societăți comerciale.

2003 – prezent *avocat definitiv* în cadrul Uniunii Naționale a Barourilor din România - Baroul Iași, titular al Cabinetului de avocat „Coșman Eliza”; Asistenta juridică, asistarea/reprezentarea juridică a persoanelor fizice/juridice în fața instanțelor de judecată, a instituțiilor statului sau în fața altor persoane fizice/juridice, redactare cereri și alte lucrări de specialitate, opinii juridice.

2000 – 2002 *avocat stagiar* în Baroul Iași– sub coordonarea d-nului avocat Cupeț Constantin

Articole în reviste recenzate:

1. *Coșman Eliza*, Jurisprudența Uniunii Europene și rolul ei în armonizarea interpretării dreptului, În: Revista „Legea și viața”, nr. 8, 2017, p. 25-30, precum și în: Revista „Legea și viața”, nr. 9, 2017, p. 18-22. [0,41 c.a.]

2. *Coșman Eliza*, Rolul jurisprudenței comunitare în afirmarea principiilor dreptului comunitar, În: Revista „Jurnalul JURIDIC NAȚIONAL: teorie și practică”, nr. 4(26), 2017, p. 45-52. [0,59 c.a.]

3. *Coșman Eliza*, O reevaluare teoretică a problematicii interpretării juridice oficiale, În: „Revista de studii interdisciplinare C. Stere”, An 4(2017), nr. 1-2 (13-14), Iași, Vasiliana 98, 2017, p.104 -115. [0,58 c.a.]

4. *Coșman Eliza*, Caracterul specific al cunoașterii dreptului și reflectarea sa în natura interpretării juridice, În: Revista „Jurnalul JURIDIC NAȚIONAL: teorie și practică”, nr. 6(28), 2017, p. 17-21; [0,85 c.a.]

Materiale ale comunicărilor științifice:

1. *Coșman Eliza*, Condiția interpretării juridice în dreptul roman, În: „Rolul științei și educației în implementarea Acordului de Asociere la Uniunea Europeană”. Conferința științifică internațională (5 februarie 2015, Chișinău), Iași, Vasiliana 98, 2015, p.96-99. [0,26 c.a.]

2. *Coșman Eliza*, Statutul interpretării în etapa receptării dreptului roman și în perioada marilor codificări, În: „Rolul științei și educației în implementarea Acordului de Asociere la Uniunea Europeană”. Conferința științifică internațională (5 februarie 2015, Chișinău), Iași, Vasiliana 98, 2015, p.100-103.[0,28 c.a.]

3. *Coșman Eliza*, Școala exegetică și problema interpretării dreptului, În: „Rolul științei și educației în implementarea Acordului de Asociere la Uniunea Europeană”. Conferința științifică internațională (5 februarie 2015, Chișinău), Iași, Vasiliana 98, 2015, p.96-99, p.114-117. [0,25 c.a.]

4. *Coșman Eliza*. Tehnicile interpretării în drept și implicațiile lor axiologice, în Anuarul Universității „Petre Andrei” din Iași, Fascicula: Drept, Științe Economice, Științe Politice, An 2014, Tomul 14, Decembrie, p.191-204. [0,57 c.a.]

5. *Coșman Eliza*. Coordonate ale cunoașterii juridice și ale interpretării în drept, În: „Conceptul de dezvoltare a statului de drept în Moldova și Ucraina în contextul proceselor de eurointegrare”. Conferință internațională științifico-practică (4-5 noiembrie 2016, Chișinău), Chișinău, Cetatea de Sus, p. 13-17. [0,32 c.a.]

6. *Coșman Eliza*, Fundamentul logic al interpretării juridice, În: „Protecția Drepturilor Omului: Mecanisme naționale și internaționale”. Materiale ale mesei rotunde cu participare internațională, consacrată Zilei internaționale a drepturilor omului (8 decembrie 2016), Chișinău, 2017, p. 134-141. [0,45 c.a.]

Datele de contact:

e-mail: pricopi_eliza@yahoo.com; av.cosmaneliza@gmail.com;

telefon: (0040).744.762.886